

mustafa armağan

GERİ GEL EY OSMANLI!

6 BASKI 57.000 ADET

GERİ GEL EY OSMANLI!
Mustafa Armağan

TİMAŞ YAYINLARI | 2343
Osmanlı Tarihi Dizisi | 54

YAYIN YÖNETMENİ
Emine Eroğlu

EDİTÖR
Adem Koçal

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

1-4. BASKI
Ufuk Yayınları, 2007

6.BASKI
Ekim 2010, İstanbul

ISBN
978-605-114-268-5

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No:5, Fatih/İstanbul
Telefon; (02.12) 511 24 24 Faks: (0212) 512 40 00
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr
timas@timas.com.tr

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok, No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketine aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

GERİ GEL EY OSMANLI!

Mustafa Armağan

TİMAŞ

MUSTAFA ARMAĞAN

Urfalı bir anne-babanın çocuğu olarak Cizre'de doğdu (24 Şubat 1961). İlk ve orta öğrenimini Bursa'da tamamladı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun olduktan sonra çeşitli yayınevlerinde editör olarak çalıştı. 1995-1996 arasında izlenim dergisinin, 2000-2002 arasında da Da (Diyalog Avrasya) dergisinin yayın yönetmenliklerini yürüttü. Halen serbest yazar olarak çalışmaktadır.

Sosyal Bilimler Ansiklopedisi (Risale Yayınları, 4 cilt, İstanbul 1988) ve Osmanlı Ansiklopedisi (Ağaç Yayıncılık, 7 cilt, İstanbul 1993) adlı çok ciltli çalışmaların yayın koordinatörlüklerinde bulundu. M. M. Şerifin 4 ciltlik A History of Islamic Philosophy adlı edisyonunu, İslâm Düşüncesi Tarihi adıyla (İnsan Yayınlan, İstanbul 1990-91) yayına hazırladı.

Türkiye Yazarlar Birliği tarafından 3 defa ödüle layık görüldü: Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası (Fritjof Capra'dan, Tercüme dalında, 1989); Şehir, ey Şehir (Deneme dalında, 1997); Osmanlı: İnsanlığın Son Adası (Fikir dalında, 2003).

Yayınevimizdeki Diğer Eserleri

Osmanlı Tarihinde Maskeler ve Yüzler (2005)
Osmanlı'yı Kuran Şehir: Bursa'ya Şehrengiz (2006)
Ufukların Sultam: Fatih Sultan Mehmed (2006)
Küller Altında Yakın Tarih (2006)
İnsan Yüzlü Şehirler (2006)
Yakın Tarihin Kara Delikleri / Küller Altında Yakın Tarih 2 (2006)
Efsaneler ve Gerçekler / Küller Altında Yakın Tarih 3 (2007) Korku Duvarını Yıkmak / Küller Altında Yakın Tarih 4 (2009)
Paşaların Hesaplaşması / Küller Altında Yakın Tarih 5 (2010)
Osmanlı'yı imparatorluk Yapan Şehir: İstanbul (2007)
Büyük Osmanlı Projesi (2008)
Osmanlı'nın Mahrem Tarihi (2008)
Avrupa'nın 50 Büyük Yalanı (2009)
Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı-1 (2009)
Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı-2 (2009)
Kır Zincirlerini Osmanlı (2010)
Osmanlı: İnsanlığın Son Adası (2010)
Fatih'in Rüyası (2010)
Cemil Meriç'in Dünyası (2010)
Türkçe Ezan ve Menderes (2010)
Osmanlı'nın Kayıp Atlası (2010)

İ ç i n d e k i l e r

Önsöz / 9

I / KEŞİFLER

Kılıçlaşan ruhların tarihi /19
Bana tarihini anlat, sana kim olduğunu söyleyeyim! / 22
Zamanı fetheden tarih / 26
Bizi ufuklara itecek bir tarih istiyoruz / 30
Necip Fazıl'ın tarihe bakışı: Bir avuç tuz olmak/ 34
Mehmet nasıl Saly oldu?/39
"Osmanlıları geri getirmek" / 43
Tuna'ya gömülü son Osmanlı adası/ 54

II/ORDA BİR OSMANLI VAR UZAKTA

Amerika'nın yediği Osmanlı tokadı / 63
Osmanlı "metal fırtına"yı nasıl göğüslemişti? / 68
Bayrağımızı yırtan İngilizlere Osmanlı nasıl ders verdi? / 73
İzlanda sularında sırmalı Osmanlı sarığı / 78
Barbaros Fransa'da namaz kılarken... / 82
Macaristan'da Macarca bilen Osmanlı hocaları / 88
Londra sokaklarında bir Osmanlı'nın acı izleri / 95
Orda, bir "Osmanlı Cumhuriyeti" var uzakta /100
Marx ve Engels Vatan -yahud Silistre'yi okudu mu? /105
Bizans İmparatorunu bile yeniçeriler koruyordu /110
Sudan'daki Osmanlı izleri /114
Hint Müslümanları ile Osmanlı ilişkileri /118
"Deli İbrahim" kaç tane Türkiye'yi yönetmişti? /123
İngiliz Amirali'nin göğsündeki ay-yıldızın sırrı /128
Cezayir: Osmanlı'nın kesik kolu /132

III/DAVASINA ADANMIŞ RUHLAR

Davasına adanmış bir ruh: Yavuz Sultan Selim /139
Portekizliler Peygamber Efendimizin mezarını Avrupa'ya kaçıracaklardı! /147
Servetini askere bağışlayan Osmanlı generali /155
Bir Başbakan annesi savaş meydanına gelirse! /160
Silistre'den uçan bir çift güvercin /165
Bosna'da 'Devlet Zamanı' /172
Fatih'in eğitim projesini anlamak /180
"Kardeş! Beylik senin hakkındır" /183
Osmanlı'yı göklere çıkarmak! /187
Osmanlı küreselleşmesi devam ediyor /193
Bir Osmanlı üst kimliği: Rumiler /196

IV/HEPİMİZ OSMANLIYIZ

Hepimiz Osmanlıyız! / 203
Osmanlı işgalci miydi? / 208
Balkanlar'da Osmanlı hayaleti / 213
Avrupa'nın kurucusu Kanuni'dir! / 216
Üç Osmanlı yazarı Nobel Edebiyat Ödülü almıştı! / 219
Voltaire'i nasıl okumalı? / 225
Düş artık yakamızdan Fransa / 232
Hekimoğlu Ali Paşa derler adıma / 236
Enderun projesi / 241
Osmanlı: Bir vakıf medeniyeti / 247
Ben böyle miydim? /253

Kendisine kadar ulaşan insanlık birikimini hiç bir komplekse kapılmaksızın kuşattığından emin olan Osmanlı, kendi düzeninin tarihî sürekliliğinden de emindir. *Kadim* ile *devlet-i ebed müddet* kavramları arasında böylesi bir tahayyülat bütünlüğü vardır. Osmanlı çeşitlilik ile bütünlüğü uzlaştırabilen büyük bir sentez kabiliyeti ile kadimi kuşatabildiği için bünyesindeki unsurları bir düzen içinde tutabilmiştir. (...) Özetle, Osmanlı Devleti'nin *kadim* bilinci, insanlık birikiminin İslam medeniyetini eksen alacak şekilde kuşatılmasıdır.

Ahmet Davutoğlu

Önsöz

Türkiye'nin içerisine yeniden sokulmak istendiği cenderenin, bir başka deyişle Balyozlu harekât planının ulaştığı vahim boyutlar şunu ortaya koyuyor: Bir türlü kabına sığamayan Türkiye'yi yeniden bir 'deli gömleği'nin içine sokmak ve yalnızlaştırarak içeride üçüncü sınıf bir ülkede de olsa kral gibi yaşamak isteyenler hala eksik değil. Yani ufuklarımızın genişlemesinden rahatsızlık duyanlar uyumuyor. Ancak bu çabalar inşaallah bu defa boşa çıkacak ve Türkiye, tarihinin kendisine biçtiği 'oyun kurucu rolü' yeniden oynayacak. Bu süreçte tarih, moral ve tecrübe açısından büyük bir önem taşıyacak. Bu yüzden 'Osmanlı Adası'nın önce zihinlerimizde gerili bulunduğu çarmıhtan kurtarılıp indirilmesi şart. Kabul edelim ki, çapımıza sığmayan, fazla gelen, ateşteki tencere gibi içindekini kenarından sürekli taşıran bir tarafı var bu garip adanın. Onun çapını 777 bin kilometrekare içerisinden algılamaya çalışmak, cüssesini Anadolu platosuna sıkıştırarak anlatmaya kalkmak, sırtına modern şablonlar yüklemek, efsanedeki zalim Prokrust gibi o görkemli tablonun boyutlarını kırpıp fakir dolaplarımıza tıkmak anlamına gelir. Nitekim Prokrust da, tıpkı bizim gibi, standart ebatlardaki yatağına, uzun boyluların bacaklarını kırarak, kısa boyluların da gövdelerini uzatarak yatırmıyor muydu?

O engin, rengin ve zengin coğrafyanın sadece ve sadece "bir" paftasında yaşadığımızı ve onu o paftanın ufukları içinden görme-

ye çalıştığımızı kabul edelim. Yunanistan'dan Cezayir'e, Yemen'-den Ukrayna'ya, Mısırdan Gürcistan'a kadar onlarca din, mezhep, devlet ve millet onun harita parçaları üzerinde ikamet etmesine rağ-men beyinler, tasavvur kabiliyetleri, algı eşikleri, bu kayıp atlasın bütününü kavramaktan aciz hale getirilmiş. Bu yüzden o bütüne yönelik her anlama çabamızda ister istemez kendimize benzettiği-miz bir karikatür fırlıyor masamıza.

"Osmanlı mucizesi" denilince, Macaristan'daki sarıklı kadıdan tutun da Somali'deki esmer fellaha, Cezayir'deki ak sakallı deniz gazisinden Adriyatik'teki tecrübeli Raguzalı tüccara, Selanik'deki bıyıkları yeni terlemiş Mevlevi müridinden Süleymaniye'de çalışan Kayserili taşçı ustasına ve hem musiki, hem de hat sanatlarının ikisinde birden zirveye çıkabilen ama bütün şöhretini dervişlik kar-şısında bozuk para gibi harcamaya hazır Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den son mahyacı Abdüllatif Efendi'ye, kaliteli musiki meşk etmek ve dinleyerek gönlünü ferahlatmak için Mevlevihaneye giden Nikoğos Ağadan neyiyle Chopin'den parçalar döktüren Hüseyin Fahreddin Dede'ye kadar yatay ve dikey dilimler halindeki milyon-larca isim ve resim ile onlarca neslin terlerinden dikilen muazzam bir elbiseyi kastediyoruz.

Bu engin coğrafyada yaşayan rengarenk halklar hangi maharetle idare ediliyor, bu denli farklı soydan insan ve cemaat ne tür bir sihirli tutkalla tutturuluyor, hangi sırlı kazanda karıştırılıp onlardan bugün hayran kaldığımız ürünler fışkırtılıyordu?

Osmanlı, kendisini bir *iddia* ile kabul ettirdi. Neydi bu iddia?

Osmanlı kendisini bir *projeyle* kabul ettirdi. Neydi bu proje?

Osmanlı çağında tam da *yapılması bekleneni* yaptığı için başarılı oldu. Neydi o yapılması beklenen?

Osmanlının iddiasındaki sır, Fernand Braudel'in Balkan fütuhatı için söylediği gibi, mevcut düzenden daha insani, *daha akılcı, daha gerçekçi* ve *daha üstün* olanı getirmesinde yatıyordu. Mevcut çelişkilere önerdiği daha elverişli çözümdür Osmanlıyı başarılı kılan. Çözümünün alternatiflerinden iyi olduğunu, kabulündeki kolaylıktan anlayabiliriz:

Timur kuvvetleri Ankara Savaşında Osmanlı ordusunu yenince toprakları eski sahiplerine dağıtmıştı. Bir yerde sayaç sıfırlanmış, yüz yıl öncesine dönülmüş oldu. Diğer beyliklere Osmanlının yerine geçmeleri için bir şans daha verilmişti. Ama Fetret Devri'nden birkaç yıl sonra görüldü ki, çözüm yine Osmanlılardadır. Diğerleri yine başarısız oldu, Osmanlı önerisi yine kabul gördü.

Bu da bize, Osmanlıların gayet planlı, programlı, uzun vadeli ve insana yatırım yapan bir strateji izlediklerini gösteriyor. Bunun için Gazi Evrenos Bey'in planlı adımlarını takip etmek yeterlidir. Kuzey Yunanistan'ı adım adım fethederken, arkasında çil çil hanlar, hamamlar, camiler, vakıflar bırakıyordu bu akıncı gazimiz.

Böylece Braudel'in deyişiyle şimşek hızıyla yayılmanın sırrını da açıklamış oluyordu. Velhasıl, yalnız kılıçla değil, hayır eserleriyle de fethetmiştik Rumeli'yi.

Osmanlı bugün bir çıkış yolu, bir çözüm olabilir mi?

Bu soru ister istemez "Hangi Osmanlı?" sorusunu getirir.

Eğer Osmanlıyı olmuş bitmiş, tarihe mal olmuş, defteri dürülmüş geçmişe ait bir hadise olarak telakki ediyorsanız, evet o anlamda tarihe karışmıştır. Ondan bu anlamda ancak müzecilik ve turist çekme anlamında yararlanabilirsiniz. Bu, Osmanlının fosilleştiğine inananların tarihi görüşüdür.

Oysa benim gibi Osmanlının bitmediğine, yaşayan bir hadise olduğuna, hatta bugünkü sorunlarımıza da çözüm sunabilen bir kaynak olduğuna inanıyorsanız, manzara tamamen değişir.

Benim anladığım Osmanlı, 1299 veya 1302'de kurulup 1922'de sona ermiş 600 küsur yıllık bir dönemin aktörü değildir yalnızca. O insanlığın şafağından bugüne kadar uzanan "sonsuzluk kervanının görkemli duraklarından biriydi. Öncesi vardı ve tabii ki sonrası da olacaktı. Kadim bir zincirin kopmaz, koparılamaz halkalarından biriydi.

Bir mücadeleyi devraldı ve bayrağı, atom çağına kadar iyisiyle kötüsüyle taşımayı başardı. Daha da önemlisi, sancağı bizim ellerimize devretti ve tarihteki yerine gitti.

"Gitti" mi gerçekten de?

Aslında hayır, Osmanlı bir yere gitmiş değil. Bir sis gibi aramıza karıştı sadece. Yüzlerimize değdi ve orada eridi. Ve Osmanlı ruhunu bize emanet etti. (Başka bir varisi yoktu ki zaten.)

'İnsanlığın Son Adası'na böyle bakarsanız, sular altında kaldığı için bir kıtayken bir adaya, nihayet Anadolu yarımadasına büzülmüş bir eski düzenin hayaletinin aramızda gezindiğini görürsünüz. Bu yüzdendir ki, bu toprakların çelik göğüslü gençlerinin gönül kasları bir yay gibi gerilidir hep.

İnanıyoruz ki, suların çekileceği ve hatta kuruyacağı bir zaman mutlaka yeniden gelecektir. İnancımız, "zulüm ebediyen payidar olamayacaktır," demiyor mu?

Dolayısıyla dünyada zulümler devam ettikçe 'bir Osmanlı'ya her zaman ihtiyaç duyulacaktır. Yeter ki biz o gerili olma hayalimizi hep koruyalım.

Buna inanıyorsak, karanlık birer zindana çevrilmiş bulunan beyinlerimizi temizlememiz ve fıkrada Temel'in başını zindanın duvarlarına vurarak "Hatırla oni!" diye ağlaması örneğinden yola çıkarak, ne olduğumuzu hatırlama çabasına girmemizin, uyanmamız için şart olduğunu görmemiz gerekir. Bu muharref, bu felç edici, bu kötürüm bırakıcı tarihin zincirlerinden kurtulduktan sonradır ki, kurtuluş umudumuzun ağor yeniden filizlendiğini göreceğiz. Yani kurtuluş umudumuz aslında tarihte değil; *bizde*. Bir başka deyişle *biz tarihte değil, tarih bizde kurtulacaktır.*

Okullarda ne yazık ki, 300 yıldır sürekli gerilemekte olan bir tarihin evlatları olduğumuz öğretildi bizlere. Fakat bir başka gözlükle bakınca görüyoruz ki, aynı 300 yıl, yükseliş dönemine parmak ısırtacak başarılarla, inceliklerle, adam gibi adam resimleriyle örülü, onurlu bir tarihtir aynı zamanda.

Mesela Karlofça Antlaşması, bize daima bir utanç sayfası olarak okutuldu kitaplarda. Oysa şimdilerde anlıyoruz ki, Reisülküttab Rami Mehmed Efendi, galip Kutsal İttifak karşısında hiç de yenik bir devletin diplomatı gibi diz çökmemiş, yalvar yakar olmamıştı, aksine, Osmanlılık şeref ve namusunu sonuna kadar korumak için mücadele vermişti Karlofça'da.

Öte yandan biliyorsunuz, Lozan'ın zafer olduğundan övgüyle söz edilir. Oysa Lozan'da 'mağlup' Yunanlılardan Anadolu'daki zulümlerinin, yaktıkları kasaba ve şehirlerin, katliama tabi tuttukları masum insanlarımızın tazminatını dahi alamamış, böylece en azından onları tarihin gözünde suçlu konumda bırakacak en değerli kozu elimizden kaçırmışızdır.

Yenildikten sonra oturduğumuz Karlofça masasından başımız dik kalkmışken, Yunanlıları denize döktükten sonra galip sıfatıyla oturduğumuz Lozan masasından içimiz buruk ayrılmışızdır. Bakmayın siz ona "zafer" denilmesine. Bu, başarısızlıkları örtmek için kullanılan bir kılıftan, bir propagandadan başka bir şey değildir.

Onun için diyorum ki, 300 yıllık tarihimizi bir yenilgiler ve beceriksizlikler, bir utanç tarihi olarak okutmanın zararları tahmin edileceğimizden çok büyüktür. Yenik düşmüş bir tarihin varislerinin kalp ve beyinlerinin özgür ve kendine güveni tam olarak yetişmesini bekleyebilir misiniz?

Öyleyse umut, kendimizdedir. Tarihi yeniden ve farklı bir gözle okumak, karanlık sayfalarında şimşekler çaktırmak bunun için önemlidir. Onu bir masal kitabı gibi esneyerek okumanın bir faydası olmasa gerek. Hem öğrensek ne olacak ki o kılıktaki bir tarihi? Hatta öğrenmesek daha iyidir belki de. Önemli olan, bizi geçmişe değil, bugünün kördüğümlerinin üzerine, geleceğin şafaklarına itecek bir tarih okumak ve okutmak değil midir?

Velhasıl, bazılarının zannettiği gibi umudumuz tarihte değil. Aksine, *tarihin umudu bizdedir*. Baksanıza, tarihimiz, gövdesindeki donmuş enerjiyi boşaltacak uygun bir kap arıyor ve ayçiçeğinin yüzünü güneşe dönmesi gibi, bize her fırsatta göz kırpıyor.

Necip Fazıl Kısakürek, 1969 yılında yazdığı bir yazıda "Arsadaki odun yığınının gizli bir köşesinde tek bir kıvılcım noktasıyız biz!" demiş ve şöyle sürdürmüştü sözlerini:

> Odunların üstüne, yıllar ve asırlardır yağmadık yağmur; düşmedik kar kalmadı. Onları küf basmış, pas yutmuş, rutubet bürümüş; üstelik Garp dünyasının bütün kana-

> lizasyonları bu odunların üzerine akmıştır. İşte arsadaki böyle bir odun yığınının gizli bir köşesinde tek bir kıvılcım noktasıyız biz! Biz ki, onun gizli bir köşesinde tek ve son kıvılcım noktasıyız, onu nasıl yakar, tutuşturur, alevlerle sarabiliriz?

Söylenmesinin üzerinden yaklaşık yarım asır geçmesine rağmen hararetinden hiç bir şey yitirmeyen bu ateşte pişmiş kelimelerin ışığında tarihe bakacak olursak, o odunların ait olduğu ormanı ve o ormanın hangi baltalarca kesilip hangi ellerce odun halinde bir arsanın köşesine hoyratça atıldığını daha iyi anlarız.

Bugün ne mutlu bizlere ki, kıtalara gölge salan 'Osmanlı ormanı'nın kesilip metruk bir arsaya atılmış son odun yığınının içinde hangi bereketli duanın eseri olarak kaldığını bilemediğimiz o 'son kıvılcım'ın bir yangına dönüştüğüne şahit oluyor ve gelecek adına umutlanıyoruz. Umutlanmalıyız da.

Lakin o yitirdiğimiz 'orman' nasıl bir şeydi? Neye benziyordu? Onu mevcut bilgi ve donanımızla tanıyabilir miydik?

Ormanın ruhu üç kıtaya hangi sırlı yollardan dallarını uzatmış, gölgesinde 72 milleti bir insanlık bahçesi içinde hangi iksirle yaşatabilmişti?

Osmanlı sevinci bir daha yaşanabilir, bir başka deyişle Osmanlı geri gelebilir miydi?

Geri Gel Ey Osmanlı! bize yalnız tarihi anlatmakla kalmıyor; bir yandan tarihi bugüne doğru çekerken, bugünü de tarihe aşina kılmaya çabalıyor.

'Osmanlı'ya dönüş', bana göre Osmanlı'nın tekrar var edilmesi gibi zamanın dışına çıkmayı teklif eden tuzu kuru bir çağrı değil; Osmanlı'nın miras bıraktığı ruhla onun yarıda bıraktığı ve ondan sonra üzerimize borç kalan misyonu bugünkü şartlarda devam ettirmeyi kastediyor.

Geri gel ey Osmanlı! Asırların yirmi birincisi de senin sesini, duruşunu ve yürüyüşünü bekliyor. Zulüm tarlasına dönen dünyada kurtlara kurtluklarını hatırlatacak ve mazlumların elini tutacak ışık senin yüksek alnında parlıyor çünkü.

geri gel

KARAGÖZ

23 Nisan Egemenlik ve Çocuk Bayramları bepinize kutlu olsun!..

Karagöz — Koy kızın koyf. Milli egemenliği bir bi yiğit Mehmetçiğe borçluyuz. Türk ordusu, asker millet Türk'ün canı, ciğeridir!..

Yarın 23 Nisan. Bayram bugün saat 13 de başlıyor. Bepinizi tebrik ederim. Allah Türk milletine nesil vermesin. Hepsine fâniyiz, güçsüzüz; fakat bu millet ve bu vatan bâki kalacak.

23 Nisan, Türk milletinin kendi bütünsel kendi efine aldığı günler. Millet başkanının bir fedâisiden 23 Nisan'a çıkarsa Atatürk'le arkadaşlarının ve asıl yeni bir tarihe başlamış bulunuyoruz. 23 Nisan'da başlıyan bu tarih de eski tarihin aynı olacaktır. Yâni dalgalı, çalkantı ve taşkınlık. Türk vatanının kuzey sınırı Turca, Doğu sınırı Kafkas dağlarıdır bunu Moskoflar da, Bulgarlar da bilirler. Turanlarımızın kavuştuğu amaçlara ulaştıkları zaman cihan tarihi 1948 de yazılan ya yazılacak bak ve!

Başyazar

22 Nisan 1948 tarihli *Karagöz* gazetesinin kapak sayfası
Resmin altındaki Başyazar imzalı metinde aynen şöyle yazıyor (arkada):

60 yıl önce 23 Nisan Bayramı Osmanlıyı geri çağırma vesilesiydi!

23 Nisan Egemenlik ve Çocuk Bayramları hepinize kutlu olsun!..

Karagöz - Koy kızım koy!. Milli egemenliği biz bu yiğit Mehmetçiğe borçluyuz! Türk ordusu asker millet Türkün canı, ciğeridir!.. Yarın 23 Nisan. Bayram bugün saat 13 de başlıyor. Hepinizi tebrik ederim. Allah Türk milletine zeval vermesin. Hepimiz faniyiz, göçeceğiz; fakat bu millet ve bu vatan baki kalacak.

23 Nisan, Türk milletinin kendi idaresini kendi eline aldığı gündür. Milleti kapkaranlık bir felaketten 23 Nisana çıkaran Atatürk'le arkadaşlarının ve aziz şehidlerin önünde minnet ve şükranla eğilerek İnönü kahramanı Cumhurreisimizi saygı ve sevgi ile selamlıyalım ve diyelim ki: Ey yüce Türk milleti; sana inanmıyan, senin büyüklüğüne iyman getirmiyen kara yürekliler senden değildir!. Sen öyle bir varlık, öyle bir hazinesindir ki en müşkül günlerde içinden çıkardığın insanlara ışık tutturur, kendi yolunu böylece kendin aydınlatırsın! Bu yüce yaratılış, Tanrının sana özel bir ihsanıdır. Türk nereye gittiyse devlet kurmuş, nerede bulunursa bulunsun Efendi olmuştur.

Çok uzak zamanlardaki ecdadımız doldular, çoğaldılar ve taştılar. O devir tamamlandı; on binlerle, yüz binlerle yıllık parlak tarih sayfaları kapandı; şimdi yeni bir tarihe başlamış bulunuyoruz. 23 Nisanda başlıyan bu tarih de eski tarihin ayni olacaktır. Yani dolacağız, çoğalacağız ve taşacağız. Türk vatanının kuzey sınırı Tuna, Doğu sınırı Kafkas dağlarıdır; bunu Moskoflar da, Bulgarlar da böylece bilsinler. Torunlarımızın torunları bu amaçlara ulaştıkları zaman cihan tarihi 1948 de yazılan şu yazılara hak verecektir. Biz o zaman da kimseden bir karış toprak alacak değiliz; sadece öz malımız topraklara yayılacağız ve bağrını döven rüzgarlara (Türk, Türk) diye cevap veren Kafkas dağlarıyla (Türk, Türk) diye ağlıyarak akan Tuna'ya kavuşacağız, işte 23 Nisan, bu sonucun başlangıcı olmak bakımından eşsizdir. Turancı değilim, ırkçı aslaa!. Ben Türküm ve dünya ile yaşıt tarihime bakarak geleceği bu günden görüyorum. Türkiye küçük devlet olmuş; haşa!. *Türkiye hız almak için geriledi; şimdi belki elli yıl, belki bir asır, belki daha fazla müddet derlenip, toparlanma devrine girmiştir.* Büyük Türk milleti için küçük devlet ne demek?. Yaşasın 23 Nisan!...

I

KEŞİFLER

Bir yazarın görevi kesin olmak değildir, ama uzun bir yürüyüşten sonra kamplarını kurup ateşlerini yakan ve yarın yine yola koyulacaklarını bilerek gece uykuya dalan göçebeler gibi bir durağa varmaktır. Eğer arkası geliyorsa bir çalışma boşuna değildir.

Jean-Paul Roux,

Orta Asya: Tarih ve Uygarlık

Kılıçlaşan ruhların tarihi

Genelde haber akışının hızlı cereyan ettiği gazete gibi süreli yayınlarda tarih gibi zamana dirençli konularda yazmak, hele cıvık bir popülizme yatmıyorsanız, biraz zamanını şaşırmış bir çaba gibi gözükür. Öyle ya, herkes üzerinden buğusu tüten haberler vermek için yarışıyordur, siz zamanın çarklarını tersine çevirip geçmişi güncellemek, geçmişin de en azından bugün kadar kanlı canlı bir gerçekliği olduğunu göstermek, okurun güncellikle bukağılanmış alemine geçmişin iksirinden birşeyler akıtmak için çırpınıyorsunuzdur.

Tabiatıyla bu, iki kat çaba gerektiriyor. Herkesin haberi en son anındaki şekliyle öğrenmeye can attığı bir medyada siz okuru bugünün sakatladığı bir zaman cenderesinden çıkartarak ona geçmişin içinde bir yol açmaya uğraşmakta ve aslında gazeteciliğin doğasına ters düşen bir işlemi yürütmektesinizdir.

Belki avantajınız, bugünün kafesine girmiş, güncelliğin hapishanesine tıkılmış okura tarih cephesinden firar kapıları açmak ve bir anlamda geçmişin bir kilim gibi katlanmış anlarının içerisinde saklı enerjiyi açığa çıkarmaktır. Asıl önemli olan da, okul kitaplarından beri zihnimize aşılana aşılana bir duvar gibi sağırlaştırıldığımız tarihin yüzündeki örtüyü açmak ve içine bakma cesaretini göstermek, tarihin bir masal kitabı değil, her an yeniden yazılabilecek değişken bir çehreye sahip olduğunu göstermek, tarihin yanlış bir zihniyetle, defteri dürülmüş bir olgu gibi öğretilmesine karşı çıkarak, onu asıl

ilginç ve heyecan verici kılan hususun, yazılmış olanlar ile yazılmayı bekleyen alternatif tarihler arasındaki gerilim ve çatışma olduğunu sergilemek olmalı değil midir?

Ancak bunu yaparken, tarih hakkında malumatımızın kaynağı olan bilgi temelinden kopmamaya itina göstermek, yani "uçmamak" şarttır. Aksi halde, bazen gazetelerde örneklerini gördüğümüz bilgi temelinden kopuk bir tür popüler tarihçilik, evet daha fazla okunur ama zemini alabildiğine cıvıklaştırdığı için bir süre sonra okuruyla birlikte yazarını da dermansız bırakan bir bataklığın, bir çürümenin içine çeker yavaş yavaş.

Tarih üzerine yazılar yazarken dikkat ettiğim noktalardan birisi, en karmaşık bir olayı bile ortalama gazete okuyucusunun dilinde ifade etmek, bununla da yetinmeyip belli bir oranda tarih bilgisiyle donanmasını sağlamak, dahası, yazılarıma okurun tarihe duyduğu ilgi yelkenini şişirecek bir coşku ve heyecan rüzgârı da üflemek olmuştur.

Özellikle en fazla yanlış anlatılmış ve anlaşılmış tarih olduğuna inandığım, bu yüzden mağdur edilmiş tarih dediğim Osmanlı dönemini yeni bir bakış açısından, dünyada gelişen yeni tarihçiliğin, perspektif, yöntem ve verileri ışığında yıkayıp okurun önüne bu yeni yüzüyle getirmeye çalıştım. Çünkü insanların tarihi nasıl gördüklerinin, bugünü ve kendilerini nasıl gördükleriyle çok derin bir bağlantısı olduğuna inanıyorum. Bu inançtan hareketle kendi tarihinin son asırlarını bir gerileme, çürüme ve yozlaşma tarihi olarak görenlerden yolumun ayrıldığını, bu bakışın bize hiçbir şey kazandırmayacağını söyledim ve söylemeye devam edeceğim.

Fatihin kılıcından ziyade 'kılıçlaşan ruhu'nun ilgimi tırmıklaması bu yüzdendir. Bu yüzdendir II. Abdülhamid'in Edward Said'den daha iyi bir Oryantalizm eleştirmeni olduğunu göstermem. Ve bu yüzdendir Macaristan'daki Osmanlı kadılarının Macarca bildiklerini ve gerekirse Macar kanunlarına göre de yargılamada bulunduklarını söylemem.

Osmanlıyı anlamsız bir gururla kendi içine 'kapanmış' gibi gösteren zavallı bir tarih anlayışının, asıl kendilerini Anadolu'ya kapatmış olanların eseri olduğunu iddia ettim. Son Osmanlı nesline men-

sup olanların (mesela son demlerinde Ahmet Hamdi Tanpınar'ın) bu coğrafi ve kültürel ufalanma ve tekbiçimlilikten şikayetle sık sık içlerinin daraldığını söylemeleri, yeterince anlamlı bir gösterge değil midir?

Cumhuriyet döneminde Osmanlı Devleti'nin tarihi ısrarla "Anadolu merkezli" olarak anlatıldı ki, bu onu yarım anlamak ya da hiç anlamamak demekti. "Osmanlı Anadolu'ya yatırım yapmadı" yalanı bunun en yaygın tezahürüdür.

Evvela şunu bilelim ki, Osmanlının iki Anadolusu vardı, bizimki gibi tek değil. Birincisi, aşağı yukarı bizim Anadolumuza denk düşen ve kendisinden önce İslamlaşmış olan Anadolu; ikincisi ise kendi elleriyle İslamlaştırdığı ve Osmanlılaştırdığı Rumeli. Rumelisi uçup gitmiş bir Osmanlı, gövdesi ortasından ikiye bölünmüş bir adama benzer. Ne kadar tanıyabilirsiniz ki onu?

Kaldı ki bu gövdenin bir de kolları, bacakları vardı ki, Hint Okyanusu'ndan Atlas Okyanusu'na, Somali'den Ukrayna içlerine, Viyana'dan Hazar Denizi'ne kadar uzanan engin ve zengin bir coğrafya ve bu coğrafyanın içinde kaynaşan onlarca halk ve kültürü göz önüne alıp yeniden düşünün karşınızdaki devasa gövdeyi. (Mesela Osmanlı çingeneleri... Hiç aklınıza gelir miydi bu esmer vatandaşların da bir tarihleri olabileceği? Kimbilir belki günün birinde onlardan da bahsederiz.)

Tarih, suyu tükenmeyen bir kuyu. Onun içine dikkatle bakar ve meşalemizi ihtimamla uzatırsak yüzümüzün aksini daha net olarak görürüz sularında. Karanlık sular gölgeleri gösterir yalnızca; belirsiz, karanlık ve şüpheli gölgeleri.

Goethe'nin dediği gibi, "Işık… Biraz daha ışık…"

Bana tarihini anlat, sana kim olduğunu söyleyeyim!

İnsanların ortak veya milli geçmişleri hakkında
ne düşündükleri, onların bugün hakkındaki
düşüncelerinden ayrılamaz.
İnsanların tarih hakkındaki
fikirleri, siyasetlerini belirler.

John Lukacs

Tarih yüzümüzü, genellikle zannettiğimizin tersine geçmişe değil, geleceğe döndürür. Kendimize nasıl baktığımızın açıklamasıdır tarihe bakış tarzımız. Tarihte kendini ezilip büzülmüş, bir türlü özne ve organize olamamış bir halk gibi anlatmaya bayılanlar, bugün kimden hangi yüzle özne olmayı talep edebilirler ki?

Bir Haziran akşamı, yorgunluğun ipimi çekmek üzere olduğu bir haletle girebildiğimi hatırlıyorum evime. Yemek, şu bu derken, kumandayla yerli yabancı kanallar arasındaki mahut kovalamacam başladı. Maksat biraz zihnimi dağıtmak. Bir ara BBC World kanalına takıldı gözlerim. Karanlık bir limanda zar zor görünen eski kılıklı yelkenli gemiler ara sıra birbirlerine çatapat ateş ederek geçiyorlardı ekrandan. Önce bir film oynuyor zannettim ama bu bir haber kanalı; film oynatmazdı. Öyleyse?

Ekrandaki altyazıyı okuyunca ayılıyorum: "Trafalgar Savaşının 200. Yıldönümü dolayısıyla savaş yeniden canlandırılıyor." Canlı yayında gemiler birbirine devrin toplarıyla (tabii kurusıkı) ateş ededursun, kameralar sahilde biriken mahşeri kalabalığa çevrilince dudaklarım resmen uçukluyor. Tamı tamına 250 bin insan toplanmış Atlantik Okyanusu'na bakan Trafalgar limanında ve modern Avrupanın perdesini açan savaşlardan birisinin temsilini bir maçı izler gibi heyecan ve coşkuyla izliyorlarmış spikerin naklettiğine göre.

Napolyon Bonapart heyulasını İngiliz emperyalizminin ensesinden söküp atan bu biraz da ballı zaferin anısına Londra'nın en ünlü meydanlarından birine "Trafalgar" adı verilmiştir ve meydanın ortasındaki anıtta İngilizlerin medar-ı iftiharı Amiral Nelson'un mücessem heykeli gururla yükselir. (Oysa ileride göreceğimiz gibi Nelson da Osmanlı padişah III. Selim'den aldığı nişandan gurur duyuyor ve onunla poz veriyordu ressamına.)

İstanbulun fethinden utanmak!

Derken, nedense fena halde hüzün bastı beni.

Biz tarih bilinci yüksek bir Avrupa'ya doğru gidiyoruz, gideceğiz. Bilelim ki, Avrupa'yı birleştiren ortak değerler, üzerinde titredikleri son derece hassas tarihi müşterekler, olmazsa olmazlar var. O gün o limanda toplanan İngiliz, Fransız ve İspanyollar, ataları birbirleriyle savaşmış olsa bile Trafalgar'ı kendi kimliklerinin kurucu parçalarından biri olarak selamlıyorlardı. Onu tarihte olmuş bitmiş bir olayın mezar taşı gibi susturmaya değil, bir nabız vuruşu gibi hissetmeye ve hissettirmeye çalışıyorlardı.

Tarih böyle algılanır ve böyle anlaşılırsa tarihtir. Geri kalanını ver, tarihçinin olsun. Bize tarihin tüylerimizde uyandıracağı titreşim lazım değil mi?

Son yıllarda unutulma hortumuna karşı direnç noktalarımız daha bir belirginleşti sanki. Aradan yüzünün akıyla ilk sıyrılan Çanakkale oldu, bir de İstanbul'un fethi. Ne var ki, İstanbul'un fethini eskiden daha sıcak kucaklamıştık; şimdilerdeyse fena halde dizginlere asılmış durumdayız. Acı fren seslerini siz de duyuyorsunuzdur. Sözde Avrupa Birliğine gireceğiz ya, İstanbul'un fethinden bile utanır olmuşuz da haberim yokmuş! Hangi resmi toplantıda Fethi adam

gibi kutlamaktan söz açsam, "Cısss, Avrupa bizi yanlış anlar!" itirazıyla karşılaşıyorum. Tabii hayretimin bini bir para oluyor. Neyse ki, lazerli 2007 kutlamaları bir miktar su serpti yüreğime.

Yahu ille surlara yeniçeri tırmandırmayı, altlarına tekerlek takılmış sandalları Tophane yokuşundan kan ter içindeki Anadolu gençlerine çektirmeyi mi anlayacağız fetihten? Bunları, tıpkı BBC'nin Trafalgar gösterisinde olduğu gibi estetik, kültürel ve görsel bir şölene dönüştürmeyi becermekten ebediyen aciz miyiz? İstanbul Festivali gibi dünya çapında, seviyeli bir Fetih Festivali düzenleyemez miyiz? İstanbul'u o hafta bir sanat, kültür ve müzik şehri, dünyadaki elit çevrenin dikkatini perçinleyecek cazip bir merkez haline dönüştüremez miyiz?

Çılgın bir Mayıs akşamı Bizans ve Venedik gemileriyle Fatih'in yelkenlilerinin Zeytinburnu'ndan çarpışa savaşa Sarayburnu açıklarına kadar geldiklerini ve projektörler tarafından Haliç'teki zincirin önüne kadar takip edildiklerini, aynı gece Tophane'den çekilen gemilerin bir ışık huzmesi içinden süzülerek Kasımpaşa'dan denize indirildiğini ve kıyılara toplanmış -turistler de dahil- meraklıların büyülenmiş bakışları altında İstanbul'un fethinin, yani açılışının havai fişek gösterileri ve projektör oyunlarıyla temsil edildiğini getirin gözünüzün önüne.

Adamlar 1805'deki zaferlerinin yıldönümünü şenliklerle kutlamaktan utanmıyorlar da, biz İstanbul'u aldığımız için neden utanacakmışız? Hem İstanbul'u alıp da Hıristiyanların Granada'da, Kazan'da veya Atina'da yaptıkları gibi mahvetmiş olsak, tamam, utanalım. Ama İstanbul'un 1453'deki fethini, tarihçi Daniel Goffman'ın isabetle belirttiği gibi, Bizans başkentini içine sıkışıp kaldığı köhnelik cenderesinden kurtaran, önünü açan ve ciğerlerine taze hava sunarak yeniden doğuşuna zemin hazırlayan bir rejim değişikliği olarak takdim etmenin zamanı gelmedi mi daha? (Fernand Braudel'in Osmanlıların seferlerini, Avrupa'yla konuşmak için girişilmiş mecburi çırpınışlar şeklinde yorumladığı noktaya ise maalesef yıldızlar kadar uzağız.[1])

1 Braudel'in sözleri şöyledir: "Eğer İslamiyet temas arıyorsa ve gerektiğinde de umutsuz bir temas olan kavgaya başvuruyorsa, bunun anlamı, onun Hıristiyanlığın tersine karşılıklı konuşmayı sürdürmek veya dayatmak istediği, rakibinin teknik üstünlüklerine katılmak ihtiyacında olduğudur.

Silistre'yi unutmadık mı sanki?

Mesela Kırım Harbi'nin 150. yıldönümü İngiltere'den Rusya'ya, Fransa'dan Ukrayna'ya kadar bu savaşa bulaşmış bütün ülkelerde hatırlandı, hakkında ciltlerle kitaplar yazıldı, sempozyumlar, sergiler düzenlendi, belgeseller çekildi, gösterildi. Gelin görün ki, savaşın baş aktörü sayılması gereken Türkiye'den tıs yok. 2005 yılında def-i bela kabilinden bir sempozyum yapılmıştı kapalı kapılar ardında, bir de bir kaç kitap; aşağı yukarı bu kadar.

Oysa Kırım Savaşı'nı biz organize etmiş, İngiltere ve Fransa'yı biz sokmuştuk savaşa ve Rus Çarlığı'nın 1917'deki çöküşünün zemini, bu savaş sırasında döşenmişti. Yani düpedüz dünya tarihinin gidişatını etkileyen ve belirleyen bir savaştı bu. Peki hangi televizyon kanalında bu savaşla ilgili bir belgesel izlediğinizi hatırlıyorsunuz? Özel sayı çıkaran bir dergi gözünüze ilişti mi? Onu bıraktık, bu savaş sırasında kanla yazdığımız destanları ne çabuk unuttuk. Marx ve Engels'in yere göğe sığdıramadıkları Silistre savunmasından, Mareşallik rütbesi takılırken "Şehitliği tercih ederdim" diyen Musa Hulusi Paşa'dan, askerin morali bozulmasın diye elinin parçalandığını savaş sonuna kadar gizleyen Kütahyalı Hüseyin Paşa'dan hangimiz haberdarız?

İngilizler Trafalgar Meydanı'nda Nelson'un heykelinin ne aradığını soran bir İngiliz'e uzaydan gelmiş muamelesi yaparlar. Bizdeyse tarihimizi yapan büyüklere uzaydan gelmiş muamelesi yapmak revaçtadır. Avrupa ile aramızdaki asıl fark da, başka yerde değil, buradadır.

Zamanı fetheden tarih

Hicri 1431 yılının içindeyiz. Tamı tamına bindörtyüzotuzbir yıl geçmiş Hicretten bu yana... İnsanlığın çehresini aydınlatan, yeryüzünün mana ve madde, dikey ve yatay hatlarının yeni baştan çatıldığı bir geçmişin içinden gelmek pek iyi, pek güzel de, onun büyüklüğüne layık olabilmek ve o geçmişi bugüne bir projektör halinde yöneltebilmek daha da önemli olsa gerek. Çünkü tarihini büyülten her söylem, kendi aczini, yani bir tarihi olmadığını, henüz bir tarih yazamadığını da itiraf ediyordur bir yerde.

Büyük tarih yazmak, büyük tarih yapmak kadar zor bir iştir çünkü. Ya da, Faslı düşünür Abdullah Laroui gibi söylersek, bugünü geçmiş yüceliğinden nasibini alamamış, yüceliğinden bugüne bir şeyler damlatamamış bir mazi, sırf bu nedenle ihtişamından bir şeyler yitirmiyor mudur?

Tarih üzerinde yeniden düşünmemizi kışkırtan bu ilginç soru, geçmiş (*mazi*) ile tarih arasındaki o kıldan ince, kılıçtan keskince sınıra yüklenmemizi gerektiriyor. Zamanın acımasız akışı bizi öğütüp un ufak etmeden, tarihimizi bir dağın içerisine oyar gibi itinayla yerleştirmesini bilmeliyiz zamanın aç karnına. Kuran-ı Kerim'in bize tekrar tekrar hatırlattığı tarih kıssaları, Müslüman bilincinin zamanın çözücü özelliği karşısında pusulasını şaşırmaması için konulmuş deniz fenerleri değil midir?

Buna benzer düşünceleri, Bizans Prensesi Anna Komnena yaklaşık 850 yıl önce sevgili babası hakkında yazdığı kitabı Alexiad'da dile getirmişti ya, daha bilgece dile gelişini, çağımızın mütefekkir şairi T. S. Eliot'a borçluyuz:

Tarihi olmayan bir halk, kurtarılamaz zamandan,
Çünkü tarih, düzenidir zamansız anların...

Bir tarihiniz yoksa, zamanın isimsiz anları içinde oradan oraya, serbest moleküller gibi savrulursunuz çünkü. Diğer bir deyişle, zaman, tarih aracılığıyla avlanır. Bir toplumun, bir milletin, bir halkın nirengi noktası haline gelir. Zamanın sellerinde sürüklenip gitmekten ancak zamana direnir, onun uğultusu içinde yine de kendi şarkınızı söylemeye devam eder hale geldiğinizde kurtulursunuz; yani kendinize yeni bir zaman, doğal zamanın ötesine geçip bir toplumsal zaman oluşturduğunuzda... Aslında tarihin sürekli olarak elini akıl ceplerimizde dolaştırıp kafamızı karıştırmasından da, yine geçmişi fethederek kurtulursunuz.

Feylesof Michel De Certau mu sarf etmişti o pusula-kelamı: *"Tarih ancak tarihle fethedilir."*

Bizim gibi tarihini tarih ile fethedememiş, onu siyasetin ve ideolojinin taştan yontulmuş kaba savaş baltalarına emanet etmiş toplumların yakasını bırakmaz bir türlü tarih. Baltacı-Katerina derbisi' gibi bir o köşe başında çıkar karşımıza, bir bu köşe başında. Korkarız onun hakiki yüzüyle karşı karşıya gelmekten. Korkarız da, bir şekilde hep karşılaşmayı da arzu etmişizdir. Yanımızda yürümesini değil de, en ummadığımız bir yerlerde bize "Ce!" demesini isteriz ve bu yüzden de onun zatından ziyade gölgeleriyle yaşamayı seçeriz.

Ve sonuçta, gerçeğiyle yüzleşmekten kaçınmak, tarihin hep gündemimizde kalması, lakin akıl soframıza zinhar bağdaş kurup oturamayışı gerçeğiyle karşı karşıyayızdır.

Çünkü her ne kadar parlak bir geçmişe sahip bulunuyorsak da, maalesef henüz tarihini, yani evini inşa edememiş, daha doğrusu inşaatı bitirememiş bir toplumuz ve zamanın öğütücü akışından kurtulmak için hep bir yerlerde var olduğuna inandığımız tarihin tutamağına insiyakı bir hareketle sarılmak arzusuyla yanıyor, kıvranı-

yoruz; görüyorsunuz. Sürüklendiğimiz zamanlarda ona muhtaçlığımız daha keskin bir açlıkla belli ediyor kendisini.[1] Durulduğumuz demlerde ise yine umursamaz bir edayla sırtımızı dönüyoruz ona.

Bu minval üzere problemli bir metres ilişkisi doğuyor aramızda. Tek taraflı bir arzu nesnesi olup çıkıyor bu yüzden tarih. Arzu nesnesi veya korku nesnesi...

Oysa tarih, "orada" bir yerlerde değil, "burada", bizimle beraber olmalı değil midir? Ve ancak bizimle beraber gezerken, yüzlerimiz birbirine bakarken, gözlerimizdeki ışık çarpıştığında onun varlığını her daim hissetmemiz gerekmez mi? Ve ancak o takdirde, zamandan kurtulma dediğimiz işlem ete kemiğe bürünmeye koyulmaz mı?

Velhasıl, zamanı yenmek için geçmişimizin olması yetmez; *mutlaka bir tarihimiz olmalı.* Zamanın öğüten, un ufak eden kahhar akışından varlık evimizi siyanet edebilmek (esirgeyebilmek) için selin üzerine tanıdık öteberiden bir havuz yapmalıyız kendimize mahsus. Aldous Huxleyn'in *Ada* adlı romanında yazdığı gibi, tarihi "ora"dan "bura"ya, yani yanımıza çağırmalı, ama sonra da yine aramıza belli bir mesafe koymasını bilmeliyiz. "Orada"ki tarih susmalı, "burada", bizim aramızda konuşmasını bilmelidir.

Bizim durumumuzda ise tarih "orada" belki; lakin gölgesi, hayaletleri hep "namusumuza mahrem" kalıyor. Bu yüzden de onunla aramıza -bilinçli ve iradi bir tavır olarak- sağlıklı bir mesafe koyamıyoruz bir türlü. Oysa gerçek tarih bilinci, tarihi "ora"dan "bura"ya getirirken, aynı zamanda kendi irademizle, araya belli bir mesafe koymaya başladığımızda boy atmaya başlar.

Zaman tarihe dönüşürken, insanın nabız vuruşları daha bir şiddetli duyulur. Zaman, insanlaşmaktadır çünkü. Zamanlarını bir tarihe dönüştüremeyen toplumlar, tarihle aralarına mesafe de koyamadıkları, daha doğrusu koyamayacakları için onunla saç saça, baş

1 Hatırlayın, 26 Mart 2002 tarihinde Filistin'de BM çatısı altında görev yapmakta olan Cengiz Toytunç adlı bir binbaşımız şehit edildiğinde, Star ve Zaman dahil birçok gazete, bir tür bilinçaltının aniden dışa vurması gibi, bu haberi, 100 yıl sonra ilk hava şehidimiz şeklinde vermişti! Halbuki ilk hava şehitlerimiz olan Fethi ve Sadık beyler 27 Şubat 1914'de şehit düşmüş ve Şam'da Selahaddin Eyyubi türbesinin haziresine defnedilmişlerdi. (Aradaki 12 yıllık fark da basınımızın yuvarlama huyu göz önüne alınırsa fazla mühim sayılmamalıdır!)

başa kavgalıdırlar. Ama tarihleri yoktur ortada yine de. Tarih, davetsiz bir misafir gibi beklenmedik zamanlarda ortaya çıkar ve onu inşa edemeyen toplumların umacısı olur...

"Tarihi olmak", tarihi "ora"dan "bura"ya getirirken, onun korkutucu ve dahi diriltici kuvvetlerinden de emin olmak, denetlemesini bilmek demektir.

Zaten tarih bunun için öğretilmez mi biraz da: Geceleri rahat uyumak için... Her gece yeni bir kâbus görmemek için...

Bizi ufuklara itecek bir tarih istiyoruz

Ne demiştik hatırlayalım: Tarih artık ‘orada’ bir yerde bizi bekleyen statik bir şey olmaktan çıkmalı; içimizde bizi devindiren, harekete geçiren bir dinamo olmalıdır. Böyle olursa ancak tarih bize bir şey söyler ve söylediği şey, bizi harekete geçirir, bizde harekete geçmek için bekleyen şevk davulunu çalmaya başlar. Öyleyse tarih ‘orada’ bir yerde bizi bekleyen bir şey değil, içimizde yankılanan ve bizi geriye değil, ileriye, geleceğe doğru itmek için çırpınan enerji dolu bir kaynak olmalıdır.

Öbür türlü tarihçiliğe ben Max Weber’e atıfta bulunarak meslek olarak tarihçilik diyorum. Küçümsediğim için değil ama dar bir uzman grubunu ilgilendiren teknik bir pratik (*zenaat*) olduğu için bu tarihçilikle bizim, genel planda tarih okurlarının beklediği tarihçilik arasında kapatılması güç bir uçurum olduğu için söylüyorum bunları.

Demek ki, biz sadece, *res gestae*, yani tarihte olmuş bitmiş olaylara yönelik hobivari bir ilgi besliyor değiliz. Biz tarihte, bir lambanın alevinin odanın duvarlarında gezinmesi gibi gezinen bir ruhu arıyoruz. Bu ruh nerede saklanmıştır? Derdimiz budur. Kimbilir hangi köşe bucakta, hangi minderin altında, hangi duvar kovuğunda, tarihte hangi şahsın söz veya davranışında gizlenmiş, orada bizim keşfimize muntazır, hangi halecanlarla (kalbi çarparak) beklemektedir?

Biz bu işaretleri bulmak için yola çıkmış bulunuyoruz. Bu işaretleri keşif yolculuğu değilse tarih, bırakalım onu tarihçilere!

Bazen Osman Gazi'nin varislerine miras bıraktığı tuz kesesinde buluruz onu, bazen de Kanuni Sultan Süleyman'ın bir mektubunda. Sultan Reşad'ın Balkan Savaşı öncesinde orduya beyannamesinde de karşımıza çıktığı olur, II. Abdülhamid'in, Yunanlılarla yaptığımız Teselya Savaşı'nda (1897) bacağını kaybetmiş bir gaziye kendi elleriyle yonttuğu bir bastonda göz kırptığı olur. Fatih'in Kızkulesi'nde gördüğü rüya, Osman Gazi'nin büyük rüyasına karışır. Budin'in Yeniçeri Ağası Yahya olur, ölümsüzleşir tarihin surları önünde, yalnız bizim tarihimizin değil, Avrupa tarihinin de akışını değiştiren ve ileride göreceğimiz muhteşem Silistre savunmasında Musa Hulusi Paşa olur, mareşalliğe yeğ tutar şehitlik rütbesini.

Velhasıl, hepsi bize bir şey söylemek için çırpınır durur. Tarih konuşmak istemekte, tabakaları arasında zaptetmeye uğraştığı bir mesajı duyacak kulaklara ve edinecek gönüllere teslim etmek için bize şişeler içinde mesajlar göndermektedir.

Tarih denizimiz bize gönderilmiş mesajları taşıyan şişelerle dolu! İyi bakın çevrenize. Kitaplarınıza, önünden kayıtsız bakışlarla geçtiğiniz eski zaman çeşmelerine, camilerin çevresindeki ihtiyar çınarlara, gönüllerimize demet demet çiçek açtıran kubbelere, Sinan'ın üstadane sanatına, Bursa Ulu Camii'nin havuzundan taşan feyiz ve berekete, cami avlularındaki sadaka taşlarına iyi bakın. Onların vermek istediği mesajı iyi okuyun.

"Sizden önce yine size benzer insanlar yaşadı bu topraklarda," diyorlar. Onların da iki eli, iki ayağı, bir başı, böbreği, ciğeri vardı, vücutları aynı sizinki gibiydi. Ama onlar, savaş kazanmalarından söz etmiyorum size, hakikaten farklı bir özelliğe sahiplerdi. Kendilerine güveniyor ve bu dünyaya gönderilişlerinin sebebini daha derinden fark etmiş buluyorlardı. Ben tam da bu zamanda ve bu topraklarda dünyaya gelmişsem, beni gönderen kuvvetin benden beklediği misyonu keşfetmeli ve ona göre hareket etmeliyim, derlerdi. *Benim vazifem nedir? Neyle görevli olarak gönderildim bu dünyaya?* Gıda, tekstil, elektronik vs. endüstrilerinin peşine takılmış orta malı bir müşteri olmak için mi, yoksa yaşadığım çağın yüzünü hakikate döndürmeye koşulu bir mücahit olmak için mi? Bunu sorarlardı kendilerine onlar. Başarılarının sırrı tam da burada yatıyordu."

Mesaj şu şekilde akıp gidiyordu:

"Bize bakarak siz de unuttuğunuz yüzü hatırlayın. İşte Üstad Necip Fazıl Kısakürek, bir şiirinde,

Kimbilir nerdesiniz
Geçen dakikalarım,
Kimbilir nerdesiniz?

...

Korkarım yıldızların
Düştüğü yerdesiniz
Geçen dakikalarım.

...

Siz benim yüzümsünüz,
Eğilip suya baksam
Görünür mü yüzünüz?

diyor ya geçen dakikalarına, yıldızlarınızın içine düştüğü ve bakmanızı beklediği tarihin kuyusunda bugünkü silinmiş suretinizi değil de, olması gereken, yüzünüzü seyretmek istiyorsanız, iyi bakın bize. Okuyun mesajımızı dikkatle. İçinizdeki potansiyeli bizde hatırlayın ve geleceğe yürüyün umutla, umutlarla...

Zira küreselleşen dünyanın gelecek ufkunda zorlu bir sınav bekliyor milletleri. Bu sınavda bir 'yüzleri' olan ve bu yüzlerini tarihin yapıcı aktörü olarak yeniden yoğurmayı başaran, tarihlerinin içinde gezinen o cevval ruhu keşfedip gençlerine aktarmayı becerebilen milletler yaşayacak, diğerleri ya tarihten silinecek ya da en iyimser tahminle kendi köşelerine büzülecek ve tarihin bir kenarında sadece soluk alıp vermekle yetinecekler.

Karar verin: Siz hangisinden olmak istiyorsunuz? Geleceğin figüranlarından biri mi yoksa geleceğin aktörlerinden biri mi olacaksınız? Tarihinizi dikkatle okumak, bu kararı verirken size en büyük ihtiyacınız olan yakıtı temin edecektir."

Mesaj gayet açıktı. Anlayacağınız, keşif yolları gözükmüştü çarıklarımıza.

Tarihin karanlıklaştırılmış duvarlarında gezinen ruhu, şimşek çaktığında o bir anlık parlamaları sırasında fark etmek ve onunla aramıza sokulmuş olan zamanın yarıklarında hazine avcılığına çıkmaktır yapacağımız iş! Tarih bunun için okunmayacaksa, uzman olmayanlar için okunmaya değmez çünkü.

Onu mat, derinliksiz, yüzeysel bir şekilde okumak ve okutmak isteyenler kendi yollarına devam edebilir. Ben tarihin içinde kıpırdayan, kaynayan ve bana ulaşmak isteyen mesajı avlamaya çabalıyorum. Ancak böylelikle geçmişin baraj kapaklarını açıp arkasında birikmiş olan enerjiyi açığa çıkararak beni geleceğe fırlatmasını bekleyebilirim ondan.

Unutmayalım ki, tarih, geçmişe dönmek için değil, geleceğe daha kararlı bir şekilde ilerlemek için okunur. Bunun içindir ki, tarihi geçmişin bir noktasında olup bitmiş gibi okumayın derim. Tarihi bugün olmakta olana bir yorum gibi ve gelecekte olması gerekene bir çözüm gibi okuyun derim.

Tarihi, hiç bitmeyen bir keşif yolcuğu yapan özelliği de her iki ağzının da keskin oluşu değil midir zaten?

Necip Fazılın tarihe bakışı: Bir avuç tuz olmak

Vaka 1

1880'lerde Bulgaristan'ın Kızanlık bölgesinden kaçan göçmenlere, yerleştirilecekleri uygun bir yer aranmaktadır. Yapılan istihbaratta bunların memleketlerinde gülcülükle geçindiği anlaşılır ve kendilerine Sultan II. Abdülhamid'in şahsi mülkü olan Çavuşbaşı Çifliği'nde bir yer tahsis edilir. Burada gül yetiştiriciliği ve gülyağı imaline girişilir. İlk gül hasadı 1886'da yapılmış, 650 kilo kadar gül çiçeği elde edilmiştir. Fakat 1970'li yıllarda bu şehrin en güzel kokulu güllerin yetiştiği bölge, İstanbul Belediyesi tarafından çöp dökme alanı olarak seçilmiş, bu nedenle II. Abdülhamid döneminin gül bahçeleriyle ünlü Hekimbaşı Çiftliği'nin adı, Hekimbaşı Çöplüğü'ne dönüştürülmüştür. Ve bu çöplük Mayıs 1993'de bir sabah büyük bir patlamayla tarihin sırtına yüklediği sorumluluğu yerine getirmiş ve bu rezalete artık daha fazla dayanamayacağını adeta haykırmıştır. Ölen 39 kişinin cenazeleri kaldırılırken, dünya haber ajansları, tarihin ilk çöp heyelanı olarak duyuruyorlardı bu pis patlamayı dünyaya.

Vaka 2

1935 yılının 1 Ağustos günü Süleymaniye Camii'nin yanı başındaki bir mezar, kalabalık bir heyet huzurunda kazılmakta ve yüzler-

ce yılın ağırlığı altından bir insan iskeleti çıkartılmaktadır. Açılan, Mimar Sinan'ın kabridir ve çıkan iskelet de İmparatorluğun üzerine silinmez bir tabaka halinde eserlerini seren Sermimaran-ı Hassa Mimar Koca Sinan'a aittir. Türk Tarih Kurumu tarafından açılan mezardan Koca Sinan'ın kafatası çıkartılmış, antropolog Şevket Aziz Kansu'nun yanında getirdiği kafatası ölçüm aletiyle ölçüldükten sonra "Türk" olduğu anlaşılmış ve büyük bir memnuniyeti mucib olmuştu. Ancak sıra iskelet parçalarını mezara iade etmeye gelince, Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı Afet İnan, "Türklüğümüzün bu büyük mefahirini toprak altında çürümeye mi bırakacağız efendiler?" diye "ikna edici" nutkuna başlamış, bunun üzerine iskeletin diğer kısımları toprağa gömülürken, kafatası alıkonulmuş ve kurulacak olan Antropoloji Müzesi'nde sergilenmek üzere Ankara'ya götürülmüştür. Gidiş o gidiş! Bir daha bu kafatasını gören olmadı. Nitekim İbrahim Hakkı Konyalı'nın bildirdiğine göre, 1940'larda türbenin restorasyonu yapılırken mezar bir kere daha açılmış ve kafatasının yerinde bulunmadığı görülmüştü.

***

Şimdi bu iki çarpıcı tarihi olaydan nasıl bir sonuç çıkarmamız gerekiyor? Tarihin neredeyse ancak Şarlo'ya has bir komedi düzeyinde mıncıklanabildiği, yerlerde süründürüldüğü ve gül bahçelerine çöplük olmayı, estetik şahikalarını yaratmış bir zatın kuru kafasına kılıç darbesini layık gören bir duyarsızlık, bir bezginlik ve hatta düşmanlığın kol gezdiği bir ülke burası. Unutma da değil. Akifin "dalgın" dediği gibi hiçbir şeye tepki göstermeyen bir uyuşma, bir tür bitkisel hayat.

T. S. Eliot, "Tarih kölelik olabilir, tarih özgürlük olabilir" demişti. İki tarafı da keskin bir Acem kılıcıyla karşı karşıyayız öyleyse. İsterseniz tarih yoluyla bir toplumu köle kafalı yetiştirebilirsiniz, isterseniz tarihi, bir özgürleşmenin ateşleyicisi olarak okutabilirsiniz. Ama özgür olabilmek için öncelikle tarihi bilmek, tanımak ve anlamak gerekiyor. Unutmak için bile hatırlamak yani. Hatırlamayan toplumlar, tarihleri olmayan toplumlardır. Herşey zamanın ezeli ve ebedi akışı içinde sürüklenir, bir kaya, bir kum yığınına dönüşür, bir toplum da atomlarına ayrılır. Ancak hatırlamaktır ki, bizi yeniden ait olduğumuz ana kayanın güvencesine döndürebilir.

Aslında, hatırlamadığımız sürece tarihten de kopamayız. Tarihin dünyamızı bu kadar yakından markaja alması da tehlikelidir bir yerde. Bu, ondan yeterince uzaklaşamadığımızı da gösterir. Bugünü o kendine güvenen, geçmişini özümsemiş, kendi şahsiyetine mal etmiş ve onu yanı başında değil, adeta yediği gıdanın kaslarına, kemiklerine, dokularına dağılıp kendisiyle beraber yürümesi gibi, bizde olan ama aslında ehlileştirilmiş ve günlük hayatın içinden olur olmaz bir noktada fırlayıp karşımıza çıkmasına engel olunmuş belli bir mesafede tutabilmektir esas olan. Elliot ne demişti: "Tarihi olmayan bir halk kurtarılamaz zamandan." Tarihi olmayan bir toplum, zamanın o ezeli ve ebedi akışından çekip çıkartılamaz çünkü. Sürüklenir gider ve bir başka nehrin gövdesine karışıverir.

Bizim bünyesine karıştığımız nehir, hatta giderek içine dahil olmaktan övünç duyduğumuz deniz, Tanzimat'tan bu yana 'Batı' olmuştur. Halbuki bir zamanlar bizdik deniz, bizdik güneş. Nietzsche'yi yankılarsak, bu okyanusu nasıl içebildik, bu güneşi nasıl söndürebildik, bu ufukları nasıl silebildik manzaradan?

Bu toplumun bütününü kaçınılmaz olarak ilgilendiren bu derin muhasebenin en keskin ve yetkin örneklerinden birisini Necip Fazıl'da bulmamız şaşırtıcı değil bu yüzden. Yoksa bir Kemalistin kalkıp da Kanuni'den sonra yeteneksiz padişahlar iş başına geldi, zevk u safaya daldılar, devlet işlerini unuttular, baştan herşey iyi giderken herşey birden bozulmaya başladı yolunda şikayetlerde bulunmasını, sanki herşey yolunda gitseydi Osmanlı Devleti'nden hiçbir şikayetleri olmayacakmış gibi anlamamız gerekir ki, bu tavır da ciddi bir şaşılık demektir.

> Tarih bir masal albümü değildir. Tarih, bir kıymet hükmü tablosu(dur)...

Necip Fazıl'ın tarih hakkındaki bu sabırsız değerlendirmesi, onun tarihi normatif bir düzeyde, bir hesaplaşma zemini olarak alacağının ilk işaretlerini verir. Nuh'un gemisini yeniden yapmaktan söz edişi de, bir kurtarıcı beklediğimizi ısrarla ve defaatla haykırması da bundandır. "Bu dava," der, "ceplerde kaybedilmiş güneştir." Güneş ceplerimizde kaybedilmişse, o ceplerin ağızlarını dikmek değil, içini

dışına çıkarmak, kumaşı ters yüz etmek, halının havını tersine taramak gerekir. Neyi örttüğü ve kaybettiği anlaşılabilsin diye en azından.

Bu yüzden Necip Fazıl'da tarih, akademisyenin yaptığı türden sabırlı ve miyopça bir uzmanlık çalışması olamaz. O, bir 'dava' uğruna tarihin başına çömelmiştir ve zaten çarpık çurpuk edilmiş, silinmiş, unutturulmuş, hatta tersine çevrilmiş, akın kara, karanın da ak diye gösterildiği bir tarihi yeniden ayakları üzerine oturtmak, yani 'dava'nın gerektirdiği çehreye büründürmek durumundadır. Akademik tarihçiliğin bu çarpıklığa ekmek sürmekte oluşu hususundaki vurgusu tam da buradan ileri gelir.

Lakin bir muhasebe silahı haline getirilen bu 'yeni tarih'in kriterleri neler olacaktır?

Necip Fazıl, tuz ve şarap örneğini devreye sokar burada. Bir şarap fıçısının içine atılan bir avuç tuzdur kendisi. Ama bu bile yetmiştir şarabın alkolünü almaya. Tuz, tarihin damarlarına karıştığında onun içindeki haramlık özelliğini ayıklayıp temizleyecek ve aynı malzemeyi bu defa yararlı, kullanılabilir bir hale (sirke) getirmiş olacaktır.

Ulu Hakan II. Abdülhamid Han adlı 600 küsur sayfa tutan eseri, Necip Fazıl'ın tarihe nasıl baktığını gösteren örnekler bakımından epeyce zengin bir kaynaktır. Bu eserin başında tarih metodunu şu satırlarla ortaya koyduğuna şahit oluruz:

> Ben sanat ve tefekkür adamı olmak davasındayım ve tarihçi değilim. Bu eser de bir tarih denemesi değil. İrfan sahiplerince bilinir ki, hikmet ilmin, ilim de tekniğin üstündedir; tarih ise bu üç görüş şekline göre çeşitli... Tarihi hikmet yönünden ele alan, onu, kafasındaki tezatsız ve her örgüsü tamam bir dünya görüşüne nisbet eder. İlmin gözüyle yoğuran, vakıaları sağlam bir analiz ve sentez halinde umumi kıymet hükümlerine bağlar. Teknik bakımından inceleyen de, sadece malzeme ve ham madde verir ve gerisi için tasa çekmez.

Bu üç faaliyet türünden birincisi, *cemiyet hamurkarı*, toplumu yoğuran büyük fikircidir; ikincisi, tarihi kendi içinde ve zamanının

anlayışına göre muhasebe eden meslekten bilim adamı; üçüncüsü de, bu rizikolu ve belalı işlerden kaçınıp yalnız şekil bakımından doğru ve yanlış ölçüsüyle hareket eden ve derenin kendisini değil kaynağını araştıran kuru gözlemcidir.

Ne var ki, Necip Fazıl, kendisini bu üç sınıftan hiçbirine bağlamaz. Dilediği halde olamayacağını itiraf ettiği birinci şıktadır gözü. Onun bu kitapta yaptığı, "ideolocya örgüsü" karşısında tarih görüşünün en hassas bucaklarından birisini billurlaştırmaktan ibarettir.

Onun gözünde hiç şüphesiz Sultan II. Abdülhamid'in müstesna bir yeri vardır. Bu milletin özünün ve temel varlığının, hakkı gasp edilmiş, mağdur kurtarıcısıdır "Ulu Hakan" Abdülhamid Han. Sultan Abdülhamid, Tanzimat sonrasındaki Batı'ya murakabesiz, kontrolsüz, körü körüne yönelişin karşısında duran, kök ve cevherin müdafaasını yapan muazzam bir şahsiyettir. Onu anlamak sayesinde yüzlerdeki maskeler düşecek ve onu bir anahtar gibi kullanarak bizi bu karanlık ve şahsiyetsiz ortama getirenlerin içyüzleri ortaya dökülecektir.

Necip Fazıl'ın bu operasyon için önerdiği metod ise epeyce şaşırtıcıdır: Onun hakkında söylenen her menfi iddiayı tersine çevirdiğimizde doğruyu bulacağızdır. Bir turnusol kağıdıdır Abdülhamid Han. Bu sahte yorumların yalanını ayıklayıp onun üzerine bina ettiği yapıyı yeniden ayakları üzerine oturttuğumuzda hakikat gün gibi ortaya çıkacaktır. Bu yüzdendir ki, kitap, "*Abdülhamidi anlamak her şeyi anlamak olacaktır*" gibi kuşatıcı bir cümleyle noktalanır.

Fransızca olarak yayınlanan Abdülhamid biyografisinde François Georgeon da, bu cümleye yankı vererek, "Abdülhamid'i anlamak Türkiye'yi anlamak olacaktır" demişti. yaklaşık 50 yıl sonra gelen ne alimane bir tespit!

Mehmet nasıl Saly oldu?

Sürpriz yağmuru diner mi hayatın? Uçurumlar zirve olur bir anda, zirveler uçurum. Beşiğin mezara dönüktür ağzı, mezarın da beşiğe. Hayatın ritmi, hızlı hızlı soluk alıp verir tarihlerin sararmış sayfalarında. Kulağımızın ayarlarını açtığımızda, tarihin puslu aynasında düşman zannettiklerimizin içerisinde dostların, dost zannettiklerimizin içerisinde de düşmanların gölgelerinin tarandığına şahit oluruz.

Mesela mı? İşte monoblok bir gövde gibi gördüğümüz Haçlı Seferlerinden günümüze ağan sarsıcı bir sahne:

13. yüzyılda Müslümanları Mukaddes Topraklardan kovmak için düzenlenen bir Haçlı Seferine tam 95 bin küçük Hıristiyan çocuğun katılmış olduğunu yazıyor tarihler. Bunlar ellerinde kılıç ve mızrak tutamayacak kadar küçük çocuklardı. Bu "çocuk kategorisindeki Haçlı ordusu"ndan tam 40 bini Alpleri geçerken telef oldu. Kalan 45 bin çocuk ise karşılaştıkları Müslüman kuvvetleri tarafından esir alınıp İslam'ın genişleyen nüfus denizine bir dalga olarak karışıp gittiler.[1]

Tamam, bu, İslam tarihinin en büyük ihtida olaylarından birisidir de, Orta Doğu nüfus profili içinde bu çocukların neslinden gelenler nerelerdedir? Hangi Müslüman gözlerinin içinden bize bakmaktadır 13. yüzyılın bu çocuk Haçlıları?

Ne demişler: "Ne oldum deme, ne olacağım de." Bu defa tersinden bir örnek vererek madalyonun tersini çevirmeyi deneyelim.

Yıl 1822'dir, Osmanlı toprakları adeta mezada çıkmıştır. Gerçi alanlara biraz tuzluya mal olmaktadır ama Ruslardan Fransız ve İngilizlere kadar iştahını kabartmış bekleyenler eksik olmaz Osmanlı topraklarının başından. Nihayet Yunan bağımsızlık savaşının fitili ateşlenir. Avrupa'dan gönüllüler yardımına koşar Yunanlıların. Aralarında Fransız subayları da vardır.

Korint şehrini, son komutan Salih Ağa savunmaktadır. Konağa kadar giren asiler Salih Ağa'yı boğup öldürdükten sonra hanımının üzerine yürürler. Yaralı kadıncağız, kollarında tuttuğu çocuğu teslim etmemek için odadan odaya ciğerleri paralayan feryatlar bırakarak koşmaktadır. Bir ara konağın penceresine dayandığına şahit olunur. Çocuğunu canilerin elinden kurtarabilmek için pencereden dışarı uzatmış, dehşet içinde üzerine gelenleri kollamaktadır. Yunanlılar üzerine atılınca çocuk kadının ellerinden kayar ve... ve aşağıda olan biteni seyretmekte olan Albert De Helbich adlı Fransız ordusuna mensup bir Alman kökenli subayın kucağına düşer. Annesinin çocuğun ardından son sözleri, "Mehmed'im!" olur.

Fransız subay, bu 5 yaşındaki yavruyu koruması altına alır. Bölgeye bir Yunan hayranı olarak gelen subay, gözünün önünde cereyan eden katliamı gördükten sonra Yunanlılardan nefret eder olmuştur. Mehmet, subayla birlikte Fransa'ya gider ve kendisini bekleyen yeni hayattan bihaber bir şekilde hayatının çizdiği yumağın içine dolanır, durur. Toulon Tersane komutanına takdim edilir, o da çocuğu resmen De Helbich'in üzerine geçirir.

Hadiseler bir film şeridini andırsa da, yaşanmışlıktan alır büyüsünü.

Subay günün birinde memleketini ziyarete giderken Lyon şehrinden geçer. Orada bulunan Orleans Düşesini ziyaret etmek gelir aklına. Mehmet'i Düşesin yakınlarından Madam de Dolomieu'ye teslim eder. Kraliyet ailesiyle yakınlığı ile bilinen Madam, çocuğu ileride Fransa kralı olacak olan Louis Phillipe ve kızkardeşi Adelaide'ye takdim eder. Onlar da Mehmet'in vaftiz babası ve annesi olurlar. Adı da artık Theophile Louis Henri'dir.

Salih Saly'nin bir resmi

Salih Mehmet'in çocukluğuna dair bir çizim.

Mehmet henüz koleje gidecek yaşta değildir. Bu yüzden kibar çocukların kaldığı bir yurda yerleştirilir. Güzelliği ve asaletiyle görenleri hayran eder kendisine. Tatil olunca kralın özel arabası gelir, Mehmet'i saraya götürür, orada kralın oğullarıyla oyunlar oynar.

Yıllar yılları kovalar ve bizim Mehmet, Deniz Harp Okuluna girmeyi başarır. 2. sınıftayken Doğuya ilk seyahatine çıkar. Köklerine dönüş yolculuğudur bu bir bakıma.

Babasının bir zamanlar kahramanca savunduğu Korint şehrine uğrar, onun ve annesinin öldürüldüğü evi ziyaret ederek çocukluk hatıralarını tazeler. Dönüşte, babasının ismini soyadı olarak almak fikri uyanır zihninde. Krala ricada bulunur. Tabii Salih'i Fransızca telaffuz etmek zordur. Ama çözüm bulunur: Fransızcada sondaki h harfi okunmadığı için telaffuza uygun olarak Salih değil, Saly olacaktır Mehmet'in soyadı.

Mehmedimiz artık 25-26 yaşlarındadır ve bahriye üniformasıyla ışıltılı salonlarda göz kamaştırmaktadır. Bir akşam sarayda verilen baloya aniden girince kadın erkek davetliler etrafına üşüşürler. Prenses Adelaide herkesin içinde Mehmet'in güzellik ve kibarlığından iftiharla söz eder. Bununla da yetinmeyerek Mehmet'e, kendisi öldükten sonra verilmek üzere yılda 3 bin Franklık bir gelir bırakır.

Sarışın bir Fransız kızıyla evlenen Mehmet'in 2 çocuğu dünyaya gelir. Fakat bu sırada kader ağlarını örmekte ne kadar mahir olduğu gösterir ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin müttefiki olarak Rusya'-ya savaş açtığı Kırım Harbi patlak verir (1855).

Mehmet, "Le Sesostris" adlı geminin komutanı sıfatıyla Çanakkale Boğazı'ndan geçerek geldiği başkent İstanbul önlerindedir. Gemisi Boğaziçi'nden Karadeniz'e doğru süzülürken, kaptan köşkünde kimbilir hangi kalp çarpıntıları boğmuştur Mehmet'in gönlünü! Yıllar sonra ana vatanına, babasının yarım bıraktığı savunma görevini yerine getirmek üzere dönmesi, onu alabildiğine coşturmuş olmalı ki, Sivastopol önünde 'yatan' gemisiyle Rus savunmasına ecel terleri döktürmesi üzerine terfi eder. Emekli olduktan sonra Paris yakınlarında sakin bir kasabaya çekilir ve orada ölür (1884). Oğlu Gaston Saly, babasının mezar taşına Türk olduğunu unutturmamak için bir hilal ve mesleğini hatırlatmak için de bir gemi çıpası kazdırmıştır.

Bitmedi. Fransız Akademisinin tarihine de girmiştir bizim Mehmet. 1932 yılında Akademinin "Fazilet Ödülü"nü dağıtan Duc de la Force, Mehmet'in kız torununu, 8 öksüz yeğenine bakmak için gösterdiği olağanüstü fedakarlıktan dolayı överek yad etmiştir. Bu Türk kızının fedakarlığı o kadar sarsmıştır ki Fransız kamuoyunu, koskoca Fransız Akademisi, yılın insanı ödüllerinden birine Theophile Saly zannettikleri Salih Ağa oğlu Mehmet'in torununu layık görmüştür.[2]

Tarihin aynasındaki pusları delen gözlere sahip olabilmek ne büyük saadettir!

“Osmanlıları geri getirmek”

Lakin öyle durduğuna bakmayın. Tarih pek de masum bir malumat küpü sayılmaz.Hasım cepheye yollanacak en müsait ‘bomba’lar tarih cenahında imal edilip depolanır. Tarih üzerinden karşı tarafa yollanan mesajlar, ideoloji postanelerinin damgalarını taşır pullarının üzerinde.

Bir yerde, tarihi anlatmak bugünü anlatmaktır; bugünü ve bugünün ilgilerini, eksikliklerini, heyecanlarını, zihinlerdeki vakumu, perspektifini yansıtır tarihler. Daha doğrusu *tarih* diye okuduğumuz bilgi yığını, hiç de ham ve masum ve dahi nötr bir olaylar birikimi olmayıp her zaman başka beyinlerin süzgeçten geçirerek önümüze servis yaptığı, işlenmiş, yönlendirilmiş, mamul ve pişirilmiş yemeklerdir. Başka türlü söylersek, tarih, bugünü kurmaya niyetlenmiş yakın geçmişin aktörlerinin, dünyaya bakacağımız pencerelere yerleştirdikleri camlar ve demir parmaklıklarıdır.

Daima parmaklıkların arasından görürüz dünyayı. Onların arasından bakan mahpus çehremizi yine onlar aracılığıyla keşfederiz. Eflatun’un mağarasındaki zincirlenmiş adamlar gibi arzu edilen yöne bakmakla yükümlüyüzdür; dışarıda neler olup bittiğini iyi göremediğimiz gibi, dışarısı diye bir yer olduğunun da farkında değilizdir çoğunlukla. Işığa arkasını dönmüş bir topluluğun kaderidir gölgelerini seyretmek; aslın ne olduğunu, nasıl bir şey olduğunu hissedememek ve gölgelerin sahiplerini keşf edememek...

Okul kitaplarında veya popüler tarih yazarlarımızın kaleminde Osmanlı tarihinin nasıl anlatıldığını hatırlarsınız. O, kanlı bir antolojidir (Çetin Altan); geri kalmışlığımızın sembolüdür (Yusuf Akçura); önce dışarıyı, gücü tükenince de içeriyi talan eden yağmacı bir devletin değişmez kaderinin hikayesidir (Friedrich Engels); Osmanlı Batıdaki gelişmeleri bir türlü anlamamıştır (Mümtaz Turhan), 'zirvedeki cüce' olan Kanuni'den sonra uyumaya başlamış bir devdir (Necip Fazıl) vs. Osmanlı tarihini bir de Batı cephesindeki kışkırtıcıların kaleminden okuyanlar, bilimsellik maskesi altına ne tür menhusluklar gizlendiğini fark etmekte fazla zorlanmayacaklardır.

Osmanlı tarihini anlamamızın önündeki en büyük engellerden birisinin, gerileme saplantısı olması şaşırtıcı değil. Çünkü başka konularda taban tabana zıt konumlarda görünen kalemlerin bu noktada neredeyse tek bir saf, hatta muntazam tek bir duvar oluşturmaları, alışık olduğumuz bir durum. Bu gerileme anlatısı o kadar sık tekrarlanmakta ve o kadar kendiliğinden belli (*bedihi*) bir olaymış gibi zikredilmektedir ki, tarih okurları da, daha işin başlangıcında edindikleri bu izlenimin bir olgu mu, yoksa bir iddia mı olduğunu, daha doğrusu, realist bir tespit mi yoksa bir Osmanlı resmini zihinlere yerleştirmek için resmetmeye girişilmiş bir efsane mi olduğunu sorgulamaya dahi ihtiyaç duymaz hale geliyorlar.

Ve bu böyle yıllar yılı sürüp gidiyor.

Hangi kesime mensup olursanız olun, hangi eğitim formasyonunu alırsanız alın, kültür ortamımızda, tıpkı bir tabu gibi, gerilemeyi reddetmek bir yana, tartışmak dahi cidden cesaret gerektiren, hatta dokunulmazlık zırhına büründürülmüş bir tabu konumundadır. Gerilemenin bir olgu değil, bir değer yargısı olduğunu söylemeye, en azından şüphelerinizi belirtmeye ve sorgulamaya kalktığınızda insanların ilk tepkisi şu oluyor:

'Zaten Osmanlı gerilememiş miydi? Eğer gerilemediyse, neden bugün artık Osmanlı yok? Gerileme yok idiyse Osmanlı Devleti neden yıkıldı?'

'Gerileme'den tam olarak neyin kast edildiğini belirlemeden, gerçekte ne olduğunu hall u fasl etmeden, karakucak usulü girişilen bu yorumların nereden kaynaklandığına bakarsanız, şaşkınlığınız daha bir artacaktır. Çünkü gerileme iddiasının Osmanlıların kendi bünyelerinden mi kaynaklandığı, yoksa hasm-ı bi amanı olan Avru-

palı gözün bir yakıştırması ve gözbağcılığı mı olduğu yeterince dikkat sarf edilmeyen karanlık bir nokta olarak karşımıza çıkacaktır.

Hangi 'gerileme'?

Osmanlı Devleti'nin belli bir tarihten sonra gerilediğini savunanlar gerileme derken tam olarak neyi kast ediyorlar sahiden de? *Tereddi* midir kasd olunan şey, yoksa *inhitat* mıdır? Eğer *tereddi* anlamında bir gerilemeden söz edeceksek, o zaman şunu söylüyoruz demektir: Osmanlı Devleti ve toplumu ilerlemiş olduğu konumdan gerilemiştir, geriye gitmiştir. Kendi içinde bir dejenerasyon yaşamıştır, yani bozulma. Kastımız bu ise eğer, dışarısı, yani Osmanlının ötekisi olarak kurguladığımız Avrupa'nın ilerleyip ilerlememesiyle bir işimiz yok demektir, çünkü bu iddiaya göre Avrupa yerinde saysaydı bile biz kendi içimizde bir gerileme yaşamışızdır; geri kalmışlığımızın sebebi budur: Kısacası Osmanlı Devleti bozulduğu için geri kaldı.

Ancak gerilemenin ikinci anlamına gelirsek, yani bu terimle Osmanlı sisteminin kendi içinde bir *tereddi* geçirdiğini değil de, Avrupa ülkeleriyle olan yarışında geri düştüğünü, *inhitat*a maruz kaldığını kast ediyorsak, o zaman şunu söylüyoruz demektir: Osmanlı sistemi kendi içinde yoluna devam ediyordu ancak Avrupa tarafından geçildi. Kastımız bu ise Osmanlı'nın *tereddi*sini ya kabul etmiyoruz ya da pek önemsemiyoruz demektir, çünkü Osmanlı sistemi kendi temposunda yoluna devam etseydi bile Avrupa'nın modern çağlardaki olağanüstü ilerleme temposu karşısında yine geri kalacaktı. Bu, kaçınılmazdı demeye getiriyoruz.

Metinlerine eğildiğimizde, 'gerileme' tezini savunanların bu iki gerileme yorumundan hangisini murad ettiklerini ayırd etmenin güçleştiği örneklere bolca rastlıyoruz. Bazen bu iki anlamın, yani tereddi (*decay*) anlamı ile inhitat (*decline*) anlamının birlikte veya birbirinin yerine kullanıldığına ya da konjonktüre göre bazen ilk anlamda, işlerine geldiği zaman da öbür anlamda kullanıldığına şahit oluyoruz, olacağız.

Velhasıl şöyle bir tablo çıkarıyorlar karşımıza: Osmanlı Devleti ve toplumu hem kendi içinde bir çürüme yaşadı, hem de Batı karşısında geri kaldı ya da her ikisi de beraberce vuku buldu. Tabii tam bir mantıki kargaşa gizli burada.

Ancak bu iddianın sahiplerinin, kendi içinde çürüyen bir sistemin, nasıl olup da çürümeye başladığı söylenilen tarihten, yani Kanuni'nin ölümünden devletin yıkılışına kadarki 357 (üç yüz elli yedi) yıl, yani 3,5 asır, yani Türkiye Cumhuriyeti'nin ömrünün 4 katı kadar bir müddet yaşamaya devam ettiğini, ayakta kalabildiğini, dünya siyasetinde eskisi kadar olmasa bile, söz sahibi olmaya devam edebildiğini, Osmanlıların, Mehmet Genç hocanın o hoş deyişiyle bu mucizeyi nasıl başardıklarını da açıklamaları gerekir. Çürüme süresi, sağlıklı olduğu varsayılan ömrünün -kuruluşundan (1299) Kanuni'nin ölümüne kadar geçen 267 yılın- yaklaşık bir asır fazlasına tekabül eden bir devletin bu muazzam başarıyla nasıl çürüyebildiği(!) ise apayrı bir tartışma konusudur.

Türkiyede ve şimdilerde Amerika Birleşik Devletleri'nde Neo-Conlar tarafından pek tutulan -hatta çoğunun üniversitede hocası olduğu söylenen- Oryantalist Bernard Lewis'in gerileme meselesine yaklaşımı, kendisine yurt dışında olduğu kadar yurt içinde de epeyce taraftar bulmuşa benzemektedir. Maalesef Lewis'in "*Modern Türkiye'nin Doğuşu*" adlı, tercümesi tam bir facia olan ve Türk Tarih Kurumu gibi medar-ı iftiharımız olması gereken bir kurumun bastığı malzemesi ve perspektifi epey eskimiş kitabından Türk okuru ne anladı, bilmiyorum. Ama anladıkları bile yetmiştir diye düşünüyorum Osmanlıyı anlamamalarına.

Bernard Lewis'in neredeyse yarım asırdır Müslümanlara ve tabiatıyla Osmanlılara karşı püskürttüğü öfke lavları nasıl yurt dışında Samuel Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" tezine müsait bir toprak hazırlamışsa, içeride de anlamsız bir Batı karşıtlığını, hadi o neyse ama Avrupa karşısında Osmanlı Devleti'ne haksız yere yakıştırılan bir zafiyet ve acziyet retoriğini canlandırmışa benzemektedir. Ne var ki, Lewis'in Osmanlı gerilemesi (*Ottoman decline*) hakkındaki büyük anlatısının arka planı daha korkunçtur.

Ona birazdan geleceğiz; ancak önce Lewis'in ne dediğini görelim.

Bir prototip: Bernard Lewis

Lewisin kafasında Batı o kadar sorgulanmaz ve yüce bir konumdadır ki (sanki bizim değil !), bütün dünya ve elbette Osmanlı da,

ona yaklaşabildiği veya benzeyebildiği oranda bir 'şey'e benzeyecek, ondan uzaklaştığı oranda da, bir 'şey' olmak vasfını yitirecektir. 11 Eylül'den sonra yayınladığı kitabı *What Went Wrong?* (Yanlış Giden Ne?), Lewis'in kafasındaki modeli bir ayna gibi yansıtmaktadır. İslam aleminde yanlış giden bir şey var: Bütün gayretlerimize rağmen, onlar bizim gibi olamadılar. Neden olamadılar? Nerede yanlış yaptık da onlar bize, yani Batılılara benzemediler? Bize benzemeleri için daha neler yapmamız lazımdır? Anladınız sanırım: Bir nevi Neo-Conlara baba nasihatları...

Lewis'in uzmanlık sahası olduğuna inanmak istediğimiz ama çoğu zaman bir gazetecinin mi yoksa bir bilim adamının mı konuştuğuna şaşıp kaldığımız yargılarına baktığımızda aynı görüşü, pervasız bir tavırla tarih alanına da taşımış olduğunu görmekteyiz.

İki hasım medeniyet vardır onun kafasında. Bu ezeli husumet, İslamiyetin 15 asır önce zuhuruyla başlamış, muhtelif zigzaklar çize çize bugüne kadar gelmiş ve maç, Batı'nın nihai galebesiyle sonuçlanmıştır. Şimdi kolu kanadı kırılmış olan Batının bu hasm-ı biamânını hazmetme sürecidir, dolayısıyla "tarihin sonu" yakındır.

Lewis'in argümanı şöyle devam ediyor: İslamiyet bin yıldır Hıristiyanlığa galebe çalıyordu. Ne zaman ki, Viyana önlerinde Türkler bozguna uğratıldı, İslam alemi Avrupa (Batı) karşısında geri çekilme sürecine girdi. Ardından da Osmanlı güneşi askeri, ekonomik ve bilimsel olarak Batı'nın karşısında tutulmaya başladı (Osmanlı tutulması). Osmanlının yaşadığı bu ilk derin utanç, sonraları Müslümanlar arasında Batıya karşı 'saldırgan bir öfke'ye dönüştü. İşte bugün Müslümanların modern Batıya duydukları yaygın öfkenin tarihi kökleri buraya dayanmaktadır.

> Bu bir medeniyetler çatışmasından daha hafif bir şey değildir -Yahudi-Hıristiyan mirasımıza, laik düzenimize ve her ikisinin yeryüzüne yayılmasına karşı kadim bir hasmın belki bilinçdışı fakat kesinlikle tarihi bir tepkisidir.[1]

1 Bernard Lewis, From Babel to Dragomans: Interpreting the Middle East, London: Weidenfeld and Nicholson, 2004, s. 330'dan nakleden, William Dalrymple, "Fo¬reword: The Porous frontiers of Islam and Christendom: A clash or fusion of civilizations", Editör: Gerald McLean, Re-Orienting the Renaissance: Cultural Exchanges with the East, New York: Palgrave Macmillan, 2005, s. XVI.

Lewis'in, Osmanlıları, medeniyetle özdeşleştirdiği Avrupa'dan (Batı'dan) dışlayan tavrında bu yaklaşım iyice belirgin hale gelmektedir. Ona göre, Rönesans mutlak bir şekilde Avrupalı, dolayısıyla münhasıran Batılı bir gelişmedir ve işin garibi, Avrupa'nın burnunun dibinde yaşayan Osmanlılar bu önemli olayı ne merak etmişlerdir, ne de onun oluşumuna katılmışlardır. Hatta böyle bir istek dahi duymuş değillerdir.

Bernard Lewis, "Kayıtlar göstermektedir ki" diyor *Müslim Discovery of Europe* (Müslümanların Avrupayı Keşfi) adlı Türkçeye de çevrilen kitabında, "18. yüzyılın ikinci yarısına kadar [Osmanlıların Avrupa hakkında topladıkları] malumat çoğunlukla hurafeden öteye geçmeyen, hatalı ve neredeyse daima günü geçmiş bilgilerden ibaretti." Ne zaman ki, 18. yüzyılda Osmanlılar Avrupai tarzda diplomasiyi ve askeri teknikleri benimsediler, bu taşlaşmış gövdede kıpırdanma alametleri başlamış oldu. Ancak 19. yüzyıl başlarındadır ki [Tanzimat'ı kastediyor], Müslümanların tavırlarında esaslı değişmeler görüldü. Böylece Müslümanlar, Türkiye'den başlayarak Hıristiyanlık ile İslam alemleri arasında yalnız iktidar değil, bilgi bakımından da dengelerin değiştiğini fark ettiler ve ilk defa Avrupa dillerini öğrenmenin değerini anladılar. Lewis'e göre, Müslümanların kendi dillerine olan ilgileri bile yok denecek kadar aşağı düzeydeydi. Dolayısıyla Türkçeyi inceleme görevini ülkelerine gelen emperyalistler ile misyonerler üstlenmişti.

Müslümanlar neden bu kadar ilgisiz ve meraksız?

Burada Oryantalist için temel soru şudur: Müslümanlar neden bu kadar ilgisiz ve meraksızdır?

Lewis bunu, İslam medeniyetinin modern Batı karşısında gerilemiş olmasına bağlıyor ve bütün analizi de bu soru üzerinde şekilleniyor zaten. Müslümanlar modern Batı karşısında uğradıkları hezimeti, ancak Batı'nın önünde diz çökerek atlatabileceklerdir ve meselenin asıl korkunç olan yanı, Lewis'in gerileme tezinin, aslında İslam dünyasını bu noktaya getirmeye icbar edecek bir silah olarak tasarlanmış olmasıdır.

Oysa ne Rönesans Lewis'in anlattığı gibi saf bir Avrupa mucizesidir, ne İslam dünyası ile Avrupa (Hıristiyan alemi) arasında, onun

varsaydığı türden uzlaşmaz ve mutlak bir karşıtlık sözkonusudur, ne de Müslümanlar meraklılık ve seyahatname yazma konusunda Batılı meslektaşlarından geridedir. Bunu örnekleriyle ortaya koymak pek zor olmayacaktır. Ancak bu uçsuz bucaksız konuya girmek yerine, cevap olarak yine Batılı literatürde son yıllarda ortaya konulan bazı eserlere göz atmak yeterli olacaktır.

İngilizce literatürde yayınlanan bazı çalışmalar, Rönesans sınırlarını İslam alemini de içine alacak şekilde genişletirken, aynı zamanda bugüne kadar Avrupalı köklere dayandığını bildiğimiz pek çok pür 'Batılı' zannedilen hadisenin içerisinde Müslümanların, özellikle de Osmanlıların bulunduğunu kesin bir dille ortaya koymaya başladı.

Mesela Oxford Üniversitesi Yayınları tarafından basılan Jerry Brotton'un *The Renaissance Bazaar*'ı (2002), Brotton ve Lisa Jardine'in birlikte hazırladıkları *Global Interests*'i (Reaktion Books, 2000), Yale Üniversitesi Yayınları tarafından yayınlanan Deborah Howard'in *Venice and the East*'i (2000), Jack Goody'nin Türkçeye *Avrupa'da İslam Damgası* (Etkileşim Yayınları, 2005) adıyla çevrilen *Islam in Europe*'u (Polity Press, 2004), Franco Cardini'nin *Europe and İslam*'ı (Blackwell, 2001), Daniel Goffman'ın *The Ottoman Empire and Early Modern Europe*'u (Cambridge University Press, 2002), Columbia Üniversitesi Yayınları arasında çıkan Nabil Matar'ın *Turk, Moors and Englishman in the Age of Discovery*' si (1999), Suraiya Faroqhi'nin *The Ottoman Empire and the World Around It*'i (I.B. Tauris, 2004) dahası, Robert Ousterhout'dan Julian Raby'ye kadar uzanan geniş bir Batılı araştırmacı kadrosunun yazdığı giderek renklenen makaleler yığını,[2] bize Osmanlı'dan bağımsız bir Rönesans'ın vücut bulamayacağını, Venedik şehri ve kültürünün İslam aleminin fırınında piştiğini ve Osmanlı'nın kollarının İngiltere gibi İslam aleminin etkisinin fazla ulaşmadığı zannedilen 'ırak' bir ülkeye dahi uzanmış olduğunu, Osmanlıların bizdeki gibi bir sınır takıntısı olmadığını, özellikle Fatih Sultan Mehmed'in bir 'Rönesans adamı' sayılması gerektiğini göstermiş bulunuyor.

2 Bunlara sadece iki örnek verelim: Robert Ousterhout, "The East, the West, and the appropriation of the past in early Ottoman architecture", Gesta, Vol. XLIII/2, 2004, s. 165-176; Julian Raby, "A Sultan of paradox: Mehmed the Conqueror as a patron of arts", Oxford Art of Journal, Vol. 5, No. 1, (Patronage) 1982, s. 3-8.

Böylece artık Rönesans ve 'Avrupa' gibi, büyük ölçüde 19. yüzyıl Avrupa tarihçilerinin ve Bernard Lewis gibi ateşli oryantalistlerin 'Batı'ya tahsis ettikleri inşaların yarıçapları genişlemekte ve tarihçilik mesleğinin önüne yeni ufuklar serilmektedir. Hatta Clive Ponting gibi yetkin bir İngiliz tarihçisi, 6 yıl önce kaleme aldığı dünya tarihinde, meslektaşlarına bir çağrıda bulunarak, artık *Avrupa'nın tarihini Avrupalı olmayan halkların da yazması gerektiğini*, bu yapılabildiği takdirde Avrupa tarihinin şimdiye kadar kendi tarihçilerine görünmeyen ilginç yüzlerinin ortaya çıkacağını ileri sürmüştü.[3]

Osmanlı tarihi kafalarımızda çökmeye devam ediyor

Aynı şey Osmanlı tarihi için de geçerli değil mi? Artık Avrupa tarihinin yörüngesinde avare bir uydu gibi dolaşan, neredeyse münhasıran Avrupa'ya karşı 'ilerlemiş' ve onun karşısında 'duraklamış' ve 'gerilemiş' bir devletin bağımlı tarihine indirgenen Osmanlı tarihinin karmaşıklığını ve çok-boyutluluğunu ortaya koyacak bir girişimin gündemimize girmesi gerekiyor.

Mevcut tarihten, daha doğrusu mevcut tarihin bakış açısından bakabildiğimiz kadar baktık ve bunun sınırına gelip dayandık. Artık bilimsel kisveli kitaplarımızdan popüler tarihçilere kadar yayılan 'gerileme paradigması'nın da sınırlarına dayanmış bulunuyoruz. Bu sınırın ancak Osmanlı fenomenine yaraşır bir çok-katlı paradigmayla aşılabileceğini görmemiz, onun ihtiva ettiği karmaşıklığı göğüsleyebilecek güçte bir modellemeyle daha önceki ağlarımızın avlamakta yetersiz kaldığı balıkları yakalayabileceğimiz bir düzeye eriştirmemiz gerekiyor tarihçiliğimizi.

Aksi halde, yine havanda su dövmeye devam edecek ve tam da bu sebeple, Osmanlı, geri kalacaktır! Bir başka deyişle, dünya tarihçiliği, incelediği alan üzerinde makro ve mikro düzeylerde alabildiğine genişler ve derinleşirken, bizim elimizdeki zengin malzeme, pörsümüş bir metodoloji ve kaba saba benzetmelerle tarih denizinde yalpalayarak ilerlemeye devam edecektir.

3 Clive Ponting, World History: *A New Perspective*, Pimlico, 2001. Burada ele alınan konular hakkında ayrıntılı bilgi benim Avrupa'nın 50 Büyük Yalanı (Timaş, 2009) adlı kitabımda bulunabilir.

İşte Osmanlı tarihi hakkındaki yaygın klasik "kuruluş-yükseliş-duraklama-gerileme-çöküş" şemamızın ulaştığı 'yetkinliğe' günümüzden popüler bir örnek (görüş sahibinin ismini vermiyorum ama tahmin etmeniz zor olmasa gerek; zaten orijinal bir görüş de değil gördüğünüz gibi; benzerleri mebzul miktarda mevcut):

> Biz bugün bozulmaya başlamadık ki, 400 seneden beri bozulageliyoruz... Pek çok Türk ve yabancı tarihçi Osmanlının bozulmasını Kanuni Sultan Süleyman'a kadar götürüyor. Ruhsal bozulma olmazsa hiçbir kurumda bozulma olmaz. Yani önce ruhumuz kirlendi. Tabii, kurumlar da kirlendi... Osmanlı, rehavet içinde uyumaya çekildi. Uyandığında şartlar değişmiş, Avrupa başını alıp gitmişti. Paniğe kapıldı. Paniğin arkasından yenilmişlik kaygısı ile aşağılık duygusu geldi.

Bu örneğe, yukarıda gerileme kavramına getirmeye çalıştığımız tereddi-inhitat ayrımını da gereksiz kılacak bir çuvala doldurma çabasının hâkim olduğu gözden kaçmıyor. Hem Osmanlı kendi içinde bozuluyor; ruhen kirleniyor. Sonra kurumlar da bu kirlenmeden nasiplerini sırasıyla alıyor. Rehavete kapılıyor ve uykuya dalıyorlar. Buraya kadar işin tereddi kısmı. Ardından Osmanlı bir de bakıyor ki, Avrupa kendisini geride bırakmış; böylece panikliyor ve yenilmişlik kaygısı ile aşağılık duygusuna kapılıyor.

Tarihinin yarıdan fazlasını bozulmayla geçirmiş bir imparatorluk manzarasının abesliği bir yana, burada asıl aşağılık duygusunun bu tarihin aktörlerinde mi yoksa tarihçilerimizde mi olduğunu insan iyice merak etmeye başlıyor.

Ashab-ı Kehf kıssasından epeyce yararlanmışa benzeyen bu yaklaşım tarzı, ne yazık ki, tarihin 400 yıl önceki altın sayfalarını da karalamakta olduğunun farkında değildir. Çünkü böylesine uzun bir uykuya meydan veren birileri olmalıdır ve bu uyuyanlar birdenbire, bir genetik mutasyonla zuhur etmediklerine göre, zaaflarının kökleri, 400 yılın öncesindeki sayfalarda bulunmalı değil midir? A. Laroui'nin dediği gibi, o insanların uykusunu getiren bir dönem, kendi içinde de yüceliğini yitirmez mi? En azından bıraktığı uyuşturucu miras açısından sorgulanmalı değil midir Altın Çağın kendisi de?

Velhasıl, Osmanlı tarihi çökmeye devam ediyor. Elbette kafalarımızda ve tarihçilerimizin bindikleri dalı kesmelerine yol açan testereleşen kalemlerinde.

Geri Gel Ey Osmanlı!

Allah'tan ki, dünyada iyi tarihçiler var da, kötü örnekleri ayıklayabiliyor ve gerçekten tarihi anlamaya çalışanlarla ona keyiflerince elbise biçmeye kalkanları birbirinden ayırd edebiliyoruz. Kafasını kullanan ve gönlünü olmasa bile, aklını, araştırdığı konunun hizmetine veren has tarihçi ile zihnindeki şablonu tarihe doğrulatmak ve kapıldığı aşağılık duygusunu tarihe yükleyerek hafiflemek için çırpınanları da bu sayede temyiz edebilme imkânına sahip oluyoruz.

Dolayısıyla Caroline Finkel'ın tespitiyle söylersek, Osmanlı tarihçiliğinin önündeki acil görev, 'Osmanlıları geri getirmektir.'[4] Osmanlıları gerçek tarihçiliğin alanına getirmektir bir başka deyişle.

Çünkü küreselleşme çağında bütün toplumlar ve milletler, altmilletler, hatta çingeneler gibi marjinal gruplar[5] kendi öykülerini yeniden anlatmak için çırpınırlarken, bizim aynı muharref (çarpıtılmış) öyküyü sürgit tekrarlama alışkanlığımız, korkarım bu gidişle dilsiz kalmamıza da sebep olacaktır.

Özellikle de Osmanlı tarihinin tarihçilik açısından en 'karanlık' dönemleri oldukları giderek daha iyi anlaşılan 17. ve 18. yüzyıllar üzerinde dikkatle durmak, bizi modernleşme tarihimizle yeniden yüzleşme ortamına sokacak ve gerek Tanzimat'ı, gerekse Meşrutiyetleri ve Cumhuriyet dönemlerini, hatta bugünümüzü farklı göz-

4 Caroline Finkel, "'The Treacherous cleverness of hindsight': Myths of Ottoman deca}'", Editor McLean, age, s. 152.

5 Mesela "Osmanlı çingeneleri" üzerine çalışmalar, geçen yüzyılda Paspatis adlı İstanbullu bir Rum doktorun Fransızca eseriyle başlamış olup halen artarak devam etmektedir. Bir örnek için bkz. Elena Marushiakova ve Vesselin Popov, *Gypsies in the Ottoman Empire, Centre de reserches tsiganes*, University of Hertfordshire Press, 2001. Ayrıca *Angus Fraser Çingeneler* adıyla Türkçeye kazandırılan The Gypsies'inde Osmanlı Devleti'nin çingenelere, çağdaşı Avrupa devletlerindeki gibi sistematik baskı uygulamayan tek devlet olduğunu, onların gelenek ve göreneklerine saygı gösterdiğini ve kendi otoritelerince yönetilmelerine izin verildiğini ortaya koymaktadır (Çeviren: İlkin İnanç, İstanbul 2005, Homer Kitabevi, s. 154).

lerle değerlendirebilme ve yüzümüzü daha açık seçik tanıyabilme imkanını bağışlayacaktır.

Osmanlı'yı yeniden aramıza getirebilmek için sahibini Son Ada'nın derinlerine doğru bir keşif yolculuğuna çıkmamız gerekiyor. İşte Son Ada'nın bugün sular altında kalan ve unutulan adalardan birinin yürek yakan öyküsü...

Okuyalım ve düşünelim beraberce.

Tuna'ya gömülü son Osmanlı adası

Kanuni döneminde Macaristan bir Osmanlı
eyaleti olarak teşkilatlandırıldı ve Tuna Nehri
Osmanlı hakimiyetinin belindeki altın kemer oldu.

İlber Ortaylı [1]

Takvimler 13 Eylül 1967'yi gösterirken, Türkiyede gazeteler şu garip satırları düşüyorlardı birinci sayfalarına:

"Başbakan Süleyman Demirel, Adakale'deki soydaşlarımızı yurda getirmek için Romanya'ya gitti."

İyi de bu adada yaşayan Türkler nasıl olmuş da o bir asır süren Balkan kıyametini kazasız belasız atlatabilmiş, Berlin Kongresi'nden Lozan Antlaşması'na kadar pek çok sırattan hangi beceriyle sıyrılıp Başbakanlık uçağına kadar sağ salim ulaşabilmişlerdi? Velhasıl Tuna üzerindeki bu adanın uzun yaşama sırrı nerede yatıyordu?

Fakat Adakale, ah Adakale! Cümle düğümler sende, senin o pek cılız olan omuzlarına yığılıdır. Bir çözebilsek onları!

Gazi nehir

Ne zaman o yalazlı satırları okusam gözlerimde bir şeyler kaynar. Bu nehir "gazi nehir"dir diyordu şair tarihçimiz Kıvami Efendi.

Tuna'dan bahsediyor elbette; "Gazi nehir" Tuna. O öyle bir sudur ki, diyordu şairimiz, deniz mizaçlıdır, kederli bir karaktere sahiptir, derin bir havsalası vardır vs. ("Amma Tuna suyu bir sudur kim derya-mizaç, mükedder-tab, amik-havsala...")

Ne de çabuk unuttuk Tuna'yı. Rumeli türkülerimiz de olmasa neredeyse hatırlayan çıkmayacak. Oysa Tuna bizim Avrupa'daki maceramızın etrafında toplandığı birkaç odaktan biriydi. Evet savaş, ama aynı zamanda bir medeniyet destanını dokudu ve okudu o nehir. Viyana'dan Karadeniz kıyısındaki Köstence'ye (sakın haritalarda "Constanza" yazdıklarına bakıp da yabancı bir şehir sanmayasınız onu) uzanan bir latif şerittir Tuna ve aktıkça hikayemizden sayfalar düşürür unutkan hafızamızın sularına. Ve dahi Tuna'nın haşarı evladı Adakale bu unutulmuş sayfalarından biridir tarihimizin.

Bugün Romanya ile Sırbistan toprakları arasında akan "Gazi Nehir"de kayıplara karışmış bir ada olan Adakale (bunun nasıl olduğunu öğrenmek için biraz sabredin lütfen), altı üstü 2 hektar yüzölçümündedir ve nüfusu bini bile bulmamaktadır. Halkın çoğunluğunu Türkler oluşturmakla birlikte Boşnaklar gibi farklı ırklardan Müslümanlar da vardır.

Adanın Osmanlılar tarafından ne zaman fethedildiği tam olarak bilinmiyor. Bir seferde ülkeler fetheden Osmanlı muhtemelen birkaç yüz kişinin yaşadığı bir adanın fethi pek önemli bulmamış olmalıdır. Yalnız elimizdeki bilgiler, adanın Osmanlı fethi öncesinde bir korsan yatağı olduğunu göstermektedir.

Adakale, ancak 17. yüzyılda, yani çevresinin tamamen Osmanlı toprağı olmasından yaklaşık 2 asır sonra arşiv belgelerine yansır. Bu sırada Adakale Avusturyalıların eline geçmiştir ve Belgrad'ın yeniden fethinden sonra sadece 400 kişilik bir birlik gönderilerek geri alınır (1691). Böylece Osmanlı ile ilk ayrılığı sona eren ada buna sevinemeden ikinci bir ayrılık yaşar. 18. yüzyıl başlarında yeniden Avusturyalılarca ele geçirilen Adakale, 1738'de, Sultan I. Mahmud dönemindeki o son büyük Avrupa içi operasyonumuzda sınırlarımıza bir kere daha dahil edilir. Anlaşılan ada, giderek önem kazanmaktadır.

Hatta Mühimme Defterindeki bir kayıtta Adakale o kadar önemle zikredilmiştir ki, bizzat padişahın diliyle, "kilid-i memleket-i Erdel ve Macar ve miftah-ı ülkat-ı Belgrad ve Tamışvar", yani Macaristan'ın kilidi ve Sırbistan ve Romanya'nın anahtarı diye zikredilmiştir.

Hem kilit, hem anahtar... Osmanlılar bu adada bir şeyler olduğunu ve olacağını kavramışlar sanki.

Bakalım Adakale hangi anahtarın kilidi, hangi kilidin anahtarıymış?

Unutulan ada

Osmanlı askerleri Sırbistan'daki garnizonlarından 1867'de çekilmişler, yani Süleyman Demirel'in son Adakalelileri almaya gittiği tarihten tam 100 sene evvel. Ancak Osmanlı askeri çevresinden çekilmişse de, Adakale, tarihin çözülmez sırlarından birisine sahne olur ve Balkanlardaki sınırlarımızın nihai olarak belirlendiği 1878 Berlin Kongresi'nde unutulur. Evet, resmen unutulur! Böylece Adakale'nin Lozan'a kadarki benzersiz serüveni başlamış olur.

Tuna üzerinde unutulan ve çevresi boşaltıldığı halde Osmanlı topraklarında kalmaya devam eden Adakale'ye İstanbul'dan nahiye (bucak) müdürü ve kadı tayinine devam edilir. Hatta Adakale halkı II. Meşrutiyet parlamento seçimlerine ikinci seçmenlerini (müntehib-i sanı) göndermeyi dahi ihmal etmemiş ve Osmanlı sistemi içinde olduklarını bir kere daha göstermiştir.

Ne var ki, Birinci Dünya Savaşından sonra durum tamamen değişmiş, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Osmanlı Devleti gibi yenilmiş ve toprakları paylaştırılmıştır. Çevresiyle birlikte Romanya'ya bırakılan Adakale'nin bu ilhakını Osmanlı hükümeti hiçbir zaman kabul etmemiş ve bu adanın kendi toprağı olduğunda ısrar etmiştir.

Garip gerçekten de. Daha da garip olanı, Ankara hükümetinin de bu ilhakı kabul etmeyişi.

Neden garip? Şundan: Balkanlar nere, Anadolu'nun ortasında kurulan hükümet nere? Yani ne alakası var?

İşte bizi tarihimize karşı körleştiren noktalardan biri daha... Adakale, kafalarımızdaki paslı bir kilidin içinde dönmeye başlıyor yavaş yavaş...

Adakale'nin en büyük camisi bir kartpostala böyle yansımış.

Aslında İstanbul'daki meclisin TBMM'nin kurucusu olduğunu, mesela Meclis-i Mebusan reisi Celaleddin Arif Bey'in 23 Nisan öncesinde Ankara'ya gelerek TBMM'nin kuruluşu için çalışmalarda bulunduğunu bilmiyorsanız tabii ki TC'nin Osmanlı'dan kopmuş olduğunu sanmakta mazursunuz. Ancak 27 Haziran 2006'da Toktamış Ateş'in *Cumhuriyet*'teki köşesinde yazdığı gibi TBMM'nin çıkardığı 1 nolu yasanın Ağnam Vergisi Kanunu olduğunun, çünkü İstanbul Meclisi'nin toplantılarını ertelediği 18 Mart 1920 günü, gündeminin 1. maddesinde bu yasa tasarısının bulunduğunun, velhasıl TBMM'nin Meclis-i Mebusan'ın doğrudan doğruya devamı olduğunun farkında değilseniz, daha şaşıracak çok şeyiniz var demektir.

Adakale de bizi şaşırtmaya şartlanmış Osmanlı oyunbazlarındandır. Dikkat gerektir.

Ankara meclisinde Adakale tartışılıyor

Nerede kalmıştık? Evet, İstanbul hükümeti de, TBMM hükümeti de Adakale'yi bırakmaya razı değildir. O bir bakıma Balkanlardaki serhat günlerimizin tatlı bir hatırası olarak muhafaza edilmek istenmektedir. Fakat öte yandan Misak-ı Milli sınırlarımız içinde değildir Adakale. Bu nasıl iştir? Hem Misak-ı Milli'ye dahil değil, hem de

üzerinde hak iddia ediyoruz? Lozan müzakereleri sırasında Türk tarafının bu ufacık gurbet adası üzerindeki ısrarı Romenleri bile şaşırtmış, yoksa bunların niyeti tekrar Balkanları ele geçirmek mi? sorusunun delegelerin kafalarını kemirmesine yol açmıştır.

Ancak Ankara'dan Başbakan Hüseyin Rauf (Orbay) imzalı bir telgraf, Türk tarafının Adakale'ye nasıl hakiki bir Osmanlı gözüyle baktığını pek güzel özetlemektedir:

> "...Adakale elyevm cami-i şerifi ile 600 kadar kamilen Müslim ve Türk ahalisiyle ve Türk mebanisiyle [eserleriyle] tamamen Türk yurdunun nefis ve hazin bir numunesi ve tarihimizin temelinde kurulmuş bir abide hatıratını temsil etmekte ve Tuna'nın suları bu adacığın sevahiline eski devr-i azametin hikayatını tevdi ederek cereyan eylemekte..."

Evet, Tuna'nın dalgaları sahillerine vurdukça tarihimizin parlak asırlarının hikayeleri duyulmaktadır ondan ve anlaşılan, Ankara hükümeti, bu her nasılsa bize bağışlanmış olan sembolik ada üzerinde ısrar etmeyi bir şeref meselesi addetmiştir.

Nitekim İsmet Paşa'nın Lozan'da karşılaştığı bunaltıcı direnç karşısında gerilemesi üzerine tıkanan görüşmeler, Şubat 1923'de onu tekrar Ankara'ya getirecek ve TBMM yine ısrar edecektir bu adacık üzerinde. Hatta Adakale'ye bucak müdürü olarak atanan ama Romanyalıların itirazı üzerine görevine başlayamayan Firuz Bey'in görev yerine gönderilmesi talimatı bizzat Başbakan Rauf Orbay tarafından İsmet Paşa'ya çekilen bir telgrafla verilecektir.

Bir belgenin dilinden Adakale

Kilid-i memleket-i Erdel ve Macar ve miftah-ı ülkat-ı Belgrad ve Tamışvar olan Ada kalesinin feth ve enzar-ı mülûkanem iken lehül-hamd vel-minne kala-i merkûmenin fethi müyesser olduğundan bahisle I. Mahmud, vezir-i azam ve serdar-ı ekreme teşrifat (hilat, kılıç veya hançer) göndermiştir.

Zikreden: Uzunçarşılı, Osmanlı tarihi cilt 4

TBMM'nin bütün bu ısrarlarına rağmen Lozan'da İngiltere'nin baskıları sonuç verecek ve Ankara'dan gönderilen "gizli bir telgraf"-la bu işin bağlanması emredilince Adakale resmi olarak kopacaktır ana vatandan. 1923'den 1967'ye kadar adada yaşamaya devam eden nüfus, bu tarihte adanın, Romanya'nın Tuna nehri üzerinde yaptırdığı bir barajın suları altında kalması üzerine boşaltılır. Böylece Tuna'ya emanet bıraktığımız son Osmanlı bakiyyesi de ana vatana kavuşmuş olur.

Demirel adada kalan son "Türkler"i uçağıyla getirir Türkiye'ye ama Tuna üzerindeki asırlarımızı dikkatli gözlerle içmiş olan kedileri orada unutmuşuzdur. Rivayetlere göre civarda yaşayan köylüler, barajın suyu yükseldikçe kedilerin acı acı miyavladıklarını ve tepelere tırmandıklarını, sonunda boğulduklarını anlatırlarmış.

Bugün Adakale sular altında... Bekliyor günün birinde yeniden müjdeli şafaklar çaktırmayı hafızamıza. Yeter ki hafızamızın suları onun yankısından mahrum kalmasın. Allah'tan ki Macar Türkolog Ignacz Kunoş Adakale ile ilgili 100 kadar türküyü derleyip irfan hazinesine hediye etmişti (1906). Şöyle diyordu bir türküde:

Adanın çevresi bağlar
Alt yanında Tuna çağlar
Bu yol çok analar ağlar.

Yararlanılan metinler

İsmet Arasan, "Sinemacı gözüyle Adakale", Uluslar arası Sempozyum: *Köprüler Kurduk Balkanlara*, İstanbul 2008, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, s. 245-255.

Pasztor Arpad, "Macaristan'da Türk dünyasının son günleri", *Yeni Tarih Dünyası*, Sayı: 7,17 Aralık 1953, s. 287-289;

Raşit Çavaş, "Adakale'nin Romanya'ya verilmesi tartışması", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 78, Haziran 2000, s. 4-12.

2 Aktaran: Ahmet Hezarfen, "Adakale", Tarih ve Toplum, Sayı: 180, Aralık 1998, s.39.

Hayri Gül, "Kale yıkıldı, hatıralar kaldı: Adakale", *Zaman/Turkuaz eki*, 26 Haziran 2005.

Cemal Kutay, "Bildiğimizden başka ve söylenmesi yasak Plevne", *Tarih Sohbetleri* 1, İstanbul 1966, s. 148.

Mehmet Önder, "Ramazan'da sulara gömülecek olan bir Türk kasabası: Adakale", *Türk Kültürü*, Sayı: 54, Nisan 1967, s. 427-433.

Yılmaz Çetiner, *Şu Bizim Rumeli*, Ankara 1967, Başnur Matbaası, s. 265-276. Adakule'nin sulara gömülmeden önce çekilmiş muhtemelen son fotoğrafları (3 adet) kitapta mevcut.

II

ORDA BİR OSMANLI VAR UZAKTA

Amerika'nın yediği Osmanlı tokadı

Hemen her Amerikalı, Birleşik Devletler'in 1800'lerin başlarında Berberi korsanlarıyla savaşa girdiğini ve bu savaşın Deniz Kuvvetleri marşında yad edildiğini bilir.

Robert J. Allison

"MEMALİK-İ MÜCTEMİA-İ AMERİKA DEVLETİ".

Amerika Birleşik Devletleri'nin resmi ismi, Başbakanlık Arşivindeki 1830 tarihli bir belgeye bu ilginç terkiple yansımış.[1] Ve biliyoruz ki, 1830 yılı, Osmanlı-Amerika Birleşik Devletleri ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuş, ısrarlı ricaları üzerine ABD, Osmanlı Devleti tarafından "en ziyade müsaadeye mazhar" devletler listesine dahil edilmişti. Bundan sonrasını biliyorsunuz büyük ölçüde.

Ancak bu bölümde sizi biraz daha eskilere götüreceğim; ABD ile Osmanlı Devleti'nin koruyucu şemsiyesi altındaki Cezayir ve Trablus beylikleri arasındaki ilk "terör" savaşının ilginç hikayesine. Bu savaşta saldıran taraf Amerika'ydı ama kolay lokma zannettiği "Barbar korsanları"ndan bakın nasıl bir "Osmanlı tokadı" yedi. Görelim.

Amerikanın korsanlarla imtihanı

Malum, Amerika vaktiyle bir İngiliz sömürgesiydi. Bağımsızlığa giden yol, 5 Mart 1770'de İngiliz askerlerinin Boston halkına karşı gerçekleştirdiği kanlı katliamla yayılma istidadı kazandı ve 1775 yılında bağımsızlık savaşı patlak verdi; nihayet 1783'de imzalanan barış antlaşması bağımsızlığın tescili oldu. Osmanlı-ABD ilişkileri de, tabiatıyla ancak bu tarihten itibaren başlamış oluyordu.

O devirde "korsanlar", denizlerin görünmez hakimleriydi. Özellikle de otoritenin zayıfladığı dönemler, denizleri korsanların cirit attığı kanunsuz arenalar haline getiriyordu. Onların çöplüklerinde izinlerini almadan gemi yüzdürmek, avami ifadeyle "kaşınmak" anlamına geliyordu.

Tarih Batı-merkezli yazıldığı için korsanlık denildiği zaman yalnız Berberi korsanları anılır; ne İspanyol, ne de İngiliz korsanlarından söz edilir. Ancak korsanlık, savaşın tabii bir uzantısıydı o devirlerde; ve Amerikan bağımsızlık savaşında Amerikalı korsanların İngiliz gemilerine verdiği zayiat, unutulacak cinsten değildi. Demek ki korsanlığı o dönemin bir deniz realitesi olarak düşünmekte fayda var. Nitekim Braudel korsanlığın "yasal" boyutuna güçlü bir ışık tutmaktadır:[2]

> Korsanlık, ya biçimsel bir savaş ilanıyla veya mühürlü mektuplarla, pasaport, görev veya talimatlarla böyle kılınan meşru [bir] savaştır. Bu farkına varışlar bize ne kadar garip görünürse görünsün, korsanlığın yasaları, kuralları, canlı adet ve gelenekleri vardır.

İşte bu korsanlığı işine geldiği zaman tecviz eden, destekleyen aynı Amerika, yağlı limanlar bulabilmek gayesiyle ufak ufak Akdeniz'e yanaşmaktadır. Ama Berberi korsanları, avuçlarının içi gibi bildikleri bu iç denizde yeni misafirlerine hoşgeldin demekte gecikmeyeceklerdir.

Nitekim Akdeniz'in acemisi olan Amerikan gemileri, çok geçmeden korsanların çelik pençelerine düşüverir. Mesela Müslüman korsanlar, 1783'de, "semiz ördek" diye dalga geçtikleri Amerikan gemilerinden yıllık 80 bin dolar haraç istemişler ve söke söke de

almışlardı. 1787 yılında 100 kadar Amerikalı denizci, korsanların eline esir düşmüş ve ABD, onları kurtarmak için 40 bin dolar fidye, 25 bin dolar da haraç vermek zorunda kalmıştı. 1794'e gelince, durum daha da vahimleşmiş ve korsanlar tam 11 Amerikan gemisini ele geçirmişler, 119 kişilik mürettebatını da esir almışlardı. Hatta bu çekirdekten yetişme korsanlar Akdeniz'le de yetinmiyor, Atlas Okyanusu'na seferler düzenliyor, İrlanda'nın batı sahillerine kadar dehşet saçabiliyorlardı. Velhasıl, Akdeniz'in giriş ve çıkışı onlardan soruluyordu.

O sırada bağımsızlık savaşının barut ve kan kokuları henüz hafızalarından silinmemiş olan Amerikan başkanları, başlarının bu ırak diyarda daha fazla derde girmesini istemiyor, bu yüzden korsanların neredeyse bütün isteklerine boyun eğiyorlardı. Nitekim 1795'de Amerikan Kongresi, tarihinin en ağır haracını onaylamış, nakit olarak yıllık 642.500 dolar, gerekli mühimmat ve 36 topa sahip bir adet de firkateyni korsanlara vermeye razı olmuştu. İlaveten yine her yıl, 21.600 dolar değerinde deniz araç gereci de korsanların nasırlı ellerine teslim edilecekti. Buna karşılık Akdeniz, Amerikan gemilerinin huzur içinde seyr ü seferine açılacaktı.

Vaktiyle Amerikayı haraca kesmiştik!

Tam duyamadım, "Bu neredeyse bir hazine!" mi dediniz? Acele etmeyin derim, zira dahası var.

Amerikan gemilerinde seyahat edenler şu veya bu nedenle esir düşerlerse onlara da bir fiyat biçilmişti bu ilginç anlaşmada.

ABD Cezayir'e gidecek yolcular için kişi başına 4.000 dolar, kabin görevlileri için de 1.400 dolar para ödeyecekti Cezayir'e. Gerçi Amerikan makamları bu ücretleri fahiş bularak pazarlık edip indirim yaptırmışlardı ama sonunda kaderlerine razı olmuşlardı.

Anlaşma metni yalnız Türkçe yazılmış (burada belirtelim ki, ABD'nin bir yabancı ülke ile, yalnızca o ülkenin dilinde yaptığı biricik antlaşma bu olmuştur), Cezayir'de imzalanmış ve 1796 Mart'ında Amerikan Senatosu tarafından da onaylanmıştır. Bu arada kaynaklar, anlaşma sonucunda serbest bırakılan rehinelerin anlattığı

acıklı esaret hikayelerinden Amerikan halkının 11 Eylül'ü aratmayacak travmalar yaşadığını da nakletmeden geçmiyor.

Ancak 1800 yılında cereyan eden bir olay, Amerika ile Osmanlı Devleti himayesinde bulunan Berberiler arasındaki iplerin kopmasına yol açacaktır. Kaptan William Bainbridge, Cezayir'e Amerika'nın yıllık haracını ödemek için gelir. Limana Amerikan bayrağıyla giremeyeceği uygun bir lisanla söylenir kendisine ve bayrak indirtilir, yerine Osmanlı bayrağı çektirilir. Haraç, doğrudan doğruya Sultana ödenecektir. Bu yüzden kendisine eşlik eden Cezayir gemileriyle birlikte Kaptan Bainbridge, İstanbul'a götürülüp devrin padişahı III. Selim'in huzuruna çıkartılır. İstanbul'a ilk resmi Amerikan yetkilisi, böylece adımını atmış olur. Kaptan Bainbridge memleketine dönüşünde, bir daha Cezayir'e gitmemeye tövbe etmiştir. Bu olayın ardından Amerika'nın o zamanki "şer üçgeni" belli olmuş gibidir: Cezayir, Trablus ve Derne (son ikisi bugün Libya sınırları içindedir).[3]

Yusuf Paşa ABDden haraç istiyor

Amerika'nın Cezayir'e verdiği tavizler, Trablus Paşası Yusuf'un gözünden kaçmayacaktır. O da yükseltir taleplerini. Mesela o sırada Başkan George Washington ölmüştür, yeni Başkan Adams'a bir devlet başkanı öldüğünde yerine geçen başkanın ödemesi gereken özel haraç hatırlatılır. Ne kadar mı? Yusuf Paşa, Washington'un ölümüne kendince bir de değer biçmiştir: 10 bin dolar.

Artık istenen haraçlar altından kalkılacak gibi değildir. Düşünün ki, 1800 yılında yıllık haraç miktarı tam toplam 2 milyon dolara ulaşmaktadır ve bu miktar, ABD'nin sadece 10 milyon dolar olan yıllık gelirinin beşte birine denktir.

Gelin görün ki, yapılan bir seçimde "şahin" Thomas Jefferson başkan seçilmiştir; ve onun döneminde işler daha da çetrefilleşecek, Amerika, Osmanlı limanlarına çıkarma yapmaya kadar götürecektir işi. Bunu başarıp başaramadığı ise upuzun bir hikâye.

Bir “metal fırtına”nın ayak sesleri duyulmakta, tarihin mermer tenine gömülmüş bir gölge daha doğrulmaktadır.

Dostlar! Yıkıldı, yıkılıyor denilen Osmanlı leventlerinin ABD filosuyla başlarımızı öne eğdirmeden nasıl dişe diş savaştıklarını görmek için sayfayı çevirmeniz yeterli olacaktır...

Osmanlı "metal fırtına"yı nasıl göğüslemişti?

Amerika Birleşik Devletleri Bahriyesinin, doğuşunu Osmanlılara borçlu olduğunu söylersem şaşırır mısınız? Aslında sizin için artık şaşırtıcı bir şey kalmamış olduğunu biliyorum ama yine de söyleyeyim:

Amerikan Deniz Kuvvetleri, 19. yüzyılın başlarında deniz aşırı bir sefer için hiç de yeterli donanıma sahip değildi, hele hele Akdeniz gibi pek az tecrübe sahibi oldukları "ırak" bir bölgede operasyon yapmaya hiç müsait değildi. Libya'ya ya da o zamanki adıyla Trablus'a yapılacak operasyon, Amerikan Deniz Kuvvetleri'nin kendisini ispat edeceği bir fırsat olacaktı. Nitekim yukarıda belirttiğimiz gibi, Derne'ye yapılacak olan çıkarma harekâtı, Amerikan Bahriye Marşı'na kadar girmiştir. Yani? Yanisi şu ki, biz Derne'nin nerede olduğunu bilmeyiz belki ama bir Amerikan Bahriyelisi, onun ismini anmadan(!) güne başlamaz.

Jefferson Trablusgarb'lı Yusuf'a karşı

Bundan 200 küsur yıl önceydi ve bağımsızlığını henüz kazanmış olan Amerika Birleşik Devletleri ya da arşiv kayıtlarımıza geçen adıyla Memalik-i Müctemia-i Amerika Devleti'nin başı, Osmanlı Devleti'nin himayesi altındaki Mağrip (Kuzey Afrika) ülkeleriyle fena halde dertteydi. Cezayir, Tunus ve Trablusgarplı resmi korsanlar, Akdeniz'in dizginlerini kapitalist güçlere kaptırmamak için var güçleriyle mücadele veriyor, kendileriyle veya doğrudan Osmanlı

Devleti'yle antlaşma yapmamış olan veya savaş halinde oldukları düşman devletlerin gemilerini yakalayıp gerekirse el koyuyor, fidye isteyerek karşı tarafı ekonomik olarak ve moralman çökertiyorlardı.

Bu şartlar altında başkanlık koltuğuna oturan Thomas Jefferson yeni hedefini açıklamıştı: Berberilere kuruş yok, gerekirse donanmamıza milyon dolarlar harcayalım. "Amerikalı şahinler"in başkanı olarak koltuğa oturan Jefferson, Akdenizdeki en zayıf gördüğü Osmanlı "halkası"na, yani Trablusgarb'a müdahale emrini verdi. (Amerika'nın, bu ilk şu sıralardaki ifadesiyle ön-alıcı "terör" operasyonunu Kaddafi'nin ülkesinin eski sakinlerine karşı gerçekleştirmiş olması da yeterince anlamlıdır.)

Savaşmak isteyen taraf sadece Amerika değildi kuşkusuz. Trablusgarb Beyi Yusuf Karamanlı Paşa, Amerika'dan George Washington'un ölümüne bedel olarak istediği 10 bin dolardan ses seda çıkmayınca öfkelenerek ülkedeki Amerikan temsilcisini yanına çağırdı, ona elini öptürdü ve ceza olarak yıllık haracın miktarını 225 bin dolara çıkardığını ilan etti. Ayrıca istediği mallardan 25 bin dolarlık bir miktarın da kendisine verilmesini istedi. Eğer bu isteği reddedilirse, savaş kaçınılmaz olacaktı. Yusuf Paşa, ne kadar kararlı olduğunu göstermek amacıyla askerlerine Amerikan Konsolosunun gözü önünde gemisinin bayrak direğini kestirdi ki, bunun anlamı açıktı: Savaş. [1]

Bu hakarete cevap vermek amacıyla 4 adet savaş gemisiyle Trablus sahiline kadar giden Commmodore Dole, elindeki kuvvetlerle 1.200 kilometre uzunluğundaki bu uzun sahil şeridini kontrol edemeyeceğini görünce savaşmaya cesaret edemeyerek ülkesine dönecekti. Donanma henüz hücuma hazır değildi ve güç gösterisinde ilk raundu Yusuf Paşa kazanmış gibi görünüyordu.

Bir yıl sonra, Mayıs 1802'de bu defa 6 gemiyle Trablus limanı açıklarına demirledi Amerikan deniz kuvvetleri. Gözdağı vermek amacıyla bir Trablus gemisini batırıp sahili bombaladılar. O kadar... Çünkü Başkan kararlıydı ama Kongre, bir türlü Osmanlılara karşı cepheden bir savaş açmaya yanaşmıyordu.

Zoraki de olsa anlaşma yoluyla işi çözme kararı verilmişti ve bu amaçla Amerikan gemileri geri dönerek bu defa Fas Sultanı'nın sarayını kuşattılar. Ondan istedikleri, düşmanlıktan vazgeçmesiydi. Tıpkı Sultan Vahdettin gibi gemilerdeki topların sarayına çevrilmiş olduğunu gören Fas Sultanı tam teslim olacakken, imdadına Trablusgarb Beyi yetişti. Limanında demirlemiş bulunan Amerikalılara göre "talihsiz" Albay Bainbridge, Trablus'u kuşatayım derken kendisi kuşatılmış ve 307 subay ve eriyle birlikte Yusuf Paşa'nın eline esir düşmüş, böylece Amerika'nın Akdeniz üzerindeki planları bir kere daha alt üst olmuştu.

Amerikayla dişe diş mücadele

Öte yandan Amerikalı komutan Edward Preble, Fas'taki kuşatmayı kaldırmak ve Albay Bainbridge ile askerlerini kurtarmak için para toplamak derdine düşmüştü. Önce 50 bin dolar fidye ödemeyi teklif etti Yusuf Paşa'ya; ama kabul ettiremedi. Ardından miktar 100 bin dolara çıkartıldı ama aldığı cevap yine hayır oldu.

Anlaşılan yaman mı yaman bir Karamanlıdır Yusuf Paşa ve oyunlarının sonu gelmemektedir. Bu defa Bainbridge'den zaptettiği Philadelphia adlı gemiyi yeniden donatıp Amerikan filosunun üzerine göndermeyi tasarlar. Düşmanı kendi gemisiyle vurmaktır amacı. Amerika, mevcut kuvvetleriyle Berberi deniz gazileriyle başa çıkamayacağını anlamıştır anlamasına ama beklenmeyen bir şey olur ve Amerika'nın ilk hakiki deniz kahramanı ilan ettiği Stephen Decatur'un ani bir oyunu sayesinde hamle üstünlüğünü ele geçirmeyi başarır.

Tarihler 15 Şubat 1804'ü gösterirken Decatur, zaptettiği bir Türk teknesine Arap süsü verdiği 74 gönüllüsünü yerleştirip gizlice yanaşır Trablus limanına. Adamları, Yusuf Paşa'nın kuvvetlerinin ele geçirdiği Philadelphia gemisine kanca atıp tırmanır ve gemiyi sağ salim Malta'ya kaçırırlar. Bu manevraları yapan 25 yaşındaki Decatur, ABD Deniz Kuvvetleri'nin en genç yaşta kaptanlığa yükselmiş Deniz Albayıdır ve bu unvanını Osmanlılara karşı yaptığı savaşta almıştır. Söylenenlere bakılırsa, İngilizlerin Trafalgar'da Napolyon'u mağlup eden efsanevi deniz kahramanı Amirali Nelson bu manevrayı işitince, Decatur'un gemi kaçırma girişimini, çağın en cesur eylemi ilan etmiştir.

Derne, Amerikan Bahriye Marşı'nda çınlar her sabah

1804 yılı Ağustos ve Eylül'ünde Amerikan filosu 5 defa zorlar Trablus limanını ve sahili bombardıman eder. Bu sırada Tunus'taki Amerika Konsolosu William Eaton da Derne'ye bir baskın planı hazırlamakla meşguldür. Sonunda Trablus Paşası Yusuf Karamanlı'nın paşalıktan mahrum bıraktığı ağabeyi Hamid'le ittifak kuran Eaton, 8 Amerikan piyadesi ve 900 Arap savaşçısını yanına alarak Derne'ye saldırmak için çölden harekete geçer. [2]

Derne, yerli işbirlikçilerle beraber hareket edildiği için kolayca düşer. Ardından kaleye Amerikan bayrağı çekilir, işte Akdeniz'deki bu ilk deniz aşırı başarının hatırasına Amerikan Bahriye Marşı'nda Derne'nin adı geçmektedir. Hatta bu zaferin hatırasını ebedileştirmek için Boston'daki bir sokağa da "Derne Sokağı" adı verilmiş olup sokak halen bu ismi taşımaktadır.

Lakin Nelson'a rağmen bu, uzun bir mücadele olacaktır. Müslüman deniz akıncıları öyle hemen teslim olacak, birkaç gözdağına pabuç bırakacak cinsten askerler değildir; böyle olmadıkları için de, fırsatını buldukça bombardımana tutarlar Akdeniz'de rastladıkları Amerikan gemilerini. Bu arada Decatur da boş durmaz elbette. O da aynısını Trablus'a karşı yapar.

Gelin görün ki, Yusuf Paşa'nın inadı inattır. Amerika'ya tek başına meydan okumaya devam eder ve esirleri, Amerika'nın bütün ısrarlarına rağmen, değiş-tokuş etmeye yanaşmaz. Nitekim limana yanaşan bir "Amerikan intihar gemisi", Yusuf Paşa'nın açtığı ateş sonucunda görevini yerine getiremeden infilak eder. Tarihler 3 Eylül 1804'ü göstermektedir ve Amerika'nın metal fırtınasına karşı Osmanlı direnişi bütün hızıyla devam etmektedir.[3]

2 General VVilliam Eatonin hayatı ve mücadelesi için bkz. David Smethurst, Tripoli: The United StatesFirst War on Tenor, New York 2006, Ballantine Books

Sonunda ABD deniz kuvvetleri Akdeniz'e girebileceği bir savaşı kazanacaktır ama Derne'nin ismi bahriyelilerin marşında çınlaması karşılığında...

Velhasıl, bundan 203 yıl önce çöktü çökecek denilen Osmanlı Devleti'nin sadece Trablus Paşası bile Amerikan gemilerine göz açtırmamıştır.

Gerisini siz düşünün.

Bayrağımızı yırtan İngilizlere Osmanlı nasıl ders verdi?

17 Aralık 2004. Avrupa Birliği hülyasına dalmış olan Türk kamuoyu, Mersin'deki bayrağımıza hakaret eylemini bile aradan kaç gün geçtikten sonra, ancak cihet-i askeriyenin kalk borusuyla fark edebilmişti.

Bu defa sizi, bayrağımızın bir asrı aşkın bir süre önce uğradığı bir başka hakaret karşısında Osmanlı yönetiminin nasıl tepki gösterdiğine ilişkin gözlerden uzak kalmış bir olaya götüreceğim.

Rus Çarı tarafından "Avrupa'nın Hasta Adamı" (*Side Man of Europe*) ilan edilen Osmanlı Devleti'nin, Basra Körfezi'ne yayılma arzusundaki İngiliz emperyalizmine karşı giriştiği bir karşı taarruz, bir yeniden fetih harekatıdır, anlatacağım.

Bu sözde "Hasta Adam"ın Arabistan, Yemen, Kuveyt, Katar, Ahsa ve Bahreyn'de gerektiğinde nasıl kontratağa kalkabileceğini cümle aleme gösteren bir askeri, askeri olduğu kadar da diplomatik ve siyasi başarıydı kazanılan. Burada Osmanlı tarihlerinde çöküş dönemimizin karanlık sayfaları diye anlatılan bu uzun yüzyılın içindeki şaşırtıcı hayatiyet ve direnç dinamiğini bir kere daha fark edeceğimizi ve Mehmed Akif'in deyişiyle "dalgınlaşmış" bakışlarımıza yeniden çekidüzen vermemiz gerektiğini bir daha anlayacağımızı umuyorum.

Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman gibi iki ufuk yırtan yöneticiden itibaren Osmanlı stratejik haritasına yeni bir cephe daha katılmış oluyordu: Derinleşen Güneydoğu cephesi veya Ortadoğu cephesi[1]. Suriye, Irak ve Arabistan yarımadası ile Yemen'in yanı sıra Mısır, 16. yüzyılın başlarında Osmanlı Barışının sınırlarına dahil ediliyor ve Kızıldeniz, Basra Körfezi ve Hint Okyanusu'nda hakimiyet, şaşırtıcı denilecek kadar kısa bir sürede sağlanıyordu. Fetihlerden sonra bu bölgede Osmanlıların karşısındaki tek rakip olarak sömürgeciliğe yelken açan Portekizliler kalmıştı. Sonradan Hollandalılar, Fransızlar ve nihayet İngilizler de çıkagelecek ve bölgede Osmanlı Devleti'yle bilek güreşine tutuşacaklardı.

Yalnız Osmanlı güneşinin parladığı 16. yüzyılda değil, emperyalizmin en kıyıcı çağı olan uzun 19. yüzyılda bile bu kıran kırana bir nüfuz ve güç mücadelesinin devam ettiğini görünce, bu defa Avrupa kamuoyu yerine biz hayrete düşüyor ve düşünmeye başlıyoruz.

Midhat Paşa, geçti başa!

Uzun stratejik hazırlıklardan sonra 1871 yılında başlayan ve 1873'e kadar süren Osmanlı körfez operasyonu, Süveyş Kanalı'nın da açılmasıyla iyice hareketlenen deniz trafiği sayesinde görülmemiş bir hızla gelişmiş ve operasyon bittiğinde, İngilizler Basra Körfezindeki kale ve şehirlerde yeniden Osmanlı bayrağının dalgalanmaya başladığını görmüşlerdi. Şu ölüm döşeğinde can çekişiyor zannettikleri "Hasta Adam" diriliyor muydu yoksa?

Bu girişimde Osmanlı stratejisindeki derinliği ve kendisini yenileme kudretini okumak son derece önemli. Zira "köpük tarihçileri"nin anlamakta bir hayli zorluk çektikleri "Osmanlı devlet aklı", o vakitler henüz Irak ve Suudi Arabistan'a nüfuz edememiş

1. Osmanlı Devletinin Güneydoğu Asya politikası ve stratejisi hakkında müstakil bir çalışma için bkz. Muhammed Yakub Mughul, Kanuni Devri, Ankara 1987, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Bir başka doktora tezi de bölgeye yönelik Osmanlı ilgilerinin tarihi arka planına net ışıklar düşürmektedir.

olan ve Bahreyn ile civarındaki bazı nüfuz noktalarıyla idare eden İngilizlere karşı en iyi savunmanın hücumla verilebileceğini görmüş, yalnız görmekle kalmamış, Bağdat'ı Basra Körfezi'nin girişinden itibaren savunmanın gereğine inanmıştı. *Bağdat Bağdat'tan değil, Katar'dan savunulacaktı.* Körfezin girişinde oluşturulacak bir savunma duvarı, İngiliz savaş gemilerinin, tıpkı Birinci Dünya Savaşı'nda ve son Irak Operasyonu'nda görüldüğü gibi Fav yarımadasına asker çıkarmalarını önleyecek, en azından böyle bir işgal ihtimalini epeyce geciktirecekti.

1870 yılında 6 parça İngiliz gemisi Bahreyn adası açıklarında görülür. Gaye, Osmanlılara gözdağı vermek ve Bahreyn üzerinde hükümranlık tesis etmektir. Bu amaçla bazı şeyhler üzerinde baskı kurularak adadan kaçırtılır. Kaçan şeyhlerden birisi olan Nasır el-Mübarek'in evinde yapılan aramada, duvara asılı olarak bulunan Türk bayrağı, İngilizleri iyiden iyiye hiddetlendirir; derhal bayrağımızı imha ederler. Lakin bu bayrağın dersi, Osmanlı Sadrazamı Ali Paşa ile Bağdat Valisi (ama bizim daha çok Ziraat Bankası'nın kurucusu olarak tanıdığımız) meşhur Midhat Paşa (1822-1884) tarafından çok geçmeden verilecektir.

Midhat Paşa'nın, İngiliz hakimiyetine karşı mücadele eden bazı şeyhlere, inadına bayrak dağıttırdığını görüyoruz. Nitekim Kuveyt'teki idare binaları ile gemilere Türk bayrağının çekilmesi, Osmanlı operasyonunun ayak seslerini haber vermekteydi. Katar'a Osmanlı harekât komutanı Ferik Nafiz Paşa tarafından gönderilen 4 adet Türk bayrağı, resmi dairelere ve kaleye asıldığında yerli halkın gönlüne yeniden güven duygusunun yayılmış olduğunu bizzat Midhat Paşa'nın kendisi anlatıyor Babıali'ye gönderdiği raporunda.

Arap aşiretlerinin İngilizlere karşı Osmanlı bayrağını tercih ettiklerini gösteren en çarpıcı olay ise Katar'da gerçekleşmiş, Katar şeyhleri ise kendilerinden vergi toplamak isteyen İngilizlere, gönderdeki Osmanlı bayrağını gösterip "Biz şu sancağın altındayız. O sancak burada iken başkasını tanımayız!" diyerek İngilizleri yüz geri etmiş, bu sert ve beklenmedik cevap üzerine İngiliz gemileri geri dönmüştür. [2]

Osmanlı stratejistleri iş başında

Böylece Aralık 1871 tarihine geldiğimizde, İskenderiye Korveti ve Asur Vapuruyla özel talimatı cebine koyarak giden Binbaşı Ömer Bey komutasında mükemmel bir Osmanlı taburunun Katar'a ayak bastığını ve bir ay bile geçmeden bölgenin suhuletle yeniden Osmanlı yönetimine bağlanmış olduğunu görüyoruz. Bu kolay başarının ardından Mithat Paşa'nın bölgeye yolculuğu başlamıştır. Tarihçi Zekeriya Kurşun bu harekâtı şöyle anlatır:

> ...Midhat Paşa, Ahsa'ya gitmek üzere Bağdat'tan 28 Ekim 1871 tarihinde hareket etti. Sırasıyla Kuveyt, Re'su't-tennure, Katıf, Demmam ve Ahsa'nın iskelesi olan Uceyr'e uğrayan Midhat Paşa, Kasım ayının son haftasında Ahsa'nın merkezi olan Hofûf'a ulaşmıştır. Geçtiği yerlerde bir dizi düzenlemeler yapmış olan Midhat Paşa, Hofûf'a ulaşınca da Ahsa, Katıf, Katar ve Necid bölgelerini içine alacak idari düzenlemeleri başlatmıştır. Bu amaçla öncelikle Ahsa, Katıf, Katar ve Necid'i birleştirerek, "Necid Mutasarrıflığı" adı altında teşkilatlandırmıştır... Buna göre, Hofûf, Müberrez, Katıf ve Katar birer kaza itibar edilerek, Necid (Ahsa) Sancağı kurulmuştur. Sözkonusu sancağın mutasarrıflığına da askeri fırka kumandanı Nafiz Paşa getirilmiştir.[3]

Tabiatıyla İngiliz kuvvetleri bu karşı harekattan rahatsız olmuştur. Rahatsızlıkları, bölgede bir geziye çıkan Bağdat Valisi Midhat Paşa'yı (sonradan 2 defa Sadrazamlığa getirilmiştir) 4 savaş gemisiyle takip etmelerinden de açıkça anlaşılabilir. Ancak Osmanlı yönetiminin bölgeyi sömürmeye değil, himayeye, daha doğrusu İngiliz emperyalizmini durdurmaya çalışması şuradan bellidir ki, eskiden alınan vergiler dışında halka hiçbir yeni vergi konulmamış, hatta bazı yıllar, bu vergiler bile ya borçlandırılarak ertelenmiş ya da düpedüz affedilmişti. Yeter ki, halk kendisinden memnun kalsın ve İngilizlerin tarafına meyletmesindi.

Sonuçta, "üzerinde güneş batmayan" İngiliz İmparatorluğu, Osmanlı yönetiminin bölgeye tereyağından kıl çeker gibi yeniden yerleşmesini ve yerli halkla böylesine başarıyla (iki eski dostun kucaklaşması gibi) kucaklaşmasını seyretmekle yetinmişti. Böylece Osmanlı Devleti, bu başarılı operasyonuyla bölgedeki anahtar güç olduğunu ve gerekirse yeni stratejik adımlar atma yeteneğini koruduğunu bir kere daha ispatlamıştı cümle aleme.

Velhasıl Osmanlı Devleti, hala çözülmemiş bir deha yumağı gibi önümüze karmakarışık iplikler bırakmış olan Sadrazam Ali Paşa'nın kararlı tutumu sayesinde hem dizginleri elinden kaçmakta olan imparatorluğun bu uzak bölgelerini yeniden kontrolü altına almış, hem de İngiliz emperyalizminin işini, 45 yıllığına da olsa, zorlaştırmış oluyordu.

Unutmayalım ki, bu beğenmediğimiz "uzatmalar" ve ölüm kesesinden kazanılan rehin zamanlar sayesinde bayrağımıza sarılabiliyoruz bugün.

Ve bayrağımızı yırtan İngilizlere, hiç beklemedikleri bir zamanda öyle bir ders vermiştik ki, nice casus Lawrence'ler, Gertrude Bell'ler, Lord Curzon'lar yetiştirmeleri gerekmişti bu çetin kilidi yeniden açabilmeleri için.

İzlanda sularında sırmalı Osmanlı sarığı

Artık alıştım sayılır: Konuşmacı olarak gittiğim konferanslardan sonra kafası karışanlar etrafıma toplanır, kemikleşmiş bilgilerinin sarsılmasından rahatsızlık duyanlar, "Ama bize böyle öğretilmemişti!" diyerek şaşkınlıklarını beyan ederler. Ben de zihinlerindeki bilgi bulaşıklarını temizlemenin yolunu yordamını anlatırım kendilerine elimden geldiğince.

Lakin bir seferinde şu sözleri işittiğimde şaşırma sırası bana gelmişti: "Kafamız karıştı, çünkü bir hafta önce sizin yerinizde oturan bir başka hocamız Osmanlı denizcilerinin Akdeniz'e bile tamamen hâkim olamadıklarını, burunlarının dibindeki Atlas Okyanusu'nda neler olup bittiğini merak dahi etmediklerini, zaten bu yüzden Amerika'yı bizim değil, Avrupalıların fethettiklerini söylemişti. Gerçekten de Osmanlılar Cebelitarık Boğazı'ndan burunlarını dahi çıkarmamışlar mıydı?"

Bir kere zihinlerimizdeki tarihin bir çöp tenekesine dönüşmüş olduğunu kabul edelim. İkincisi, önyargılarımızın kalın kabuğunu delip içine girmenin çaresini bulabilmiş bir Zaloğlu Rüstem henüz aramızdan çıkabilmiş değildir. Üçüncüsü, kendi tarihine bizimki kadar hafife alarak ve karikatürleştirerek bakan bir başka aydın tipi olduğunu zannetmiyorum; tabii bir tek sömürge ülkelerinin sömürgeciler tarafından özel olarak yetiştirilmiş aydınları hariç.

Bu bakımdan tarihimizin, gömüldüğü, hatta boğulduğu ve altından zaman zaman boğuk seslerin duyulduğu bir çöplük olduğunu ve ilk işimizin seferberlik ilan ederek bu çöp yığınını bir an önce kaldırmak olduğunu bilmemiz gerekir.

Anlayacağınız işimiz, Necip Fazıl'ın deyişiyle, Osmanlı buzdağının hohlayarak eritilmesi sonucunda oluşan çamur deryası içinden kayıp incileri bulup çıkartmak ve yıkayıp asli parlaklığına iade etmek olacaktır.

Osmanlı Akdeniz'den dışarı çıkamadı mı?

İşte Osmanlıların Akdeniz'e haps oldukları ve okyanuslara açılamadıkları iddiası da bu çamurlardan birisi. İnsan utanır yahu! Hadi Açe filan derken öğrendiğimiz Hint Okyanusu'nu turlayan Hadım Süleyman Paşa ve Seydi Ali Reis gibi Osmanlı gemicilerini bir kenara bırakalım, ya Atlas Okyanusu'nda Kristof Kolomb'un gemilerinden birini avlayan Kemal Reisimize ne demeli?[1] Peki bir dönem İngiltere'yi avucunun içine alan Cromwell'in Cezayirlilerle mektuplaşırken Hicri takvimi kullanması hangi manaya geliyor? Hiç düşündünüz mü bir İngiliz devlet adamının Hicri takvimi kullanmaya mecbur olmasının sebebini? Buyrun çıban çıkartan bir olay daha: 1600'lerde, ihtiyaç duyulması halinde İngiliz ve İskoç gemileri Kuzey Afrikalı hacıları Mısır'a taşıyor, üstelik bu işten hayli iyi para da kazanıyorlardı!

"Gayrı bunca şaşırdığımız yeter", demiyorsanız son bir örnek vereceğim. 1603 yılında Fas hükümdarı Ahmed el-Mansur, İngiltere Kraliçesi Elizabeth'e bir mektup yazar ve o devirlerde henüz bakir bir kıta olan Amerika'yı beraberce istila etmeyi teklif eder. İlginçtir, bu teklif, Amerika'da herhangi bir istikbal göremeyen (!) Kraliçe tarafından geri çevrilmiştir. [2]

Danimarkalı korsanlar Cezayir'de

Yıl 1627dir, yani IV. Murad'ın iktidar yılları.

Kendi memleketlerinde korsanlık resmen yasaklandığı için işsiz kalan İngiliz ve Danimarkalı korsanlar Cezayir'e sığınır ve Müslüman olurlar. Burada kendilerini ispatlamak ve yönetime yaranmak kaygılarıyla Osmanlı denizcilerinin yeterince bilmediği kuzey sahillerini ele geçirme hayallerine dalıp zaten daha önce İngiltere ve İrlanda sahillerine kadar gitmiş olan "Türk" denizcilerini daha da kuzeye gitmeye ikna ederler. Başlarında da, aslen Haarlemli bir Hollandalı olup Müslüman olarak Osmanlı saflarına katılmış olan Ağa Murat Reis (eski ismi Jan Jansen) bulunmaktadır.[3] (Şu hale bakın: Osmanlı toplumu değil, Avrupa Birliği mübarek!)

O vakitler Danimarka'nın toprağı olan İzlanda kıyıları, işte bu sefer sırasında Osmanlı sarıkları ve ezan sesiyle tanışmış, bu kuş uçmaz kervan geçmez adanın tarihinde renkli ve cıvıltılı bir sayfa açılmıştır.

İzlandalı'dan Osmanlı olur mu?

20 Haziran 1627'de başlayan seferde 4 Cezayir gemisi İzlanda sahillerine ulaşabilmiş, kısa süreli bir çatışmadan sonra karaya çıkarma yapılmış ve 240 civarında İzlandalı esirle Cezayir'e dönülmüştür. Amaçları, esirler karşılığında fidye koparmaktır. Dönüş yolculuğunda esirlere Müslümanlar tarafından iyi davranıldığını, kendileri ne yerse esirlere de aynısını yedirdiklerini, İzlandalılara asıl kötü davrananların, sonradan Müslüman olmuş İngiliz ve Danimarkalılar olduğunu bizzat o gemide esir bulunan piskopos Olaf Egilson, yıllar sonra yazdığı hatıralarında anlatmıştır.

3 Murad Reis, Müslüman olup korsanlar arasına katıldıktan ve Cezayirde bir çok olaya adı karıştıktan sonra dahi iki defa sıla hasretine dayanamayarak memleketi Hollanda'yı ziyaret etmiştir.

Cezayir beyleri tarafından Danimarka Kralı'na fidye işinde aracı olması için gönderilen Olaf Egilson, Kopenhag'da para toplamak için var gücüyle çalışmış ve sonuçta esirlerin büyük bir bölümünün ülkelerine dönmesini sağlamıştır. Ancak esirler arasından Cezayir'-de kalıp Müslümanlar arasına karışanlar da olmuştur.

Hatta bunlardan ikisinin kendi istekleriyle kaldıklarını bile biliyoruz. Kaynakların bildirdiğine göre, Jon Asbjarnarsson adlı İzlandalı gemici, Cezayir Dayısının sarayında hatırı sayılır bir mevkiye yükselmiştir. Diğer İzlandalı Jonsson Vestmann'ın durumunun daha da ilginç olduğunu görüyoruz. O, Cezayir akıncıları arasına katılarak Akdeniz'i Atlas Okyanusu'na bağlayan sahada Osmanlı'dan izinsiz kuş uçurtmayan bir Osmanlı reisi olmayı tercih etmiştir.[4]

Tarihimizin uykusu kaçmıştır bir defa. İzlanda sularında sırma ve ipek şeritle süslü sarıkların gölgesi, sokulan bıçağın acısıyla uyanmış ve uyandırmıştır kendisini. Artık Fransa toprakları Barbaros'u selamlayabilir...

Barbaros Fransa'da namaz kılarken...

Eğer İslamiyet temas arıyorsa ve gerektiğinde de umutsuz bir temas olan kavgaya başvuruyorsa, bunun anlamı, onun, Hıristiyanlığın tersine, karşılıklı konuşmayı sürdürmek veya dayatmak istediği, rakibinin teknik üstünlüklerine katılmak istediğidir.

Fernand Braudel

Düşlerimizin kıyısı, komplekslerimizin ebesi Avrupa. Bize ait olan her değerin, yüce sunağında kurban edildiği diyar, daha doğrusu zihinlerimizde oluşturulmuş bir imaj. Korku nesnesi, saygı nesnesi. Tarihimizin ve tarihlerimizin yegâne efendisi.

"Biz yerimizde sayarken Avrupa şimşek hızıyla ilerlemiş" sözleri, nicedir gırtlağımızda yanık izleri bırakarak dökülüyor dudaklarımızdan. Ve kafamızda bir denklem müsveddesi: Avrupa ile Osmanlı (yani 'Biz') ateşle barut gibi yan yana olamamışız; olamayız da.

Asıl Cumhuriyetle birlikte Avrupa'dan koptuğumuzu neden telaffuz edemiyor dersiniz dillerimiz? Tam da bir sözde "Avrupalılaşma" söylemiyle Avrupa'dan kopartıldığımızı neden dürüstçe itiraf edemiyoruz kendi kendimize? Çok mu acı geliyor yoksa?

Oysa Osmanlı realitesi, eğer Bizans "Avrupalı" kabul edilecekse -ki bence Hıristiyandı ama Avrupalı değildi- daha başlangıcından itibaren Avrupa ile temas halindeydi. Mesela Fatih Sultan Mehmed,

İstanbul kuşatmasını idare ederken, yanında İtalyan hocalar bulundururdu. Onlar kendisine Papaların, Norman krallarının tarihini okumuşlardı. Abdülaziz'in vals bestelediği, II. Abdülhamid'in Victor Hugo hayranı olduğunu söylemek yeterli aslında.

Peki besteleri Londra sokaklarında yankılanan bir Padişah mı daha Avrupalıdır yoksa "Avrupa, Avrupa, duy sesimizi" diye bağıran tribünlerin efendileri mi? Acaba Avrupa'ya sesini hangisi daha çok duyurmuştur?

Unutmayalım ki, yüzyıllar boyu Osmanlı toplumunun neredeyse yarısı bizzat Avrupa topraklarında yaşamıştı. Hem Osmanlı Avrupa'ya nasıl küsecekti? Osmanlı dünyasının kendisini Avrupa'ya kapatması, topraklarına ve tebasına küsmekten başka bir anlama gelmezdi ki!

Lozan Antlaşması ve ardından yapılan kültür, dil ve tarih devrimleriyle birlikte yalnız Avrupa ile değil, Asya Türklüğü ve Müslümanlığı ile de bağlarımızı kökten kopartmış olduk. Osmanlı güneşinden geriye, içimizde kaç kilovat ışık kaldığını anlamak için Sultan Abdülaziz'in, 1867 yılında Doğu Türkistan'da bağımsızlığını ilan etmiş olan Yakup Bey başkanlığındaki bağımsızlık hareketine 1874'de top ve tüfek yardımının yanında askerlerini eğitmek için Çin kuvvetlerine karşı savaşmak üzere subaylar da gönderdiğini bilmekte fayda yok mudur?[1]

1 Nitekim Sultan Abdülazizin emriyle Doğu Türkistana İstanbuldan 2 bin kapsüllü tüfek ve altı kıta üç fondluk Krupp topu ve bir takım kapsül imaline mahsus alet ile çok sayıda askeri malzeme gönderilmiş, İstihkam Yüzbaşı Ali Kazım oğlu İbrahim başkanlığında 5 kişilik Osmanlı askeri heyeti, tam 3 yıl boyunca Kaşgarda kalarak bir yandan cephelerde Çinlilerle savaşmış, öbür yandan da Sultan Abdülaziz tarafından Emirül-Müminin ilan edilen Yakub Beyin askerlerini modern yöntemlerle eğitimden geçirmiştir.

Beyinlerimizdeki deli gömlekleri

Onun için diyorum ki, gelin, Cemil Meric'in üzerimize giydirildiğini söylediği "Deli gömlekleri"nden bir an önce kurtulmaya bakalım. Bu deli gömlekleri, hem itibarımızı cümle alemin gözünde iki paralık ediyor, hem de bir zamanlar iç içe olduğumuz ve bizzat yönettiğimiz ve tarihinin akışını değiştirdiğimiz Avrupa'yı alabildiğine uzaklaştırıyor bizden. İkisi de zehirliyor beyin hücrelerimizi çünkü.

1867 yılında Sultan Abdülaziz, Fransa'nın Toulon limanına ayak bastığı zaman halk, bu göz kamaştıran şahsiyeti görmek için yollara dökülmüş, bir "Türk" görmenin keyfini yaşamak için çırpınmıştı.

Abdülaziz'den tam 324 yıl önce Toulon limanına, bu defa neredeyse 150 gemilik dev bir Osmanlı filosu yanaşıyordu. Mürettebat ve leventlerinin toplamı 30 bin kişiyi bulan ve adeta yürüyen bir şehri andıran Osmanlı donanması, 20 Temmuz 1543'de önce Marsilya limanına ulaşmış ve şehirdekileri top ateşiyle selamlamıştı. Türk gemileri yardımlarına geldiği için sevince gark olan Fransızlar, Osmanlı Kaptan-ı Deryası'nı görülmemiş törenlerle karşılamışlardı.

Barbaros Hayreddin Paşa, şehrin ileri gelenlerinin, onuruna verdikleri ziyafette baş köşeye konulan bir tahta oturtulmuştu ve herkesin nazarları, bu efsane denizciye odaklanmıştı. Bir tanık şöyle aktarıyor bu manzarayı bize:

> Onun şehre geleceğini duyan halk uzak yerlerden koşup gelmiş, bu efsane korsanı yakından görmek için sabırsızlanıyordu. Şehir büyüklerinin verdiği ziyafette Barbaros, taht gibi bir koltukta Fransızların merak dolu gözleri önünde azametle oturuyordu.[2]

Ardından Fransızlarla birlikte kuşatma altındaki Nice şehrine geçildi. Şehir, Fransızların o zamanki baş belası Kral Şarlken'in kuvvetlerinin elindeydi ve zaten Barbaros, Fransa Kralı I. François tarafından Nice'i kurtarması için davet edilmişti. Kış yaklaşmıştı.

2 Halil İnalcık, Siyaset, ticaret, kültür etkileşimi, Yayına hazırlayanlar: Halil İnalcık ve Günsel Renda, Osmanlı Uygarlığı,

Vatikan'da San Marco Kilisesi'nin girişinde resmedilen sarıklı Osmanlılar.

Harekata mecburen ertesi bahar devam edilecekti. Lakin İstanbul'a gidip dönmek daha da masraflı bir iş olacaktı.

Barbaros, Fransa ile ek bir anlaşma yaparak ihtiyaçlarının karşılanması ve levendlerin maaşlarının verilmesi şartıyla kışı Fransa'da geçirmeye karar verdi. Toulon limanı, kışlamak için en uygun yerdi.

Ama nasıl?

Toulon'da "Türk Mahallesi"

Barbaros ve adamlarını sinirlendirecek bir çok aksaklık çıkıyordu karşılarına; o da karşılaştığı her aksilikte burnundan soluyordu.

Bu nasıl bir işti? Güya kendilerini yardıma çağırmış olan Fransızlar savaşa bile doğru dürüst hazırlanmamışlardı. Ne böyle muazzam bir orduyu besleyebilecek erzakı toplamışlardı, ne de yeterli parayı tahsis etmişlerdi. Böyle mi anlaşmışlardı İstanbul'da? O zamanlar bir şehri dolduracak kadar kalabalık sayılan bunca asker nerede yatıp kalkacak, ne yiyip içecekti?

Barbarosun adamları ile Fransız makamları arasında patlak veren tartışmalar giderek tatsızlıklara yol açıyordu. Hatta yeniçeriler, bu işe kendilerini bulaştıran Fransız Sefiri Polin'i öldürmeyi bile planlamışlardı.[3] Nihayet Toulon şehrinde evler boşaltıldı ve giden ahalinin evlerine Osmanlı askerleri yerleştirildi.

Barbaros Toulonu "İkinci İstanbul" yapmıştı

Fransız yetkililer, evlerinden çıkarttıkları ahaliyi Müslümanlarla temas kurmasınlar diye (Müslüman olacaklarından korkuyorlardı çünkü) ücra köylere götürüp yerleştirmişlerdi. Toulon şehri, kısa bir sürede eni konu bir "Müslüman şehri"ne dönmüştü. Kadılar göz açıp kapayıncaya kadar mahkemelerini kurmuşlardı; müftüler din hizmetleri veriyordu; gemilerde bulunan tüccarlar da hazır gelmişken bir şeyler alıp satmanın derdine düşmüşlerdi. Dağ gibi leventlerinin aç kalmasına tahammül edemeyen Barbaros, sonunda bir Fransız tüccardan borç almak zorunda kaldı ve ihtiyaçlarını bu şekilde karşılayabildi.

Bütün çağdaş Fransız kaynakları, "Türk mahallesi"ndeki düzen ve disiplinden söz ediyor, idarecilikteki başarılarını ve adil davranışlarını övüyorlardı.

Bu arada Türk ve Fransız subaylar ve idareciler birbirlerine hediye vermekle meşguldür. Barbaros, Fransız komutan Orsini'ye, üzerine 12 Osmanlı padişahının resmedildiği abanoz ve fildişinden değerli bir kutu hediye etmişti. Fransızların mukabil hediyesi ise bir yerküre üzerine yerleştirilmiş saat olmuştu. Ne yazık ki,Barbaros'un hediyesini Fransa'da bulabilirsiniz ama Orsini'nin bizdeki hediyesi kayıplara karışmıştır.

Nisan 1544'de Osmanlı donanması bu tatsız seferden, en azından Güney Fransa'nın işgaline engel olmayı başarmış olarak geri dönüyordu. Tabii Fransız Büyükelçisi Jean de Montluc'ün Venediklilere karşı sarf ettiği şu unutulmaz cümlelerini arkalarında bıraktıkları Avrupa topraklarına serperek:

> Bizim dinimize yabancı askerlerden (Türklerden) oluşmuş bu büyük ve güçlü ordu, efendim Fransa kralına yardım için gönderilmiştir. Türklerin herhangi bir kimseyi incittiklerine dair şikâyet olmamıştır. Nazik davranmışlardır. İaşeleri için aldıkları her şeyi, karşılığında para vererek almışlardır.

0 günleri yaşayan Toulonlular, Türklerin gelişiyle birlikte namaz kılınmaya başlanan şehrin birdenbire sükûnete büründüğünü ve "sancakbeyleriyle dolu ikinci bir İstanbul" haline geldiğini[4] anlatmışlar birbirlerine yıllar yılı. Ama galiba bu anlatılanlar bir tek bizim beynimizdeki surları aşıp girememiştir içeriye.

Macaristan'da Macarca bilen Osmanlı hocaları

Sokollu Mustafa Paşa, Budin yandığı zaman
şehrin harabeleri karşısında gözyaşı dökmüştür.

Sandor Takats

Bu gidişle Macar tarihçileri kurtaracak Osmanlının haysiyetini. Neden mi bu acı cümleyi sarf ettim burada? Çünkü efendim, Osmanlı tarihine kendi mazilerinin utanılacak bir kara lekesi olarak değil, şerefli bir sayfası olarak bakmayı -maalesef- çoğumuzdan önce öğrendiler de ondan.

Zaten Sandor Takats (Şandor Takaç okunur) gibi dürüst ve ehil tarihçiler 1920'lerden itibaren Osmanlı idaresinin Macaristan'daki idare tarzının ifade ve icra ettiği çok seslilik ve çok renklilik üzerinde ısrarla duruyor ve bu dönemin, tarihlerindeki parlak sayfalardan biri olduğunu ısrarla vurguluyorlardı. Takats'in verdiği çarpıcı bilgiler arasında, Macaristan'da görev yapmış olan Osmanlı din adamlarının, özellikle de Kadıların, görevlerine başlamadan önce Macarca öğrendikleri ve Osmanlı mahkemelerinde, gerektikçe Macar dilinin de kullanıldığı da vardı.[1]

Gerçekten de ister istemez şaşırıyor insan. Macarca bilen bir kadı! Bize belletilen Osmanlı imajına bunun kadar ters düşen bir gö-

rüntü olabilir mi? Ama olur, çünkü bu, pek çok önyargımızın katili olan Osmanlı Devletidir!

Havsalamızın almadığı ne kadar çok şey onun sınırları içerisine sığmıştır da bir bu mu sığmayacaktır?

Macaristan'ın yetiştirdiği değerli tarihçilerden birisi de Budapeşte Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Osmanlı tarihi okutan Gabor Agoston'dur. Agoston, "Budin'de Osmanlı medreseleri ve müderrisleri"[2] adlı makalesinde bize Osmanlı aleminin Macaristan pencerelerinden birisini cömertçe aralıyor. Agoston'a göre, Osmanlı Avrupasının diğer şehirlerinde olduğu gibi Budin'de de çeşitli İslami kurumlar yanında, eğitim kurumları da mevcuttu. Bu eğitim kurumları arasında camiler ve tekkeler elbette ciddi bir yer tutuyordu. Lakin Osmanlıların Avrupa topraklarına tohum olarak ektiği en önemli eğitim kurumu, medreseydi.

Macar şehirlerinde yanar mahyalar!

Macaristan topraklarında kaç tane medrese açıldı ve bu medreseler kaç yıl süreyle faal kaldılar? Bu soruların cevaplarını bugün tam olarak bilemiyoruz. Mesela Evliya Çelebi, 1660'lı yıllar itibariyle Macaristan'da 77 adet medresenin bulunduğunu bildirir. Biraz abartılı gibi dursa da, Evliya Çelebi'nin rakamlarını bizim gibi bir kalemde geçmeyen Agoston, onun verdiği bilgileri sabırla kontrol eder ve Osmanlı hakimiyetindeki Macaristan'da 32 şehir, kale ve kasaba olduğu hesaba katılacak olursa, bu 77 adet medresenin varlığının gerçeğe yakın kabul edebileceği sonucuna varır.

Macaristan topraklarında 1660'larda tam 77 adet medrese, Orta Avrupa'ya Osmanlı aydınlanmasının kandilini taşıyordu aslında. Orta Avrupa sınırındaki bölünmüş bir ülkede yüzlerce, belki binlerce sarıklı müderrisin, yani din ve bilim adamının yaşadığını bu tablodan çıkarmak zor olmasa gerek.

Bursa, Edirne, İstanbul gibi has Osmanlı şehirlerinde gördüğümüz o avlulu ve hücreli medrese binalarının Avrupa topraklarını süslediğini, o hücrelerde hocaların ve öğrencilerin yatıp kalktıklarını, avlulardaki şadırvanlarda abdest aldıklarını, ocaklarda kazanlar kaynattıklarını, akşam olunca kandiller uyandırdıklarını, sabahlara kadar Kur'an okuduklarını, tefsir dersleri yaptıklarını, bugün hiçbir iz kalmasa da, şehirlerin burçlarına ezan seslerini kırık camlar gibi çarptırdıktan sonra medrese avlularına, hatta Peç'in meşhur Mevlevihanesi'nin tavanına döktüklerini düşünmek bile fazlasıyla hüzünlendiriyor insanı.

Tabii, Macaristanda Osmanlı medreseleri denilince ilk akla gelen eser, Sokollu Mustafa Paşa'nın Budin'deki (bugünkü Budapeşte'deki) esrarengiz medresesi oluyor.

Peki kimdir bu Sokollu Mustafa Paşa? Ve neden esrarengiz diyoruz bu medreseye?

Tarihlerimizden tanıdığımız Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa'nın amca oğlu olan Mustafa Paşa, tam 12 yıl süren başarılı Budin Beylerbeyiliği görevinde, gönlünü kaptırdığı sevgili şehrini birçok mimari eserle donatmaya adamıştır kendisini. Budin'e kazandırdığı eserler arasında Mimar Sinan'a yaptırdığı bu medresenin ayrı bir yeri vardır. Görgü şahitlerinin ifadelerine göre, taştan yapılmış olan bu medresenin kubbeleri, diğer Osmanlı medreseleri gibi kurşunla kaplıymış.

Medreseyi son gören ve bize aktaran gözler, Kont Graf Marsigli'ninkiler olmuştur. Bu medresede, klasik İslami ilimlerden kelam, fıkıh ve hadisin yanı sıra, müspet bilimler dediğimiz ilimler de okutulmaktaydı. Marsigli'nin gözleriyle görüp kitabına kaydettiği medresede okutulan ders kitapları arasında belagat (retorik), müzik, astronomi, mimarlık ve coğrafyaya ait olanlar da bulunuyordu. Ayrıca tıp biliminin klasik metinleri de kitaplıktaki yerini almıştı Kontumuz oraya gitmeden. Bunların arasında Bergama'lı Gale'nin klasik tıp kitabının bizzat Budin'de yapılmış bir tercümesi bile mevcuttu.

Müftüler diplomasi atağında

Agoston, yalnız bilgi vermeyi değil, şaşırtmayı da seviyor olmalı ki, bize İbn Sina'nın El-Kanûn fit-Tıbb adlı Avrupa dillerine de tercüme edilen temel tıp kitabının, yalnız İstanbul medreselerinde değil, Balkanlardaki orta dereceli okullarda bile okutulduğunu söylüyor. Budin Müftüsü'nün şahsi kitapları arasında dikkat çeken eserlerden birisi de, İbn Baytar'ın El-Mugni adlı, hastalıkları tasnif ettiği kitabıdır ve Arapça'dan Türkçe'ye, Budin Beylerbeyi Hüseyin Paşa'nın emriyle çevrilmiştir.

Böylece bir medrese kitaplığında bu tıp klasiklerinin ne aradığı gibi zorlu bir bilmecenin kucağına sürüklenmiş oluyoruz Agoston'la birlikte. Yoksa Budin'deki Sokollu Mustafa Paşa Medresesi'nde bir tıp fakültesinin kalıntılarına doğru mu ilerliyoruz?

Tuna'nın öbür kıyısındaki Peşte şehriyle birlikte bugünkü Macaristan'ın başkenti Budapeşte'nin çekirdeğini oluşturan Budin'deki bu medresede, din adamları (müderrisler), imparatorluğun diğer bölgelerinde görev yapanlar için tamamıyla meçhul kalan mahalli örf ve adetlerin cari olduğu Macar kanunlarını da öğrenme imkanını bulmuşlardır. Bunun içindir ki, diyor Agoston, Osmanlı Devleti ile Macar Kralları arasındaki siyasi münasebetlerde olsun, barış görüşmelerinde olsun, Macaristan'da görev yapan kadı ve müftülerin bilgi ve tecrübelerinden çokça yararlanılmıştır.

Mesela Budin Müftüsü İsa Efendi, 1625-1627 tarihlerindeki barış görüşmelerinde Osmanlı diplomatik heyetine başkanlık bile yapmıştır. Aslen Boşnak olan İsa Efendi, Avusturya elçilerini alıp İstanbul'a kadar getirmiş, bir süre Eyüp, Bursa ve İstanbul kadılıklarında görev yaptıktan sonra Anadolu ve Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiştir.

Bu, işin medrese kısmı. Tekkeler ve tasavvuf bahsi ise ayrı bir yazıyı hak edecek zenginliklerle dolu.

Budapeşte'de İbn Arabi şerhleri

Bektaşi dervişlerinden Gül Baba, Macaristan'daki tasavvuf damarının en bilinen ve mezarı olsun günümüze erişen talihli simalarındandır. Onun Osmanlı ordusuyla birlikte Macaristan'a gel-

diğini, Budin'in fethi esnasında orduda bulunduğunu ve bu sırada şehid düştüğünü kendi babasının ağzından nakleder bize Evliya Çelebi. "Fukara-i Bektaşiyan"dan olan Gül Baba'nın adına kurulan tekke ise Budin Beylerbeyi Yahyapaşazade Mehmed Paşa tarafından, valiliği sırasında kurulmuştur (1543-1548). Diğer Macar tekkelerinde 10-20 derviş bulunduğunu, oysa Gül Baba tekkesinde derviş sayısının 60 civarında olduğunu Lajos Fekete'nin araştırmalarından tespit etmiş durumdayız.

Ya Mevlevilik? Budin'de bir Mevlevi tekkesinin varlığına dair herhangi bir delil bulunabilmiş değildir şimdiye kadar. Yalnız 1591 yılında Alman-Avusturya İmparatoru II. Rudolf tarafından İstanbul'a gelen olağanüstü elçilik heyetinden Baron Wratislaw'ın hatıralarında, Mevlevi dergahına benzer bir tekkeden söz edilmektedir:

> Kentte gezerken, tekke denilen bir Türk tapınağının önünden geçtik: İçerde on kadar adam, ortada duran birini, el ele vererek çevirmişler, onun çevresinde başlarını sağa sola çevirerek ve "Allah hu..." diyerek dönüyorlar. Türklerin bize açıkladıklarına göre bu biçimdeki ibadet sırasında bu adamlardan biri kendinden geçerek uyuklar ve bu uyuklama süresinde bir düş görürse, bu düş günün birinde gerçekleşirmiş. [3]

Macaristan menşeli sufilere ilginç bir örnek, Budinli Ali Çelebi'dir. 20 yıla yakın bir süre Budin'de çeşitli memuriyetlerde bulunmuş olan Ali Çelebi, 119 kitaplık bir tasavvuf kütüphanesine malikti ve sufi şeyhlerin hayat hikayelerini kaleme aldığı kitapları mevcuttu. Molla Cami'nin, Fuzuli'nin, Yahya Bey'in eserlerinin Budin'de bir memurun kütüphanesinde bulunması, Osmanlı kültür yayılımının çeşitliliğini yansıtması bakımından da çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir.

Tarihçi İbrahim Peçevi'nin memleketi olan Peçuy şehrindeki tasavvufi hayatın temsilcilerinden Müftüzade Abdülkerim Şeyh Salih, İbn Arabi'nin 4 tane Arapça kitabını istinsah etmiştir. Bir de Gazali'den bir derleme yaptığı biliniyor. Peçuy Mevlevihanesi ise başlı başına orijinal bir sufi damgası olarak dalgalanmaktadır Avrupanın yaşlı hafızasında. Evliya Çelebiye göre, "bir bağ-ı İrem

içre kain" olan Mevlana'nın bu en batıdaki akıncı kolu olan Peçuy Mevlevihanesi'nde haftada 2 defa "sema ve safa oldukda (Derviş-lerin) çarkıfelek gibi devranlar" edildiğini öğreniyoruz.

Tasavvufun Macaristan topraklarındaki esintisinden bahsedilir de, Arif Ahmed Dede'den söz edilmese eksik kalırdı. Arifi Ahmed Dede'nin, şehri Macarların eline geçmeden 3 ay evvel Filibe'deki zaviyesine, oradan da İstanbul'da Yenikapı Mevlevihanesi'ne devam ettikten sonra susan neyi, Osmanlıların Macaristan'a ne kadar kuvvetli bir manevi aşı yaptıklarının kanıtlarından birisidir.

Öldüğü yıl olan 1724'e kadar Yenikapı Mevlevihanesi'nde şeyhlik yapan Arifi Ahmed Dede, "senelerce İstanbul aydınlarının meclislerine gider, eserler yazar ve tercüme ederdi." Tercüme ettiği kitapların bir kısmı da Farsçadır.

Evliya Çelebi'nin tanıklığına göre, bu mıntıkanın hisar erleri, mükemmel derecede Farsça bilmekteydiler. Daha da hoş olanı, İranlı Hafız'ın, Sadi-i Şirazi'nin, Türkistanlı Ömer Hayyam'ın, Genceli Nizami'nin ve Endülüslü Şeyh-i Ekber Muhyiddin İbn Arabi'nin meleksi seslerinin bir diriltici nefes gibi, Budin ka-nalından 1,5 asır boyunca Avrupa'nın kulaklarında çınlamış ol-masıdır.

O kadar ki, İstanbul'un fethinden iki yıl önce Geliboluda Yazıcıoğlu Ahmed Bican tarafından kaleme alınmış olan Envarul-Aşıkin adlı eser, Erdel henüz Türk hakimiyetindeyken, buranın özerk hükümdarı Gabor Bethle'nin tercümanı Janos Hazi tarafından Macarca'ya çevrilmiş ve Kanuni'nin Mohaç zaferinden tam 100 yıl sonra, 1626'da basılmıştır. Osmanlının kültürel nüfuzu, derinden gitmektedir.[4]

Bu yüzden değil midir Avrupalı seyyahların Doğu Avrupa'yı gezerken içine düştükleri şaşkınlık yumağı?

Mesela bir Ortodoks kilisesinin yaşaması için gayret gösteren Müslüman halk, Avrupa gözüyle balığı kavağa çıkartmak gibi bir şeydir; lakin bu olay, Osmanlı nizamında vaka-i adiyeden sayılır. Keza bir Avrupalı seyyah, başkent İstanbul civarında bir Hıristiyan azizinin türbesine Müslüman din adamlarının nezaret edişi karşısında küçük dilini yutmuş görünmektedir.[5]

Gül Baba, gülme cehaletimize...

Londra sokaklarında bir Osmanlı'nın acı izleri

Yıllardan kaç mı? Elimizdeki kitap 1797'de basıldığına göre bu tarihten 10 ya da 20 yıl öncesi sularında seyrediyor olmalıyız. Kitabın kapağında şu kelimeler dikkat çekmektedir: "İsmail Paşa ve Ailesinin yararına basılmış olup onun tarafından satılır." Ancak asıl başlığı daha da enteresandır: "Türk Mülteci:

İspanyollar tarafından esir alınan Müslüman tüccar İsmail Paşa'nın hayatının, acılarının, teslim oluşunun ve Hıristiyanlığı kabulünün ve İngiltere'ye kaçışının harikulade hikayesi..." (Merak edenler için söyleyeyim, İngiltere'de bir Müslümanın kendi sesiyle konuştuğu bu ilk kitap, Londra'da basılmıştır.)

Aklınıza çakmış olabilir: O devirlerin bir nevi *Gece Yarısı Ekspresi* filmi olan bu olayı durduk yerde neden anlatıyorum ki size? Kestirme cevabı şu olmalı: Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Avrupa'da Türkiye'yi ve Türkleri kötüleyen, bizi barbar, şalvarlı ve fesli, işkenceci, radikal dinci gibi gösteren yayınlara kızmış, bu imajı Türkiye'nin hak etmediğini söylemişti basına yansıyanlara göre. (Şubat 2005) Ben ise bu imajın bugünün meselesi olmadığını, bunun asırlara uzanan bir arka planı olduğunu söylüyorum.

Bir şey daha söylemeye çalışıyorum aslında: Bizim tarihimizdeki pek çok olumlu öğeyi görmezden gelen ve kendimizi vahşi, Avrupalıyı medeni ilan etmek için kendilerini paralayan Çetin Altan ve Bekir Coşkun türünden talihsiz yazarlar takımına sahipken dışarıya kızmanın bir manası olmadığını da…

Zavallı İsmail!

17. yüzyılda Osmanlı'ya esir düşen İngilizlerin Osmanlı bürokrasisi merdivenine girdikten sonra nasıl kısa bir zamanda servet ü saman sahibi olduklarını bir İngiliz tarihçinin, Clive Ponting'in *World Historys*'inden aktaracağım ileride[1]. Osmanlı çok-kültürlülüğünün ulaştığı nokta buydu aslında. Irkına ve dinine bakılmaksızın her insana şeref ve haysiyeti çiğnenmeden yaşayabileceği bir ortamı sunan Osmanlının imajı, bütün bunlara rağmen "bozuk"tu İngiltere'de. Ona "barbar", homoseksüel, sapkın vs. gözüyle bakılıyordu sürekli olarak.

Amerika'daki Kızılderililer neyse, Müslümanlar da Avrupa'da oydu İngilizlerin gözünde. Osmanlılar Akdeniz'in Kızılderilileriydi; ya da tersi: Kızılderililer, Amerika'daki Osmanlılardı! (Bunu ben değil, konunun en yetkin uzmanlarından Nabil Matar, nefis kitabı *Turks, Moors & Englishmen*'de delilleriyle ortaya koyuyor. Zaten zavallı İsmail'in hikayesini de yine Matar'a borçluyuz.[2])

Her neyse. Biz yine İsmail Paşa'nın hikayesine dönelim. (Hemen belirtelim ki, buradaki "paşa", resmi bir unvan olmayıp baş ağanın kısaltması olan ağabey manasına gelen bir hitap şeklidir.)

Efendim, bu İsmail Paşa dediğimiz zat, 1735'de doğan bir İstanbul çocuğu imiş. Günü gelince evlenmiş, lakin gençliğinde biraz çapkın, biraz da haşarı biriymiş. (Tam İngiliz okurunun merakını gıdıklayan bir kurgu!) Günün birinde bindiği bir gemi, İspanyol korsanlar tarafından ele geçirilmiş ve hapse tıkılmış. Paşamız öyle hapislerde çürüyecek adam değildir. Nitekim bir yolunu bulup İspanyolların elinden kurtulur ve Lizbon'daki İngiliz Konsolosu'nun hane-i saadetine sığınır. Tastamam 3 yılını bu evde hapis geçiren İsmail Paşa, konsolosun da yardımıyla başına nelerin geleceğini bilmediği İngiltere'ye kapağı atar.

Zavallı Osmanlı genci! Kucağına sığındığı Londra'nın, İstanbul gibi farklılıklara saygılı, kendinden olmayana gani gani tahammül yağdıran bir şehir olmadığını nereden bilecektin! Ve asıl trajedin, bir mülteci olarak sığındığın İngiltere'de başlayacaktır.

Londra sokaklarında arabesk

Londra'ya gittiğinde İsmail'in üzerinde hala Türk giysileri vardır. Başında ise "türban"ı dikkat nazarlarını kuvvetle üzerinde toplamaktadır. (Turban, İngilizce "sarık" manasında kullanılır.) Sokaklarda rahat yüzü görmez bir türlü. Arabacılar, hamallar gibi "sıradan" insanlar dahi pos bıyıklarını çekiştirmekte, arkasından habersizce çelme takıp kendisini yere düşürmekte ve kahkahalarla gülmektedirler düştüğü komik hale. Üzerine hücum edip nesi var nesi yoksa soyanların ise haddi hesabı yoktur.

Londra sokaklarının kendisine göre olmadığını anlayan İsmail Paşa, soluğu köylerde alır. O köy senin, bu köy benim dolaşır. Yollarda geçer günleri; en murdar mahalllerde, mesela mezbahalarda, kan kokuları içinde, bağırsakların üzerinde uyumasına izin verilir sadece. Sonunda, kiliselerden medet umacak kadar çaresizleşir.

Bazı iyiliksever papazlar kiliselerde kendisi için üç beş kuruş para toplar. Ancak kapısından kovulduğu, aşağılandığı Anglikan kiliseleri de yok değildir. İngilizce konuşamamaktadır ya, bize garip gelse de, Fransızca ve İtalyancayı bilmektedir paşamız. Lakin bu dilleri İngiltere'de bileni koydunsa bul!

Neyse ki, günün birinde bu dilleri bilen İskoçya'lı bir Dük'le tanışır. İsmail Paşa'nın haline acıyan Dük, bari Hıristiyan olsun da bu rezillikten kurtulsun, diye kendisine Fransızca ve Latince Hıristiyanlık telkininde bulunur. Bu telkin (ve muhtemelen onun yanı sıra bazı rahatlatıcı vaadler) sonucunda İsmail Paşa Hıristiyanlığın hak din, İslamiyetin ise batıl bir inanç olduğuna ikna olur! Ardından da sırf adam yerine konulmak için vaftiz edilmek istediğini söyler. Dük hazretleri de kendisine, acele etmemesini, acılara bir süre daha tahammül etmesi tavsiyesinde bulunur.

Dük'ün yanından ayrılır bir müddet sonra. Yolda yeniden soyulur, Türk (ve yabancı) olduğu için kendisine kötü muamelede bulu-

nulur. Sonunda şunu fark eder ki, İngiltere'de veya İskoçya'da Türk olmak, alay, işkence ve şiddete sürekli muhatap olmak demektir. Yalnızlık ve acı çekmek demektir. Sürekli aşağılanmak ve öteki diye itilip kakılmak demektir.

Elizabeth merhem olur mu İsmail'in derdine?

Bir yabancının, hele de bir Müslümanın, o devrin İngiltere'sinde yaşamasının ne büyük bir bedel istediğini bütün hücrelerinde hissettiği bir anda karşısına kurtarıcı gibi bir İngiliz kadını çıkar. Elizabeth Formes adındaki bu kadına âşık olur (ilginç olan husus şu ki, kadınla İspanyolca anlaşmaktadır, yani Paşanın bildiği Avrupa dili sayısı 3'e çıkmıştır ama o yine de bir "yabancı"dır!). Evlenirler. Henüz resmen Hıristiyan olmamış bir Müslümanın bir Hıristiyanla kilisede nasıl olup da evlendiği, tam olarak belli değil. Ama Edinburgh papazının, kadını bu evlilikten caydırmak için çok dil döktüğünü biliyoruz.

Papaz, Türkiye'de kadınlara yapılan fena muameleleri anlatarak korkutmaya çalışır kızı ama bir şekilde nikahlarını kıyar.

İsmail Paşa, muhtemelen artık kendisini biraz rahatlamış hissetmektedir ama İngiliz toplumuna karışmak, Osmanlı toplumundaki kadar sorunsuz gerçekleşmemektedir.

Tekrar vaftiz olmak için başvurur. Bu defa Norwich papazı, onun İngilizce bilmeyişini bahane ederek reddeder vaftiz talebini. İtalyanca, İspanyolca ve Fransızca bilen Avrupa'lı İsmail Paşamızın, sadece İngilizce bilmeyişi gerekçe gösterilerek vaftiz işlemi yapılmaz. Papaza göre Tanrı'ya İngilizce dua etmeyi bilmeyen birisinin, Hıristiyan olma şansı da yoktur!

Hiçbir İngiliz papaz, sarıklı ve "İngilizce konuşmayan" bir Türkü Hıristiyan cemaatine dahil etmeye yanaşmaz. Günlerden bir gün bir köye uğrar ve şansını bir de burada denemek ister. Papaz kabul eder onu vaftiz etmeyi ama ilk şartı, sarığını çıkarmasıdır. Bunu da Paşa kabul etmek istemez ama çar naçar razı olur. Duaları, amentüyü ve On Emir'i İngilizce olarak öğrenmesi istenir ve kendisine Amerika'daki Kızılderililer için yazılmış bir kitap verilir! (İşte İngilizlerin gözündeki kızılderili imajını Müslümanlara nasıl yansıttıklarına çarpıcı bir misal daha!)

Ya o bıyıklar nedir öyle? Bu "Türk" bıyıklarıyla vaftiz edilemeyeceği bildirilir kendisine ve hemen bir berber çağrılıp pos bıyıkları tıraş ettirilir. Bir adım sonra kılık kıyafet devriminden geçmesi gerekir Paşamızın. Görünüşü, ismi, giysileri ve inancı tamamen bir İngiliz'e benzemelidir. James'tir yeni ismi. Papaz kendisine, "Bak İsmail" der, "şimdi bir İngiliz'e ve Hıristiyana benzedin işte."

Hikâyenin mutlu sonla biteceğini sanıyorsan aldanıyorsun ey okur! Burası İngiltere'dir ve 18. yüzyılın sonlarıdır (yani şu yere göğe sığdırılamayan Aydınlanma Çağı!).

Bıyıkları, sarığı, dini, ismi, cismi ne varsa değişmiştir ama o bir yabancıdır yine de. Vaftiz edilmiş olması da pek bir işe yaramamıştır sonuçta; ne yeni bir iş bulabilmiştir İsmail adlı bu hemşerimiz, ne de evinde oturabilmiştir gönül huzuruyla. Eşi Elizabeth'le birlikte o diyar senin, bu diyar benim yayan yapıldak dolaşıp kendi hikayelerini anlatan kitapçıkları satarak karınlarını doyurmaktan başka bir seçenek sunmaz toplum kendilerine.

Ne Hıristiyan olmak kurtarabilmiştir onları, ne de İngilizleşmek. O bir yabancıdır ve daima yabancı kalacaktır!

Orda, bir "Osmanlı Cumhuriyeti" var uzakta

Kendimi yine kitaplarla donanmış bir cennete atmak ihtiyacını duydum ve İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi) Kütüphanesi'nin yolunu tuttum. Eğer belli bir amaçla gitmemişsem, alırım önüme bir derginin ciltlerini, gelişigüzel çeviririm sayfalarını. Böyle zamanlarda yıllardır o sayfaların arasında sıkışıp kalmış olan bir mesajın bütün ecramıyla kuşatmasına bırakırım kendimi. Sonunda o gelir ve ağır hareketlerle dayar boğazıma keskin bıçağını. Ondan sonra istersen yazma!

Masamda Budapeşte'de yayınlanan *Açta Orientalia*'nın mavi ciltleri bir dondurma gibi erirken gözüm *Belleten*in eski sayılarından birinde çıkmış bir yazının başlığına mıhlanıyor. N. H. Biegman adlı araştırmacı, 16. yüzyılda yaşanmış ilgi çekici bir casusluk olayını aydınlatıyor.[1]

Evet, casusluk. Ama kim için ve kime karşı? Burası çok daha önemli. Şimdi Hırvatistan sınırları içinde kalmış olan Dubrovnik Venedik'te Türk Hanı (Fondaco de Türkei) olarak bilinen binanın eski bir resmi (veya bazı kayıtlarda geçtiği haliyle Raguza) Cumhuriyeti vatandaşlarının Osmanlı Devleti lehine Avrupa'da casusluk yaptıkları ve bu işi kurumlaştırdıkları anlatılıyor ki, hayret duygularım iyiden iyiye gıdıklanıyor.

Venedik'te "Türk Hanı" (Fondaco dei Türkei) olarak bilinen binanın bir fotoğrafı

Nasıl? Şu Dubrovnik halkı, yani nüfusunun kahir ekseriyeti Katolik, geri kalan kısmı Slav olan ve Osmanlı kaynaklarında Latin diye adları geçen insanlar mı Osmanlı lehine casusluk yapmışlar? Hem de Venedik'e, Habsburglara ve olası bir Haçlı İttifakı tehlikesine karşı? İyi de bu adamların dinleri Roman Katolik, dilleri İtalyanca ve ticari çıkarları da Hıristiyanlarla birlik olmakta yatmıyor muydu? Öyleyse neden Osmanlı Devleti hesabına bu casusluk faaliyetlerinin içerisine girmişlerdi?

Yazarımız, bu soruları soracağımı fark etmiş olmalı ki, cevaplandırıyor teker teker. İlk başta bilmemiz gereken husus, Dubrovnik ya da öteki adıyla Raguza Cumhuriyeti'nin, daha II. Murad döneminden itibaren Osmanlı hakimiyetini kabul etmiş olan Adriyatik Denizi kıyısında bir ticaret devleti olduğudur. Ama asıl önemli olan nokta, Osmanlı'nın büyüklüğünü bir kere daha parlatmasıdır: Yöneticileri şehri kendi rızalarıyla teslim ettikleri için Raguza, Osmanlı Devleti tarafından "otonom" bir bölge haline getirilmiş, iç işlerine karışılmamış, sadece savunmaları üstlenilmiş ve buna mukabil, yılda sadece 12,500 duka altın vergi alınmıştır. Her yıl 2 Osmanlı vergi tahsil-

darı gider, defterleri kontrol eder ve hesapları görüp tahsilatı yapar dönerdi. O kadar.[2]

Venedik sokaklarında deve kervanları

Asıl Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra başlar Raguza'nın altın çağı. Bu kadarcık bir vergi karşılığında Raguzalı tüccarlar kendilerine, at oynatacakları o kadar engin bir ticaret sahası bulurlar ki, Osmanlı fetihleri Balkanlardan Orta Avrupa'ya doğru şimşek hızıyla ilerlerken aslında arkasındaki "tüccar bulutu"nu da (tabir, çağımızın 24 ayar tarihçisi Fernand Braudel'e aittir) beraberinde sevk etmektedir firuze atlasına.

Böylece Osmanlı fetihlerinden önce Venedik ile Bizans'ın ekonomik ve siyasi hegemonyası altına girmekle tehdit edilen namlı Raguza'lı tüccarların önlerine inanılmaz zenginlikte bir pazar açılmaktaydı. Bu pazarın bir ucu İran yoluyla Hind ticaretine açılırken, öbür Ucu, Londra'ya kadar dayanmaktaydı. Böylece 16. yüzyıl, Dubrovnik'in tarihinde görüp görebileceği en ihtişamlı ve refah dolu yüzyıl olacaktı. Bu ihtişam sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir gerçi ama özellikle 1667'de depremin vurduğu ağır darbeden sonra bir daha eski parlak günlerine kavuşamamıştır.

Braudel'e göre, Avrupa topraklarında deve kervanlarının ayak bastığı her yere muhakkak ki Osmanlı kılıcı değmiş demektir. Balkanlar, Doğu Akdeniz iskeleleri, Dalmaçya kıyılarındaki Spolatoya (Split) ve hatta Osmanlı kervanlarının Memluklerden sonra yolgeçen hanına çevirdikleri Venedik sokaklarına kadar develerin adım atmadıkları şehir kalmamıştır adeta. Hatta, diyor tarihçimiz, ben 1937'de bizzat Dubrovniklilerden dinlemiştim o romantik devirlerin içinde gezinen deve kervanlarıyla ilgili hikayeleri. Tek ve çift hörgüçlü develerin Cebelitarık'tan Hind ve Kuzey Çin'e, Arabistan çölleri ile Anadolu'dan Astrahan ve Kazan'a kadar süzülen bir coğrafyada yaptıkları bitmek bilmez yolculuklar kurar Osmanlı ekonomisinin hareket dolu evrenini.

Altın tozu getiren kervanlar

Ya biz ne diyoruz bu Osmanlı için Allah aşkına! Bir hatırlayalım mı? Osmanlı bir talan devletiydi. Gücü yettiği kadar dışarıyı talan etti, gücü yetmez hale gelince de içeriyi, yani kendi halkını talana girişti, sömürdü şu bu...

Maalesef hala bu anlayışa "sahip" sözde iktisatçıların ortalık yerde kurumla gezdikleri bir ülke burası. Oysa bir tek, bir tek Fernand Braudel'i adam akıllı okusalardı, ne kadar değişik bir tabloyla yüz yüze geleceklerdi. Düşünün:

Osmanlı ekonomisi, esnekliğini ve gücünü, bütün yönlerden İstanbul'a veya büyük kentin kapısında, Boğazın Asya yakasındaki Üsküdar'a gelen bu yorulmaz kafilelere; İsfahan çevresinde düğümlenerek İran'ın tüm yüzeyini aşan ve Lahor'da Hindistan'a temas eden uzak yollara; veya Kahire'den Habeşistan'a kadar giden ve oradan altın tozu getiren kervanlara borçludur.[3]

Batıya açılan pencere

Peki niye bu kadar önem vermiştir Osmanlı yönetimi Raguza'ya?

Aslında bunun cevabı birden fazla.

1) Raguza'nın ekonomik olarak kalkınması ve zenginleşmesi, tam da Osmanlıların ezeli rakibi Venedik ekonomisinin can damarını oluşturan Doğu ticaret yollarını onun elinden alması, dolayısıyla Venedik'in ekonomik olarak çökertilmesi anlamına geliyordu.

2) Bir tür serbest ticaret bölgesi haline getirilen şehirde, Raguzalı tüccara tanınan düşük gümrük tarifesi, onların Avrupa içlerine yapacakları ihracatta mallarını ucuzlatıyor, dolayısıyla rekabet şanslarını artırıyor, yükselen ticaret hacminden Osmanlı maliyesi de vergi yoluyla nasipleniyordu.

3) Raguza, Osmanlının Batı'ya açılan penceresiydi. Bu pencere vasıtasıyla Avrupa'da üretilen hayati öneme sahip silahların takibi yapılıyor ve Avrupa ahvali hakkında sürekli bilgi ediniliyordu.

İşte sözünü ettiğimiz casusluk faaliyetlerinin Raguza'da yaygın olmasının sebebi buydu.

Bir tür açık bir pazar olduğundan Batı'dan ve Doğu'dan gelen tüccarlar burada buluşuyor, dolayısıyla Dubrovnikli casuslar, rahatlıkla Osmanlı Devleti -ve tersinden Venedik vs. devletleri- hesabına bilgi toplayıp karar merkezlerine yolluyorlardı. Belki sokaklarında Osmanlı askeri göremezdiniz Raguza'nın; ama çıkarı Osmanlı hakimiyetinin sürmesinden yana olan Raguzalılar, yalnız Venedik aleyhine casusluk yapmakla yetinmemiş, 1570'de Venediklilerin Osmanlı'ya karşı kendilerine yardım etmeleri yönündeki isteklerini de tereddüt etmeden geri çevirmişlerdi. Nitekim yazar, Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim'in fermanlarında, Dubrovnik beylerinin şifreli mektupları sayesinde Avrupa ahvalinden nasıl haberdar olduklarını da örnekleriyle ortaya koymaktadır.

Daha da ilginci nedir, biliyor musunuz? Bu casusluğu yapan "beyler", aslında bir Cumhuriyetin, bizzat Dubrovnik (Raguza) Cumhuriyeti'nin senatörleriydi. Bu soylu senatörler rotasyon usulüyle birer ay cumhurbaşkanlığı yapıyorlardı. Bu ilginç uygulama, Raguza'da Osmanlı hakimiyetinde kaldığı yüzyıllarda da devam etti ve Osmanlı devlet ricalinden kimse de kalkıp, 'Osmanlı Devleti bir saltanat rejimidir, bu ne herze yemektir' demedi; hatta bundan en ufak bir rahatsızlık da duyan olmadı.

Böylece Osmanlı Devleti, kendi bünyesinde bir Cumhuriyetin asırlarca yaşamasına izin verdi ve çok renkliliğine bir yenisini daha eklemiş oldu.

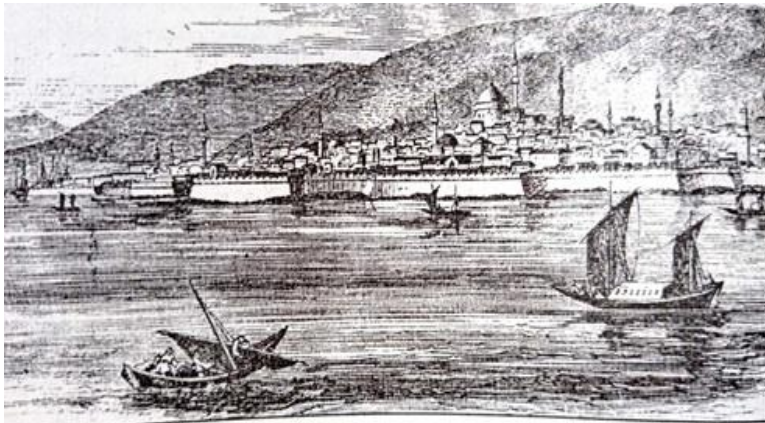
Peki Raguza'da Cumhuriyeti kim lağvetti dersiniz? 1802 yılında Venedik'le birlikte Raguza'yı da işgal eden medeni(!) Fransa'nın İmparatoru Napolyon Bonapart! Sözde despot Osmanlı'nın asırlarca yaşattığı Cumhuriyeti, dünyaya demokrasi dersleri veren Fransızlar yok etmişti!

Marx ve Engels Vatan -yahud Silistre'yi okudu mu?

Silistre, okul yıllarımızdan itibaren kulaklarımızda pas yapmış bir kelime. 'Yabancı' bir çağrışım yapıyor üstelik. İyi de koskoca Namık Kemal, onu neden "vatan"ın yanı başına oturtmuş, neden Silistre'yi vatanla özdeş olarak sunmuştu? Onu Silistre'de bu derece etkileyen sır neydi?

Şöyle formüle edeyim söyleyeceklerimi: Aslında Namık Kemal neslinin Çanakkale'si, Silistre savunmasıydı, bizim Silistremiz de Çanakkale'dir. Çanakkale nasıl bugün kimliğimizin onsuz olamayacağı bir parçasıysa, Namık Kemal nesli için de aynı vazifeyi Silistre görmüştü. Velhasıl, Silistre savunmasıyla Çanakkale savunması arasında yolunu ancak şehitlerin bildiği bir tünel kazılıdır.

Günün birinde atlasın başına oturup Silistre'yi aradığımda bulmakta epeyce zorlandığımı hatırlıyorum. Sonunda parmağımı Karadeniz'in şirin Köstence limanından batıya doğru kaydırdığım-

Silistre'yi Osmanlı döneminin sonlarındayken gösteren bir gravür.

da, Bulgaristan'ın Romanya sınırına yakın bir yerde ve Tuna nehri üzerinde bir şehir olduğunu görmüştüm onun. Hele gravürlere verdiği nazlı pozlar, bu "Müslüman" şehrin olanca görkemiyle göklere ser çeken minarelerini yarıştırıyor gibiydi.

Lakin merak buyurmayınız, o yüz ne kadar kazınırsa kazınsın ve biz öz şehrimiz Silistre'yi ne kadar hafızamızdan kazımaya çalışırsak çalışalım, altından pırıltılı sayfalar fırlar önümüze. Tıpkı tarihlerimizden ismi silinmiş kahramanlarımızdan olan Musa Hulusi Paşa'nın başından geçenler gibi.

Gazi nehir boynunda bir gazi şehir

Daha önce tanıştığımız "Gazi nehir" Tuna üzerinde bulunan "Gazi şehir" Silistre'deyiz bu defa. Takvime baktığımızda 15 Mayıs 1854 tarihini okuyoruz.

Rus ordusu, savaş açtığını dahi ilan etmeden Osmanlı'ların Eflak ve Boğdan dedikleri Romanya ve Moldova'ya dalmış, Tuna'nın güneyine geçmek için -kilit noktalardan olan- Silistre'yi aşmak istiyordu. 80 bin kişilik Rus ordusu şehri kuşatmış, dev toplarıyla durmadan saldırıyordu. Sadrazamın ordusu Şumnu'daydı ama bir başka cephede savaştığı için yardıma gelemeyeceğini bildirmiş, 'Başınızın çaresine bakın mesajını' göndermişti. Bütün dünya, yenilmez Rus ordusunun Silistre'yi sadece 3 gün içinde ele geçireceğini ve sonra da bir çırpıda Edirne'ye ineceğini tahmin ediyordu.

Ancak Osmanlı'yı yeterince tanımayanlar bu tahminlerinde yanılmakta gecikmeyeceklerdi. İşin ilginç yanı, yanılanlar arasında, o zamanlar Amerika'da bir gazeteye günlük yazılar yazan iki can ciğer arkadaş, Komünizmin kurucuları Karl Marx ve Friedrich Engels de vardı.

Nitekim Engels, Temmuz 1854'de New-York Daily Tribüne gazetesine yazdığı bir makalede, cihanı ele geçirmeyi hedefleyen Rus planlarını ne Fransızların, ne de İngilizlerin bozabildiğini, bu planın Türkler tarafından Silistre'de geri çevrildiğini yazmaktadır. Kainata hakim olmak için yola çıkan Rusların, şu "basit" Silistre kalesinin anahtarlarını dahi ele geçiremeyişlerinin onların planlarındaki kofluğu ispat ettiği tespiti, yine Engels'e ait. Komünist Engels bakın Silistre'yi nasıl anlatıyor:

> Savaşın başından bu yana cereyan eden askeri olaylar arasında en önemlisi, kuşku yok ki, Silistre kuşatmasıdır... Biz kuşatmanın ileri aşamasında Türklerin Arap Tabyasını savunmaktan vazgeçmek zorunda kalabileceklerini düşünmüştük. Oysa Türkler bu hisarın savunmasını bırakmamışlardır. Mareşal Paskeviç, açıklanması imkânsız silahlı gösterilerinden birini daha yaptı, kaleye 31 tabur, 40 süvari bölüğü ve 144 sahra topçusuyla yeni ve büyük bir yoklama saldırısına girişti... Ancak saldırı, Türkler üzerinde hiçbir etki bırakmadı. Tam tersine Türkler, düşman üzerine 4 bin süvari çıkarttılar... Arap tabyasının Hasan Paşa komutasındaki 4 taburla 500 başıbozuktan oluşan savunma güçlerinin tutumu, en yüksek övgüyü hak kazanmış bulunuyor. Savaş tarihinde Arap tabyası gibi bir dış tabyanın böylesine dayandığı bir başka olay bilmiyoruz (italikler benim - MA.).[3]

3 Bu yazılar daha sonra şu ortak kitabın sayfaları arasında bir araya getirilmiştir: Kari Marx ve Friedrich Engels, Doğu Sorunu [Türkiye], Çeviren: Yurdakul Fincancı, Ankara, 1977, Sol Yayınları (bu bölümde Marx ve Engelsten kullanılan alıntılar bu derlemeye dayanmaktadır). Ayrıca bu yazılar Onur Bilge Kulanın Batı Düşününde Türk ve İslam İmgesi (oysa iç kapakta şu ibare bulunmaktadır: Avrupa Düşüncesinde Türkiye ve İslam İmgesi) adlı kitabında da, hafiften yorumlanmak suretiyle Almancasından özetlenerek alınmış ve ilk kitapta bulunmayan birkaç yazışmaya da yer verilmiştir: İstanbul, 2002, Büke Yayıncılık, s. 123A14. Ama Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Marxın, her iki kaynakta da mevcut olmayan 1877 tarihli bir mektubuna yer vermiş ve Marxın Rusyada gerçekleşecek bir sosyal devrimi, ancak Cesur Türklerin Rusları mağlup etmesiyle mümkün gördüğünü söylemiştir.

Yazık ki, biz de bilmiyoruz Bay Engels! Ama bizim bilmediğimiz, yalnız dünya tarihinde böyle bir savunmanın olup olmadığı değil, Silistre'nin ne olduğunu, neresi olduğunu ve orada nasıl bir destan yazdığımızı da bilmiyoruz. Üstelik bu destanı biz anlatırsak, adı hamasete çıkıyor ve bu yüzden sizin satırlarınıza ihtiyaç duyuyoruz. Türkler kendi tarihlerini benden mi öğrenecek? demeyin lütfen. Biz kalelerinden sonra mazisi de bombalanmış bir milletiz. Silistre'nin adını yalnız Namık Kemal'in okul kitaplarına girdiği kadarıyla biliriz, o kadar.

Ya Karl Marx?

Şu Avrupalı burnu büyük diplomatların Viyana'da kapalı kapılar ardındaki planlarını Türklerin Silistre'deki kahramanlıklarıyla paramparça ettiklerini söyleyen de, Silistre'nin görkemli savunmasından övgüyle bahseden de, Silistre hakkında "Beni bir tek Türkler yanılttı" itirafında bulunan da meşhur Marx değil miydi?

Duvarları toplarıyla yıkan Rusları, surun içine yeni bir sur yaparak durduran Musa Hulusi Paşa, 10 bin kişilik bu inanılmaz direnişçi kuvvetiyle 80 bin mevcutlu mağrur Rus ordusuna bir huruç harekatı düzenlemiştir. Koca orduyu önüne katarak kovalamış, aslında Çarlığı çökerten düğmeye bu başarısıyla basmıştı. İngiliz ve Fransızlar ancak bu zaferden sonra Rusların "da" yenilebileceğine inandılar ve Kırım Savaşı'nda bizim yanımızda Ruslara karşı bir savaşa girmeyi kabul ettiler.

Musa Hulusi Paşa'ya, kazandığı bu meydan savaşı üzerine bir askerin ulaşıp ulaşabileceği en üst rütbe olan Mareşal (Müşir) rütbesi takdir edilmişti. Bunu öğrenince ne dediğini asla tahmin edemeyiz (Marx ve Engels asıl bunu duysalardı, dünyada benzersiz olan şeylerin Türkler arasında ne kadar sıradanlaştığını görür ve saygı duyguları şahlanırdı). Kaynaklara bakılırsa, "Şehitlik rütbesini tercih ederdim" sözleri dökülmüş Musa Hulusi Paşa'nın ağzından. Nitekim bu sözü söyledikten tam 3 gün sonra, toparlanıp Silistre'ye geri dönen Rus ordusunun yeni bir bombardımanı sırasında, sabah namazı için abdest alırken, üzerine düşen bir top güllesiyle şehadet şerbetini kana kana içmişti.

Dünyaya verilecek yeni dersler vardır. Bayrağı bu defa Kütahyalı Hüseyin Paşa devralır. Kütahya'yı, "Vilayet-i Germiyan ve Bahadıran..." diye anlatmaya başlayan Evliya Çelebi'yi haksız çıkarmamak için elinden geleni esirgemeyen bu büyük bahadır da, bir mermi isabetiyle kopan parmağını kimseye haber vermeden arkasına uzatır ve emir erine sardırıp savaşa devam eder.[4]

Zamanın ağlarını yırtan bahadırlar, savaşın mecrasını değiştirmiş ve Rus ordusunu Silistre önlerinden bir kere daha püskürtmeyi başarmışlardır.

Marx ve Engels'i kendisine hayran bırakan Musa Hulusi Paşa ve Kütahyalı Hüseyin Paşa ile kahraman askerlerinin Silistre'den Çanakkale'ye yardıma geldiklerini görmemek için kör olmak lazım.

4 Ahmet Yakuboğlu, Rengarenk Kütahya, İstanbul 1991, Türk Petrol Vakfı Yayınları, s. 10. Bizans İmparatorunu bile yeniçeriler koruyordu

Bizans İmparatoru'nu bile yeniçeriler koruyordu

Doğrusu, Ahmet Yaşar Ocak gibi değerli bir tarihçimizin de aynı kervana katıldığını okuyunca üzülmedim desem yalan olur. Ocak'a göre, Fatih Sultan Mehmed, Şeyhülislamlığı "Bizans'taki Patriklik makamının statüsüne benzer bir biçimde" örgütleyip kendisine bağlamış, böylece yalnız siyasi otoriteyi değil, dini otoriteyi de temsil eder olmuştur. Ne var ki, aynı yazar, birkaç sayfa ileride Şeyhülislam'ın Papa ve Patrik gibi bir otoritesi bulunmadığını, kilise benzeri bir kurumun temsilcisi olmadığını, sadece dini bürokrasinin "en üst kademesi"ni temsil etmekle yetindiğini söyleyerek bizi şaşkınlık uçurumlarından birine daha sarkıtıyor. [1]

'Bizans etkisi' tezinin çelişkilerini sayıp dökmek değil niyetim. Lakin Oryantalistlerin bu apaçık tarafgir ve Avrupa-merkezli tezinin, bu haliyle önemli tarihçilerimiz tarafından da tekrar edilmesinin, Bizans tarihi ve Patriklik hakkında yeterince bilgi sahibi olmamaktan, yani karşı tarafın tarihini yeterince bilmemekten ileri geldiğini düşünmek istiyorum. Oysa Patrik'in, tıpkı Papa'nın 2005

Nisan'ında seçilmesinde gördüğümüz gibi, Sinod'un (yani din adamlarından kurulu bir heyetin) seçimiyle işbaşına geldiğini, İmparatorun sadece bu seçimi onadığını, sadece fiili -hukuki değil- bir azil yetkisi bulunduğunu, Patriğin kendi başına kararlar alıp icraatlarda bulunabildiğini, İmparatora denk olmasa da, gücünü ve meşruiyetini başka kaynaklardan alan bir vasfı olduğunu bilmezsek kolayca yanılgıya düşebiliriz.

Halbuki Osmanlı idaresinde Şeyhülislamın dengi, ancak Sadrazam olabilmiştir, kesinlikle Padişah değil. Hatta karar verme ve protokol noktasında Sadrazamın bir altında yer aldığını ve Şeyhülislamın onun tercihi üzerine Padişah tarafından atanıp azledildiğini biliyoruz (istisnalar hariç elbette). Padişah sadece Şeyhülislamın karşısında ayağa kalkar ve onun elini yalnız Şeyhülislamlar öpmezdi. Ama Şeyhülislam, kendisine duyulan saygı noktasında Sadrazamdan bir adım önde gelirdi.

Öte yandan Patriklik, devletin haricinde bağımsız bir ruhban örgütü olarak ortaya çıkmıştır. Patrik ise Papa gibi bütün Ortodoksların başı değil, sadece Doğu özerk kiliselerinin eşitler arasında birincisi (pritnus inter pares) ve sözcüsüdür. Bu örgüt yapısının Şeyhülislamlık gibi büyük ölçüde idari bir makamla ve meşihat payesiyle, yani bir yaptırım ve yargılama gücü olmayan fetva verme yetkisiyle kıyaslanması doğru olmaz. Hatta fetva verme yetkisi kısıtlanan Şeyhülislam olduğu gibi, sadece fetva veren ikinci bir Şeyhülislamın varlığı bile sözkonusu olmuştur (Karaçelebizade Abdülaziz Efendi)[2].

Nitekim Hezarfen Hüseyin Efendi'nin Telhisul-Beyan'daki sözleri, bu iddialara bir tür cevap gibidir:

> Dinin başı Şeyhülislam, devletin başı da Sadrazamdır, ikisinin de başı Padişahdır.

Bu 17. yüzyıl metninden çıkan sonuç, Osmanlı düzeninde Patrik-İmparator ve Şeyhülislam-Padişahın birbirlerine denk çiftler olmadığıdır. Osmanlı düzeninde Şeyhülislam ancak Sadrazamın dengi olabilir -saygı boyutu hariç.

2

Neyse, demek istediğim, Bizans'ın Osmanlı kurumlarına etkisini vurgulayan araştırmacıların, bazı dış benzerlikleri abartma eğiliminde olmaları. Onlardan kaba benzetmeler yerine, daha rafine karşılaştırmalar yapmalarını beklemek hakkımızdır.

Bugün 'Bizans etkisi' tezini savunanların nedense dikkatlerini çekmeyen çarpıcı bir noktaya işaret edeceğim. Osmanlı'nın Bizans'tan değil, Bizans'ın Osmanlı'dan aldığı bir kurumun, hem de şu bizim bir türlü kimseye beğendiremediğimiz yeniçerilerin fetihten önceki İstanbul macerasından bahsedeceğim. Yanlış duymadınız, Bizans ordusunda kurulan bir yeniçeri birliğinden söz ediyorum.

Ne zaman mı? Biraz eskilere dayanıyor hikayemiz; Fatih'ten de eskilere.

Hani şu Bizans da az çekmemiştir Osmanlı'nın elinden! Mesela sırf Osmanlı korkusundan İmparator V. İoannes'in 1369'da Roma'ya kadar gidip Papa'nın ellerini, ayaklarını ve "ağzını" öptüğünü ve ancak önünde üç kere diz çöktükten sonra Katolik mezhebine kabul edildiğini biliyor musunuz? Ya da 1438-1439 yıllarında Ferrara ve Floransa'da toplanan Ortodoksluk ile Katolikliği birleştirmeyi amaçlayan toplantılara, Bizans İmparatoru'nun ancak II. Murad'ın izni ve sıkı tembihleriyle gidebildiğinden haberdar mıyız? Haberdar olmadığımız bir başka nokta da, Floransa'daki toplantıya giden İmparator'un maiyetindeki yeniçeri birliğidir.

Mersin Üniversitesi öğretim üyelerinden Mustafa Daş'ın makalesi[3], bu yolculuk sırasında İmparatorun yanında bulunmuş Syropoulos adlı Bizanslı din adamının hatıratından yola çıkarak Bizans-Osmanlı ilişkilerine yeni bir kapı açmaktadır. Hatıratta Patriğin, Bizans İmparatoru'nun maiyetinde yeniçerileri İtalya'ya kadar götürmesine fena halde içerlediği belirtiliyor. Ama sebep, yeniçerilerin tehlikeli bulunması değil, masraflı bulunmasıdır. Meğer, 'Bu darlık devrinde kendimize baktık da onlar mı kaldı?' düşüncesindeymiş İstanbul Patriği.

Ferrara'da yeniçerilerin bir manastıra yerleştirildiğini öğreniyoruz. Ancak İmparatorun yeniçeri birliğini yanında götürmesinin hikmeti sonradan anlaşılmıştır. Papa, İmparatora baskı yapıp mezhepler arasındaki birleşme anlaşmasını zorla imzalatmaya kalkarsa, müdahale etsinler diye götürülmüştür yeniçeriler. Nitekim böyle bir

baskı anında yeniçerilerin caydırıcı güç olarak işe yaradıkları anlaşılıyor. Ancak Syropoulos zavallı 'badigard' yeniçerilerin çok yoksul olduklarını ve piskopostan yardım istediklerini de yazıyor. Piskopos da onlara yanındaki kutsal eşyalardan vererek satmalarını ve bu parayla ihtiyaçlarını karşılamalarını sağlamıştır. Çünkü pek de misafirperver birisi olmadığı anlaşılan Papa, 700 kişiyi bulan bu kalabalık misafir ordusunun masraflarını üstlenmekten kaçınmış, 'başınızın çaresine bakın' tavsiyesinde bulunmuştur İmparatora!

Mustafa Daş'a göre, 1371 yılından itibaren Osmanlı Devleti'ne tabi bir prenslik haline gelmiş olan Bizans'ta, Selçuklular devrinden itibaren Türk askeri bulunduğu, bunlara Turkopol denildiği ve Hıristiyan Türklerin sarayda muhafız birliği olarak görev yaptığı bilindiğine göre, İtalya'ya götürülen yeniçerilerin varlığı hiç de sürpriz değildir.

Velhasıl, kaderi Osmanlı'ya bağlanmış bir Bizans'ın etkileyen taraf mı yoksa etkilenen taraf mı olacağına siz karar verin. Ya da bırakın, İtalya topraklarında bile Bizans İmparatoru'nu koruma işini üstlenen yeniçeriler konuşsun!

Sudan'daki Osmanlı izleri

Eski TBMM Başkanı Bülent Arınç'ın yolu Sudan'a düşünce bir şirketimiz tarafından restore edilen ve içerisinde 19. yüzyılda Sudan'da görev yapan Osmanlı valilerinden Ahmet Ebu Vidan Paşa ile Musa Hamdi Paşa'nın mezarlarının da yer aldığı türbenin açılış törenine katıldı. Ardından da Sudan Meclis Başkanıyla birlikte katıldığı Manisa'lı iş adamları tarafından yaptırılan Türk Lisesi'nin açılış töreninde bu okullara "kefil" olduğunu söyledi. Sudanlıların Türklerin neredeyse bir asır sonra ülkelerine dönüşlerinden duydukları memnuniyeti her fırsatta belirttikleri anlaşılıyordu haberlerden (Şubat 2007).

Aslında Sudan'da pek çok izimiz ve hatıramız var. Yani bizi yalnız bu türbe yansıtıyor değil. Afamya şehrindeki Yavuz Sultan Selim Kervansarayı bu topraklardaki asırlar süren hakimiyetimizden sadece bir selam sayılır. Masavva ve Sevakin'de bulunan eserlerimiz pek çok. Henüz "Osmanlı Afrikası"nın doğru dürüst bir dökümü çıkartılabilmiş değil.

Batılılar Afrika'ya *Kara Kıta* derler. Osmanlı tarihinin Afrika cildi de aynı şekilde karanlıklar içinde ne yazık ki. Bu bir hazine değerindeki cildi aydınlatmak hepimizin boynunun borcu olmalı. Sayın Arınç'ın ziyareti vesilesiyle dikkatlerimiz birkaç günlüğüne de olsa Afrika'ya ve oradaki hem tarihi, hem de güncel varlığımıza çevrilmiş oldu. Bu bile, önümüzdeki yıllarda dünyanın yüzünün enerji kaynağı bakımından bakir bir kıta olan Afrika'ya döneceği besbelli

iken, yaşadığımız vurdumduymazlık ortamında önemli bir adım oldu bana kalırsa.

Yalnız, Sudan'ın da içinde bulunduğu Doğu Afrika denilince benim hafızama nedense tek bir kişi gelip kurulur. Onun bu topraklarda yaşayanların hafızalarında açtığı derin yollar, bugünün öncülerine ışık tutuyor, hafızalarına silinmez bir iz bırakmış durumda çünkü. Bence İngilizler için "Afrika kâşifi" Livingstone neyse, Osmanlılar için de Afrika fatihi Özdemir Paşa odur.

Özdemir Paşa'nın Afrika stratejisi

Bir Memluk beyinin oğludur Özdemir Paşa. Hanımı ise Abbasi hanedanından bir soylu kadın. Memluk demek 'köle' demek. Türkçesi Kölemen. Köle soyundan gelen asker bir baba ile Peygamber soyuna dayanan bir kadının kocası olmak onun üzerinde her iki damarı birleştirmek gibi çapraz bir etki bırakmış olmalı. Yani verilen hizmete kölece koşmak ama aynı zamanda bu görevi en güzel şekilde yerine getirmek. Özdemir Paşa'nın kılıcını bu kadar keskin, ama kendisini bu kadar seçkin vasıflar içinde görmemizin bir nedeninin, bu renkli aile bağlantısı olduğu söylenebilir.

Özdemir Paşa'nın 1500 yılında doğduğu tahmin ediliyor. Uzun zaman Mısır Valisi Hadım Süleyman Paşa'nın hizmetinde subay olarak çalıştı. Tümgenerallik, yani sancakbeyliği rütbesine onun yanında yükseldi. Osmanlı'nın Hint Okyanusu'na açılmasını simgeleyen 1538 tarihli sefere katıldı. Ardından Süleyman Paşa'nın emri geldi: Mısır Eyaleti'nin sınırlarını güneye doğru genişletecekti. Bu emir, onun ölümüne kadar sürecek olan Afrika ilgisini ateşleyecektir.

Sudan, Eritre, Somali, Etyopya (Habeşistan) topraklarında başarılı seferlere komuta etti, Osmanlı'nın Doğu ve Orta Afrika'daki yayılmasının en büyük icracılarından oldu. Kızıldeniz'in batı kıyılarını Osmanlı topraklarına katarken, onu bir "Osmanlı gölü" haline getirmeyi başardı. Aynı zamanda henüz putperest bulunan milyonlarca Afrikalı'yı İslam'la tanıştırdı. Bugünkü Afrika Müslümanlığının temellerini atanlardan birisi, belki de birincisi Özdemir Paşa oldu.

Üstelik bütün bunları yaparken yanında öyle onbinlerce askeri de yoktu. Sadece birkaç bin askerle başardı Afrika fethini. Evliya Çelebi, 17. yüzyılda Afrikalıların hala Özdemir Paşa'nın destanlarını anlattığını aktarır bize. Aynı zamanda onun fethettiği düzinelerce şehri de teker teker ziyaret edip anlatır ki, onun Paşa'ya duyduğu sevgisinin de bir nişanesidir.

Kanuni'nin Afrika danışmanı

Özdemir Paşa bütün bu başarılarıyla Kanuni Sultan Süleyman'ın dikkatini çeker, onun Afrika ve Doğu Arap alemi üzerinde uzmanlaşan özel müşavirliğine getirilir. Kanuni'yi Afrika'nın sorunları üzerinde aydınlatır ve Sudan, Eritre ve Somali'nin de içinde bulunduğu Habeş Eyaleti'ni kurmasını sağlar. Eyalet merkezini Kızıldeniz üzerinde bulunan Musavva liman şehrinde kurar. Böylece "Osmanlı Afrikası"nın sınırlarını ekvatora kadar ulaştırmış olur.

Bu peş peşe başarılarının ardından Yemen'in fethiyle görevlendirilir. Yemen aslında Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethiyle birlikte Osmanlı nüfuz bölgesi içine girmişti ancak resmi bir bağlılığı bulunmuyordu. Zeydilerin Yemen'deki egemenliği, 23 Ağustos 1547'de Özdemir Paşa'nın Sana'yı fethine kadar devam etti. 8 yıl Yemen Beylerbeyiliği yapan Paşa, ömrünün son yıllarını yine Sudan'da geçirdi.

1560'da öldüğü zaman cenazesi, şöhreti babasınınkini geçecek olan oğlu Osman Paşa tarafından Musavva'da yaptırılan türbesine defnedildi. Hem Yemen Fatihi, hem de Habeşistan Fatihi diye şöhret bulan Özdemir Paşa'nın oğlu da tarihlerimizde Kafkas Fatihi adıyla ebedileşecektir.

Kahve Özdemir Paşadan gelir

Özdemir Paşa'nın bir başka özelliği ise Osmanlı dünyasını, tabii daha sonra da dünyayı kahveyle tanıştıran kişi olmasıdır. Kahvenin kökenini biz Yemen'e bağlarız genellikle ama aslında ana vatanı, Habeşistan'dır. Habeşistan'da halk bizim gibi içmezmiş kahveyi; değirmenlerde öğütüp hamur gibi yoğurur ve ekmek gibi pişirerek yermiş.

1547'de Yemen'e tayin olduğunda yanında kahve bitkisini de götürmüş ve burada ektirmiş. Yemen toprağında tutan kahve bitkisi, içecek olarak önce Osmanlı dünyasında yayılmış, buradan da Avrupa'ya ulaşmış ve adı bazı dillere Türk şarabı olarak geçmiştir. Nitekim Oryantalist Erdmute Heller'in Arabeskler ve Tılsımlar adlı kitabında yazdığı gibi, Almancadaki Kaffe kelimesi bugün kahve adlı içeceği adlandırsa da, bir zamanlar Şarap manasına kullanılıyordu. Kahve bugün Yemen'in en önemli gelir kaynaklarından biri durumundaysa, bunu Özdemir Paşa'nın Kanuni tarafından Habeşistan'dan Yemen'in fethine tayinine borçludur büyük ölçüde.

Hint Müslümanları ile Osmanlı ilişkileri

> Türkiyeye yönelik şaşırtıcı bir sempati dalgası, Hint Müslümanlarını canlandırdı. Tüm Hindistan, bu sempatiyi ve şiddetli arzuyu duydu, fakat, bu, Müslümanlar için daha keskin [bir arzu] idi.
>
> **Hindistan Cumhurbaşkanı Nehru**[1]

Osmanlılar ile Hint Müslümanları arasındaki siyasi ilişkilerin tarihi en fazla 16. yüzyıla kadar geri götürülürse de, Müslüman dünyanın bu iki parçası arasındaki irtibatlar, uzun bir süre dini, tasavvufi, ticari ve kültürel bir zeminde çok önceden başlamış ve bu güne kadar sürüp gelmiştir.

Nihayet 16. yüzyıl başlarında Timur'un torunlarından Babür Han'ın kurduğu devlete silah ve mühimmatın yanında topçu ve tüfenkci ustalarının gönderilmesiyle başlayan ilişkilerin ardından Hint Okyanusu'na yabancı bir aktör olarak giren Hıristiyan Portekiz deniz kuvvetlerine karşı bölge Müslümanlarını bir tür himayeye dönüşen siyasi ilişkiler ciddiyet kesb etmiştir. Nitekim Kanuni döneminde Osmanlı ordusundan bazı topçular Babür'ün hizmetine giderek ordusuna top döküm tekniğini ve tüfek yapımını öğretmişler, dahası,

1

Hint askerlerine, savaşlarda top ve tüfek kullanmanın eğitimini vermişler ve Mohaç'tan birkaç ay evvel cereyan eden savaşta Babür kuvvetlerinin Delhi'ye girmesi, Rûmi denilen Osmanlı asker ve subaylarının desteğiyle gerçekleşmişti.

> Kaynakların bildirdiğine göre, Osmanlılarla ilk düzenli diplomatik münasebetler Şah Cihan (1627-1658) tarafından başlatılmıştır. IV. Murad'a bir mektup... yazan Şah Cihan('ın)... Osmanlı Sultanı için kullandığı ifadeler oldukça dikkat çekicidir: "Müslüman sultanların hanı, hilafet makamı için Allah tarafından seçilmiş ve Müslüman krallıklar arasında birliğin tesis edicisi".[2]

Tabii kültürel etkileşimin uçlarına dokunabiliriz: İmam Rabbani'nin Mektubatı ve Fetava-ı Alemgir'i asırlar boyunca Osmanlı coğrafyasında çınlarken, Mesnevi çift taraflı yankılanıyor ve Mimar Sinan'ın kalfası Yusuf Usta, Agra ve Delhi şehirlerine Osmanlı'dan görkemli izler düşürmekle meşguldür.[3]

1857 yılında Hint Müslümanlarının başını çektiği büyük ayaklanmanın (İngilizcedeki yaygın adlarıyla *Sepoy Mutiny* veya *Indian Mutiny*) arkasındaki ana muharrik, 1856 yılında sona eren Kırım Savaşı'nda İngiltere ve Fransa'nın yardımıyla dahi olsa, İslam aleminin reisi konumunda bulunan Osmanlı Devleti'nin, bir başka sömürgeci dünya devi ve Doğu İslamının korkulu rüyası olan Rusya karşısında aldığı galibiyet olmuştur.

Aynı şekilde Osmanlı Devleti'nin Ruslara karşı 93 (1877-1878) Harbinde uğradığı yenilgiye bizler gibi onlar da ağıtlar yaktılar, gözyaşıyla yazılmış şiirler döktürdüler ve Türkiye'deki hemen her kıpırdanışı kalplerinde büyük bir umutla yankılandırdılar, çoğalttılar, köpürttüler. (Nitekim Bhopal Newablığının kraliçesi Şah-ı Cihan Begim'in (1868-1901) ikinci kocası büyük bilgin Nevvab Seyyid Muhammed Sıdık Hasan Han'ın Sultan II. Abdülhamid'in yakın adamlarından Şeyh Mehmed Zafir Efendi'ye yazdığı mektuplarda yardım için gönderilen paralar ve hediyelerden bahsedilmektedir.[4])

2

3

4

Keza Sultan II.Abdülhamid'in Hicaz Demiryolu girişimi için açtığı yardım kampanyası en ateşli destekçilerini Hindistan Müslümanları arasında bulacaktı. El-Vekil ve el-Vatan gibi gazeteler yapılacak bu yeni demiryolu hattından övgüyle söz ediyor, Hindistan Müslümanlarını bu kutsal hattın gerçekleştirilmesi için maddi yardıma çağırıyorlardı.[5] Bu amaçla merkezi Haydarabad'da bulunan, diğer bir çok şehirde de şubeleri açılan Hicaz Demiryolu Merkez Komitesi kurulmuş ve bağış toplamışlardı. Faaliyetlerin başını, Muhammed İnşallah adlı gayretli bir Hintli Müslümanın çektiğini biliyoruz. Bu zat kendini projenin babası olarak görüyordu. 1 Eylül 1908'de hat Medine'ye ulaştığında ise bunu Müslümanlığın kuvve-i maneviyesini ortaya çıkardığı vurgulanmış ve hazırlanan metin, camilerde dua edildikten sonra okunmuştu.

1908'de ilan edilen II. Meşruliyet'in, onların da bizimkilere benzer umutlar beslemelerine yol açtığını görüyoruz, 'l'rablıısgarb ve Balkan savaşlarındaki yenilgilerimiz, tıpkı bizim moralimizi bozduğu gibi onların da morallerini bozdu. Yenilgimiz bile, Muhammed İkbal'in bir şiirinde Trablusgarb'da şehit düşen Mehmetçiğin kanını Hz. Peygamber'e 'dünyadan getirebildiği en değerli hediye' olarak takdimine engel olamadı. Çanakkale ve Kûtü'l-Amâre zaferlerinde bizimle birlikte sevinç gözyaşlarına boğuldular. Hatta Paris Barış Konferansı devam ederken, görüşmeleri gözlemci olarak izlemekte olan Hindistanlı Müslüman delegeler, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılarca işgalini protesto etmişler ve bu protesto, o zamana, kadar gerçekleşmeyen Osmanlı hükümetinin konferansa davetini sağlamıştı. Yine en zor zamanımızda onları yanımızda bulmuştuk. Hatta Sina Akşin'e göre bu protesto Türkiye'nin parçalanmasını öngören tasarıyı suya düşürmüştü. Nihayet Kurtuluş Savaşı, onların aleminde de yeni bir kurtuluş çorağını uyandırdı. Demek ki, Müslümanlar kurtulabiliyorlarmış dediler ve bu bir umut meşalesini sönmemecesine yaktı mazlum gönüllerinde. Bu uyandırıcı etki dalga-

4 "1876-77 Türk-Rus Savaşı'nda Pâkistan'ın Türkler'e yardımı", Hayat Tarih Mecmuası, Sayı: 11, Aralık 1965, s. 19-22.

5 Murat Özyüksel, Hicaz Demiryolu, İstanbul 2000, Tarih Vakfı Yurt Yayınlan, s. 69, özellikle 86-93 ve 160.

6 Bkz. Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, I, İstanbul 1992, Cem Yayınevi, s. 314.

sını Pakistanlı bir araştırmacı aşağıdaki sözlerle dile getirmiştir:

> Savaş [Birinci Dünya Savaşı], hem Hindistan ve hem de Türkiye'nin ulusal uyanışında bir dönüm noktasına işaret etti. Kitleler arasında yeni güçleri ortaya çıkaran ve özgürlük hareketlerini bilmeyerek de olsa özendiren bir uyanış yarattı... Hindistan ve Türkiye, halk kitlelerine kadar uzanan ortak bir yakınlık (benzeşme) ve etkileşimin farkedilebilir bir örneğini birlikte sundular.7

Hint Müslümanları, savaş yıllarındaki nakdi yardımları, çoluk çocuklarının boğazından artırarak gönderiyorlardı Anadolu'daki Millî Mücadele'ye. Sonuçta İş Bankası'nın sermaye temellerinde bile Hint Müslümanlarının yardım olarak gönderdikleri helal paraların yattığını unutmayalım [8].

Çok acı bir olay olarak zikretmek gerekir ki yardım toplamak amacıyla Hindistan'a gönderilen Antalya milletvekili Hoca Rasih Efendi, büyük bir coşkuyla karşılanmış ve camide Türkiye'nin bağımsızlığını nasıl kazandığını anlatmaya başlamış iken tam o sırada dışarıda İngilizler Halife'nin Türkiye'den kovulduğunu duyurmaları üzerine halk üzüntü ve öfke içinde dağılmıştır. Cami çıkışı Türkiye aleyhine bir gösteriye dönüşmüştür. Hatta Türklere Nasrani diye haykırarak hücum edenler olmuştur.[9]

Savaş sonrası Türkiye'deki gelişmeler de Hint yarı kıtasında o kadar yakından ve heyecanla takip edilmişti ki, Pakistan'ın efsanevi değeri, şair ve mütefekkir Muhammed İkbal bile Fethi Okyar ve arkadaşlarının başında bulundukları Serbest Fırka'nın kuruluşundan (1930) büyük heyecana kapılmış Ankara'ya çektiği ve hilafetin kaldırılmasının yanlış olacağına dair telgrafı elimizdedir ve yazılarında bu liberal partiye duyduğu derin sempatiyi gizlememişti.

7 Sadiq, agy, s. 216.

8 Bkz. Alptekin Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları, Ankara 1974, Maliye Bakanlığı Ellinci Yıl Yayınları, s. 563.

9 Bkz. Kadirbeyoğlu Zeki Bey'in Hatıraları, İstanbul 2007, Sebil Yayanları, s. 210-21. Rasih Hoca'nın Ankara'ya çektiği ve hilafetin kaldırılmasının yanlış olacağını bildirdiği telgrafı elimizdedir. Bkz. Atatürk'ün Bütün Eserleri, cilt 16, İstanbul 2005, Kaynak Yayınları, s. 236, dn. 1.

Buna karşılık, Pakistan kurulduğunda onu ilk tanıyan devletlerden biri de Türkiye olmuştu. Bugün Mevlâna türbesinin yanı başında sessiz sedasız duran Muhammed İkbal'in mermer makamı, her iki ülke halkı ve bu iki büyük gönül arasındaki ebedi beraberliğin en somut simgesini oluşturmaktadır.

Muhammed İkbal Hz. Peygamber'in huzurunda

Bu zaman hengamesi benim üzerime ağır geldi. Pılımı pırtımı toplayarak bu dünyadan göçtüm.

Hayatımı, akşam ve seher kayıtları içinde geçirdim. Ama cihanın eski düzenini tanımadım.

Melekler beni Hz. Peygamberin huzuruna götürdüler. Rahmet ayetinin huzuruna çıkardılar.

Hz. Peygamber buyurdu: "Ey Hicaz bahçesinin bülbülü, her gül senin terennümünün sıcaklığından yumuşadı.

Senin gönlün, her vakit, velayet bardağından sarhoştur. Senin niyaz secdesi gayretin mütecavizcedir.

Sen dünyanın alçaklığından göklere doğru uçtuğun zaman, melekler sana yüksekten uçmayı öğretti.

Cihan bahçesinden koku gibi çıktın. Bize ne armağan getirdin" (diye sordu).

"Ya Hz. Resul (diye cevaba başladım), dünyada rahatlık bulunmuyor. Benim aradığım şey hayatta yok.

Varlık bahçesinde binlerce lale ve gül var; ama ben kokusunun sürekli olarak vefalı şekilde devam ettiğini gördüğüm bir çiçek bilmiyorum.

Fakat size sunmak üzere bir şişe getirdim; onun içindeki şey hatta cennette bile bulunmaz.

Orada senin ümmetinin yüzü suyu yansımaktadır. Trablus şehitlerinin kanı, bu şişede bulunmaktadır." [10]

10 Çeviri Abdülkadir Karahan'a aittir. Bkz. Doğudan Gelen Ses: İkbal, 2. baskı, İstanbul, 2001, Ufuk Kitapları, s. 113-114.

“Deli İbrahim” kaç tane Türkiye’yi yönetmişti?

1970’li yıllarda Mısır devleti, şimdi Yunanistan sınırları dahilinde bulunan Taşoz adasının kendisinin olduğunu iddia ettiğinde hafif bir şaşkınlık yaşanmış. Öyle ya, Mısır neresi, Ege’deki ada neresi! işin aslı, açıklamanın devamından anlaşılıyordu. Mısır, adanın II. Mahmud tarafından 1813 yılında zamanın Mısır Hıdivi bulunan Kavalalı Mehmed Ali Paşa’ya bir fermanla verildiğini öne sürüyor ve Yunanistan’ın adayı boşaltmasını istiyordu. Çünkü kapı gibi ferman vardı ellerinde. Ortalık karışmış, gözler Osmanlı arşivlerine çevrilmişti.

O yıllarda Başbakanlık Arşivi Müdürü olan Mithat Sertoğlu’nun ifadesine göre, yapılan incelemede görülmüştür ki, ada “ber vech-i malikane” olarak verilmiştir Kavalalı’ya. ‘İyi ya, verilmiş işte, ha öyle, ha böyle’ diyorsanız yanılıyorsunuz sevgili sabırsızlarım, çünkü Osmanlı bir yeri birisine verirken kılı kırka yararak düşünür, taşınırdı. Nitekim Taşoz da Kavalalı’ya verilmiştir ama sadece dirlik olarak. Yani adanın işletme (tasarruf) hakkı ömür boyu kendisinde olacak, rakabesi, yani toprağın nihai sahipliği devlette kalacaktı. Bu şekilde verilen bir arazi, ancak bir savaş sonucunda kaybedilirse devletin olmaktan çıkardı.

Çıkınca da, onu eline geçiren devletin olurdu, malikane sahibinin değil. Böylece Taşoz’un ömür boyu şartıyla Kavalalı’ya verildiği anlaşılmış ve ada, o gün Yunanistan sınırları içinde bulunduğu için

Mısır'ın talebi, reddedilmişti.

Aklınıza takılmıştır muhakkak: Düğün değil, bayram değil, yazarımız bu olayı niçin zikretti?

Osmanlı, gövdesi sular altında kalmış bir ada; biz onun sadece deniz üzerinde görünen çıkıntısını görüyoruz, daha da fenası, bu çıkıntıyı, son dönemlerinin etkisinde görüyoruz. Ve zannediyoruz ki, Osmanlı evvel eski bizim gördüğümüz gibiydi.

Osmanlı atlası

Kabul edelim ki, Osmanlı atlasını kaybettik. Tabii ki beyin ve kalplerimizde. (Necip Fazıl olsa "güneşi ceplerimizde kaybettik" derdi.) O büyük atlastan elimizde kala kala, cirmimiz kadar bir yer kaldı. İşte elimizdeki bu harita parçasına bakarak bütünü hakkında ahkam kesmeye kalkıyoruz.

Mesela şu "Deli İbrahim" dediğimiz Sultan İbrahim hakkında demediğimizi bırakmamışızdır. Osmanlı'nın aczini, beceriksizliğini, çöküşünü bundan daha iyi kim simgeleyebilir ki? Peki ama şu soruya cevap verebiliyor muyuz sarsılmadan: "Deli" diye ciddiye almadığımız ve tam 8 yıl (şimdilerde iki iktidar dönemi demektir bu) padişahlık yapan Sultan İbrahim, yüzölçümü itibariyle kaç tane Türkiye'yi yönetmiştir? Zor bir soru olduğunun farkındayım, onun için cevabını ben vereyim: Yaklaşık 20 tane Türkiye'yi yönetmiştir bu Deli. Evet, 20 tane Türkiye'yi. Dahası, Akdeniz'in en büyük adası olan Girit'i kuşatma kararı da onun zamanında alınmıştır.

Biz bugün şu avuç içi kadar Kıbrıs meselesini ateş topu gibi bir o avucumuza alıyoruz, yakıyor elimizi; bir öbür avucumuza alıyor, yine yanıyoruz. Verelim diyoruz, olmuyor; alalım diyoruz, hiç olmuyor. Osmanlı'nın milyon kilometrekarelerle ifade edilen engin coğrafyası yanında Kıbrıs'ın lafı mı olur? Bir toprak parçasını idare etmenin ne kadar zor olduğunu buradan anlayabilirsiniz rahatlıkla. Varın, Osmanlı'nın büyüklüğünü buradan kıyas edin.

Yabancı bir ressam tarafından maiyetiyle birlikte bir törende resmedilen Sultan İbrahim at tutkunu olarak da bilinir. Varşova'daki Milli Kütüphanede katalog no: 54'de kayıtlıdır.

Bir başka hatalı alışkanlığımız, Osmanlı fetihlerinin kolay olduğunu sanmak. Sanki karşılarındaki bütün devletler zayıftı da, Osmanlı onun için fütuhatını şimşek hızıyla gerçekleştirebildi. Meseleye kuşbakışı bakanlar her zaman yanılır. Mesela II. Murad'ın gerçek anlamda bir "gazi" olduğunu, bir gözünü muharebede kaybettiğini neden yazmaz tarihlerimiz?[2] Onlara bir şey olmaz mı zannediyoruz yoksa? Ya İstanbul'un fethinden 3 yıl sonra, yani 24 yaşındayken Belgrad kuşatmasında askerin önünde savaşan Fatih'in alnından yaralandığını biliyor muyuz? Peki bunları bilmeden Osmanlı'nın nasıl bu kadar ülke fethettiğini ve onları 4-5 asır hangi tılsımla elinde tutabildiğini nereden bileceğiz?

Söz Sultan İbrahim'den açılmışken, Girit'in 25 yıl boyunca kuşatılmasına ve 1669'da tamamının fethine yol açan ilginç bir gelişmeye bakalım hep beraber.

Girit Venediklilerin elindeydi ve 1644'e kadar Osmanlı-Venedik ilişkileri, ufak tefek korsanlık hadiseleri haricinde yolunda gidiyordu. Gerçi bir ara Venedikliler Tunus donanmasını ele geçirip bir Osmanlı liman şehri olan Avlonya'yı bombalamış ve bir minareyi topla yıkmışlardı ama IV. Murad'ın öfkesini yatıştırabilmek için tam 200 bin altın tazminat ödemek zorunda kalmışlar, bu da onlara iyi bir ders olmuştu. Ancak 1644'de meydana gelen bir olay, tarihin akışını değiştirecek ve sonunda Venedik'in yıkılışını hızlandıracaktı.

Sünbül Ağa'nın başına gelenler

Sultan İbrahim, bazı hareketlerinden hoşlanmadığı Kızlarağası Sünbül Ağa'yı azletmiş ve deniz yoluyla Mısır'a gönderilmesini emretmişti. Yeni yapılan İbrahim Çelebi'nin gemisi tahsis edildi kendisine ama bu arada geminin ulemadan bir yolcusu da vardı. Sonradan Şeyhülislamlığa kadar yükselecek olan Bursalı Mehmed Efendi Mekke kadılığına tayin edilmişti. Bu arada hacca giden bazı yolcular da gemideydi. Cins at meraklısı olan Sünbül Ağa'nın, atları ve güzel cariyesiyle sürgüne gitmekte olduğunu da unutmayalım.

Velhasıl, topsuz, tüfeksiz, askersiz bir gemidir bu ve o çağda Malta (Tapınak) Şövalyeleri Akdeniz'de tam da böyle gemileri gözlerine kestirmekte, daha kilometrelerce uzaktan kokularını almaktadır. Nitekim Girit'te pusuya yatmış olan Şövalyeler yollarını kesecek ve Sünbül Ağa çarpışarak ölürken, cariyesi Zarife ve önceki efendisinden olan oğlu, Malta Şövalyelerinin eline esir düşecekti (tabii yıllardır biriktirdiği hazinesi ve atları da). Şövalyeler tarafından büyütülen bu çocuğun vaftiz edilerek Dominik ismini aldığını tespit edebiliyoruz. (Demek Tapınak Şövalyeleri arasında 'bizimkiler' de varmış!)[4]

Esirler arasında Mehmed Efendi de vardır. Malta'da uzun süre esir kaldıktan sonra gönderilen fidye sayesinde kurtulan Mehmed Efendi İstanbul'a dönecek ve Şeyhülislam olduktan sonra baba memleketi olan Bursa'ya yerleşecek, orada ölecekti. (Osmanlı'yı Kuran Şehir adlı kitabımda Bursa'daki evimizin arkasında türbesi bulunduğunu söylediğim "Evliya Şeyhülislam" bu zattır ve Esiri Mehmed Efendi adını bu esirliği yüzünden almıştır.)

Zenci Sünbül Ağa ile Mehmed Efendi'nin kaderini cariye Zarife ve geleceğin Tapınak Şövalyesi olan oğluna bağlayan bu küçük hayat köşebentleri, aynı zamanda sonradan oğulları Hekimbaşı Nuh Efendi adını alacak olan bir İtalyan ailenin Girit'ten kaçıp İstanbul'a gelmesine ve Sadrazam olan torunları Hekimoğlu Ali Paşa'nın Kocamustafapaşa semtinde tam teşekküllü bir Osmanlı külliyesi yaptırmasına kadar uzanacaktır.

Bu hurda ayrıntılar bilinmeden Osmanlı anlaşılır sanıyorsan aldanıyorsun ey okur!

İngiliz Amirali'nin göğsündeki ay-yıldızın sırrı

Londra'daki Trafalgar Meydanı'nı duymayan yok gibidir. Meydanın adı, tarihimize de bir vesileyle hizmeti geçmiş olan İngilizlerin efsanevi Amirali Horatio Nelsonun (ölümü: 1805) Napolyon'u tarihten silen zaferin hatırasını taşır. İşte Nelson'un daha önce 1798 yılında kazandığı Aboukir (Ebu Hur) deniz zaferi de, İngiltere'nin dünya denizlerine egemen olduğunu perçinleyen, Avrupa ve dünya tarihinin dönüm noktalarından birisi olmuştur.

Amiral Nelson, 1798 yılında yine Fransızlara karşı yaptığı bir deniz savaşında sağ kolunu kaybetmiş ve İngiltere'de bir süre tedavi görüp iyileştikten sonra tekrar görevinin başına dönmüştü. Savaş bütün şiddetiyle devam ediyordu. Çekilen Fransız donanması şimdi Akdeniz'deydi ve nereye yöneleceği İngilizlerin meçhulüydü. Bir türlü doğru dürüst haber alınamıyordu. Oysa Fransız gemileri, Napolyon Bonapart'ın hiç beklenmedik kararıyla Mısır'a çevirmişti rotalarını.

Akdeniz'de ateşli bir arama ve kovalamaca başlamıştı. Nelson, tam 2 ay boyunca Fransız donanmasının izini aradı Akdeniz'in tuzlu sularında. Geçerken Malta adasını zapt eden Fransız Amiral Nelson'un sol omuzunda, apoletin hemen altında yer alan ay yıldızlı Osmanlı nişanı filosunun, Mısır'ın İskenderiye şehrine yöneldiği haberi gelmişti nihayet. Nelson büyüklüğünü burada da gösterdi ve derhal filosuna emir verdi: İskenderiye'ye Napolyon'dan önce varacaklardı. Nitekim filo, düşmanlarından 2 gün önce İskenderiye'ye varmıştı.

Amiral Nelson'unun bu güzel tablosunda sol omzunda, apoletin hemen altında yer alan ay yıldızlı Osmanlı nişanı ve şapkasında III. Selim'in gönderdiği pırlantalı sorguç göze çarpıyor.

İyi ama nerdeydi bu Fransızlar? Acaba istihbaratları yanlış mı çıkmıştı?

Endişeli bekleyiş, sonunda geri dönüp Fransız gemilerini arama emrine yol verdi. Halbuki biraz daha sabredip bekleselerdi, ne Napolyon'un Mısır'a çıkması imkânı vardı, ne de İngilizlerin yenilmez armadasının elinden kurtulması.

Ancak tam bu noktada tarihte nadir görülen bir olay meydana geldi. İskenderiye limanında Fransızları göremeyen Nelson, geriye dönmüş, fakat 60 mil mesafeden limana doğru ilerleyen Fransız donanmasını görememiş, filolar birbirinden habersiz bir şekilde ters yönde geçip gitmişlerdi. İki ezeli rakipten Napolyon İskenderiye'ye yollanırken, Nelson oradan ayrılıyordu. İşte Napolyon'a Mısır'ın kapılarını açan, bu yıldızın parladığı andı.

Şimdi Fransızları ellerinden kaçırmışlardı ve bir daha onlardan haberdar olabilmek, bir aylarını alacaktı.

Dönüp dolaşan ve İskenderiye limanına geri gelen İngiliz filosu, 1 Ağustos 1798'de, gün batımına yakın bir saatte nihayet Fransız

gemilerini gördü. Nelson hep yaptığı gibi vakit kaybetmeden hücum emrini verdi. Baskına uğrayan Fransız gemileri büyük bir şaşkınlık içindeydi.

5 Fransız gemisine, 8 İngiliz gemisi ateş açıyordu. Saatler gece yarısını gösterirken, Napolyon'un, sayesinde Mısır'a çıkarma yaptığı filosu darmadağın olmuş, çoğu batmış veya esir alınmıştı. Bu arada Amiral Nelson da başından ağır surette yaralanmıştı. Ancak o sırada Nelson, yaralarına değil de, elinden kaçırdığı 2 Fransız gemisine yanıyordu!

Mısır'a çıkıp Doğu seferini başarıyla gerçekleştiren fakat orada mahsur kalan Napolyon, o moral bozukluğuyla ve can havliyle Akka kalesine saldırmışsa da Cezzar Ahmed Paşa'nın kuvvetleri karşısında yenilmiş, nihayet 1799 yılında bir firkateyne atlayarak Mısır'dan Fransa'ya kaçmak zorunda kalmıştı. Ardında bıraktığı Fransız ordusunun İngilizlere teslim olması, sürpriz olmamıştır tabiatıyla.

İşte bu zafer sonrasında Osmanlı Sultanı III. Selim, Amiral Nelson'u, "bilvesile" Osmanlı'ya yardımlarından dolayı tebrik etmiş ve daima hafifçe titreyip pırıldayan pırlanta sorgucu ve apoletin püsküllerinin hemen bitişiğindeki ortası beyaz ay-yıldızlı "murassa nişanı" göndermişti. Diğer Osmanlı hediyelerinin altın kılıflı bir kılıç, bir altın kaplama zarf ve kahve fincanı takımı olduğunu öğreniyoruz. III. Selim'in bu değerli hediyeleri, halen Londra civarında, İngiliz Deniz Harp Okulu'nun bulunduğu Greenwich'deki İngiliz Deniz Müzesi'nde teşhir edilmektedir.

Zaferiyle Osmanlı Devleti'ne dolaylı olarak yardımda bulunan Nelson, Padişahtan aldığı pırlantalı sorgucu önemli törenlerde taktığı gibi, murassa (pırlantalı) nişanı da göğsünden hiç eksik etmemiştir. Hatta 1805 yılında yapılan ünlü Trafalgar savaşında Napolyon'un ipini çektikten sonra, savaşta aldığı yaralardan dolayı sancak gemisinin ambarlarından birinde son nefesini verirken, üniformasındaki 3 nişandan birisi, bu ay-yıldızlı zarif Osmanlı nişanıydı. (Daha sonra bayrağımıza giren ay-yıldız motifi ilk kez bu nişanda görülür.)

Şimdi Greenwich'deki İngiliz Deniz Müzesi'ne gidenler, Nelson'un bir tutam saçıyla birlikte murassa Osmanlı nişanını ve çelenk adı verilen pırlanta sorgucunu, kılıç ve kahve takımıyla birlikte

görerek şu savaşların nelere kadir olduğunu düşüneceklerdir muhtemelen.

Velhasıl Osmanlı Devleti, herkesin çöktü çökecek dediği yaralı bir döneminde dahi yabancı generallerin göğsüne bir nişan taktığı zaman bu, dünya tarihine geçen bir hadise oluyordu. Ya bugün? demeye dilim varmıyor...

Cezayir: Osmanlı'nın kesik kolu

Burası Cezayir, ey çöl,
Develerin, binlerce yıl taşıdığı, atalardan
Sevgi,
Akıl,
Kişiliğim ey çıngırak.
Ey hurma, tadın yok gayri
Nice saklasam yalnızlığını
Koyu yeşilliğini büyütsen nice
Yitmiş güzelliğimiz
Ey hurma, elim ayağım acı.
Nasıl haykırıyor çiğnenmiş kumlar duyuyor musun?

Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın o canım Türkçe'sinin buram buram tüttüğü bir Cezayir türküsünden alındı bu mısralar. Türküden tüten derin "melal", Cezayir halkının Fransız işgali döneminde biriktirdiği kederin sızıntılarından bir katre sadece.

Osmanlı gittikten sonra "Babasız" kalmış bir halkın çiğnenen onuru, 1962'de bağımsızlık mücadelesi başarıya ulaşsa da, eskiye özlemi her fırsatta yeniden hortlatmıştır. İşte 2005 yılında Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün ülkesini ziyaret etmesi onuruna verdiği yemekte Cezayir Devlet Başkanı Abdülaziz Buteflika'nın dilinden ajansların havuzuna düşen yeni bir Osmanlı Milletler Topluluğu

(OMT) kurulması önerisini bu arka plana bakarak değerlendirmekte fayda var. Bu beyanat, anlık, yani o an akla gelmiş bir çıkış olmayıp tarihin dip dalgalarından birisinin yüzeye vurmuş köpüğünden ibarettir.

Herkes köpüğe bakarken biz dibe bakalım yine. Bakalım hafızanın karanlık sularında neler geziniyor?

Acıya bulanan sesler

Barbaros Hayreddin Paşa 1519'da, Cezayir'i bir büyük ülkenin himayesine girmeden koruyamayacağını anlayarak zamanın Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim'e başvurur ve İslam coğrafyası üzerinde tayeran eden Hüma kuşunun, yani Osmanlı Devleti'nin gölgesine sığınmak istediğini bildirir. Bu tarihten 1830'da gerçekleşen Fransa işgaline kadar Cezayir, Osmanlı'nın İspanya, Portekiz ve Venedik'i Akdeniz'de durduran, gerektiğinde haddini bildiren sadık kolu haline gelir. Bir süre sonra da Barbaros, Kanuni Sultan Süleyman'ın isteği üzerine Kaptan-ı Deryalığa (bugünkü tabirle Denizcilik Bakanlığı'na) getirilir. Böylece Cezayir'e "Sultan Cezayir" denilir, yani Osmanlı Devleti'nin en batıdaki kolunun başı.

Yüzyıllar yüzyılları kovalar ve 1830'un o kara 13 Haziran gününe gelindiğinde Fransız gemilerinin Seydi Ferruh limanına asker çıkarttıkları haberi, Cezayir'in göğsünü dağlayan sürecin başlangıcı olur. Allah'ın gönderdiği koruyucu, yani Devlet-i Aliye-i Osmani, gölgesini çekmiştir üzerlerinden. Şiirler, türküler, ağıtlar yakılır Osmanlı'nın ardından.

Adil ve koruyucu Osmanlı imajı, sömürge yönetiminin şer katmanları altından diriltici bir soluk gibi yankılanır durur yüreklerinde Cezayirlilerin. Günün birinde ona yeniden ulaştıklarında diriltici soluğa yeniden kavuşacaklarına inanırlar. Bu hissiyata en çok, Cezayir'in milliyetçi liderlerinden Messali'nin hatıralarında rastlıyoruz. Ona göre Konstantin şehrinde Osmanlı askerlerinin ateşten bir duvar haline getirdikleri savunma hattı, 100 yıldan uzun sürecek olan Cezayir direnişinin ana motiflerinden birisi olmuştur.

Hele Mareşal Clauzel'in Cezayir halkına, Fransa'nın savaş masraflarını ödetmek üzere (Amerika'nın Irak'ta yaptığına benzer şekilde) bir savaş vergisi salması, bu parayı ödeyemeyenlerin hapislere

atılması veya kendilerine temiz bir dayak çekilmesi (ne medeniyet ama!), parası olmayanların değerli silahlarının veya kadınların mücevherlerinin toplanması gibi uygulamalar karşısında Osmanlı nostaljisinin dozunu yükseltmesi kaçınılmaz olur. Hele 1908 yılında çıkan mecburi askerlik kanunu karşısında Cezayir halkı, Osmanlı'dan Fransa'ya müdahale etmesini, bu çarpıklığa bir son vermesini beklemiştir.

1911'de kopan Trablusgarp Savaşı'nda elinden hiçbir şey gelmeyen Cezayirliler bile Kızılay'a kan vererek olsun Türk askerine katkıda bulunmak için kuyruklara girmişlerdir. Ve Çanakkale Savaşı patlayıp da İngiliz ve Fransızların İstanbul'a girmek üzere oldukları haberi yayıldığında, bir Cezayirli kasabın yüreğine inme inerek sokağın ortasına yığılıp öldüğünü naklediyor Messali. Aynı şekilde Çanakkale cephesinden zafer haberleri dalga dalga Akdeniz'in ufuklarına yayıldığında, Cezayir'in mazlum halkının görülmemiş bir sevinç galeyanı içinde sokaklara döküldüğünü ve herkesin birbirini kucakladıklarını da biliyoruz. Çanakkale zaferimiz, kafalardaki "Batının yenilmezliği" imajını tarumar etmiş ve İslam aleminin koruyucu meleği Osmanlı'nın hala umulmadık, güçlü bir çıkış yapabileceği umudunu bir ebedi müjde gibi asmıştır ülkenin kararan ufuklarına...[1]

Uygar katliam?

Biraz daha yaklaşalım mı zamanımıza?

8 Mayıs 1945 tarihinde İkinci Dünya Savaşı sona ermiş, bu haber Avrupa'daki pek çok halkı olduğu gibi, Cezayir halkını da sokaklara dökmüştür. Benzeri görülmemiş şenlikler düzenleyen halk, büyük bir coşkuya kapılmış ve yeşil-beyaz renkli Cezayir bayrağı sokakları arşınlamaya başlamıştır. Ne gariptir ki, aynı gün Almanları ülkelerinden kovan Fransız halkı da kendi ülkelerinde "bağımsızlık" şen-

1 Sonraları Tunus Gençlik Bakanı olan Messali (Musalli) Hac adlı bu kişinin hatıraları ve Çanakkale zaferinin Cezayir'deki yankıları konusunda daha geniş bilgi için bkz. Benjamin Stora, Osmanlı İmp. Ve Türkiye.

likleri düzenliyordur. Ancak kendi bağımsızlıklarını kutlayan Fransızlar, aynı beklentiyle sokaklara dökülen ve tamamen aynı zaferi kutlayan Cezayir halkına, hem de o kara günlerinden henüz çıkmışken, hem de cephede Fransız askeriyle omuz omuza çarpışmışken, neyi reva gördüler, biliyor musunuz? "Uygarca" davranıp sivil Cezayir halkın üzerine ateş açtılar!

Evet, yıl 1945 idi.

Bütün dünya Nazi belasından kurtulduğuna seviniyor ama şenlik için yola çıkan Cezayir halkı, o bizim halkımız, sokaklarda koyunlar gibi kurban ediliyordu. Şenlik alanı tam kan gölüne dönmüştü. Fransız kaynakları kem küm ederek 15 bin kişinin öldüğünü söylüyordu ama gerçek rakamlar ölü sayısının 45 bini bulduğunu gösteriyordu. Aynı gün, Fransız halkı Nazi zulmünden kurtulduğu için düğün bayram ederken, kendi askerleri, bir başka halka kan kusturuyor ve tarihin en büyük sivil katliamlarından birisini gerçekleştiriyordu. İkinci Dünya Savaşı bitmişti, Naziler teslim bayrağını çekmişti; lakin katliam devam ediyordu. Üstelik de öldürdükleri bu halkın içinden seçtikleri askerler, Nazilere karşı Fransa saflarında kendi askerleriyle birlikte omuz omuza savaşmışken...

Bugün bize 1915'de soykırım yaptığımızı itiraf ettirmek için kanunlar çıkartan Fransa'nın 1945'deki bu katliamının hesabını kim soracak peki?

Bütün bunlardan sonra hala bir sürpriz olarak algılayanlar var mı Buteflika'nın sözlerini?

III

DAVASINA ADANMIŞ RUHLAR

Şüphe yok ki, en büyük, en ebedi validemiz sensin ey mübarek Osmanlı vatanı! Senin tesir-i hüsnün, nüfuz-i şefkatinle kadın, erkek, genç ve ihtiyar hep bir vücut olduk. Ve hep bir can taşıyoruz ki, o da senin aşk-ı mukaddesindir.

Abdülhak Hamid [Tarhan]

Davasına adanmış bir ruh: Yavuz Sultan Selim

Yoksa şu yaprakta Yavuz,
Yoksa şu sayfada Oğuz,
Biz de yoğuz, biz de yoğuz.

Arif Nihat Asya

II. Murad'a kadarki Osmanlı padişahlarının dede-torun münasebetine dair ilginç bir ayrıntı ne zamandır dikkatimi yalayıp geçer: 14. yüzyıl boyunca geleceğin padişahı olacak torunlar, padişah dedelerinin öldüğü yıl doğmuşlardır!

Biraz açacak olursak, I. Murad Bursa'nın fetih yılı olan 1326'da doğmuştur, dedesi Osman Gazi de (rivayetler muhtelif olmakla birlikte) aynı yıl içinde hayata gözlerini kapamıştır. Yıldırım Bayezid'in doğum yılı olan 1360, aynı zamanda dedesi Orhan Gazi'nin ölüm yılıdır. Ve nihayet I. Murad'ın 1389'da Kosova'da şehadet şerbetini içtiği yıl, torunu Çelebi Mehmed hayata gözlerini açmaktadır. Bu ilginç tevafuklar zinciri II. Murad'ın, dedesi Yıldırım Bayezid'in talihsiz ölümünden 1 yıl sonra doğmasıyla (1404) kesintiye uğramakta, Fatih'in, dedesinin vefatından tam 11 yıl sonra doğmasıyla ise fark iyice açılmaktadır. Ancak dedesi II. Muradın ölümünden 3 yıl önce doğan "şanslı" II. Bayezid'den sonra, bir süre dede ile torunu bir arada görme imkânı bulabileceğiz.

Yavuz Sultan Selim'e geldiğimizde ilginç bir manzara çıkar karşımıza: O, dedesi Fatih'i kaybettiğinde tam 11 yaşındadır ve padişah dedesini dünya gözüyle tanıyabilmiş ilk torun padişahtır! Bu ilk oluşun onun dünyasına neleri aşıladığını tam olarak bilemiyoruz, ancak kendi ağzından nakledilen bir rivayet, ikisi de tarihin büyük düşünen ve düşüncelerini dev adımlarıyla gerçekleştirmiş olan bu dede-torun arasında tam 11 yıl süren vizyon ortaklığının bazı ipuçlarını düşürmektedir önümüze.

Bilindiği gibi, Yavuz Sultan Selim'in özel hayatıyla ilgili bilgilerimizin ana kaynağı, babası Hasan Can'ın, Yavuz'un en yakın adamlarından birisi (nedimi) olması hasebiyle Hoca Sadeddin Efendi'dir. Onun Yavuz hakkında aktardığı bilgiler büyük ölçüde babasına dayandığı için muteber kabul edilir. İşte bunlardan bir örnek: Nakkaşın birisi Fatih'in minyatürünü yapmış ve padişaha takdim etmiştir. Lakin Yavuz, bakar bakmaz resmin dedesine pek benzemediğine hükmetmiştir. "Merhum [Fatih]", demiştir Yavuz, "bizi çocuk iken mübarek dizleri üstüne almışlardır. Şerefli yüzleri hala hayalimdedir. Doğan burunlu idiler. Bu ressam tamamca benzetememiş."[1] Nakkaşı, şahitlere danışmadan dedesinin resmini yapmakla eleştiren Yavuz'un hafızasından fışkıran Fatih tablosu, muhakkak ki, bildiğimizden çok daha ışıklı ve renklidir. Düşünün kulağınıza ilk masalları anlatan kişinin Fatih olduğunu! Sesi bile yetmez miydi sizi uçurmaya?

Tarihin bu kader-denk noktasında dede ile torunun buluşması, başında bulunduğu devleti, tarihin hangi dip dalgalarına karşı sevk edip yönlendirecekleri konusunda bir stratejik derinlik kazandırmış olmalıdır Yavuz'a. Dede-torun dayanışmasının, hatta ittifakının en çarpıcı göstergelerinden birisi, Fatih'in, son seferine çıkarken, 11 yaşındaki torunu Yavuz'u saltanat naibi (vekili) olarak İstanbul'da kendi yerine bakması için bırakmış olmasından da anlaşılabilir rahatlıkla. Nitekim dedesinin vefatı ve babasının tahta çıkması arasında geçen sürede Osmanlı tahtının yükü, bu ilkokul yaşındaki çocuğun omuzlarına binmiş durumdaydı olanca ağırlığıyla.

1 Hoca Sadettin Efendi, Tacüt-Tevarih, cilt: IV, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1992, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 139-140.

Yavuz'a ayarı bozuk gözlüklerle bakanlar

Tarihe iki noktadan bakılabilir. Birincisi, ona otağını kendinizden uzakta bir yerde kurdurur, "burada" olmasına izin vermezsiniz. Her nasılsa olmuş bitmiş tesadüfi bir olaylar zinciri olarak kurgular ve bugüne söyleyebilecek herhangi bir sözü olabileceği ihtimalini dışlarsınız. Bu bakışa, "bugünün körlüğü" [2] diyebiliriz. İkincisi ise onu, sanki arada hiç zaman farkı yokmuşçasına hep "burada", bizimle beraber algılamaktır ki, bu defa da zamanın kaçıncı omurları arasında durduğunuzun bilincini kaybeder, zaman denizinde bir o yana, Rimbaud'nun "sarhoş gemisi" gibi, bir bu yana savrulur gidersiniz. Oysa Kur'an-ı Kerim bize geçmiş kavimlerin başına gelenleri anlatırken, bizi zamanımızın çengelinden koparıp atmaz. Burada ve bu zamandayızdır ama geçmiş kavimlerin ve önderlerin yaşadığı tecrübeler bizim için birer "ibret dersi" olmalıdır. Onlar üzerinde titizlikle tefekkür etmeli ve onlardan bu zamana dair bir bilinç manzumesi türetmeliyizdir.

1931 yılında liselerde okutulmak üzere bir komisyon tarafından hazırlanan Tarih III adlı ders kitabında Yavuz için yazılanlar tam da körlük dediğim etkiyi oluşturma çabasını yansıtır. Yusuf Akçura'dan Sadri Maksudi Arsal'a kadar devrin bir çok tanınmış simasının emeği bulunan bu ders kitabında, "Filistin" kelimesinin ısrarla Fransızca imlasıyla "Palestin" şeklinde yazılması bile Cumhuriyet çocuklarını Osmanlı mirasından soğutma yönündeki bir çabanın ürünü olarak okunmalıdır. Saysa 38'de ise Yavuz'un Mısırda halifeliği almasının, Osmanlı Devleti'nin "tekâmül ve terakkisine mani" olduğu, hatta irticayı başlattığı(!) söylenmektedir.[3] (Böylece 15-16 yaşlarındaki bir çocuk tarihten önce irticanın kaynağını öğrenmiş olmaktadır.)

Tabii bu iddiayı hala sürdüren çevreler var. Onlara göre Yavuz'un Doğu seferleri Osmanlı kültürünü "Türklük"ten saptırıp Araplaş-

2 Burada Derrida'nın "Ama, en başta da şimdiki zamanın kendi kendisiyle çağdaşlığından kuşku duymak gerek" sözlerini hatırlamakta fayda olabilir. Bkz. Jacques Derrida, Marx'in Hayaletleri: Borç Durumu, Yas Çalışması ve Yeni Enternasyonal, Çeviren: Alp Tümertekin, İstanbul: 2001, Ayrıntı Yayınları, s. 70.

3 Komisyon, Tarih III: Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı-Türk Tarihi, İstanbul, 1931, Maarif Vekaleti Yayınları, s. 38. Ama irticanın başlangıcı, Yavuz'un babası olan II. Bayezid dönemine dayandırılır (s. 36).

Yavuz Sultan Selim'i ölüm döşeğindeyken süzülmüş bir vaziyette ve sakallı olarak gösteren Şükrî'nin nadir bulunan bir minyatürü.

tırmış ve irticayı, yani gericiliği başlatmıştır. Osmanlı Devleti'nin çağdaşlık yolundan sapmasının miladı olarak alınır Yavuz'un Doğu icraatı, ve aşağılanır. Oysa şurası unutulur nedense: Doğu ve Güneydoğu bölgelerimizin büyük bir bölümü, Bayburt'tan Van'a ve Diyarbakır'dan Mardin'e kadarki 200 bin küsur kilometrekare toprak, bir

başka deyişle, bugünkü Türkiye'nin yüzölçümünün yaklaşık üçte biri, Yavuz döneminde bizim olmuştur. Bu toprakların vatan oluşunu ona borçluyuz.[4] Öte yandan Braudel gibi dev bir tarihçinin şaşmaz kalemi, Osmanlı ekonomisi açısından Mısır'ın fethi, İstanbul'un fethinden de hayati bir kaynak olmuştur diyebilmekte, dolayısıyla Osmanlı'nın müteakip parlak asırlarını Yavuz'un sadece iki senede Suriye ve Mısır'da şimşek hızıyla gerçekleştirdiği fetihlere bağlamaktadır.[5]

Yavuz'un, Timur gibi, feth ettiği bölgelerden değerli sanatkâr, bilim adamı ve bürokratları kendi başkentine ithal ettiği doğrudur. Nitekim Şam'dan, Kahire'den, Halep'den değerli olduğunu tespit ettirdiği adamları Osmanlı'nın tam bir "eritme potası" (meltingpot) olan elit sirkülasyonu sisteminin içerisine dahil etmişti. Gelenler arasında Suudilerin resmi "imam" olarak gördükleri İbn Teymiyye ekolünden alimler de bulunuyordu. Ancak bunların Osmanlı medrese sistemi içerisinde büyük çaplı bir etkide bulunduklarını söylemek kolay değil. Kaldı ki, bu alimler gelmeseydi bile, Osmanlı sınırları bu kadar kısa sürede Maraş'tan Tebriz'e, Halep'ten Şam ve Kahire'ye doğru genişleyince bilimsel rotasyonlarla birlikte bu "dış" etkiler bünyeye bir şekilde girecekti. Nitekim IV. Mehmed döneminde Vanlı Mehmed Efendi'nin ve damadı Erzurumlu Feyzullah Efendi'nin de II. Mustafa devrinde sarayda "müteşerri" bir hava estirmiş olmaları bir tesadüf eseri değildi. Sınırlar genişleyince etki alanları da kendiliğinden çoğalacaktı ister istemez. Lakin Osmanlı potası, bu dalgaları da bünyesinde eritmeyi pekâlâ bilmişti.

Yavuz'un asıl büyüklüğü

22 Eylül 2005 günü, Yavuz Sultan Selim'in vefatının 485. yıldönümüydü. Ne yazık ki, mahalli bir takım mevlidler ve takvim

4 Bugün Türkiye sınırları içerisinde kalan Yavuz'un fethettiği topraklar şunlardır: Adana, Gaziantep, Hatay, Urfa, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Muş, Bingöl, Bitlis ve Tunceli. Bkz. Yılmaz Öztuna, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi*, Cilt: 5, İstanbul, 1964, Hayat Kitapları, s. 67.

5 "...Osmanlı yüceliğindeki en büyük olay, İstanbul'un fethinden de büyük olanı, tek ve aynı darbede gerçekleştirilen 1516 Suriye ve 1517 Mısır fetihleri değil midir? İşte çok büyük Osmanlı tarihi bu andan itibaren resmolmuştur." Fernand Braudel, *II. Felipe Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, cilt 2, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, 2. baskı, Ankara 1994, İmge Kitabevi, s. 24-25.

yaprakları haricinde bu büyük insanı hatırlayan ve hatırlatan olmadı. Oysa Yavuz'u anlamak ve onun dünyasından günümüze ışıklar düşürmek son derece önemliydi. Çünkü onun dünyasını anlamak, bize dedesi Fatih, babası Bayezid ve oğlu Kanuni ile Osmanlı tarihinin en görkemli asrına damgasını vuran 'İhtişamın dört atlısı'nın büyük vizyonlarını bir ucundan yakalatmakla kalmayacak, aynı zamanda bir misyonu temsil etmenin pırıltılı örneklerini de cömertçe savuracaktı üzerimize.

Peki neydi bu örnekler?

1. Stratej olarak Yavuz

Fatih Sultan Mehmed 30 yıllık iktidarında Anadolu'da birliği sağlamak için çaba harcamakla birlikte, imparatorluğun sınırlarını asıl Akdeniz, Karadeniz ve Balkanlar'da süratle genişletmiş ve sonuçta, nüfusunun üçte ikisi gayrimüslim olan bir "İslam devleti" olmak gibi omuriliği eğri duran bir bünyeyi devretmişti oğluna. II. Bayezid döneminde, her ne kadar babası devrindeki kadar hızlı olmasa da, fetihler devam etti, Venedik ve Memlüklerle çatışmalar yaşandı ve Yavuz'a 1512'de yine Müslümanların azınlıkta kaldığı bir nüfus profili devredildi.

II. Bayezid'den itibaren başlayan Doğu'ya yürüyüşün arka planında biraz da bu çarpık omuriliği düzeltme gayreti yatar. Tehdit, Katolik ittifakından ziyade İran'da Safevilerden, Suriye ve Mısır'da Memlûkler'den ve bunların birleşip Doğu'nun mallarını Avrupa pazarlarına bağlayan Baharat ve İpek Yolu üzerindeki Osmanlı heyulasını ortadan kaldırma planlarında aramak gerekir. Buna bir de, Ümit Burnu'nun keşfinden sonra Portekizli komutan Afonso de Albuquerquein Şah İsmail'le ittifak kurarak Memlûk topraklarını, daha da vahimi, Mekke ve Medine'yi ele geçirme planlarını hesaba katarsak, Yavuz'un delici bakışlarının neden Doğu'ya döndüğünü daha iyi anlarız. Portekizli komutan Şah İsmail'e açıkça ittifak teklifinde bulunuyor, Lizbon'a yazdığı mektuplarda Mekke ve Medine'yi işgal edip Peygamber Efendimiz'in (sav) mezarını Avrupa'ya kaçırmaktan söz ediyordu.[6]

6 Bu çarpıcı olayı bir sonraki bölümde okuyacaksınız.

Doğu kaynıyor, kırmızı alarma geçiliyordu. Yavuz'un acelesi bundandı. Değişen dünyayı ve tehdit algılamasındaki yeni noktaları belirlemiş ve hedefine kilitlenmişti. Selman Reis'in Kanuni'ye sunduğu 1525 tarihli raporda Yavuz döneminde değişen bu stratejik önceliği ısrarla gündeme getirmiş olmasının arkasında, değişen dünya dengelerini okuma gayreti yatıyordu.[7]

2. Okur ve "kitap kurdu" olarak Yavuz

Osmanlı padişahları içerisinde okumaya olan merakıyla öne çıkan iki isim, Fatih-Yavuz ikilisidir. Bu ikilinin genellikle asker ve mareşal yönlerini hatırlatıyoruz, ama aynı zamanda birer kitap kurdu olduklarını da sık sık gündeme getirmeye ihtiyaç var. Mesela Hoca Sadeddin Efendi, Yavuz'u elinde kitap, zaman zaman tefekküre dalan ve bu yüzden uykusuz geceler geçiren bir derviş olarak anlatmayı sever. Hatta bir beyit bile düşmüştür tarihine, onun bu özelliğiyle ilgili:

Gözünden hiçbir an gitmezdi kitap
Uykuya, hurilere vermezdi yüzü.

Yemek zamanlarını ancak haber verildiğinde hatırlayan, kendisini öylesine işine adamış biriydi Yavuz. Hazine-i Amire'de bulunan değerli kitapları başlarından sonlarına dek birer kere okumuştur. Hatta okumaktan gözleri bozulmuş, buna rağmen bir mercek (bir nevi gözlük) yardımıyla okumaya devam etmiştir.

Hatta Mısır seferinde çölü geçerken bedeviler geride kalan bir arabaya saldırmış, giysilerin yanı sıra kitap sandıklarının bulunduğu arabanın yağmalanması, Yavuz'un çok sevdiği Tarih-i Vassaf'ın kaybolmasıyla sonuçlanmıştır ki, en çok da bunu üzüldüğünü Hoca Sadeddin Efendi, Selimname'sinde özellikle kaydeder. Hızlı yazı yazan Molla Şemseddin adlı bir zat bulununca, Yavuz'un aklına ilk olarak bu kayıp eseri yeniden istinsah ettirmek gelmiştir. [8]

7 Osmanlı Devleti'nin Hint denizi politikasının oluşum ve gelişim safhaları Salih Özbaran tarafından çeşitli yayınlarda incelenmiştir. Bu yayınların topluca sunulduğu bir çalışması için bkz. Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı, İstanbul, 2004, Kitap Yayınevi.

8 Hoca Sadedin Efendi, Tacü't-Teuarih, IV, s. 131-133.

3. Adanmış bir ruh olarak Yavuz

Sadece 4 yılda ülkesinin yüzölçümünü 2,5 kat genişleten Yavuz, dünyaya değer vermeyen, yaptıklarını kendi nefsi için değil, devletin soyut ideali uğruna yapan adanmış ruhlardandı. Nitekim ölümüne sebep olacak Şirpençe çıbanını bir cerraha göstermek gerektiğini tavsiye eden Hasan Can'a (onun 3 gün önce küçük bir çıban yüzünden hekimlere koşmasını ima ederek), "Biz çelebi değiliz ki, bir küçük çıbandan ötürü cerrahlara başvuralım" diye geri çevirmiş, hastalığı iyice azana kadar da çalışmaya devam etmişti. Son anlarında Hasan Can hakikaten Yavuzun 'can'ı olmuş, geceler boyu yatağının ucunda oturmuş, gah ellerini eline, gah ayaklarını dizine alarak onun acılarını dindirmeye çalışmıştı. Ölüm anı gelip çattığında Yavuz, "Hasan Can bu ne haldir?" deyince ondan "Allah ile olacak zamandır" cevabını almıştı. Nediminin bile kendisini anlamadığından gelen acı, Yavuz'a çıbanın korkunç acısını unutturmuş ve bunun üzerine, "Bizi bunca zamandır kiminle bilirdin?" sözleri ağzından, tarihin neonlarına kesme nurdan kelimeler halinde dökülmüştü.

Şeyhülislam Kemalpaşazade, Yavuz'un vefatı üzerine yazdığı ünlü mersiyede,

Şems-i asr idi, asrda şemsin
Zilli memdûd olur, zamanı kasir

diye yazmıştı. "O çağının (ve ikindi vaktinin) güneşiydi, zira ikindi vaktinin gölgesi uzun olur ama zamanı kısadır" şeklinde sadeleştirebileceğimiz beytini iki kelimeyle özetlemek istersek, en uygunu herhalde "Sana doyamadık!" olurdu. Çünkü hepsine doyulur da, bir davaya adanmış ruhlara doyulmaz.

Ve der ki adeta bizlere: 'Yeter artık "ibnul-vakt" olduğun', zamanın elinde esir kaldığın; ne zaman "ebul-vakt" olma, şaşkın zamanlara yeni bir Delail-i Hayrat (Şaşkınlara Rehber) reçetesi daha kaleme alma dirayetini, yürekliliğini göstereceksin?

Portekizliler Peygamber Efendimiz'in mezarını Avrupa'ya kaçıracaklardı!

Güneydoğu Asya ülkeleri, tarihlerinin en büyük felaketlerinden biriyle sarsılıp müthiş bir deprem artı tsunami sonucunda on binlerce evladını kaybedince, ister istemez bütün dünyanın dikkatleri Asya'nın Pasifik'teki serpintilerine çevrildi. Bunun doğal bir sonucu olarak da basınımızda Sumatra'ya, Açe halkına, Endonezya'ya yönelik geçmişteki Osmanlı yardımlarıyla ilgili ardı ardına yazılar yayınlandığına şahit olduk[1]. Şöyle bir hatırlayın o günleri; nasıl da, ''Biz bugün yardım edemedikse de, hiç değilse cömert atalarımız uzaktaki kardeşlerimize ellerini uzatmışlardı!' tesellisine sığınmıştık dört elle. Velhasıl tarih bir kere daha imdadımıza yetişmişti!

Lakin gazete ve dergilerde çıkan yazılar, büyük ölçüde hazır bilgilerden derlendiği için Osmanlıların genelde Hint Denizi'ne ve Güneydoğu Asya'ya yönelik 'jeostratejik politikası' biraz üstünkörü geçilmiş oldu. Bu kitapta tarihin içinde görüneni değil, *görünmeyeni* aradığımıza göre, meseleyi daha sinemaskop boyutlarda seyrettirmekte ve onu kuşbakışı görebilmek için de hafızamızı geçmişin ülkesine doğru ağır ağır kanatlandırmakta fayda görüyorum.

1 Mesela gazetelerde 8 Ocak 2005 tarihli sayısında yer alan Osmanlı Endonezya'ya en zor döneminde yardım etmiş başlıklı haber, 1916 yılında Cava adasında vuku bulan bir sel felaketi (tsunami?) üzerine Lahey'de oluşturulan uluslararası yardım komisyonuna Osmanlı Devleti'nin 25 bin kuruş hibe ettiğini yazıyordu.

Keşif yolculuklarının hurafeleri

Amerika'yı keşfettiği söylenen Kristof Kolomb'un batıya giderek doğuya ulaşmak amacıyla yola çıktığı ve Hindistan'ı bulmayı amaçlarken tesadüfen Küba civarında bir sahile çıktığı sık sık tekrarlanır da, seyahatinin asıl gerekçesi, nedense zinhar telaffuz edilmez. Oysa Alman iktisat mütefekkiri Werner Sombart'ın da katıldığı iddialara bakılırsa, Yahudi finansmanıyla yola çıkan[2] Kolomb'un seferlerinin asıl amacı, bizzat kendisinin de seyir defterine kaydettiği gibi, başta Kudüs olmak üzere Kutsal Topraklar'ın Müslümanların elinden kurtarılması yönündeki kadim bir Yahudi-Haçlı tutkusunun devamıydı. Doğunun zenginlikleri Avrupa'ya, yani Hıristiyan dünyasına nehirler halinde akacak ve keşfedilen topraklardan elde edilecek gemiler dolusu altınla yeni Haçlı kuvvetleri tertip edilerek Müslüman diyarlarına doğru iş bitirici sefere çıkılacaktı.[3]

Yeri gelmişken, burada tarihin ufak bir sırrını daha çıtlatayım size de, içimde kalmasın.

Osmanlı Devleti, Avrupa halklarını kendi kıtalarına hapsedip topraklarının her geçen gün yeni bir parçasını bünyesine dahil ettikçe, içine düştükleri panik duygusuyla akıl almaz efsaneler imal ettiklerine şahit oluyoruz. Güya Müslümanların bulunduğu bölgelerin de ötesinde, Habeşistan'da büyük bir Hıristiyan Kral yaşarmış ve adı da "Doğunun Kralı" (*King of the East*) Rahip John (bir başka rivayete nazaran da James) imiş.

2 Amerika'nın keşfi Yahudilerle sıra dışı bir biçimde çok yakından ilgilidir. Sanki Yeni Dünya ufukta onların yardımıyla ve de sadece onlar için belirmiş gibidir, sanki Kolomb diğerleri İsrail için idari müdürlerden ibaret gibidir." Bkz. Werner Sombart, Kapitalizm ve Yahudiler [Almanca ismi: Die Jııden ıınd das Wirtschaftsleben, 1911J. Çeviren: Sabri Gürses, 2. baskı, İstanbul 2005, İleri Yayıncılık, s. 47.

3 Kristof Kolomb. Seyir Defterleri: Keşif Yolculukları Günlüğü, Çeviren: Sait Maden. İstanbul 1999. Çekirdek Yayınlan, s. 227. O kadar ki, bir Fransız yazarı. Kudüs'ü Müslümanlardan kurtarma tutkusuna bakarak Kolomb'u "İsrailoğullarının 23. Büyük Peygamberi" ilan etmekte sakınca görmemişti. Bkz. Pierre Camac, LHisîoire commence a Bimini: L'Atlantide de Christophe Colo mb, Paris 1973, Editions Robert Laffont s. 337-363.

4 Peter Johnson, 'Prester John Redivivus", JHAS. November 1997, s. 425-432.

İşte bilim tarihini yazanlara göre, coğrafi keşiflerin arkasında yatan temel güdülerden birisi, Doğu'da yaşadığı bilinen ama cismi bir türlü bulunamayan(!) bu güçlü Hıristiyan Kralı bulmak, kendisiyle temasa geçtikten sonra ondan gücünü Batı'daki Hıristiyanlarla birleştirmesini istemekmiş. Böylece Müslümanlara asırlardan beri bir türlü verilemeyen ağızlarının payını vereceklerini boşu boşuna ummuş Avrupalılar. (Belki Başkan Bush da Afganistan'da, Irak'da, Suriye'de aramaktadır onu. Bulur mu? Bilinmez.)

Böyle bir hurafeyi bizim tarihimiz için anlatsak, memleketimizin güzide akl-ı evvelleri anında lafın üzerine çullanır ve 'Zaten bu kafa yüzünden geri kalmadık mı?' teranesine yeni bir melodi daha eklemenin zevkiyle sarhoş olurlardı. Ama aynı hurafelerin Avrupa'da ortaya çıkmış olduğunu bizzat kendileri bas bas bağırsa, gördüğünüz gibi, ya görmezden gelinir ya da ört bas edilir, ilerlemenin kıblesi olarak kabul ettikleri Avrupalılığa katiyen leke sürülmez.

Velhasıl, 15. yüzyılın sonlarından itibaren bu defa Portekiz diyarının gemicilerini Hint Okyanusu'nun engin sularına göz dikmiş olarak buluruz. Vasco da Gama (*Life in the Age of Exploration*, s. 96) 1497-1498 yıllarında gerçekleştirdiği Doğu seferinde Afrika'nın güney ucundaki Ümit Burnu'nu dolaşıp Hind Okyanusu'na ulaştığında, burada Arap gemilerinin öncülüğünde gerçekleşen son derece canlı bir ticaret ağının ortasında bulmuştu kendisini. 1499 yılında mürettebatının sadece üçte biri geri dönebilse de, yanında Hind diyarından getirdiği değerli taşlar, altın, fildişi ve baharat, onun Lizbon'da bir kahraman gibi karşılanmasına yetmiş de artmıştı bile. Vasco da Gama, Kolomb gibi 'Hindistan'a gidiyorum' diye yanılıp da Amerika kıtasına çıkmamış, gerçek Hindistan'ı keşfetmişti. Tabii Portekiz'in rical-i devleti, durumdan vazife çıkartarak bu keşiften, Hıristiyan dünyasının kafir Müslümanlar karşısındaki liderlik rolünün kendisine düştüğü sonucunu çıkarmış, Güneydoğu Asya denizlerinde, Portekizlilerin hem 'yamyam' (heathen), hem de ticari rakipleri olarak gördükleri Müslümanlara karşı bir Haçlı seferinin yeni imalatçısı olmuşlardı.

1500 yılında bu defa Amiral Pedro Cabral çıktı yola ve Kalikut şehrini bombardıman ederek düşürdükten sonra pervasızca bir soyguna girişti. Gemilerini Hint hazineleriyle tıka basa doldurdu. Böylece dev birer hazine sandığı değerindeki gemiler 15 Ocak 1501

tarihinde, yelkenlerini muzaffer komutanın kabaran göğsündeki rüzgarla şişirmiş olarak Lizbon limanına geri döndü. Cabral'ın göz kamaştıran hazinelerle geri dönmesi, Portekiz'in Şark'a yönelik iştahını iyice kabarttı ve Kral, derhal yeni seferler düzenlenmesi için daha sıkı hazırlıklara girişilmesini emretti. Sonra bu tek tük seferler de yetmezdi Kral Manuel'in iştahını doyurmaya. Kalıcı olmak için bir an önce harekete geçilmeliydi. Nitekim bu amaçla, 1505'de Fransisco de Almeida, 1509'da ise Alfonso de Albuquerque "Hindistan Umumi Valisi" olarak atanacaklardı.

Önce Hindistan kıyılarında ve Endonezya'da ele geçirdikleri bazı adalarla idare eden Portekizliler, sonradan işi büyütür ve bölgenin tamamına el koymanın hesabını kitabını yapmaya koyulurlar. Özellikle Albuquerque'in yırtıcı stratejisi, bölgenin ticari potansiyeli ile deniz ticaretinin tamamına el koymayı hedefliyordu.

Kendisine bu bölgede 3 can alıcı stratejik hedef belirlemişti Albuquerque. Birincisi, Basra Körfezi'nin girişinde bulunan ve körfezi kontrolünde tutmak için anahtar öneme sahip olan Hürmüz adasıydı. İkincisi, bugün Singapur civarında bulunan ve Şark'ın en zengin şehri diye şöhreti ufukları tutmuş olan Malakka idi ki, Baharat Adaları'ndan gelen ticaret yolu bu limandan geçiyordu. Üçüncüsü de, Goa limanı idi. Nitekim Albuquerque, Goa limanına 20 gemi ve bin kadar askerle saldırmış ve şehir 1510 yılında düştüğünde Portekiz Asyası'nın tacındaki yeni inci, Goa olmuştu. Bir yıl sonra da Malakka şehri Portekizlilerin eline düştü. En stratejik üslerden birisi olan Hürmüz adası ise düşmek için 1515 yılını bekleyecekti. [5]

Hindistan Umumi Valisi Albuquerque'in bir başka hedefi de, Kızıldeniz girişini tutan ve büyük bir stratejik önemi haiz bulunan Yemen'in Aden limanıydı. Gelin görün ki, Portekizliler Aden'e saldırdığında karşılarında bir başka gücü bulacak, pişman ve yenik bir şekilde geri döneceklerdi.[6]

5 Adel Allouche, Osmanlı Safevi İlişkileri: Kökenleri ve Gelişimi, Çeviren: Ahmet Emin Dağ, İstanbul 2001, Anka Yayınları, s. 134.

6 Christopher Falkus, Journeys into the Past: Life in the Age of Exploration, Reader's Digest, 1994, s. 96-102

Öte yandan Portekiz'in deniz aşırı topraklara yayılması, "Orta Doğu" ekonomisinde tehlike çanlarını çaldırmaya yetmiştir. Çünkü o zamana kadar Akdeniz ülkeleri ile Avrupa'nın baharat ihtiyacını karşılayan Kızıldeniz yolu da Portekizli mütecavizlerin tehdidine maruz kalmış bulunuyordu. Velhasıl, 16. yüzyıl hemen başlarında hala İslam dünyasının en güçlü devleti görüntüsünü veren Memlûklerin can damarlarından biri daha kesilmek üzeredir.

Osmanlı'nın kanatları Hint Okyanusu'na uzanıyor

Devrin Arap tarihi kaynakları, 1507 yılının, Arap tarihinin "en karanlık yılı" olduğunda ağız birliği etmiş gibidirler. Bu yılla birlikte Portekiz gemileri, Kızıldeniz'e kadar selamsız sabahsız girebilmekte, Basra Körfezi'nin ağzında bulunan Hürmüz adasını keyiflerince işgal edebilmekte ve Yemen'i fethetmek için çıkarma girişimlerinde bulunmaktadır. Memlûkler direnmektedir ama ne çare ki, deniz kuvvetleri Portekiz'in Atlantik'i aşıp gelmeyi başarmış güçlü gemileri ve askerleri karşısında yetersiz kalmaktadır. Zaten bu yetersizlikten dolayıdır ki, Osmanlılardan yardım istemişler ve Selman Reis, II. Bayezid tarafından Memlûk Devleti'nin hizmetinde çalışması için hususi olarak Memlûklere gönderilmiştir. Anlayacağınız, Osmanlılar komşu Müslüman devletlere komutan bile ihraç etmişlerdir!

Portekizlilerle yalnız başlarına başa çıkamayacaklarını anlayan Memlûkler, sonunda Osmanlılardan top ve gemicilik alanlarında yardım istemekte bulurlar çareyi. Bunun üzerine Sultan II. Bayezid, 22 Ağustos 1510 tarihinde İskenderun limanından Memlûk donanmasına ait gemilerle Kahire'ye, 30 gemi yapımına yetecek kadar kereste, demir, silah ve malzeme yollar. Ancak bu malzemeleri taşıyan gemi daha yoldayken, Rodos Şövalyelerinin saldırısına uğrar; çok geçmeden korsan şövalyelerin Osmanlı gemisini ve taşıdığı malzemeleri ele geçirdikleri haber alınır.[7]

Ne var ki, İslam dünyasının kalbine yönelmiş olan Portekiz mızrağını püskürtebilmek için yılmamak ve yardıma ısrarla devam etmek şarttır. Nitekim ertesi yıl, yine yola çıkan gemiler Kahire'ye da-

7 Nicolas Vatin, *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar: Doğu Akdenizde Savaş, Diplomasi ve Korsanlar*, Çeviren: Tülin Altınova, İstanbul 2004, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 304-305.

ha büyük bir yardım paketi götürmekte ve paketin üzerinde "Gönderen: Osmanlı" diye bir yazı okunmaktadır.

Kızıldeniz'deki Hıristiyan tehdidi gerçekten de korkutucu boyutlara ulaşmış durumdadır. Portekiz'in Hint Okyanusu'ndaki kuvvetlerinin başı Albuquerque'in gözü dönmüş, Goa, Malakka gibi Hint limanlarını ve kalelerini ele geçirdikten sonra gemilerinin burnunu Kızıldeniz'e çevirmiştir. Hedefi, "Rumi"lerin kökünü kazımaktır. Tabii ancak "Rumi"nin gönüllü Osmanlı levendi anlamına geldiğini biliyorsak bu komutanı neyin bu kadar korkuttuğunu anlayabiliriz. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden (mesela Karaman'dan) gönüllü olarak bu uzak diyarlara giden "Rûmiler", yani Osmanlı levendleri, Cidde ve Aden limanlarında Portekiz kuvvetlerine karşı bir direnişi örgütlüyor, yöre halkına yeni savaş teknik ve taktiklerini öğretiyor, Akdeniz'de savaşlardan kazandıkları tecrübeyi dindaşlarıyla cömertçe paylaşıyorlardı.[8]

Albuquerque'in niyeti, gerçekten de ciddi ve -tabii bizim için- kötüydü. Hemşehrisi Kolomb'un misyonunu inatla ve açıkça sürdüren Albuquerque, Müslümanları Kutsal Topraklar'dan silip süpürmek için sinsice bir plan hazırlamış ve Portekiz Kralı'na yazdığı 1 Nisan 1512 tarihli mektupta bu niyetini açıkça ilan etmişti. Şu ürkütücü maddeler zikrediliyordu mektupta:

1) Kızıldeniz ve Basra Körfezi'nde giriş çıkışları kontrol altına almak,

2) Yemen ve en önemli limanı Aden'i ele geçirmek,

3) Nil nehrinin yanında yeni bir paralel kanal kazdırıp nehrin yatağını değiştirmek suretiyle Memlûklerin hayat kaynağı olan Mısır'ın kuraklıktan kırılmasını sağlamak ve, en önemlisi de,

4) Cidde'yi düşürdükten sonra Mekke'yi ele geçirip Kabe'yi yerle bir etmek, dahası, "Medine'deki Hz. Muhammed'in mezarını Hıristiyan topraklarına kaçırmak".[9]

8 Rumiler ve Rumi terimlerinin Osmanlı toplumunda işgal ettiği mevkiyle ilgili yapılmış önemli bir Türkçe çalışmayı Salih Özbarana borçluyuz. Bkz. Bir Osmanlı Kimliği: 14.-17. *Yüzyıllarda Rûm/Rûmi Aidiyet ve İmgeleri*, İstanbul 2004, Kitap Yayınevi.

9 Kaynak: F. C. Danvers, *The Portuguese in India*, Cilt: I, Londra 1894, s. 268-271'den nakleden Muhammed Yakub Mughul, Kanuni Devri [Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı Hint Müslümanları Münasebetleri, 1517-1538], Ankara 1987, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s.52

Aynı zamanda Albuquerque, Safevi Devleti'nin başındaki Şah İsmail'le de anlaşarak Memluk Devleti'ni ortadan kaldırmak için büyük bir harekata girişme hazırlığındaydı. Elçiler gelip gidiyor ve Şah İsmail ile Kral Manuel arasında, Osmanlı'ya karşı karadan ve denizden bir harekata girişilmesi gündemdeydi.[10]

Başarılı olursa bu harekat sonucunda Mekke ve Medine'nin Portekiz kuvvetlerinin, ve onunla işbirliği yapan Şii devleti Safevilerin eline geçmesi, İslam aleminin şerefini ayaklar altına düşürecek, onu dostun da, düşmanın da yüzüne bakamaz hale getirecekti.

Ne var ki, Osmanlı tahtında bütün bu stratejik değişimi bir radar gibi okuyabilen bir padişah, Yavuz Sultan Selim oturuyordu. Yavuz, Hasan Can'ın rüyasında olduğu gibi, davet edilmiş veya kendi deyişiyle, bu işe memur edilmişti.[11] Kararını verdi: Bu iş böyle olmayacak, küffarın edip eyleyecekleri uzaktan seyredilmeyecekti.

Osmanlı istihbaratının en yaman dönemlerinden birisi, Yavuz'un saltanat yıllarına rastlar. Nitekim Yavuz, casusları vasıtasıyla bu sinsi projeden haberdar olmuş olmalıdır ki, derhal harekete geçmiştir. İkindi gölgesi gibi ömrü kısa fakat gölgesi uzun olan Yavuz'un eğri kılıcı, çok geçmeden önce Kızıldeniz'e, ardından Basra Körfezi'ne yönelecek ve Süveyş Tersanesi kurularak yapılan gemilerle Hint Okyanusu'nda Osmanlı gemileri ile Portekiz gemileri arasındaki büyük kovalamaca başlayacak,[12] Osmanlı artık Okyanuslarda da söz sahibi olduğunu cümle aleme gösterecektir.

10 Portekiz-Safevi müzakereleri ve ittifak niyetleri için bkz. Palmira Brummett, Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery, SUNY Press, 1994, s. 44 vd.

11Hoca Sadettin Efendi, Tâcü't-Tevarih, cilt IV, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1992, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 132.

12Turgut Işıksal, "Arşivlerimizde Osmanlıların Süveyş Tersanesi ve güney denizleri politikasına ilişkin en eski belge", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 18, Aralık 1969, s. 54-61. Mesela Hadım Süleyman Paşa'nın 1538 tarihinde Portekizlilere karşı giriştiği ve 'başarısız' kaldığı bilinen Gücerat seferi hakkında özet bir bilgi için bkz. Herbert Melzig, *Büyük Türk Hindistan Kapılarında: Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Amiral Hadım Süleyman Paşa'nın Hint Sefer*i, İstanbul 1943, Selami Sertoğlu Kitabevi; İsmail Habib Sevük, "Hint Kaptanı Süleyman Paşanın Gucerat seferi", *Yeni Tarih Dünyası*, Sayı: 17, 21 Mayıs 1954, s. 706-707; ayrıca bkz. Mughul, age, s. 183 vd.; N. Ahmet Asrar, Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devletinin Dinî Siyaseti ve İslâm Âlemi, İstanbul

Sanki bir sürpriz gibi anlatılan Sultan II. Selim'in Açe halkına gönderdiği yardımın evveliyatında böylesine görkemli bir fon uzanmaktadır işte.

Hasan Can'ın ağzından oğlu Hoca Sadeddin Efendi nakleder.

Kendisine sarayında Hasan adlı bir kulun rüya gördüğü, gönderilen mesajın o rüyada şifrelendiği ayan olur. O da bu Hasan'ı, Hasan Can zannederek ona sorar. Rüyayı görmeyen Hasan Can bir tuhaflık olduğunu anlar, sonradan rüyayı görenin Kapıcıbaşı Hasan olduğu anlaşılır.

Buna göre öbür Hasan rüyasında uyurken kapı çalınır, açmaya kalkar ki dışarıda kıyamet gibi asker, önde de dört kişi. Başlarında taylesanlı sarık, ellerinde padişahın ak sancağı, bellerinde kılıç. Sonradan Hz. Ali olduğu anlaşılan dörtlüden biri kapı aralığından seslenir:

"Bizi Hz. Resulullah gönderdi. Selim Han'a selam edip buyurdu ki: Kalkıp gelsün ki Haremeyn hizmeti ona buyuruldu. Var Selim Han'a söyle."

Huzura giren Hasan Can der ki: "Ben rüyayı anlattıkça mübarek çehreleri kızarmaya başladı ve mübarek gözlerinden yaş geldi. Buyurdular ki:

"Biz sana demez miyiz ki bir tarafa memur olunmadan (emir verilmeden) hareket etmemişizdir."

"İşte Memluk seferinin hazırlıkları bundan sonra başladı", diye de ekler tarihçimiz.

1972, Büyük Kitaplık, s. 304 vd. Ayrıca değerli bir araştırma olan İsmail Hakkı Göksoy'un kitabına bakınız: Güneydoğu Asya'da Osmanlı-Türk Tesirleri, İsparta 2004, Fakülte Kitabevi, s. 31-32.

12 Turgut Işıksal, Arşivlerimizde Osmanlıların Süveyş Tersanesi ve güney denizleri politikasına ilişkin en eski belge, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 18, Aralık 1969, s. 54-61. Mesela Hadım Süleyman Paşa'nın 1538 tarihinde Portekizlilere karşı giriştiği ve başarısız kaldığı bilinen Gücerat seferi hakkında özet bir bilgi için bkz. Herbert Melzig, Büyük Türk Hindistan Kapılarında: Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Amiral Hadım Süleyman Paşa'nın Hint Seferi, İstanbul 1943,

Servetini askere bağışlayan Osmanlı generali

Tarihçiler Sultan Melikşah'ın kılıcını iki defa denize batırıp çıkardığını yazarlar. Bu, denizlere açılışı, daha doğrusu kavuşmayı sembolize eden birer jesttir.

İlk kılıç batırma olayı Batum'da, Karadeniz'in hırçın dalgalarına karşı karşı gerçekleştirilmiştir 1086 yılında. Selçuklu tarihçisi İbrahim Kafesoğlu o anı şöyle resmediyor:

> Melikşah Karadeniz'e kadar ilerlemiş, sahile vardığı zaman üç defa ıslattığı kılıcını, buralara ebediyen sahip olduğunu ifade etmek üzere, dalgalar arasına atmıştır. Dönüşünde yanında götürdüğü bir miktar deniz kumunu: "Baba müjdeler olsun! Oğlun dünyanın sonuna kadar hâkim oldu" diyerek Alp Arslan'ın mezarına koymuştur.[1]

Melikşah'ın bundan bir önce durağı Akdeniz'dir. Urfa'yı tekrar fethettikten sonra Antakya'ya gitti. Süveydiye'de kılıcı bu defa Akdeniz'in tuzlu sularına batacaktır. Yine Kafesoğlu hocayı dinliyoruz:

> Melikşah bu esnada Süveydiye'ye kadar uzanmış, Akdeniz'i seyretmiştir. Sahilde bulunduğu sırada, engin deryanın genç

> ruhunda uyandırdığı derin heyecanın şevkiyle vecde gelerek atını dalgaların arasına sürmüş, mağlubiyet acısı tatmayan kılıcını üç defa suya daldırmış ve: "Yüce Tanrı bana okyanusa kadar hüküm sürmeyi nasip etti" diyerek sevincini izhar etmiş, müteakiben Cenab-ı Allah'a sonsuz hamd hissini ibadetin huşûu içinde ifade etmek emeliyle, orada iki rekat namaz kılarak uzak doğudan batı denizinin ucuna kadar bütün memleketleri kendine ihsan eden Hakteaala'ya şükretmiştir.[2]

Bu Selçukluların iki denize açılma projesinin gerçekleştiği andı. Nitekim Fatih de kendisini "iki denizin ve iki kıtanın sultanı" (*Sultanul-Berreyn ve Hakanul-Bahreyn*) ilan ederek Melikşah'ın yüzyıllar önce çizdiği stratejinin tamamlayıcısı olduğunu bildirmiyor muydu? Osmanlı denizcileri Yavuz devrinde Hint Okyanusu'na, Kanuni devrinden itibaren de Atlas Okyanusu'na açılacaklar, İngiltere sahillerine, daha kuzeydeki İzlanda adasına kadar gideceklerdi. İşin ilginç tarafı, bu iki deniz tutkusunun 18. yüzyılda bir Osmanlı Sadrazam-aydınının, Koca Ragıb Paşa'nın dilinde İran Elçisine karşı da dile getirilmiş olmasıdır.

Osmanlı tarihi, yanlış bir şekilde hep bir Avrupa topraklarına ilerleme ve geri çekiliş tarihi olarak takdim edildiğinden, yani Avrupa'yı merkeze alarak bir Osmanlı senaryosu yazıldığından asıl gayesi ihmal edilir. Mesela Kanuni'nin ölümünden 12 yıl sonra başlayan büyük Kafkas harekâtından söz edilmez de, hep Viyana'ya kadar gittik ve döndük diye yazılır. Oysa Kafkas harekâtı, tarihimizin en hayranlık uyandıran kişiliklerinden birisini, Özdemiroğlu Osman Paşa'yı hediye etmiştir hafızamıza.

Belki de şu bayram günü ziyaretine gittiğiniz Eyüp Sultan Hazretleri'nin türbesini geçince yine avlunun içinde demir parmaklıkla ayrılmış kısımda bazı mezar taşlarına rast gelirsiniz. Orada mütevazi bir mezarda karşılar sizi: Kanuni'den itibaren dinmeyen bir fırtına Lala Mustafa Paşa. Ufuklardan ufuklara koşan bu zat, aslen Boşnaktır. Ama Balkan kökenli oluşu, Erzurum'da şirin bir cami yaptırmasına mâni olmamıştır. Hatta Konya, Ilgın'da Mimar Sinan'a muhteşem bir külliye yaptırmıştır ki, içerisinde medresesinden kervansarayına kadar yok yoktur: Cami, sıbyan mektebi, imaret, tabhane adlan, çarşı (arasta), iki han, fırın, mutfak, medrese,

hamam, kütüphane, dükkanlar, çeşme-şadırvan, sebil... (Osmanlı hep Balkanlara yatırım yapmıştı diyenlerin kulakları çınlasın. Bakın bir Balkanlı general görev yaptığı yerleri nasıl imar etmiş?) Lala Mustafa Paşa "Kıbrıs fatihi" olarak bilinir daha çok. Ama Anadolu'nun imar tarihindeki yeri de teslim edilmelidir.

İşte Eyüp Sultan'ın yanı başındaki bu sakin mezarın ev sahipliği yaptığı vücut, 400 yıl önce Kafkas harekâtını Serdar-ı Ekrem unvanıyla üstlenmiş bulunuyordu. Yardımcısı, Özdemiroğlu Osman Paşa'ydı.

Peki Özdemiroğlu Osman Paşa kimdi?

Babası, Özdemir Paşa, Mısır'ın Memlûk beylerindendir. Abbasi hanedanından bir prensesle evlendirildi. Hadım Süleyman Paşa'nın Hint Okyanusu seferine katılan Özdemir Paşa'ya, daha sonra Mısır eyaletinin sınırlarını güneye doğru genişletme emrinin verildiğini görüyoruz. Sudan, Eritre, Somali, Habeşistan ve Yemen'deki fetihlerle Osmanlı bayrağını ekvatora yaklaştırdı. İşin garibi, bütün bu işleri, hepi topu birkaç bin askerle gerçekleştirmesi. Kanuni kendisini Habeş Beylerbeyi olarak atadı. Burada İslamiyetin yayılması için öylesine çalıştı ki, Yılmaz Öztuna'nın ifadesiyle, bugün Habeşistan nüfusunun yarısının Müslüman olması, doğrudan Özdemir Paşa'nın eseridir. O ve oğlu Osman Paşa sayesinde Afrika'nın doğusu Katolik sömürgecilerin eline geçmekten kurtulmuş ve bugüne kadar Müslüman kalabilmiştir.

Kanuni'nin coğrafyamıza yağdırdığı yıldızların hangisini anlatacağımı ben de şaşırdım sevgili okur. Hangisinin peşine takılsam teslim almaya kalkıyor kalemimi. "Beni de anlat" der gibi...

Şu aziz mübarek günde fatihalarınıza bir ucundan takılmak için bu çabaları zahir.

Efendim, işte bu Osman Paşa'nın oğlu Özdemir Paşa, Lala Mustafa Paşa'nın kurmay başkanı olarak çıktığı Kafkas harekatında öylesine görkemli başarılara imza atmıştı ki, sonunda Sadrazamlığa getirildi. Neler yaptığına hızla göz atalım:

Bugünkü Gürcistan'ın başkenti Tiflis'i fethetti (Ağustos 1578).

Hemen ardından Koyun Geçidi zaferi (Eylül 1578) geldi. 2 saat içinde Safevi ordusu perişan edildi. Hazar denizine ulaşıldı.

Şirvan fethedildi ve şair Baki bu fetih için özel bir gazel yazdı.

Şamahı Zaferi (Kasım 1578)

Meşaleler Savaşı (Mayıs 1583): Osmanlı ordusu geceleri de süren savaşta binlerce meşale yaktığı için Meşaleler savaşı adı verilmiştir. 3 gün, 3 gece sürdü. Erivan dahil bütün Ermenistan ele geçirildi.

Beş yıl süren büyük Kafkas seferinde Osmanlı Devleti'nin toprakları tam 300 bin kilometrekare büyümüştü. (Bu rakam, yaklaşık olarak bugünkü Türkiye topraklarının yarısına tekabül eder.) 28 Haziran 1584'de İstanbul'a döndü. Muhteşem bir karşılama töreni düzenlendi. Huzura kabul edildi. Padişah bu büyük serdarın oturmasını istedi. Ancak Osman Paşa, edebinden oturamadı. Ancak dördüncü defa ısrar edilince oturabildi.

III. Murad "Gaza ve önadlarınızı bir de sizin ağzınızdan dinlemek isteriz" deyince "Bizim ne haddimize sultanım. Heman Cenabı Hakk'ın inayeti ve sultanımın helal lokma yedirdiği gazilerin himmeti berekatıdır" diye tam bir Osmanlı'ya yakışır, olgun bir cevap verdi. Heyecanlanan padişah, belindeki murassa (mücevherli) kılıç ve hançerini çıkarıp "Ananın ak sütü gibi helal olsun" diyerek paşanın beline taktı. Bundan sonra artık Osman Paşa'yı Sadrazam olarak göreceğiz.

Yaşlanmış, önce Yemen ve Habeşistan'da, sonra da Kafkaslardaki görevlerinde büyük iklim değişikliklerine dayanamayan vücudu yıpranmıştı. Yine de Eylül 1584'de Tebriz'i fethetti. Yavuz'un fethinden tam 71 yıl sonra Tebriz'de yine Osmanlı müezzinleri ezan okudu.

Hastalığı ilerleyince vasiyetini yazdırdı. 10 milyon akçeyi bulan muazzam servetinden hayatta olan annesine, hanımına ve kızına sadece İstanbul'da oturmakta oldukları evi miras bıraktı. Geri kalanını Peygamber Ocağı'na, yani askerlerine devretti. Zaten askerlerine hazineden değil, kendi cebinden maaş ödüyordu.

29 Ekim 1585'de vefat etti. Babası Kızıldeniz kenarındaki Musavva şehrine gömülmüştü. Kendisi Diyarbakır'da toprağa verildi.

Özdemiroğlu Osman Paşa yalnız zaferleriyle değil, yaşadığı örnek hayatla da günümüze eskimez bir mesaj bırakmış oldu. Yalnız başkasını değil, kendini yenmenin de erdemini keşfetmiş alperenlerimizden biriydi o.

Bir Başbakan annesi savaş meydanına gelirse!

Tarih kitaplarında o kadar sık geçen "sefer" kelimesinin Batı dillerindeki karşılığı "kampanya"dır. Her iki kelime, "sefer tası"ndan "yardım kampanyası"na kadar yığınla örnekten de anlaşılabileceği gibi, Türkçemizde iyi komşuluk ilişkileri geliştirmiş durumda. Ancak bu yakınlıkları, birbirinin yerine kullanıldığında garip bir manzara ortaya çıkmasına katiyen mâni olmaz. Kanuni'nin Zigetvar kampanyası veya tersine, "İndirim seferi" diyemiyoruz bu yüzden.

Seferler son derece karmaşık bir tasarım ve örgütlenme, günümüzdeki yaygın deyişle organizasyon yeteneği gerektiren başlı başına birer *ouvre* (eser) olarak görülürse belki mahcubiyetleri azalır da hayalhanemize avdet edebilirler. Tonlarca insan, eşya ve hayvanın kilometrelerce ötedeki dağlara ve çöllere taşınması, başarıyla menzil-i maksuduna ulaştırılması bile arkasında zengin bir beyin emeğinin ve örgüt disiplinin bulunmasını gerektirir. Hem tabiatla, hem eşyayla, hem de insanla girişilen çetin bir mücadeledir aslında seferler. Biz genellikle insanların seferini biliyoruz ki, elbette bu bir yarım bilmedir.

Piknik yapmak için kıra gittiğimizde dahi kilim sermekten tutun da uygun yer seçimine veya konaklayacağımız mahallin suya yakın olmasından sinek ve böceklerden ırak olmasına kadar onlarca tedbire başvuruyorken, on binlerce, bazen de yüz binlerce insanın ve

Yaşlılar seferlere neden katılırdı?

Osmanlı'nın geleneklerine saygısı, yalnız el etek öpmekle sınırlı değildi. Bir Müslüman devlet olarak kendisini tabiatıyla Asrı Saadet'e derinden bağlı hissediyordu. Mesela Hz. Osman devrinde düzenlenen Kıbrıs seferine Peygamber Efendimiz'in halası da "uğur olsun" diye katılmıştı. Bugün İstanbul'un kutsal beldesi Eyüp'ün, türbesi etrafında teşekkül ettiği Eba Eyyub el-Ensari hazretleri de İstanbul'a geldiğinde yaşı epeyce ilerlemişti ve bu soğuk iklime tahammül edemeyip hastalanıp vefat etmişti. Hem "Hala Sultan"ın, hem de "Eyüp Sultan"ın savaşacak halde olmadıklarını tahmin edersiniz. Ancak duaları makbul büyüklerin katılmaları hem asker, hem de komutanlar için doping etkisi yapıyordu ve bu yüzden seferlere katılmalarına özen gösteriliyordu. Aynı kural Osmanlı Devleti'nde de geçerliydi.

tonlarca savaş malzemesinin aşina bir yerden genellikle meçhul bir başka yere sağ salim ulaştırılması, dahası, ulaştırılmakla kalmayıp orada düşman karşısında bir başarı, bir yengi, bir zafer yakalanması ciddi bir iştir. Ancak araştırmacılarımızın içerisine düştüğü skor tarihçiliğinden de yakamızı bir an önce kurtarmamız gerekir. Sonuçlar önemsenmiştir bizde daima. Ama sonuçtan, yani skordan bağımsız olarak da düşünebilmeli değil miyiz tarihteki olayları? Sıkı hazırlanıp yenilmek de, berbat hazırlanıp yenmek de her zaman kabil değil midir?

Bizim için savaşı bir uygarlık anıtı haline getiren düğüm, ondaki insan beyninin ve ruhunun, beden ile eşya ve tabiat arasına gerdiği o zarif hatta yatar. Önemli olan, seferlere boş boş bakıyor muyuz, yoksa onda gizli bu deseni fark ediyor muyuz? Deseni görebilirsek eğer, savaş da, seferler de, zafer ve yenilgiler de birer uygarlık eseri olarak okunabilir, skordan ve taraflardan bağımsız olarak...

Geleneksel bir meydan savaşından sonra savaş meydanının manzarasını hayal etmek her zaman etkileyici gelmiştir bana. Kan kokusu, barut rengi, susmuş çelik sesi; ağaç, tunç ve tabiatın kurduğu bağdaş: Çöl veya orman, bozkır veya dağ...

Savaştan sonra muharebe meydanından toplanan oklar son derece değerli metalardı mesela. Esir alınan kılıçlar, kalkanlar, kargılar da çok değerliydi. Neden? Çünkü düşman, son çarpışmadan bu yana hangi teknolojik buluşları yapmış, hangi teknikleri geliştirmiş? Bu esir silah ve mühimmatın dilinden bunları öğrenme fırsatını yakalardı silah uzmanları. Keza savaşta uygulanan strateji ve taktikler de her iki taraf için gerçek birer askeri ders mahiyetindeydi. Bütün yıkıcı huyuna rağmen savaştan daha cömert bir öğretmen bulunabilir mi askerler için?

Velhasıl, savaş yalnız ölüme değil, düşünmeye de bir davetti.

Yaşlılara saygı

Osmanlı toplumunun geleneksel bir toplum olduğu söylenirse de, bu özelliğinin onun yeniliklere kapalı olduğu yargısıyla örtüldüğünü görürüz. Evet, Osmanlı toplumu geleneklerine saygılıydı, hatta onu varlık sebebi sayıyordu ama bu, tamamen yeniliklere karşı olduğu anlamında gelmez. Kendi döneminde başka toplumlar ne kadar geleneksel idiyse Osmanlı'nın gelenekselliği de aşağı yukarı o kadardır. Zaten modernlik de gelenekselliğin içinden uç vermemiş midir Avrupa'da? Nitekim Cemal Kafadar gibi Harvard Üniversitesi'nde Osmanlı tarihi okutan bir hocamız, Osmanlı'nın 16. Yüzyıldan itibaren içine girdiği modernlik sürecini analiz etmektedir.

Girit önlerinde ihtiyar bir Başbakan anası

Aylardan Haziran, yıllardan 1669'dur. Girit adasını tam 24 yıldır mesken tutan Osmanlı donanmasında bir kere daha mehterler nevbet vurmaya başlıyordu. Asker nihai hücuma geçecekti. Tüneller kazılıyor, lağımlar patlatılıyor, toplar birbiri ardından ateşleniyor ama başkomutan Morosini'den teslim olacağına dair en ufak bir işaret gelmiyordu. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tam İstanbul'dan yetişen gemilere sevinecekken, birkaç gün sonra bu defa Fransızlardan Venediklilere yardım getiren gemiler yanaştı limana. Kaleden "hurra" sesleri yükselirken, Osmanlı canibinde derin bir sessizlik hüküm sürmeye başlamıştı. Ve son darbe Temmuz başlarında geldi. Bir Haçlı donanması imdadına yetişmişti Girit'in. Galiba Akdeniz'in kilidi sökülemeyecekti.

İşte tam bu günlerde kimin aklına geldiyse bilinmez, devrin Başbakanı (Sadrazam) Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa'nın Samsun'un Vezirköprü ilçesinde oturan yaşlı annesi Ayşe Hanım Kandiye siperlerinde göründü. Oğlunu ve "evlatçıkları"nı coşturmaya gelmişti Samsun'dan. Üstelik yanında ortanca oğlunu da getirmişti. Anlayacağınız Köprülüler aile boyu yükleniyorlardı Girit'e.

Hızır gibi yetişen Ayşe Hanım'ın bu büyük cesareti, savaşmaktan bezmiş bulunan askerleri ateşlemiş, morallerini yükseltmişti. Artık daha bir şevkle çalışıyorlardı. Harıl harıl tüneller kazıyor, içine girip patlayıcı yerleştiriyor, göklere ser çekmiş Girit burçlarını çökertmeye uğraşıyor, hatta kalenin içine kadar ilerliyorlardı.

Osmanlı ordusundaki bu canlanmanın ardından artık dayanamayacağını anlayan Morosini, iki generalini, ellerine birer beyaz bayrak vererek Serdar-ı Ekrem'e göndermek zorunda kaldı. Barış görüşmeleri başladı ve 5 Eylül 1669'da antlaşma imzalandı. Girit tamamen teslim olmuş ve bu büyük zafer, Başbakan annesi Ayşe Hanım'ın uğuruna yorulmuştu.

Osmanlı'nın dualı topları

Geleneklerine derinden bağlı olduğundan söz ettiğimiz Osmanlılar, bu tavırlarını yalnız günlük hayatlarında değil, askeriyede de uygulamışlardı. Hatta askeriyenin mevcut gelenekçiliğinin kökeninde bu gelenekçi Osmanlı tutumunun yattığını söyleyebiliriz. Mithat Sertoğlu'nun verdiği bilgilere göre, top dökületeceği zaman önce büyük potalara 40-50 kantar bakır konur ve "Maya tutsun" diye eski top kırıklarından da ilave edilirdi. Tabii orada İngiltere'den ithal kalay da bulunur ve gerektiği kadar ilave edilirdi. Sekreterler ellerinde kalem, yapılan işlemleri tek tek kaydeder, ne kadar malzeme harcandığının hesabını tutarlardı. Bu iş için gereken yakıt, çam odunuydu ve odunların bir sene öncesinden birer kulaç boyunda kesilip özel olarak kurutulmuş olmaları gerekirdi.

Törende ustalar ve çıraklardan başka elinde kum saatiyle muvakkiti, imamı, müezzinleri, duacıları görürdünüz. Dualar okunduktan sonra "Allah Allah" diyerek iki fırına birden ateş

verilirdi. Muvakkit saat tutar, dökücü ve ateşçiler sadece gözlerini dışarıda bırakan tepeden tırnağa keçe giysiler giyinirlerdi. 20 saat tamam olunca Sadrazam, şeyhülislam, vezir, şeyh, rical ve ayana haber verilip davet edilirdi. Artık kalayı eriyiğe katma vakti gelmiştir. Ardından dökümhanede sadece 40 kişi kalır, diğerleri dışarıya çıkarılırdı. Çünkü erimiş tuncun akarken 40 çift gözden fazlasına tahammül edemeyeceğine inanılırdı!

Bitmedi. Şimdi sıra herkesin cebindeki paradan birkaç tanesini -artık altın mı olur, gümüş mü, o vereni ilgilendirir- kızıl tunç deryasının içine atmasına gelmiştir. Bu da yapıldıktan sonra gemi sereni büyüklüğündeki cam çubuklarla erimiş tunç deryasını karıştırmaya başlardı görevliler. Cam çubuklar eridikçe yenisiyle değiştirilirdi. Ancak dikkat! Kalıplara dökülme kıvamına gelmiş tunç eriyiğinin yanında tek bir damla bile su bulunmamalıdır, zira akarken neme hiç tahammülü yoktur tuncun. Sıcak ejder her an infilak edebilir ve nice canlara kıyabilirdi.

Bu sırada dış sofada şimdiki gibi deve olmasa bile 40-50 kurban kesilir ve yine dualar edilirdi. Kimlere mi? Tabii padişaha, devlete, millete vs. ama özellikle de tophanede daha önce şehit olmuşların ruhlarına. Duayı, dökücülerin kazan başına gelip, "Allah Allah" diye kapağı açıp erimiş tunca yol vermeleri takip eder, bu ateşten ejderin yüzlerini yaladığını hisseden seyircilerin bazısı korkularından avaz avaz ezan okur, bazıları ağlar, bir kısmı da hayret ve korkudan taş kesilirlerdi.

İşte böyle top dökerdi atalarımız. Belki de şairin dünyasında resmettiği gibi anlatılması zor bir dünyaydı Osmanlınınki:

Giymiş biraz gümüş, biraz ateş, biraz sema
Pür-hüsn ü pür-sükûn u pür-esrar u pür-eda.

Silistre'den uçan bir çift güvercin

Şanlı Silistre. Nazlı Silistre. Kanlı Silistre. Atlasımızın bükülmez iğneleri olan minarelerin, gölgelerini "Gazi nehrimiz" Tuna'nın hafızasına emanet bıraktığı kale... Gözyaşlarımızdan dökülen duaların diktiği gökkuşaklarının serdarı... Bayram günlerinde gönüllerimize uçurulan bir çift güvercinsin sen...

O Mayıs günü Silistrenin komutanı Sert Mahmud Mehmed Paşa kelimelerini daha bir bileyleyerek döküyordu. "Hiç merak etmeyin" diyordu umutsuzluk pınarından içmiş gözlere bakarak, "devletimiz bizi yalnız bırakmaz. Sadrazam şuracıkta, Şumnu'da. Dayanın. Gönlünüzü ferah tutun. Evvel Allah, Ruslar gelmeden yetişeceklerdir imdadımıza."

Ne var ki, yardım bir türlü gelmiyor, daha da kötüsü, Rusların dağ tarafına yaptıkları yığınağın ardı arkası kesilmiyordu. Sessizliğin türküsü bir rüzgâr gibi esiyordu gözbebeklerinde. Yardım geciktikçe Mehmed Paşa'nın içi içini yiyordu. Yardım neden gecikmişti? Oysa Rus ordusu, işte toplarını dizmiş, kamplarını kurmuş, hücum hazırlıklarına başlamıştı. Gazi nehrimiz Tuna ve üzerinde yer alan Nazır adası o güne kadar şehre bir nevi nefes borusu ödevi görmüştü ama Rusların onu kapamaları da an meselesiydi. Nitekim Ruslar Başkomutanlarının gelmesiyle hücuma geçmişlerdi ya, Şumnu'daki Sadrazam İzzet Mehmed Paşa'dan çıt çıkmıyordu.

40 bin kişilik bir kuvvete malik bulunan Rusların 152 tane de ağır topu vardı. Mahsur kalan Osmanlı askerinin sayısı ise taş çatlasa 8 bini geçmiyordu. 40 bin Rus'a karşı 8 bin Mehmetçik'le savunulacaktı Silistre.

Surlarda gedikler açıldıkça hemen onarılıyor, dur durak bilmeyen hücumlar başarıyla püskürtülüyordu. Bazı akşamlar Sert Mehmed Paşa, yanına serdengeçtileri alıp kaleden dışarı çıkarak baskınlar düzenliyor, düşmanın moralini çökertmeye çalışıyordu. Kale harap olmuş, halk her Allah'ın günü başlarına düşen güllelerden bıkıp usanmış, artık ne olursa olsun teslim olunmasını istiyordu. Nitekim General Krasovski kaleye bir elçi gönderip boşuna direnmemelerini, o çok güvendikleri Sadrazamın ordusunun Şumnu'da yok edildiğini, bir an önce teslim olmazlarsa başlarına geleceklerden kendilerinin sorumlu olacağını bildirmişti.

Yıllardan 1829, aylardan Mayıs'tı. Silistre kalesine bahar bir türlü gelmek bilmiyordu. Kaledeki halk temsilcileri toplandı; komutandan kaleyi teslim etmesini istediler. Sert Mehmed Paşa, bu acı teklifi işitince içinde göçükler açıldığını hissetti. Demek onlar da, öyle mi? İşin garibi, şehrin valisi olan Hacı Ahmed Paşa da "teslimiyetçiler" arasındaydı. İyi de kendisi ne için ve kimin için savaşacaktı?

Biraz daha dişlerini sıkmalarını tavsiye etti onlara ve özel olarak eğitilmiş posta güvercinlerini getirtti. Kafesin içinden bir beyaz, bir de siyah güvercin seçti özenle. Üzerine birkaç cümle yazdığı notları güvercinlerin narin, kırmızı ayaklarına bağladı: "Ruslar, bozguna uğradığınızı söylüyor. Doğru mudur? Şayet doğruysa siyah güvercini, değilse beyaz güvercini geri yollayın." Mesajın düşman eline geçmesi ihtimaline karşı geliştirdikleri şifreli haberleşme yöntemlerinden biriydi bu.

Güvercinler okşanıp sevildi ve Bismillahlarla salındı Şumnu canibine. O günden itibaren askerlerin gözleri umutla ufuklara dikiliyor, göklerde Haziran sıcağının buharıyla görüntüleri titreşen kuşların arasında beyaz güvercinlerini arıyorlardı. Beyaz güvercin, ah beyaz güvercin, geri getir Silistre'nin umutlarını!

Günlerce gözlerini kısarak baktılar ufka. Zamanın petekleri acıya çalıyordu: Ya siyah güvercin gelirse?

Derken günlerden bir gün ufukta siyah güvercin belirdi. Havada taklalar atarak, derin kavisler çizerek bir burca konduğunda kara haber çoktan yayılmıştı şehre. Güvercinin ayağında gelen mesajda, üzgün olan Sadrazam, "Talih-i harb bize gülmedi. Artık Silistre'yi sana ve Allah'a emanet ediyorum" diyerek gözyaşlarını azık olarak yolluyordu.

Kalenin etrafındaki kuşatma sanki bir kat daha sıkılaşmıştı.

Silistre Destanından

Silistre derler bir küçük kale,
İslamın başına oldu bir bela,
Urun babalarım, dönmeyin hele,
Nice sabi sübyan eyledi figan.

…

Küffar galip geldi, çıkılmaz başa,
Kalenin içini yaktı ateşe,
Hendekler kazdırdı Sert Mahmud Paşa,
Kimsenin gönlünde kalmasın güman.

…

Heman küffar sürdü [bizi yokuşa -MA]
Çok emekler çektik, hep gitti boşa,
Hûda insaf vere Hacı Ahmed Paşa,
Sebebi sen oldun billahi inan.

…

Vekil-i Resulsün Sultan-ı cihan,
Ehl-i İslam sana duada her an,
İnşallah rahata düzülür cihan,
Ruşeni eyledi bu cengi ıyan.

Aktaran: Mehmed Halid Bayrı, "Silistre Destanı"

Ahali şimdiden denklerini hazırlamıştı bile. Panik Tuna'nın yeşilinde çınlıyordu. Bu gelişme üzerine Vali Ahmed Paşa komutanları topladı. Ellerinden geleni yaptıklarını, ancak kaleyi teslim etmekten başka çarelerinin kalmadığını söyledi. Komutanlar susuyor, sağanaklarını içlerine boşaltıyorlardı. Sonunda, suskunluk çölüne kamayı Sert Mehmed Paşa soktu.

"Baka Paşa", dedi tok bir sesle, "Gücenmece, darılmaca yok, tamam mı?" Vali, tamam der gibi baktı önüne. Bu "sert" ve "mert" paşanın neler söyleyeceğini iyi kötü tahmin edebiliyordu. Mehmed Paşa'nın gür sesi odanın camlarını dövüyordu: "Bu kale ne senin, ne de benimdir. Devlet bizi buranın müdafaasına memur etti. Allah'tan ümit kesilmez. Binlerce şehidin kanıyla sulanmış bir kaleyi düşmana teslim edenler arasında yer alamam. Canımın hiç kıymeti yoktur. Yarın hepimiz öleceğiz. Ama ben şehit olarak ölmek isterim, esir olarak değil. Çocuklarım var, şimdi onlar da serhatlerin kimbilir hangi köşelerinde vatan için dövüşüyorlardır. Sonra onların yüzüne nasıl bakarım?"

"İyi söylersin Mehmed Paşa amma neyle ve kimle savaşacağız? Biliyorsun, bir tutam barutumuz dahi kalmadı." Vali'nin bu itirazı üzerine Mehmed Paşa'nın bir ırmak gibi coşkulu sesi mecliste bir tokat gibi patlayacaktı: "Topa karşı tüfekle, bombaya karşı süngüyle savaşacağız. Size bir saat mühlet. İyi düşünün. Gelmek istemeyenler kalede kalabilir. Kimse gelmese bile tek başıma kaleden çıkacak ve düşmanla savaşacağım."

Hayret! Bir saat sonra eli silah tutan herkes, firesiz kale kapısının önünde hazırdı. Hava kararmıştı. Rivayete göre, o Haziran akşamı Silistre semasını, melekler kanatlarıyla serinletiyordu. Kapı açılınca ucu alevli birer ok gibi fırladılar Rus istihkamlarına doğru. Top tüfek yağmuru altında cepheden hücuma geçmişlerdi. Sert Mehmed Paşa kuşatma zincirinin göbeğine boşaltıyordu bütün nefesini. Sonunda neye uğradığını anlayamayan Rus birlikleri panik halinde geri çekilmiş, kale uzun zamandan beri ilk defa derin bir nefes almıştı. Dualar ve tekbirlerle gittiler; döndüklerinde tam 2 bin yoldaş muharibin şehadet şerbetini içtiğini fark ettiler.

Günün ışımasını beklediler sabırla. Sonra kaleden sessizce çıkıp meleklerin ellerine emanet ettikleri cenazeleri topladılar tek tek. Bir

ara askerin birisinin, gömmeden önce eliyle arkadaşının yarasını yokladığına ve koynundaki Enam cüzünün üzerindeki kanın eline bulaştığına şahit olundu. Mehmetçiğin, cüzü şehit arkadaşının boynundan ihtimamla çıkardığı, kutsal bir emanetmişçesine kendi boynuna taktığı ve arkadaşını oracıkta kazdığı çukura bir tohum gibi emanet ettiği görüldü.

İstanbul'daki Askeri Müze'yi gezenler, teşhirdeki o kanlı cüzün arka yüzünde neler yazdığını göremezler. Oysa Balkanların kilidi olan Silistre'den uçurulmuş bir çift güvercin resmi yuva yapmıştır orada. Biri siyah, öbürü beyaz iki güvercin.

Bugünün Silistreleri, bugünün Mehmed Paşaları, bugünün siyah ve beyaz güvercinleri uzağınızda mı sanıyorsunuz? Eğitimin, bilginin, aşkın Silistre destanlarını yazmak için yola çıkan çağımızdaki ufukların efendilerine, tarihin tarihte kalmadığını ispatladıkları için şükran ve minnet duygularıyla yazıldı bu yazı.

Ahmet Rasim ve Tuna acısı

Birinci Dünya Savaşı'nda Başkumandanlığımız, gördüklerini derinliğine anlatabilecek kalem sahiplerini sınırlara davet etmişti. Bu çağrıda, olup bitenlerin yalın sathını köklere doğru indirmek ihtiyacını duymanın tesiri vardı: Çünkü dünya yüzünde az millet, biz Türkler kadar, hadiselerin sathında kalmanın acısını çekmişdir: Devletlerimizi bile bu illet sonunda kaybettik.

Üstad Ahmet Rasim de Rumen cephesine gitti. Malûmdur ki, Osmanlı ve Alman orduları aynı cephe üzerinde beraberce dövüşerek, Galiçya'da Moskof saldırısını durdurmuşlar ve başarılı savaşlar sonunda Bükreş'i işgal etmişler, Bukovina'yı ele geçirmişler ve çok değil, o tarihten yüz yıl önceki Türk sınırlarına erişebilmişlerdi:

İşte Ahmet Rasim bu yakın geçmiş duygusunu, Tuna'nın sularına bakarak öylesine dile getirdi ki, gençliğinde, *Tercüman-ı Hakikat*'e yazdığı içli nesirlerine başlık olarak seçtiği "Kitabe-i Gam" (Yas Anıtı) tabirinin asıl yeri, bu kaybedilmiş vatandan son seslenişler oldu. Nur içinde yatsın üstad...

***

Sofya'dan İshaklı-Tolca demiryolu üzerinden Osmanlı Karargahı'na yol alan Ahmet Rasim'i uykusundan kalın bir ses uyandırmış. Bir Balkan Türküsü'nü gecenin sessizliğine armağan eden ses...

Ne görsün? Türküyü Rodop Türkçesiyle okuyan genç, bir Bulgar zabiti. Kendi aleminde trenin basamaklarına oturmuş, gözleri yıldızlı geçinin boşluklarında, derdini döküyor:

Ötme keklik barışalım,
Sılamıza kavuşalım,
Senden ötmek, benden gülmek,
Yolumuzda .

Garibim bu vatanda,
Garib kuşlar ötende,

Gariplik o zamandır,
Baş yastığa yetende.

Sesin sahibini tahmin etmişsinizdir. Bulgar üniforması altında bizim "Evlad-ı Fatihan"dan bir Anadolu kökünün torunu... Fetihler devrinin kapanmasından sonra kendi kaderine bıraktığımız milyonlardan birisi...

Beraber ağlaşmışlar.

Anası, 1827 Türk-Moskof savaşı sonunda evini barkını bırakıp İstanbul'a sığınan Tuna Ötesi Türklerinden olan Ahmet Rasim hıçkırır: "Tuna'nın sesi hiç de yüreğimde böylesine yer etmemiş..." der.

***

Tam 50 yıllık hatıra... 1966-1916 = 50 yıl... Yarım asır.

İçimde, Fırat'ın Tuna'ya benzeme korkusu ile hatırlatmak istedim: Çünkü 20. yüzyıl başında nasıl avare isek, sonunda da aynı boşluktayız.

Cemal Kutay, "Tuna'nın acısı"

Bosna'da "Devlet Zamanı"

> Şu kadar var ki, bu şirazenin bozulup düzelmesinde bizim medhalimiz yok. Kusur varise mücelliddedir.
>
> **Bosna halkından Cevdet Paşa'ya** (*Tezakir*)

Miladın 2004. yılında Temmuz ve Bosna beraber geldi asumanıma. Önce Mostar buyur etti sofrasına fakiri, çöl sıcakları ve mavilerin en sevdalı yüzüyle. Karagöz Camii'nin yeniden ibadete açılışı sırasında güzel insan Mehmet Genç hocayla birlikte bahçedeki yumurta biçimli taşların üzerinde kılınan Cuma namazı, ardından başlayan şehir sortilerimiz: Türk kahvesi kokuları, kartpostal yüzlü dükkanlar, salaş kıyafetli turistler ve üzerinden restorasyon buğusu tüten tarihi binaların kireç ve taş rayihaları içinden geçerek nicedir kırık hilali yeniden çatılmış, dirilen ve dirilten Mostar Köprüsü'ne ulaşıyoruz.

Mostar Köprüsü'nü yaya trafiğine kapalı buluyoruz ne yazık ki. "Tören var birazdan, protokol ağırlıklı, onun için şimdilik kapalı" gerekçesini öne sürüyor görevliler. Prens Charles'tan Araplara kadar pek çok dünyalı oradaydı. Lakin Türkiye Başbakanı Recep Tayip Erdoğan, çok-ölümlü hızlı tren kazası yüzünden katılamamıştı törenlere. 'Kazada giderek artan ölü sayısını kendi gözleriyle incelemek istediği için...' diye haber geçmişti ajanslar. 'Herşeye rağmen gelmeli, yerinde bulunmalıydı' diyorum dostlara. Zira töreni düzenleyenlerin, Başbakan'ın protokolde boş kalan yerini, Devlet Bakanı

Beşir Atalay'a biraz da gönülsüzce verdiklerini öğreniyoruz yetkililerimizden. Mostar'daki Hariciye görevlisi acar genç, "Köprünün yeniden inşası için tam 1 milyon dolar verdik, tabii ki protokolde yer alacaktık" diyor ve protokol için verdikleri mücadeleyi anlatıyor bize.

20 milyon doların 1 milyonunu vermişiz ama açılışta yok sayılıyoruz! Bu yürek burkan cevabın gerçek cevabını, bir hafta sonra gittiğim Saraybosna'nın kalabalık bir kafetaryasında, Bosna'nın serazad düşünürlerinden Nejad Latiç veriyor: "Türkiye, atalarının yaptırdığı köprüyü tamir etmek için tek başına bu parayı karşılayamaz mıydı da bizi ele güne muhtaç etti? 2 milyon Türk, kişi başına yalnızca 10 Dolar (13,5 milyon TL) yardımda bulunsa bu iş kökünden hallolmuştu. Bunun için devletin bir kampanya açıp konuyu halka duyurması yeterliydi. İnanıyoruz ki, Türk halkı bu muhteşem ecdad yadigarına mutlaka sahip çıkardı."

Devlet? Neredeydi sahi? Buradan 'devlet' gideli neredeyse bir asır olmuştu; belki de daha uzun bir zaman.

Vaka-i Hayriyye'ye kadar uzanır Bosna'da "Devlet Zamanı"nın parçalara bölünüp dağılma ve erime sürecinin başlangıcı. Hikayesi epeyce uzundur bunun ve zaten bu hikâyeyi geniş olarak 2004 yılında yazdım ve sonra da kitaplaştırdım (*Osmanlı Tarihinde Maskeler ve Yüzler*, 2005). Burada kısaca toparlamaya çalışayım.

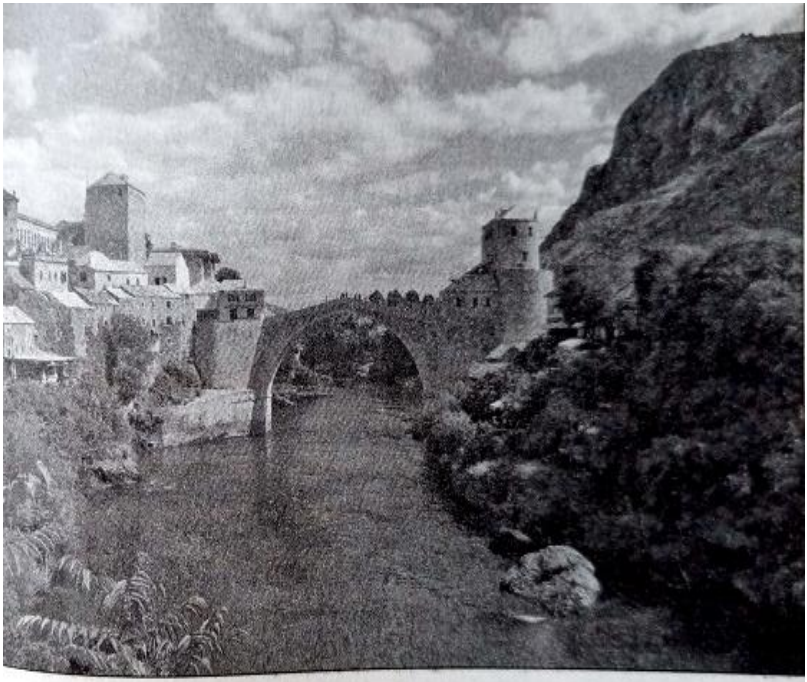
1826 yılı, Osmanlı makinesinde bir dönemin çatırtılarının ayyuka çıktığı tarihlerden biridir. Bir başka deyişle, yeni bir dönüşüm rüzgârı esmektedir Devlet-i Aliyye'nin diyarına ve bu dönüşümün baş maniası olarak Yeniçerilik hedefe yerleştirilmiştir. Yeniçeri Ocağının bozulması üzerinde *Üss-i Zafer* müellifi Esad Efendi'den beri mebzul miktarda laf imal edilmiştir, hatta 'Genç' Osman'ın Yeniçeriliği kaldırıp yeni bir ordu kurmak istediği ve bu yüzden ocağın gazabını üzerine çektiği gerekenden fazla tekrarlanmıştır.[1] Hep laf u güzaf üretmeye alışmışların ağızlarına peleseng ettikleri bu sloganları terk etmenin ve tarihin kendi seslerini dinlemenin zamanı gelmedi mi hala?

Bazı tarih bilmişlerin iddia ettikleri gibi, Osmanlı tarihinde 'Genç Osman' diye bir padişah yaşamamıştı. Onu gençleştirenler, 'Genç' (Jön) Türkler ve en başta da, ateşli 'Genç' Türklerden Mizancı Murad olmuştur. Klasik Osmanlı tarihlerindeki 'Sultan Osman-ı Sani'nin nasıl olup da 'Genç Osman' halesiyle kutsallaştırıldığının hikayesini yukarıda ismini zikrettiğim kitabımda bulabilirsiniz.

Velhasıl, Yeniçeri Ocağını kaldıran Sultan II. Mahmud'un kurmak istediği otokrasiye en sert direnişlerden birisi, Bosnalı ulemadan gelmiş ve Boşnaklar getirilmek istenen yeni 'gavur' kıyafetlerini giymeyi reddetmişlerdi. Bununla da yetinmeyip kararın geri alınmasını ve Yeniçeri Ocağının ihya edilmesini, bir başka deyişle, devletin yaptığı hatadan dönmesini istemişler, bunun için bir de mektup kaleme almışlardı. İstanbul bu mektuba, Bosna halkının üzerine bir ordu göndererek mukabele etmiş ve sonuçta çeyrek asır süren Bosna-Osmanlı mücadelesi, merkezin zaferiyle (tabii bir Pirus zaferiyle) ama aynı zamanda Boşnak Müslümanların, Osmanlı'nın Müslümanlığından şüphelenmeleriyle de sonuçlanmıştı. Habsburgların 1909'da Bosna'yı ilhak etmelerinin altındaki zemini, Sultan II. Mahmud ile Sadrazam Mustafa Reşid Paşa el ele ve omuz omuza vererek döşemişlerdi!

Evet, Bosna halkının yalnızlığı 1826'da başlamıştı. Nitekim halkın bu tarihten önceki gerçek Osmanlı dönemini 'Devlet Zamanı' diye anması boşuna değildi. Osmanlı, Bosna'yı bütünüyle kavrayıp kuşatan ruhun kendisi olmuştu. Ruhunu bir deri geçirmişti Bosna'nın yüzüne. Fatih Sultan Mehmed'den itibaren Boşnaklar Osmanlı'yı 'gerçek' bir baba olarak hatırlıyorlardı. Şimdi yine aynı şekilde hatırlamak istiyorlardı ama araya perdeler girmişti; kalın perdeler.

Cevdet Paşa Bosna'nın bu durumunu, cildi dağılmış, "Şirazesi bozulmuş" bir kitaba benzetiyordu. Ama ardından da hemen ekliyordu: "Lakin yazılarına hiç halel gelmemiş ve kağıdları sağlamdır." Şirazesi yeniden örülür örülmez yine eski şeklini alacaktır. Örecek olan da Sultan Abdülaziz'in gönderdiği yeni fermandır. Böylece Cevdet Paşa, Bosna'yı yine Osmanlı şirazesiyle kitaba raptetmeye, Bosna'yı yeniden Osmanlı cildinin içerisine almaya çalışır. Zihinlerde oluşmuş bulunan 'gavur Osmanlı' imajını silmeye adar bütün Bosna mesaisini. En azından o devir için başarır da.

Mostar Köprüsü'nün bu gizemli görünüşü, bir edebiyatçının onu "taş kesilmiş hilâl" diye adlandırmasına yol açmıştı.

Silistre kalesinin savunmalarından biri için anlatırlar. Kale komutanı, etrafı düşmanla çevrilmiş ve birkaç günlük yiyeceği kalmış olan kalesinde Belgrad'daki Sadrazamdan haber beklemektedir. Uzun zaman gözler ufka dikili kalır. Nafile. En son çare olarak kaledeki posta güvercinleri gönderilir. Güvercinlerden birisi siyah, öbürü beyazdır. Ayaklarına da birer kâğıt bağlanır. Kağıtta, yardıma gelebileceklerse beyaz güvercini, gelemeyeceklerse siyah güvercini yollamaları istenmektedir Belgraddakilerden. Yine günlerce haber beklenir ufuklardan. Siyah güvercin mi gelecektir, yoksa beyaz güvercin mi? Ve nihayet bir sabah siyah güvercin kanatlarını çırparak iner kalenin burçlarına. Komutan anlar ki, iş başa düşmüştür.

Boşnaklar da bizden haber beklemişler o günden beri. Devlet baba nerelerde kaldı? Haber gelir de ak güvercin mi kara güvercin mi gelir? Orası belli değildir.

Başçarşı'ya bir çocuk yüzü dökülüyor yağmurla

Elimden düşürmediğim şemsiyemle Saraybosna'nın ünlü Başçarşısı'nın kebap ve kavrulmuş kahve kokuları arasından geçip Gazi Hüsrev Beğ Medresesi'nin sessiz avlusuna sığınıyorum.

Revakın altında şemsiyemi kaparken sakin bir güvercin gibi yanı başıma konmuş bir çift gözle karşılaşıyorum. Bir çocuk yüzü bu; olanca Boşnaklığı üzerinde! Sarı saçları, mavi gözleri, dal gibi boyu, çıkık elmacık kemikleri. "Türkçe konuşabilirim isterseniz!" Böyle soruyor olanca saflığıyla.

Adı Yahya. Mimar olan babası, 1992-96 yıllarının katliam fırtınasında ailesiyle birlikte İstanbul'a sığınmış. Yahya henüz 4 yaşındaymış İstanbul'a geldiğinde. Şimdi 16 yaşında. "Savaş senin için ne ifade ediyor?" Bir çocuğa sorulmayacak soruların başında geliyor olmalı bu. Saraybosna Sema Koleji'nde okuduğunu öğrendiğim Yahya'nın gözleri sabitleşiyor, dili kilitleniyor. Gazi Hüsrev Beğ'in gözlerinden yağmur toz şeker gibi dökülüyor aramıza. Yüzüne bakıyorum, o Slav sıkılganlığıyla, "Burada Müslüman olmak ne zor, bilseniz" cümlesini sıcak bir bıçak gibi sokuyor yüreğime. (Ne dediğinin farkında mı bu çocuk Allah aşkına?) Bakışlar kurşunlanmış. Kesik, küskün. Ya sonra? 8 yaşında döndüğünde nasıl bir şehir karşılamıştı kendisini? Bakışları çürük bir diş gibi sızlıyor. "Hiçbir şey yoktu" diyor, "hayat durmuştu." İlkokula İstanbul'da, Kozyatağı'nda başlamış. Babası, geri döndüklerinde bari Türkçeyi unutmasın diye onu ve kız-kardeşini Bosna Sema Koleji'ne yazdırmış. "Okulun nasıl?" diye soruyorum, gözleri ilk defa umutla, hatta gururla ışıldıyor: "Bosna'nın incisi, Saraybosna'nın birincisi."

Karşıdaki mermer duvara bazı isimler kazınmış olduğu çekiyor dikkatimi. Sevgili Yahya'dan öğreniyorum ki, bunlar halen eğitim vermeye devam eden medresenin savaş sırasında kaybedilen şehidleriymiş.

Bosnada "Şehidoloji"

Şehid, şehid, şehid...

Sarıklı şehidler ile kepli şehidler baş başa vermiş, dertleşiyor Saraybosna sokaklarında. Burası şehidlerin toprağın altında, tabakalar

halinde dinlendikleri bir şehir. Bosna'da asırların yüzleri, geleceğin arkeologları tarafından yapılacak kazılarda toprağın altında tabakalar halinde sıralanan şehidler sayesinde tespit edilecek. Nasıl ağaç kütüklerinin içindeki dairelerden geçmiş çağların iklim şartları tespit ediliyorsa, gelecekteki "Bosnaologlar" da şehidlerinden tanıyacaklar Bosna asırlarının şen veya meyus çehrelerini. Velhasıl, Şehidoloji ciddi bir bilim dalı olacak Bosna'da.

Necat İbrişimoviç, Bosnalı bir yazar, heykeltıraş, sanatçı. Onu Başçarşı Meydanı'nın sembolü olan sebilin yanı başındaki kahvede buluyoruz. İçeri girdiğimizde kahvesini yudumluyordu. Bosna'da anlıyorum ki biz Türkler, Avrupa'ya tanıttığımız kahveyi Çin çayına kurban vermişiz. Kahve de, keyfi de Bosna'da kalmış. Son yıllara kadar Türk kahvesi diyorlarmış ama Türklerin kahveye küstüklerini gördükten sonra adını değiştirip "Boşnak kahvesi" yapmışlar.

Kahvelerimizi yudumlarken, İbrişimoviç Bosna tarihi hakkında yazdığı romanlara getiriyor sözü. "Bosna Arslanı" Gradaçaclı Hüseyin Kapudan'ın Osmanlı'nın Boşnakları modernleştirme girişimlerine, yani 'Gavur Padişah'ın reformlarına nasıl karşı koyduğunu anlatıyor. Bosnalılar, diyor, Osmanlı'nın 'Osmanlı' olarak kalması için uğraşıyorlardı. Boşnaklar hiç değilse Sırplar kadar bir özerklikleri olsun istemişler Babıali'den. Buna yanaşmayan Osmanlı'nın Bosna'yı 1878'de Avusturya-Macaristana 'satması'na içerlemişler asıl. Bu satma işi çok ağırlarına gitmiş olmalı ki, bir türlü affedemiyorlar. (Mecazi anlamda değil, gerçekten Avusturya'dan Bosna'yı işgal etti diye tazminat olarak para almışız.) Yine de unutamıyorlar Osmanlı'yı. Kendilerini yüzüstü bırakıp giden babalarının arkasından konuşur gibi kırık bir sesle, "Bizi Avrupa'nın ortasında bir başımıza bırakıp gitti Osmanlı," diye tekrarlıyorlar.

İbrişimoviç bizi heykel sergisine davet ediyor. Heykel? Saraybosna'da? Bunca acıdan sonra hem de? Tereddütle geldiğimiz galerinin kapısından girince başımıza balyoz yemiş gibi oluyoruz. Sergilenen eserler Giacometti'nin o zavallı, kemikleri çekilip uzatılmış figürlerini andırıyor ilk bakışta. Ama, diyor, İbrişimoviç, heykellerin üst kısmı için geçerli bu. Mesela bir Mevlevi figürü inanılmaz bir emekle, tıpkı suya vuran aksin dalgalanması gibi damla damla eritilmiş polyester kaidenin içerisinde. Giacometti parçalanmış insanı anlatmışsa figürlerinde, İbrişimoviç de hafızası ve şuuru

parçalanmış insanın dünyasını avlamaya çıkmış. Bosna insanının trajedisi bundan daha iyi heykelleştirilemezdi herhalde.

İstanbul'a hiç gelmemiş İbrişimoviç ama rüyalarında sık sık dalgaların duvarlarını okşadığı bir camiyi görürmüş. Var mı gerçekten böyle bir cami? diye soruyor olanca saflığıyla. İbrişimoviç'in Bosna'da dilden dile gezen bir şiiri olduğunu da öğreniyoruz. Tarlada çalıştıktan sonra dinlenmek ihtiyacını duyan Bosnalı köylü, bastığı toprağın altındaki binlerce kefensiz yatanı hatırlayarak usulcacık değdirirmiş başını toprağa, şehidler incinmesinler diye.

Fatih'in hakiki torunları

Boşnakların gönül telinde bambaşka bir kimliğe bürünmüş durumda Fatih Sultan Mehmed. Osmanlı demek Fatih demek burada. Abdülhak Hamid, o ölümsüz Merkad-i Fatihi ziyaret şiirinde,

Beyt-i Hudâya konmuş cahın metaf-ı eslaf
Durmuş başında bekler bir kavın türbedârın

derken Bosnalıları mı kasdetmişti yoksa?

Fatih Camii'nde tanıştığımız 80'ini çoktan devirmiş Abdülgani Amca, süngü gibi bir Osmanlı. Gözlüklerinin iyice irileştirdiği çakır gözlerini açarak eskilerden dem vuran bu son Osmanlı'yı bırakmıyoruz. Bizi Osmanlı bağlamış, kim ayırabilir ki? Sadece şadırvandaki sular soluk alıp verirken, caminin ıssız avlusunda çınlayan yanık sesi kubbelere çarpıp geri dönüyor. Mekanlar ve zamanlar birbirine karışıyor. Binlerce kilometre uzaktan Çanakkale şehidlerinin kokusu Fatih yadigarı caminin revakları altında toplanıyor. Bu bir Bosnalı annenin Çanakkale'ye vatanı kurtarmak için giden kocasına yaktığı bir ağıt, daha doğrusu çocuklarına söylediği bir ninniydi:

Çanakkale'de kalır düşman olur mu?
Söyle anne, babamız da ne oldu?
Yoktur, Çanakkale'de şehid mi oldu?
Ninni... Ninni...

Abdülgani Amca, nemlenen gözleriyle Kur'an'da Müslümanlara mutlaka galip gelecekleri vaad edilmiştir diyor. Boş bulunup "inşallah" çekecek oluyorum. 'Bu nasıl iman?' gibilerinden tersliyor beni. "Yok inşallah! Muhakkak! Çünkü o vaad etmiş bir kere. Bunun inşaallahı olmaz." Çanakkale şehidlerinin ruhu tütüyordu onun çakır gözlerinde.

Bosna'da hayat var, sanat var, aydınlar var. Daha önemlisi, iman var. 'Biz Bosna'da Osmanlı'yı muhafaza ediyoruz ve günün birinde, şu veya bu yerde insanlığın şeref ve haysiyetini koruyup gözetecek bir "Osmanlı" muhakkak gelecektir.' Adları gibi inanıyorlar buna. Nitekim Şarkiyat Enstitüsü'nü ziyaretimizde araştırmacı Adnan Kadriç, fakirin *Osmanlı: İnsanlığın Son Adası* kitabına göndermede bulunarak Bosna gezimizi mühürleyen sözü söylüyordu: "Osmanlı insanlığın son adası ise, Bosna da Osmanlı'nın son adasıdır."

Ne yazmıştı 1993 yılında Jean Baudrillard: "Bosna'ya acınmasın. Merhamete asıl ihtiyacı olan bizleriz." Bosna'ya zavallı, ezilmiş, acı çekmiş insanların yaşadığı bir diyar gözüyle bakıp acımaktan vazgeçelim lütfen. Kendisini 'Osmanlı'nın son adası' olarak tanımlayan bir halkın geçmişiyle beraber yaşama umudundan ve entelektüel enerjisinden nasiplenmeye bakalım artık.

İmha edilen büyük hafızamızın hala canlı kalmış bir parçası orada, bize bir şeyler söylemek için çırpınıyor.

Bosnadan iki güvercin uçmuştu bizden yana. Siyah güvercindi ilk ulaşan. Şehid kanlarına bulanmıştı kanatları. Ama beyaz güvercin Bosnalı kardeşlerimizin ellerinde değil midir? Ve bu yeterince bir teselli kaynağı değil midir bizim için?

Aslına bakarsanız, güvercinin ak mı, kara mı olduğu da önemli değil. Bosna yerinde mi değil mi, Boşnak Yahya orada mı değil mi... Asıl önemli olan bu... Ve dikkat ederseniz güvercinler artık bizden değil, Bosna'dan bekleniyor.

Fatih'in eğitim projesini anlamak

Tarihi ölü bilgilerin yuva yaptığı küf tutmuş bir çekmece içinde de servis edebiliriz öğrencilerin önlerine, beyin ve kalplerine düşen birer şarapnel parçası gibi de gönderebiliriz. Tarihin sayfalarını örümceklerin mi yoksa şimşeklerin mi çevireceği hususu biraz da onu öğretenlerin becerisine kalmıştır.

Örümceklerin yazdığı tarihte Fatih'in İstanbul'un maddesini ele geçirdiği üzerinde ısrarla durulur. Şu kadar yarıçapa sahip toplar döktürdüğü, kaç tane 'kadırga'yı karadan yürüttüğü, ne kadar kalabalık orduyla kuşatmayı yürüttüğü gibi askeri ayrıntılar kaplar tarih kitaplarımızın sayfalarını. Oysa Fatih'in bir de unuttuğumuz "küresel" vizyonu vardı: Akıl ile kalbi, "Doğu" ile "Batı"yı, madde ile manayı buluşturacak bir dünyanın merkezini kurmak istemişti İstanbul'da. Ne mutlu bize ki, bu vizyonu lafta kalmamış ve ona giden yolun ilk kilometrelerini elmas taşlarla döşemeyi ihmal etmemişti.

Fatih'in eğitim projesini en somut bir şekilde ete kemiğe büründürdüğü eser, İstanbul'un Fatih ilçesinde bulunan Sahn-ı Seman Külliyesi, yani o çağın en görkemli eğitim yerleşkesidir.

Peki bu Fatih Camii'nin etrafına serpiştirilen yerleşkede hangi eğitim ve bilim kurumları yer almaktadır?

Her biri bağımsız binalara sahip bu kurumları beraberce sayalım.

1. İlkokul (*Daruttalim*).
2. Kütüphane
3. Tıp fakültesi (*Darüşşifa*)
4. Hastane (*Tabhane*)
5. Hazırlık (*Tetimme*) okulları (8 adet)
6. Yüksek öğrenim (*Sahn*) okulları (8 adet)

Fatih Sultan Mehmed bu eğitim kompleksini milletinin hizmetine adamış ve eliyle yazdığı Vakfiyyede tıpkı Mekke'nin fethinden dönen Peygamber Efendimiz (sav) gibi şunları söylemişti:

> İstanbul'un fethi küçük savaş (cihad) idi, bu binaların yapımı ve eğitim hamlesi ise büyük savaştır (büyük cihad).

O asırlar boyu tutkuyla beklenmiş ve Efendimiz tarafından müjdelenmiş olan İstanbul'un toprağını ele geçirmeyi bile kendi yüce hedefleri bakımından 'küçük' görebiliyor, fethin 29 Mayıs 1453'de bitmediği, asıl o gün başladığı mesajını yayıyordu etrafına.

Fatih'in bu eğitim yuvasında yok yoktu neredeyse. Tefsir, hadis, fıkıh gibi dini-İslami ilimler yanında mantık, felsefe ve matematik gibi dünyevi bilimleri öğreten dersler de harıl harıl okutuluyordu. Fatih bu medreselerde ders okutacak öğretmenlerin özellikle kalp aynasının aklın verileriyle süslü olmasına özen gösterilmesini, öğrencilerin de bilim aşıkları arasından seçilmesini şart koşmuş, hangi sınıflarda kimin kitaplarının okutulacağına ve öğrenciye hangi yemeklerin çıkacağına kadar yakından ilgilenmişti.

Nedendi dersiniz bu yakın ilgi?

Çünkü Fatih, devletin ve milletin sağlam temeller üzerinde yükselmesi ve yıkılmaması, insanların her bakımdan mutlu ve zengin olabilmeleri için eğitim ve bilginin önemine inanmış, inanmakla kalmayıp Fatih Camii'nin etrafında bugün de görebileceğimiz bu geniş kapsamlı eğitim organizasyonuna girişmişti.

Ancak Fatih'i, başkalarına talkın verip de kendi salkımlar yutan devlet adamlarıyla karıştırmamak gerekir. Kendisi de tam bir ilim aşığıydı. Hatta bu görkemli medreseyi yaptırdıktan sonra şahsına bir

oda ayırtmak istediğini ve orada bir öğrenci gibi taş yastığa baş koymak arzusunu rektöre ilettiğini biliyoruz. Ne cevap vermişlerdir kendisine biliyor musunuz? "Önce hocaların önünde sınavdan geçeceksiniz, ancak ondan sonra bir odada kalma hakkınız olacak."

İşin ilginç yanı, Fatih bu sözden gücenmemiş, işi ciddiye alıp sınava girmiş ve kazanarak boş vakit bulduğunda odasında ders çalışmıştır. Nihayet bilime saygısı o derecedeydi ki, padişahların sarığını bilim adamları gibi sarması kuralını da getirmişti.

Fatih asıl çözümün bilgide, sorunun ise cahillikte olduğunu görmüştü. Belki de bilgi çağında yaşayan bizlerin onun gerçek fethini 'köhne Bizans'ın surlarını aşmakta gösterdiği askeri başarıdan ziyade, bugün hepimize heyecan aşılayacak olan bu bilgi ve eğitim hamlesinde bulması daha yerinde olacak. O zaman onun gerçek büyüklüğünün nerede yattığına ve neredeyse çağımızın sınırlarında yaşadığına inanacak, büyük düşünenlerin zaman denilen acımasız nehirde boğulmayacaklarına bir kere daha tanık olacağız.

İşte ancak o zamandır ki, Fatih idealleriyle büyüklerden de büyüktü sözünün eşiğine adım atabiliriz.

İlgili yayınlar

Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlılar ve Bilim: Kaynaklar Işığında Bir Keşif*, 2. baskı, İstanbul 2003,

Yaşar Sarıkaya, *Medreseler ve Modenleşme*

“Kardeş! Beylik senin hakkındır”

Cumhurbaşkanlığı seçiminde ibrenin Recep Tayyip Erdoğan’dan Abdullah Gül’e nasıl döndüğü, bu seri dönüş sırasında daha başka kimleri gösterdiği ve o 23 Nisan 2007 gecesi sabah 5’e kadar süren sıkı pazarlıklar, Erdoğan’ın evine gelen o “üst düzey devlet yetkilisi”nin Gül’ün seçimindeki etki ve katkısı uzun süre tartışılacak gibi görünüyor. Üstelik ismi gizlenen bu derin yetkilinin Erdoğan’a, hükümetin başarılarında devletin de payının olduğunu unutmaması uyarısında bulunmuş olması, tarihe dikkate değer bir not olarak düşülmüştür.

Tabii Milliyet’ten Hasan Cemal’in ismi açıklanmayan bir AKP’linin ağzından aktardığı Erdoğan’ın fedakarlığının sahabelerinkiyle kıyaslanması gerektiği yorumu epeyce ilginçti. Hasan Cemal’in sahabe kelimesini daha önce hiç duymamış olması da bir başka ilginçlik olarak karşımıza çıkıyordu. (“Erdoğan’ın sahabe davranışı”, *Milliyet*, 26 Nisan 2007.)

Osmanlı tarihine bu gözle baktığımızda Gül-Erdoğan dayanışmasına en fazla benzeyen olayın Osman Gazi’nin iki oğlu arasında geçtiğini görürüz.

Dönemin kaynaklarından Aşıkpaşazade Tarihi, Osman Gazi’nin vefatını izleyen olayları şöyle anlatır bize:

Üç ölüm peş peşe gelmiştir o 1324 yılında (bazı kaynaklar bu yılı 1326 diye zikreder): Önce Şeyh Edebali, bir iki ay sonra da kızı Mal-

hun Hatun ahirete intikal etmişlerdir. Osman Gazi hem kayınpederini, hem de hanımını kendi elleriyle defnetmiştir. 3 ay sonra bu sefer ahirete gitme sırası Osman Gazi'ye gelmiştir. Söğüt'te hakkın rahmetine kavuşan Osman Gazi önce oraya defnedilmiş, Bursa'nın fethinden sonraysa vasiyeti gereği oğlu Orhan tarafından "Gümüşlü Kümbet"e taşınmıştır cenazesi.

Ölüm hak, miras helal... Her faninin ölümünden sonra olduğu gibi şimdi sıra mirası bölüşmeye gelmiştir. Aşıkpaşazade'nin deyişiyle Azizler, yani ileri gelenler Bursa'da Ahi Hasan adlı şeyhin tekkesinde toplanarak miras işini konuşurlar.

Aşıkpaşazade anlatmaya devam ediyor:

> Osman'ın malı var mı, yok mu diye sordular. Teftiş ettiler ki bu iki kardeş arasında miras taksim oluna. Baktılar ki ancak fetholunan ülkeler var. Akça ve altın hiç yok.

Osman Gazi'nin parası yok ama ülkesi vardır. Bir de şahsi mal varlığı. Bakalım onlar neymiş?

> Osman Gazi'nin yeni sayılabilecek bir elbisesi vardı. Bir yancığı (atın yanına asılan ve ihtiyaç maddelerini koyduğu torbası), tuzluğu (eskiden tuz her adım başı bulunan bir şey olmadığı için insanlar tuz keselerini yanlarında taşırlardı), kaşıklığı (belinde kaşığın konulacağı kılıf), çizmesi, birkaç tane iyice atı ve bir kaç sürü koyunu, Sultanönü'nde birkaç yüğrük atı ile birkaç çift de öküzü vardı. Başka bir şeyi bulunmadı.[1]

Bir cihan devletinin tohumunu atan ve ismi üç kıtada asırlarca çınlayacak olan adamın öldüğünde çocuklarına bıraktığı miras işte bunlardan ibaretti.

'İyi de feragat bunun neresinde?' diyorsanız, az biraz sabredin lütfen. Geliyorum asıl meseleye.

Bu fakir miras tablosu ortaya çıkınca iki kardeş birbirlerine baktılar. Alaaddin büyük oğluydu Osman'ın. Orhan ise küçük oğlu. Beylik töresine göre ağabeyin beyliğin başına geçmesi gerekiyordu. Orhan, ağabeyine bıraktı kararı. O ne derse o olacaktı.

1 Hazırlayan: Atsız, Aşıkpaşaoğlu Tarihi, İstanbul 1970, Milli Eğitim Basımevi, s. 39-41.

Tarihin akışını etkileyecek bir karar verilecekti orada. Osmanoğullarının soyu Alaaddin'den mi devam edecekti, yoksa Orhan'dan mı?

Tarihçilerin Alaaddin Paşa dedikleri büyük oğul, öncelikle miras hakkından kardeşi lehine feragat ediyordu. Böyle bir babanın mirası paylaşılmazdı ona göre:

Bu ülke senin hakkındır. Buna çobanlık etmeye bir padişah gerek ki memleketin işlerini görüp başara. Padişaha iş görecek lüzumlu şeyler ister. Padişaha lüzumlu olan şeyler bu atlardır. Koyunlar da padişah şöleninin gerektirdiği şeydir. O halde bizim bölüşülecek neyimiz var ki bölüşelim.

Alaaddin Paşa belki de büyük bir devletin anahtarını kilidin içerisinde çeviren bu sözüyle tarihe geçecekti ki, Orhan ağabeyinin bu teklifini duymazdan gelerek tekrarladı:

Öyleyse gel sen çoban ol.

Alaaddin Paşa gözü dünyaya tok olanlara mahsus o sağduyulu cevabını astı Osmanlı tarihinin kapısına:

Kardeş! Babamızın duası ve himmeti seninledir. Onun içindir ki kendi zamanında askeri senin yanına vermişti. Şimdi çobanlık dahi senindir.

Orada bulunan "azizler" de Alaaddin Paşa'nın bu ancak civanmertlere yakışır teklifini onayladılar ve sonuçta Orhan Gazi, yaşı küçük olmasına rağmen beyliğin başına geçti.

Ancak fazilet yarışı durmuyor, devam ediyordu. Orhan Gazi ağabeyinin bu davranışına hiç olmazsa bir vezirlik ile mukabele etmek istedi. "Öyleyse bana paşa ol" teklifinde bulundu kendisine. "Yok" dedi, Alaaddin Bey, "şu ovada bir köy var, onu ver, yeter."

Devlete karşı köy... Lakin bu dünyada kazanılabilecek en büyük zafer olan nefsini yenmeyi başarmış insanın bereketi, köyün gelirinden bir başka manevi bereket fışkırtmayı da bilmiş ve Bursa'da bir tekke ile bir cami yaptırmıştır. Ömrünün geri kalan 5 yılını bugün hala ayakta duran şirin camisinin yakınında yaptırdığı evde geçirmiş, sevgili kardeşine hayır dualarını hiç eksik etmemiştir.

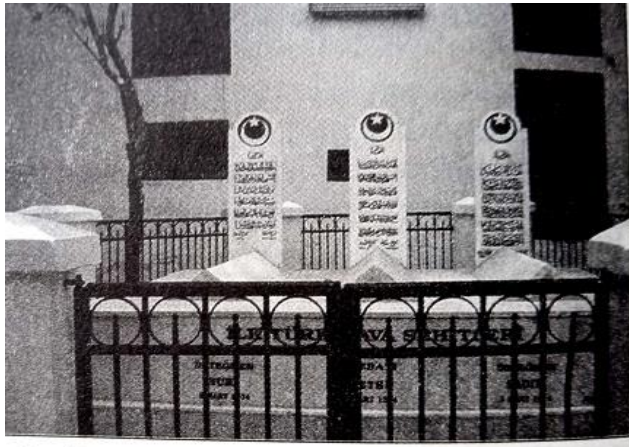
Bu Osmanlı tarihinde bir daha rastlayamayacağımız çelebice davranış, mucizevi boyutlara ulaşan Osmanlı başarısının temellerinde nefsin arzularının değil, feragat ahlakının yattığını yeterince göstermiyor mu? Ve eli kılıç tutan Orhanlara olduğu kadar ağzı dualı Alaaaddinlere de ihtiyacımız olduğu açık değil mi?

Osmanlı'yı göklere çıkarmak!

Bugün Fatih Belediyesi olarak kullanılan eski kaymakamlık binasının karşısında sessiz bir anıt, bize bir şeyler söylemek ister gibi huzursuzdur. Öğrencilik yıllarımdan beri önünden geçip gittiğim, ağaçlarının hışırtısını işittiğim, yaz sıcaklarında gölgelerinden serinlik yudumladığım bu parkın, bizi geçmişimize bağlayan en hüzünlü ama aynı zamanda en meraklı köprülerden biri olmak için yanıp tutuştuğunu sonraları öğrenecektim.

Sahiden de bu göklere fırlamak için hazırlanmış top mermisi şeklindeki mermer sütun neler fısıldıyor bizlere? Bu sorunun cevabını bulmak için hafızamızın kuşunu kafesinden çıkartıp 92 yıl önceye uçurmamız, haritamızın sınırlarını da Kudüs'e kadar uzatmamız gerekecek.

Dünyada ilk uçak, 1903 yılının Aralık ayında uçmayı başarmıştır. Amerikalı Wright kardeşlerin açtığı bu çığır kısa zamanda Avrupalıların da ilgi odağı haline gelmiş ve ilk uçuş denemeleri 1906'da

Şam'da Selahaddin-i Eyyubi'nin türbesi önünde yatan ilk hava şehitlerimizin mezar taşları. Onlar Osmanlı'yı göklere çıkarmak uğrunda hayatlarını kaybetmişlerdi.

gerçekleştirilmiş. Tabii Osmanlı da ilgisiz kalmamış buna. 3 yıl sonra, 1909'da yine bir Aralık günü Baron de Catters adlı Belçikalı bir asilzadenin İstanbul'daki uçuş tecrübesini başarıyla tamamladığını öğreniyoruz. Ancak pilotların acemilik yıllarıdır; bu yüzden sık sık kazalarla karşılaşılması normaldir. Baronumuz üç defa ertelediği uçağıyla Taksim'den havalanmışsa da, çok geçmeden Pangaltı'da bir evin damına çakılı vaziyette bulunmuştur. Ne de olsa ilk adım atılmıştır. Arkasının gelmesi kaçınılmazdır. Özellikle de devrin Genelkurmay Başkanı Mahmud Şevket Paşa işin peşinde olursa...

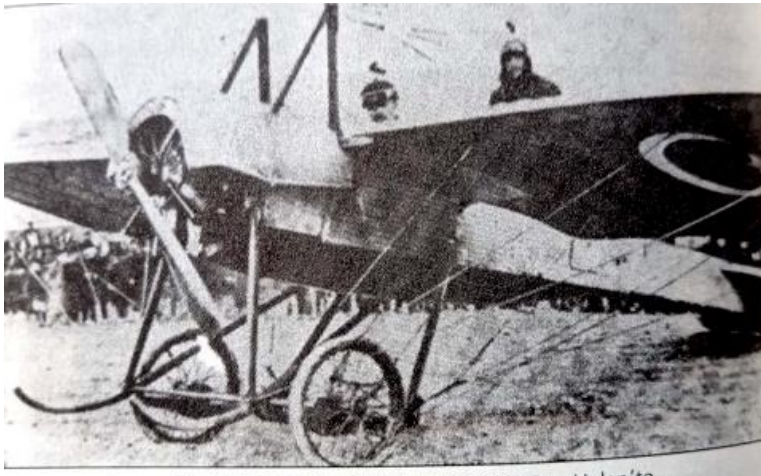
Havacı subaylar Almanya, İngiltere ve Fransa'da tahsil görürken, halktan "iane-i milliye" adı altında para toplanır ve Avrupa'dan iki uçak satın alınır. Birisi, yardım kampanyasının adını almıştır (Muavenet-i Milliye), öbürüne ise Prens Celaleddinin adı konulmuştur. Nihayet bugün adı Sefaköy'e dönüşen Sofraköy'de (yani bugün Yeşilköy Atatürk Hava Limanı'nın bulunduğu mahalde) ilk uçak tesislerimiz yükselmeye başlar. Eylül 1913'e geldiğimizde, Fransız Hava Kulübü'nden 3 uçağın Osmanlı semalarında giriştikleri bir yarışa sahne olur Yeşilköy tesisleri. Çeşitli şehirleri gezerek Kahire'ye kadar ulaşan (yine bir Aralık ayında, bu defa 1913'deyiz) ve İslam alemine moral pompalamaya yönelik bir teknolojik şova dönüşen uçuşlar, Osmanlı askerlerinin Balkan harbinden yaralı çıkan gururlarını tahrik eder.

Buna mutlaka bir cevap verilmeli, Müslümanların yarışta geri kalmadıkları cümle aleme ispat edilmelidir. Bu amaçla Osmanlı pilotları İstanbul-Kahire arasında tam 2.500 km uçacak ve bu büyük yarışta "Biz de varız!" diye yazacaklardır göklere. Enver Paşa'nın isteği üzerine 8 Şubat 1914'de Yeşilköy'den havalanan Muavenet-i Milliye'nin pilotu Fethi Beydir, yardımcısı da Sadık Bey. Arkalarından Nuri Bey'in kullandığı ve gözcülüğünü İsmail Hakkı Bey'in yaptığı Prens Celaleddin havalanır. Kılıç-kalkan ve ok-mızrakla başlayan uzun macerası sonunda Osmanlı, göklere de tırmanabildiğini göstermek azim ve kararlılığındadır.

Fethi Bey uçağıyla Torosları aşmayı başarmış, önce Adana'ya inmiştir, sonra da Halep'e. İki hafta boyunca Şam ve Beyrut'ta gösteri uçuşlarına katılan ekip, 27 Şubat günü Şam'dan Kudüs'e gitmek üzere havalanırken, bunun son uçuşları olduğunu elbette bilemezdi. Kudüs'te hava alanında toplanmış olan tam 80 bin kişi, göklerden inecek olan Osmanlı kuşunu beklemektedir heyecanla. Ancak, nafile. Zira Fethi ve Sadık beyler 80 km kadar uçtuktan sonra Taberiye Gölü civarındaki Cehennem Vadisi üzerinden geçerken kuvvetli bir hava akımına kapılmış ve kayalara çarparak şehit olmuşlardır. Şehitlerin cenazeleri, 10 bin kişinin katıldığı muhteşem bir merasimle Şam'da Emeviye Camii'nin avlusunda bulunan "Şarkın en sevgili Sultanı" Selahaddin-i Eyyubi'nin ayak ucuna defnedilmiştir.

Dedik ya, Osmanlı bir onur mücadelesidir tutturmuş. Kahire'ye uçma emri, bu defa arkadan gelen uçağa verilir. Üsteğmen Nuri Bey ve arkadaşı 11 Mart günü Yafa'dan havalandıklarında binlerce kişi arkalarından dua etmektedir. Ne var ki, onlar da aynı akibetten kurtulamayacaktır. Bu defa uçak daha tam havalanamadan denize gömülmüş, Nuri Bey şehit olmuş, yoldaşı Yüzbaşı İsmail Hakkı ise son anda kurtarılmıştır. Yine kalabalık bir cenaze alayı üçüncü şehidimizi Selahaddin-i Eyyubi ve arkadaşlarının yanına defn olunacak, böylece havacılık tarihimizin ilk şehidleri Şam-ı Şerif'in evliya kokulu toprağına emanet edilecektir.

Osmanlı azmi bu, kolay kırılmaz. Görevi tamamlaması için üçüncü bir uçak alınır. Salim ve Kemal isimli iki yüzbaşı, Ertuğrul adı verilen uçakla yola çıkar. Yine aksilikler yakalarını bırakmaz.

Pilot Nuri Bey ve Rasıd İsmail Hakkı Bey Halep'te.

Edremit yakınlarında ağaçlı bir bölgeye zorunlu iniş yaparlar ve uçak kullanılamaz hale gelir.

Şu işe bakın ki, bu defa Edremitliler aralarından topladıkları parayla yeni bir uçak satın alarak hava kuvvetlerimize bağışlarlar. Görevi tamamlamak, Edremit adı verilen bu Bleriot uçağına nasip olacaktır. Beyrut'a gemiyle götürülen Edremit, 1 Mayıs'da Kudüs semalarında gözükür. 3 bin kişilik bir cemaatle Mescidi Aksa'da kılınan namaz, halkın heyecanını doruğa çıkarır. Mayısın 9'unda Kahire'dedirler. Piramitler üzerinden uçan Edremit o denli büyük bir heyecan dalgasına yol açmıştır ki, hakkında kartpostallar çıkarılmış ve sonuçta halkın dikkatini havacılığa çekmeyi başarmıştır. Bu başarıyı, büyük bir yardım kampanyası taçlandıracaktır. Velhasıl 8 Şubat'ta başlayan macera, tam 3 ay sürmüş ve ilk büyük hizmetini Çanakkale Savaşında verecek olan hava kuvvetlerimizin temellerini atmıştır.

Bu büyük macerayı ölümsüzleştirecek bir anıt yapmak vacip olmuştu. Ünlü mimar Vedat Tekin projesi kabul edilmiş ve Nisan 1914'de temelleri atılan anıt, nihayet 1916 yılında açılmıştır. Aynı zamanda Abide-i Hürriyet ile beraber Cumhuriyet öncesinin nadir anıtlardan olan Tayyare Şehitleri Anıtı'nın kaidesindeki mermerde, geleneksel Selçuklu ve Osmanlı mimarisinden unsurlar kullanılmıştır. Onun üzerinde yükselen ucu kırık sütun, havacılarımızın yarım kalan yolculuklarını simgelemektedir. Kaideye işlenen tunç ma-

İlk uçaklarımızla birlikte poz veren asker ve subaylarımız.

dalyalar ise, talihleri yaver gitseydi, Kahire'de boyunlarına asılacak madalyaların büyütülmüş birer kopyasıdır. Ayrıca o zamanlar Millî Savunma Bakanlığı olan İstanbul Üniversitesi'nin kapıları, İstanbul'un minareleri, Beyazıt Kulesi, bir uçak ve Mısır piramitleri kabartma resimler halinde bize yakın tarihimizden bir şeyler fısıldamaya çalışıyorlar.

Fatih Belediyesinin karşısındaki bu sessiz ve kırık sütunun, çağlarını yakalamaya kararlı bir toplumun torunlarına verdiği mesaj olarak okuyalım. Şunu diyor olmasınlar bize: Bugüne kolay gelinmedi ve yarına kolay yürünmeyecek.

İlgili yayınlar

Fikret Arıt, "Marmara'yı aşan ilk Türk uçağı", *Yıllarboyu Tarih*, Sayı: 3, Mart 1984, s. 40-42.

Aydın Dokur, "3 Mart'ta Çanakkale'de yapılan bir keşif: 1. Dünya Savaşı'nın dönüm noktası", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 12, Ocak 1969, s. 64-67 (ilk askerî pilotlarımızdan Cemal Durusoy'la yapılan bir röportaj).

M. Kâmil Dürüst, "İlk üç hava şehidimiz", *Turing Belleteni*, Temmuz-Aralık 1978, Sayı: 63/342, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, s. 36-40.

Nilüfer Ergin, "Tayyare Şehitleri Anıtı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 73, İstanbul 1994, s. 229.

N, H, "Kırk yedi sene evvel ilk askerî tayyarelerimiz ve ona binen ilk Türk kadını", *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı: 5-77, Mayıs 1956, s. 289-291.

Ekıneleddin İhsanoğlu, "Osmanlı havacılığına genel bir bakış", Çağım Yakalayan Osmanlı! Osmanlı Devleti'nde Modem Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri, Hazırlayanlar: Ekmeleddin İhsanoğlu ve Mustafa Kaçar, İstanbul 1999, s. 497-596, özellikle s. 545 vd.

Mustafa Kaçar, "*Osmanlılar'da havacılık*", Osmanlı, cilt 8: Bilim, Ankara 1999, Yeni Türkiye Yayınları, s. 698-701.

Avni Okar, *Türkiye'de Tayyarecilik*, 1910-1924, İstanbul 2004, Yapı Kredi Yayıncılık.

Tolga Özbek, "1914 İstanbul-Kahire uçak seferi", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 10, Ekim 1994, s. 27-28.

Baha Tansel, "Türk tayyareciliği", *Yedigün*, Sayı: 498, 21 Eylül 1942, s. 7 ve 11.

Osmanlı küreselleşmesi devam ediyor

Tarihine bizimki kadar küçümseyerek bakan bir imparatorluk varisi millet var mıdır dersiniz? Osmanlı tarihinin neredeyse yarısı karanlık bölgedir bizim için. Ne görmek isteriz onu, ne de göstermek. 'Zaten adam olsalardı bu hale düşmezdik!' Derdimiz budur veya derdimizin bu olduğu öğretilmiştir bizlere. Oysa hiçbir milletin tarihi sürekli bir yükselme ve başarı grafiği çizmez ki. Başarı kadar başarısızlık da tarihin dokumacıları arasında yer alır. Eğer başarısızlık veya yenilgi dönemlerini bilmezseniz gelecek için umutlanmanız da sözkonusu olmaz.

Bir umutsuzluk karşısında hemen beyaz teslim bayrağı çekilseydi, tarihin sonu çoktan gelmiş olurdu; hem de Fukuyama'nın sandığından çok daha önce. Bugün Amerika, tarihin sonunu getirdiğini düşünmek istiyor. Niye? Çünkü Amerika'nın hakimiyetini sarsabilecek ikinci bir kuvvet kalmadığı için. İyi ama tarihte tam da buna benzer bir sürü "tarihin sonu" efsanesi imal edilmiş, gelin görün ki, zamanın karnından doğan yeni güçler karşısında hepsi denklerini toplayıp bir kenara çekilmişti. İşte bir zamanlar üzerinde güneş batmayan İngiltere'nin bugünkü vaziyeti. Tarihi durdurduğunu düşünmüştü British Empire: tacını sürekli yeni incilerle süslüyordu. Gün geldi, o da dağıldı.

Demek istediğim şu: Mahkeme kadıya mülk değil. Dünyada siyasi/kültürel egemenlik kalıcı olmaktan uzak. Peki bu böyle de, biz niye hala tarih okuyor ve okutuyoruz? Köpükleri avuçlamak için

mi? Cevap: Kalıcılık ile geçiciliğin sırlarını öğrenmek için. Bir laboratuardır tarih; insanlığın neler için çırpındığını ama aynı zamanda bu çırpınışın asıl gayesini nasıl da kolayca unuttuğunu öğrenmenin laboratuarı. Bazı halklar fatih olur, bazıları fethedilir. Galiba Braudel'di söyleyen, "ancak fethedilmeyi arzu eden halklar fethedilebilir." Sözün özü, fatihleri bekleyen bir dünya her zaman var olacaktır.

İyi ama fethetmek neden? Neden bazı halklar diğerlerine saldırır, onları kendilerine katar, bir başka deyişle, milletleri ve toprakları hercümerc eder?

Mesela Hunlar ve Moğollar ne yapmak için ilerlemişlerdi batıya ve güneye doğru? Pıhtılaşmış bir dünyanın kanını tazelemek ve biçtikleri otların dibindeki toprağa yeni oluşumların tohumlarını ekmek için değil mi? Osmanlılar, bir yerde, klasik dünyanın çaktığı kazıkları biçen Moğollar sayesinde gübresi bol bir toprak bulmamış mıydı kendisine? Ya Safeviler? Ya Hindistan'daki Moğol İmparatorluğu? Ya Rus Çarlığı? Bunlar hepimizin, müstekreh bir şeyden bahsederken yaptığımız gibi, yüzünü ekşiterek bahsettiği Moğol akınlarının temizlediği sahaya ekilen yeni oluşumlar değil miydi? Ve zaten bütün bunları İbn Haldun üstadımız, insanlığın beyninde uğultular kopartarak önümüze sermemiş miydi?

Soru ensemizde duruyor hala: İyi ama fethetmek neden?

İnsan, konuşan varlıktır. Lakin yalnız dille konuşmaz o. Şehir kurarak konuşur, bahçe yaparak konuşur, savaşarak konuşur. Bunlar konuşmanın türleridir. Önemli olan, konuşmanın nasıl yapıldığıdır. Küfrederek mi konuşursunuz, yoksa edeble mi?

Toprak ve ülke fethi Efendimiz tarafından "küçük cihad" diye nitelenmişti. Fethin asıl adresini de göstermişti bize: "Nefsin fethi." Kendimizi fethetmek, içimizdeki bizi teslim almak, onu Müslüman kılmak. "En büyük cihad" (cihad-ı ekber) buydu, bunu başarmaktı zor olan.

Savaş sırasında yüzüne tüküren düşmanı, nefsinin intikam çığlığını sezdiği için serbest bırakan Hz. Ali'nin kahramanlığıydı hedef. Mevlana'nın, önünde eğildiği papaza (ve tabi-i bizlere) verdiği dersti onu ulu yapan şey. Kendine, yani nefsine yenilerek bir kaleyi almak, görünüşte fetih olsa bile, sizi nefsinizin fethine açık bıraktığı için makbul değildir. Bu yüzdendir işte Kanuni'nin Semendire'den

"18 kale fethettim" diye kendisine mağrur mesajlar yollayan Bali Paşa'yı, "Nefsine gurur getirmeyesin" diye uyarması. Şöyle devam ediyordu Kanuni:

> Kendi kuvvetim ve kılıcım ile memleket fetheyledim demeyesiniz. Memleket evvela Cenab-ı Bari'nindir, sonra Halife-i rûy-i zemine ısmarlanmıştır. Cümle işleri Cenab-ı Bari teala'dan bilesiniz.

Biz Osmanlılık deyince bir kordan bahsediyoruz: Elbette bu devletin ömrü boyunca ve kapladığı bütün coğrafyalarda bu korun hep var olduğundan söz etmek mümkün değil. Ancak toplumun damarlarında gezinen bu ruh, çeşitli kanallarla canlı tutulmaya çalışılmış ve nefsaniyetin değil, onun üzerindeki bir idealin yaşaması temin edilmiştir. Ayakta duramayacak kadar hasta olan Kanuni'nin at sırtında bin küsur kilometrelik Zigetvar seferine çıkması az şey midir? Kanuni'yi o sefere çıkmaya zorlayan faktör ne olabilirdi? Para mı? Şöhret mi? Toprak mı? Hangisine ihtiyacı vardı o 71 yaşındaki hasta insanın? Bir kale eksik veya fazla olmuş, ne fark ederdi? Ama o ölümü göze aldı ve gitti. Nitekim kuşatma sırasında verdi son nefesini.

Bugün Kanuni'ye kamyon dolusu laf sayanlar eğilip nefislerine baksınlar ve yüzlerce şehrin damarlarına ezan seslerini aşılayan bu adamın yaptıklarının aynasında kendilerini seyretsinler: Ben bu ülke için hangi fedakarlıklara katlandım? Hangi seferlere çıktım? Hangi insana değerlerimi tebliğ ve telkin ettim? Sadece sözle değil, edeble, lisan-ı halle, insanlıkla.

Küreselleşen dünyada, bizden önceki küreselleşmenin aktörlerinden öğreneceğimiz çok şeyler var aziz kardeşlerim. Osmanlı, küreselleşmesini nasıl gerçekleştirdi? Bunu öğrenmeye muhtacız. Şekle takılmayın. Topa, tüfeğe, kılık kıyafete boş verin. Onlar bunu nasıl başardı? Tıpkı bizim gibi bu topraklarda doğmuş ve büyümüşlerdi. O diriltici soluğu yüreklerine tas tas nasıl içirebildiler ve bir dilenci tasında bile sanatın zirvesine tırmanmanın yolunu nasıl bulabildiler? Onlar ki, şehirlerimizde yolumuzu kesip bir şeyler mırıldanan birer derviş gibi sırlarını söylemenin yolunu bulmaya çalışan mimari eserleri, altın birer dal gibi gönlümüze uzattılar.

Velhasıl fetihler devam ediyor...

Bir Osmanlı üst kimliği: Rumiler

Mevlâna Celaleddin-i Rumi... Bu muhteşem insanın isim zincirindeki şu son kelime (Rumi), ne karın ağrıları çektirirdi bize. Mevlâna gibi bir zirveye nasıl olurdu da Rumi, yani Rumluk isnat denilebilirdi?

Rum kökenli miydi yoksa bu ismi birileri kast-ı mahsusla mı ona yakıştırmışlardı? Yani bir h(a)inlik mi vardı işin içerisinde? Ya şu Rumeli, suyun ötesi tabir edilen yer ismi neci oluyordu? Peki Rumelihisarı? Verecek başka isim mi bulamamışlardı? Fatih'in vezirlerinden Rum Mehmed Paşa'yı da nereye koyacağımızı bilemiyor ve bu adamı sadrazam yapmasını hiç mi hiç yakıştıramıyorduk yüce Sultana. Üstelik Üsküdar'da, Şemsi Paşa sırtlarında kapı gibi camisi Boğazın lacivert atlasını asırlardır bir tülbent gibi süzüp dururken...

Zaman kağnısı geçtikçe köprülerden, sanat tarihinde "Rumi" denilen bir çeşit tezyinattan ve kullandıkları takvime dahi Rumi dediklerinden haberdar olacak, hayret dalgalarım gömgök kabaracaktı. Osmanların Yeşil Camii'nin giriş cephesinde henüz tamamlanmamış bir şekilde boynu bükük duran bitkisel süslemelere de "Rumi" demiş olmaları hazmedilebilir şey değildi.

Ama işte o cümleyi okuduğumda zihnimde uğultular başladı; bu dosdoğru bir kimlik tanımıydı. Rumilik, "Osmanlı" üst kimliğinin

kurucu parçalarındandı. Bugün Osmanlı öznesine yakıştırdığımız görevlerin bir kısmını Osmanlılar Rumilere uzatıyor ve onlara öz Osmanlılar gözüyle bakıyorlardı. Bir başka deyişle, Osmanlılık ideolojisinin teorisyenleri ve pratisyenleriydi Rumiler.

Velhasıl, belgelere bakıldığında bu cihan devletinin mutfağındaki gizli kadronun Rumiler olduğu anlaşılıyordu. "Rum" genel olarak eski Roma İmparatorluğu topraklarında yaşayan kişi veya halk, demekti ve bugün bildiğimiz Helen kökenli Ortodoks mezhebine mensup Osmanlı tebası anlamından çok daha geniş bir bağlamda kullanılıyor, onunla özellikle Anadolu ve Rumeli topraklarında oturanlar kastediliyordu. Yani Mevlâna, Anadoluda (diyar-ı Rûmda) yaşadığı için Rumi olarak adlandırılıyordu.

Az daha kalemimin kanatları oraya yeniden değmeyecek ve zihnimde uğultular başlatan cümlenin ne olduğunu söyleyemeyecektim. Cümle, Gelibolulu Mustafa Ali'ye ait. Şöyle diyordu bu 16. yüzyılın renkli ve hırslı aydını: "Rumiler güzide bir millet ve latif bir ümmettir."

Fesuphanallah! Nasıl oluyordu da, bir Osmanlı aydını, kendi bünyelerindeki bir kesime ayrı bir millet ve ümmet muamelesi yapabiliyordu? Yani 'Bir Osmanlı vardır, Osmanlıdan içeru' gibi bir şeydi miydi bu? Kimdi bu 'güzide, yani seçkin millet; ve kimdi bu latif, yani hoş, yumuşak, narin, güzel ve mübarek' ümmet?

Bunun kestirme bir cevabı yok, tarihçi Salih Özbaran'a göre (*Bir Osmanlı Kimliği*, Kitap Yay., 2004). Belki saraydaki Enderun okulundan yetişen, Nedim'in bahsettiği o 'haddeden geçmiş nezaket'in seçkin temsilcileri, velhasıl aydın Osmanlı efendileri olarak nitelenebilirler kabaca. Ancak fikir matkabımızı tarihin sağır duvarına değdirir değdirmez karşımıza çıkan öyle bir "Rumi" tipi var ki, hayret nidalarımızı imkânı yok gizleyemiyoruz.

Osmanlı sömürgeci miydi?

En sık gelen sorulardan birisi şu: Osmanlı, sömürgeci bir devlet miydi? Cevabımız net: Hayır. Çünkü sömürgeci devletlerin ele geçirdikleri ülkelerde ne yaptıkları da ortada, Osmanlı'nın fethettiği topraklarda ne yaptığı da. Mesela Almanlar Çekoslovakya'ya girdikleri zaman kütüphanelerine kadar yakmışlar, aydınlarını öldürüp sürgüne yollamışlar ve okullarda Çekçeyi unutturup Almancayı zorunlu hale getirmişlerdi. Birkaç nesil içinde Çek dili neredeyse unutulmuş, sonunda dağlardan çobanları bulup Çekçenin nasıl konuşulduğunu onlardan öğrenmek zorunda kalmışlardı.

Cevabımız bir kere daha hayır; çünkü Osmanlı yönetiminde 400 yıl kalmış olan Yunanistan'da ne Yunanca unutulmuştu, ne Yunanlı kimliği, ne de Ortodoksluk. Hatta Yunanlı araştırmacı Dimitri Kitsikis, iyi ki Türkler bizi fethetti; kazara Venedikliler veya Avusturyalıların eline düşseydik dilimizden inancımıza kadar bizi Yunanlı yapan pek çok tarafımızı kaybedecektik, diye yazıyor Türkçe'ye de çevrilen kitabında. Osmanlı istese de sömüremezdi, çünkü böyle bir mantığa yabancıydı. Bir seferinde Prof. İhsan Süreyya Sırma Cezayir'de bir konferanstan sonra soru alıyormuş. Cezayirli bir genç yaklaşmış ve Fransızca, "Osmanlı Arapları sömürmemiş miydi?" diye sormuş. Prof. Sırma'nın cevabı şu olmuş: "Eğer Osmanlı sizi sömürmüş olsaydı, şu soruyu bana Fransızca değil, Türkçe sorardın!"

Halil İnalcık hoca, İngilizce "İslam Ansiklopedisi"nin 2. baskısına yazdığı Rumi maddesinde merakımızı ziyadesiyle gideriyor. Rumiler, henüz Osmanlı toprağı haline gelmemiş İslam ülkelerine gönüllü olarak giden ve oraya, gerek askeri örgütlenme ve silah yapım teknikleri, gerekse sosyal kültürel normlar ve manevi değerler taşıyan, en önemlisi de, yeryüzünde yalnız olmadıklarını onlara gösteren Anadolulu gençlerdir. Nitekim bazı kaynaklarda Memluk yönetimindeki Mısır ve Arabistan yarımadasına Konya, Karaman, Sivas, Amasya bölgelerinden giden Rumilerden bahsediliyor. Bun-

lar özellikle Portekizlilere karşı aciz duruma düşmüş Kızıldeniz limanları ile Yemen'deki Aden ve Hint yarımadasındaki Goa gibi liman şehirlerinde üslenerek Portekizli sömürgecilere karşı direnişi örgütleyen kahramanlar olmuşlar. Bazılarının Osmanlı'da epeyce gelişmiş olan top döküm teknolojisini bu geri Müslümanlara, toplumlara öğretmek gibi bir misyonları da olduğu anlaşılıyor. Hatta Portekizlilerin deniz komutanı Rumilerden o derece yaka silkmiş ki, krala gönderdiği mektupta Rumilerden kurtulmadıkça Hint Okyanusu'nda rahat yüzü göremeyeceklerini yazmış.

1638'de Açe'de kaleme alman Nureddin er-Raniri'nin bir kitabı, Sultan-ı Rumun, yani Osmanlı padişahının büyük toplar dökmeleri ve korunacakları kaleler yapmaları için Açe'ye gönderdiği Rumi gönüllülerden bahsetmektedir. Hatta hatırlarsınız, geçen yıl gazetelerden öğrendiğimiz kadarıyla, Açe halkı vaktiyle kendilerine yardıma gelen bu Rumileri hala unutamıyor; onların hatıralarını, kendilerini kurtarmak ve korumak için gönderilmiş elmas hediyeler olarak bağrına basıyor imiş.

İşte bu Rumiler, yüzyıllar öncesinden Anadolu'nun sesi, nefesi, müşfik eli oldular İslam ülkelerinde. Yaralarını sardılar bu toplumların; bilmediklerini öğrettiler onlara; bildiklerini paylaştılar. Hem kendileri zenginleşti, hem de gittikleri diyara bir ruh üfleyip tarihin ana ırmağına dalıp kayboldular. Kayboldular mı sahi? Fedakarlığın destanları uzaklaşır mı sanıyorsunuz öyle kolay kolay? Biz uzaklaşmak istesek de, o, sahiplerini bulmakta fevkalade ustadır.

ey osmanlı

IV

HEPİMİZ OSMANLIYIZ!

Varlık Vergisi bir başına düşünüldüğünde kuşkusuz önemlidir. Ancak öylesine uzun bir zaman yelpazesinde belki de hiç sözü edilmemelidir, insan çok sevdiği varlığı, sözgelimi annesiyle, yaşam boyu hiç mi anlaşmazlığa düşmez? istemeyerek de olsa birbirlerinin kalplerini hiç mi kırmazlar? Birlikte yaşanmış büyük bir zaman diliminde bunu anımsamanın hiçbir yararı olmayacaktır kimseye.

Moşe Grosman

"Türk Yahudileri", *Birikim*

Sayı: 71-72, Mart-Nisan 1995

Hepimiz Osmanlıyız!

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in laikliği ve Atatürkçülüğünden kuşku duyulmuyor. Osmanlı'ya karşı mesafeli tavrı herkesin malumu. Ne var ki, Papa 16. Benedikt'in kendisini ziyareti sırasında hazırlattığı bir hediye haberi beni çok şaşırtmıştı. Bu hediye, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'un fethi'nden sonra Galata'da oturan Katolik Cenevizlilere verdiği meşhur "hoşgörü" fermanıydı. Fatih bu fermanda, Katoliklerin yalnız başkentinde bulunmalarına rıza göstermekle kalmıyor, dinlerine herhangi bir şekilde karışılmayacağını da açıkça temin ediyordu.

Ne yalan söyleyelim, isabetli bir seçimdi Sezer'inki. Katolik dünyasının ruhani reisine, Türkiye'nin temellerini atmış bir yöneticinin, Fatih'in Katolik tebasına "bağışladığı" özgürlükleri vermek kimin aklına gelmişse hakikaten tebrik etmek lazım.

Yalnız bu "ferman" işi yakınlarda biraz karışır gibi oldu. Hrant Dink'in katil sanığı (bazılarının zannettiği gibi "katliam" değil!) Ogün Samast'ın azmettiricisi olduğu iddia edilen Yasin Hayal'e, göz altındayken polislerimiz tarafından Fatih'in gayrimüslimlere hoşgörüyle yaklaşılmasını emreden, aslı Bosna'da bir Fransisken kilisesinde muhafaza edilen fermanı okunmuş. O da, gazetelere yansıdığına göre, bu fermandan hiç haberdar olmadığını söylemiş. Ne bekliyordunuz ki! Mevcut sakarinli tarih eğitimiyle yetişmiş faillerin Fatih'in cümle kanunnamelerini ezberleyip yutmalarını mı?

Velhasıl Fatih'in her iki fermanı, farklı vesilelerle de olsa gündemimize peş peşe servis edilmiş oldu. Ancak bu fermanları birer "sürpriz", "her nasılsa Osmanlılardan sadır olmuş birer şefkat numunesi" gibi görme ve gösterme yanılgısına düşmekten ısrarla sakınmalıyız. Hatta zannedildiği gibi bu fermanlarda dile gelen hususların merhamet duygusuyla da alakası yoktur; doğrudan doğruya Kur'an ve hadislerden kaynaklanmış ve İslam hukuku etrafında teşekkül etmiş prensiplerin sosyal ve siyasi hayata aksetmiş tecellileridir.

Merhum Muhammed İkbal'in Edirne'yi kahramanca savunan Şükrü Paşa hakkında bir şiiri olduğunu bilir miydiniz? Şükrü Paşa, zahiresinin tükendiği, askerlerinin bir lokma ekmeğe muhtaç kaldıkları bir sırada can havliyle şehirde sıkıyönetim ilan etmiş ve gıda maddesi adına ne bulurlarsa ordunun ambarlarına taşınmasını emretmiştir. Nitekim dediği yapılmış. Şaşıracaksınız belki ama sıkıyönetim ilan olunduğu için kimsenin sesini çıkaramadığı bu kritik anda "hakkın sesi"ni şehrin müftüsü çınlatmış ve "hiddetinden Tur dağı gibi parlamış"tır. Müftü, gayrimüslimlerin hukukunu savunmuş ve Paşa'nın ancak Müslümanların malına el koyabileceğini, "zımmi"nin, yani Müslüman olmayanların malının haram olduğunu haykırmıştır. (Bkz. İkbalin *Bang-ı Dera* adlı kitabındaki Edirne Kuşatması başlıklı şiir.)

1912 gibi coğrafi temellerimizin sarsıntı geçirdiği bir tarihte gerçekleşen bu olay, çarpıcılığının ötesinde bir şeyler daha anlatıyor olmalıdır. Müslüman olmayanlara yönelik bu "pozitif ayrımcılık", duygusal bir bağıştan yahut şahsi bir lütuftan uzak, kapsamlı bir hukuki çerçeveye oturuyordu ve bugün asıl bizi ilgilendiren boyutu da bu olmak gerekir.

Biz bu çerçeveyi ciddiye almıyor olabiliriz. Lakin dünyada yayınlanan siyaset bilimiyle ilgili kitaplarda çok kültürlülük denilince Osmanlı modeline bir bölüm ayırmak moda haline gelmiş durumdadır. Mesela Will Kymlicka'nın dilimize çevrilen ve aslı Oxford Üniversitesi Yayınları tarafından basılan "*Çokkültürlü Yurttaşlık*" adlı kitabında, Osmanlı "millet sistemi"nin modern dünyadaki çokkültürlülük uygulamalarının "önemli bir öncülü" (*selefi*) ve "azınlık hakları için bir model vazifesi gördüğü" vurgulanmakta ve Jay Sigler, Vernon Van Dyke ve Patrick Thornberry gibi başka yazarların görüşlerine atıfta bulunulmaktadır.

Asıl üzerinde durulması gereken metinler ise Benjamin Braude ile Bernard Lewis'in yayına hazırladıkları *Osmanlı Devleti'nde Hıristiyanlar ve Yahudiler* adlı kitapta yer alır. Bu ilginç çalışmanın girişinde yazarlar Osmanlı'daki "hoşgörü"yü, hâkim bir dinin diğer dinlerle bir arada yaşama iradesini göstermesi olarak tanımlar. Ne var ki, eksik ve dar bir tanımdır bu.

Osmanlı millet sisteminin hukuki çerçevesi o kadar genişlemiş ve ciddiyet kesb etmiştir ki, Fatih, İstanbul'un fethinden yaklaşık 8 yıl sonra, 1461'de Bizans'ın kapattığı ve yasaklattığı Ermeni Patrikliğini ihya etmiş, bunun için de Bursa'dan Piskopos Hovagim'i akrabalarıyla birlikte İstanbul'a getirterek kendisini Patrik tayin etmiştir. Böylece, Patrik II. Mesrob'un da sık sık belirttiği gibi, ilk defa bir Hıristiyan Kilisesi bir Müslüman yönetici tarafından kurulmuş oluyordu.

Osmanlı'nın hoşgörüsü, yalnız Avrupa'da 1598'de ilan edilen Nantes Fermanı'nda olduğu gibi mevcut Hıristiyan mezheplerinin yan yana yaşamasını değil, hatta Braudel ve Lewis'in dediği gibi yalnız başka dinlerin hâkim dinle beraber yaşamasını değil, aynı zamanda o başka dinlerin kurumsal olarak var olmalarını, hatta yok olmamalarını da garanti altına alan bir ilkeler ve uygulamalar manzumesiydi. Asıl önemlisi, yukarıda gördüğümüz gibi bu uygulamadan, yalnız 1453'de değil, 1912 gibi geç bir tarihte, dağılmanın eşiğindeyken bile vazgeçilmemiş olmasıydı.

Bu "model"i pek çok örnekle ortaya koymak mümkün. Elimizde namütenahi sayıda belge var. Arşivler tasnif edildikçe çağımıza da ışık tutacak olan "Osmanlı modeli"nin hatları da belirginleşecek gibi görünüyor. Mesela Hovannes J. Tcholakian tarafından hazırlanan ve Türkiye'deki Ermeni Katolik kiliselerini anlatan kitapta ilginç belgelere yer verilmiş.

Bir not olarak kaydedelim ki, Ermenilerin esas mezhebi Gregoryen olmakla birlikte zamanla Ortodoks, Katolik ve Protestan mezhepleri de Ermeniler arasında yayılmıştır ve bunların mücadelesi bugün de devam etmektedir. Mesela Hrant Dink'in cenazesi, kendisi Protestan olduğu halde Ortodoks Mezarlığına defnedildi. Bunun, mensubu bulunduğu Protestan Ermeni cemaatini rahatsız ettiğine

dair açıklamaları basından duymuş olmalısınız. (Dinkin gömüldüğü mezarlığın arsasını da Fatih'in bağışladığını hatırlatmakta fayda var.)

Ermeni Katolik Kilisesi, ilkin Osmanlı sınırları dahilinde bulunan Lübnan'da kurulduğunda takvimler 1740'ı gösteriyordu.

İstanbul'da önce bir vekalet olarak faaliyetine başlayan cemaat, Ermeni oldukları için tabiatıyla Ortodoks Patrikliği'ne bağlandı. Sonradan kendilerinin farklı olduklarını, ayin ve ibadetlerinin Ortodokslarınınkine benzemediğini söyleyerek bağımsız bir kilise olarak tanınma talebinde bulundular devletten. Ancak Osmanlı hukuku, bireysel tanınma taleplerini dikkate almıyor, her din mensubunun bir reislik şemsiyesi altında bulunmasına ve o reisliğin hukukuna tabi olmasına önem veriyor, bu yüzden bu talepleri cemaat içi fitne olarak değerlendirerek reddediyordu.

Zamanla mensuplarının artması ve Ortodoks ayinlerine uyma zorunluluğu, onların kiliselerine gitmekten hoşlanmayan Katolik Ermenileri rahatsız etmiş, dahası, Ortodoks Ermeniler, yazarın "ayrıntılarına girmek istemediği" sebeplerle üzerlerinde baskı kurmuşlardı. 1828'de Papalık kanalıyla Osmanlı Sultanı'na başvurdularsa da bir sonuç alınamadı. Sonunda Avusturya ve Fransa elçilerinin durumun vehametini kendisine izah etmeleri üzerine II. Mahmud cemaatin beklediği "irade-i şahane"yi çıkardı (6 Ocak 1830). Buna göre İstanbul'da bir Patriklik ve Başpiskoposluk açılacak, Ermeni Ortodoks Patriği'nin sürgüne gönderdiği Katoliklerin geriye dönüşü, hak ve mallarının iadesi sağlanacak, kilise inşa etmelerine izin verilecek, diğer cemaatlere tanınan imtiyazlara Katolik Ermeniler de sahip olacaktı vs.

Bu beratta Ortodoks kilisesi içinde ibadet ve dini muamelelerini istedikleri gibi yapamayan Katoliklerin bu yüzden "dûçar-ı sefalet ve meşakkat" oldukları, yani dinen sefalet ve güçlüğe uğradıkları belirtilmekte, bunun giderilmesinin ise "lazıme-i zimmet-i milkdari", yani padişahın (hükümetin) zimmet anlayışının gereği olduğu vurgulanmaktadır. Asıl önemli nokta da bence burası: Padişah kendisini zimmiler karşısında Müslümanların "taraf"ında görmüyor. Bu Müslümanlık nasıl bir şeyse, dinler ve milletler üstü bir objektif ortama taşıyor yöneticiyi ve orada hakem olarak dinliyor tarafları;

kimsenin mağdur olmayacağı bir çözüme ulaşınca da hukukları kendi üzerine zimmetlenmiş tebanın statüsünü değiştirme karar veriyor. Hatta bu değişiklikten pek memnun olmayacak Rum ve Ermeni Ortodoks Patriklerini uyarmayı da ihmal etmiyor: Sakın ola ki onlara dokunmayasız!

> ...Ve ayinlerine vesair umur ve hususlarına Rum ve Ermeni Patrikleri ve tevabileri taraflarından ve canib-i ahardan veçhen minel-vücuh kimesne dahi ü taarruz kılmaya.

Eğer Osmanlı başarısı diye bir şeyden bahsedeceksek, bunun yalnızca savaş meydanlarında zaferler yahut mimarlık eserleriyle sınırlanması kadar yanlış bir tutum olamaz. Onlarca ırk ve dini, yüzlerce mezhep ve tarikatı üstelik yüzyıllarca bir arada "tutma"nın değil, "yaşatma"nın formülünü bulup uygulamış olmalarıdır asıl başarıları. Temeşvarlı Hasan Ağa'nın muhteşem özetinin önemi, kendisini bir "bahçe" olarak, yetmiş iki dili konuşanları renk renk güller olarak gören bir görkemli geleneğin nasıl bir şey olduğunu mucizevi bir basitlikle düşündürmesinden gelir:

Eşrefoğlu al haberi, bahçe biziz, gül bizdedir
Biz şah-ı merdan kuluyuz, yetmiş iki dil bizdedir.

Osmanlı işgalci miydi?

Şu bilinmelidir ki gümrükler hiçbir İslami dönemde, Osmanlı döneminde olduğu kadar işlek olmamıştı... Avrupa'dan Afrika'ya, Doğu Avrupa'dan Karadeniz'in öbür yakasına, Hicaz'dan en uzak ülkelere, Hint'ten Avrupa'ya tüm kavşak noktalar Osmanlı ülkesi üzerinde olduğu için çok büyük ve verimli bir gümrük ticareti yaşanmıştır.

Fehmi Şinnavi

Ne kadar acı. Hatırlıyorum da, 1980 öncesinde Osmanlı tarihi okuyanlar, "İslamcı" çevrelerde şanlı tarih hastalığını bir idam yaftası gibi boyunlarına asarak gezmek zorunda kalırlardı. O günlerin sözde tarih anlayışı "Asr-ı Saadet"ten sonrasını daimî bir iniş ve aldanış, ihanet, hadi yumuşatalım biraz, gaflet süreci olarak damgalıyordu. Eh, Osmanlı da iyi bir şeyler yapmıştı ama o da inişin son durağıydı sonuçta. Kendilerini çıkışta, yeni bir şafağın eşiğinde vehmedenlerin kadim hastalığı, onların da üzerlerine atmıştı zalim ağlarını.

Oysa düşmüşsek, düştüğümüz yerden kalkacak değil miydik? Nerede düştüğümüzü, nasıl düştüğümüzü bilmeden kalkma şansımız, hele hele bir daha tuzaklara düşmemeyi öğrenme şansımız olabilir miydi? O saflık atmosferi içerisinde bunun mümkünatına inananlar ne yazık ki çoğunluktaydı.

Etraf mücahidlerden geçilmezken, bendeniz, elinde not defteri, Bursa'nın mezarlıklarını dolaşır, hem okuyacak kitap bulamadığı için mezar taşlarında Osmanlıcasını geliştirir, hem de bulabildiği bazı tarihi mezar taşlarının kitabelerini kayda geçirirdim. Hala ıslak bir mendil gibi saklarım o notları. Belki de o zamanlar kayda geçirdiğim bazı taşların yerinde yeller esmektedir bugün. Tabii "İslamcı" kardeşlerimiz tarafından yeterince aktif olmadığım için sık sık eleştirildim, pasiflikle suçlandım.

Yıllar geçti, bugün Osmanlı denilince bırakın İslamcı kesimleri, artık bir zamanlar ona karşı olan liberal, solcu, hatta bazı Kemalist çevrelerin bile tüyleri eskisi gibi diken diken olmuyor, onu en azından sanatıyla, edebiyatıyla, mimarisiyle, son zamanlarda ise emperyalizme direnişiyle yüceltmenin yollarını arıyorlar. Papa XII. Benedikt'in Türkiye'yi ziyareti sırasında, "laik" Cumhurbaşkanımızın kendisine vere vere Fatih'in ahidnamesini vermiş olmasını bu değişim çerçevesinde anlamlandırabiliriz ancak.

Demek ki Osmanlı, gerçek yerine, sağlıklı yerine oturuyor yavaş yavaş. Normalleşiyor, bir başka deyişle.

1923'ün hemen arkasından başlayan ve en yetkin ifadelerinden birini Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir İktisat Kongresi'ni açış nutkunda bulan "Türkleri sömüren Osmanlı hanedanı teması", artık yerini, resmi düzeyde bile insanlığa model olacak eserlerle göğsümüzü kabartan daha seçmeci bir Osmanlı imajına bırakmaktadır. Bunun en çarpıcı misalini Sultan II. Abdülhamid'in 1909'den bu yana geçirdiği dönüşümde bulabiliriz. 1940'larda Abdülhamid'i savunmak cesaret isterdi, bugünse neredeyse ona saldırmak cesaret istiyor!

Tabii Kurtuluş Savaşı'nın ardından içine girdiğimiz "sömürgeci Osmanlı" sloganının bize Avrupa'dan, emperyalizminin sinsi propaganda makinelerinden empoze edildiğini görmemiz gerek. Emperyalizm Osmanlı topraklarında nereye işgalci olarak girdiyse ora halkına, Osmanlının işgalci bir güç olarak ülkelerinin tepesine çullandığını ve onları sömürdüğünü, kendilerinin ise özgürleştirici ve uygarlaştırıcı bir şimşek gibi ülkelerinin üzerinde bir "nimet" gibi çaktıklarını göstermek telaşına düşüyorlardı. Amaç, Osmanlı'yı işgalci gibi gösterip kendi sömürü düzenlerini temize çıkarmak, meşruiyetlerine zemin hazırlamaktı.

Cezayir'de böyle, Kırım'da böyle, Suriye ve Irak'ta vs... böyle. Mısırlı bir Osmanlı dostu, Muhammed Harb hoca, Arap alemindeki tarih ders kitaplarının birbirinden, hepsinin de İngiliz ve Fransız işgalcilerinden kopya edildiklerini söylemişti bir keresinde. Tabii bugün Arap alemindeki Osmanlı aleyhtarlığında bu tarafgir eğitimin inkâr edilemeyecek bir payı olduğunu söylememiz lazım.

Kaldı ki, bizim okul kitaplarında da yakınlara kadar Araplar hakkında benzer iftiralar yazılı değil miydi? Araplar bizi arkadan vurdu, lafları bize kakalanırken, Arap çocuklarına da Osmanlı sizi soydu soğana çevirdi masallarını belletmişlerdi anlaşılan. Böylece yıllar boyu birbirimize durduk yerde kinlendik.

Peki kim kazançlı çıktı dersiniz? Yoksa Bush mu?

Oysa Arap aydını da uykusundan uyanıyor bizim gibi. Görüyor, bakıyor, okuyor ki, Arab'ı Türk'e, Türk'ü Kürd'e, Kürd'ü Çerkez'e kötületenler, kırdıranlar, düşman edenler aynı mihraklar. Şerif Hüseyin'in nasıl oyuna getirildiğini Lawrence'in hatıralarından öğreniyorlar. Ve işte o zaman "Biz ne yaptık?" diye dövünüyorlar ister istemez.

Evet, biz ne yaptık? Nietzsche'nin delisinin haykırdığı gibi, güneşi nasıl silebildik ufuklarımızdan, okyanusu nasıl içebildik?

Güneş de, okyanus da, anlaşılıyor ki, ümmetin vahdetinin tezahürü olan Osmanlı imiş. Osmanlı, Ahmed Midhat Efendi'nin deyişiyle, bütün maddi tezahürlerin ötesinde "bir manayı mukaddes" imiş. Yani Osmanlı aslında yabancı bir madde değilmiş. Sen, ben, o, yani biz imiş. Bizim yüzümüzmüş. Kendi yüzümüz.

Bakın bir Arap aydını, Mısırlı Fehmi Şinnavi, Arapların Osmanlı'ya yaptıkları haksızları nasıl dillendiriyor:

> Çoğu kimseler Osmanlıların Arap alemindeki mevcudiyetini bir işgal olarak değerlendiriyor, hatta İngilizlerin Mısır'ı, Sudan'ı ve Fransızların Kuzey Afrika'yı işgalinden bahsederken kullandıkları dilden daha ağır bir dille Osmanlı'ya saldırıyorlar.
>
> Evvela şunu sormak lazım: Eğer Arapların Endülüs'ten kovulmasından sonra Türk askeri Kuzey Afrika'ya yerleşmeseydi Hıristiyanlaştırma ve Avrupa işgali İspanya'dan Kuzey Afrika'nın iç bölgelerine kadar uzanacaktı... İkinci olarak şunu söyleye-

> biliriz: Osmanlı'nın Arap vatanına girişi kesinlikle bir işgal olmamıştır. Şüphe yoktur ki, Osmanlı hangi İslam beldesine girmişse orduyu oluşturan askerler orada hemen sivil hayata karışmış, halkla birleşmiş, evlilik, ticaret vb. yollarla neredeyse kendini hissettirmez hale gelmiştir. Bizim kanlarımızda Osmanlı kanı mevcuttur... Şu anda bile pek çoğumuzun soyu Osmanlı'dan gelmektedir. Osmanlılar kesinlikle Fransız, İngiliz, İspanyol veya Amerikalılar gibi değildiler.

Şinnavi, daha da ileri giderek Arap aleminde hiçbir devirde Osmanlı devrinde olduğu kadar idarede özerklik tanınmadığını söyleyerek sözde "Türk işgali"ne karşı düzenlenen Urabi, Mehdi ve Şerif Hüseyin ayaklanmalarının nasıl büyük hüsranlarla sonuçlandığını ve bu isyanların İngiliz emperyalizmine nasıl hizmet ettiklerini de yazmaktadır. Bunları yazarken Saddam'ın Irak'ı nasıl işgal ettirdiğini bilmiyordu elbette yazarımız ama keskin bir öngörü sahibi olduğunu şu sözünden anlayabiliyoruz pekala:

> Kimbilir gün gelecek, İsrailliler Arap başkentlerine girecekler; hem de yine bizi varsaydığımız işgalden kurtarmak için.

Yazara göre "Osmanlı emperyalisttir" suçlaması, İngiliz ve Fransız emperyalizminin bir oyunudur. Araplar büyük kardeşi, yani Osmanlı'yı düşmana, yani İngilizler ve Fransızlara tercih etmekle büyük bir hata işlediler. "Büyük kardeş tarafından yürütülecek kardeşçe bir yönetim yerine düşmana boyun eğmeyi tercih ettiler." O Anadolu köylüsünün paralarıyla inşa edilen Hicaz demiryolu bile her şeyi anlatmaya yeter aslında. Araplar, kendi keselerinden tek kuruş çıkmadan dünyanın en modern bir demiryolu tesisine sahip olmuşlardı. Hangi emperyalizm Arap-İslam alemini birleştirecek böylesi büyük bir projeye imzasını atardı?

Kaldı ki, sözde Türk işgali altında Arap aleminde pasaportsuz, hür bir şekilde dolaşmanız mümkündü. Peki sözde bağımsız Arap devletleri bugün neden böyle ayrı gayrıdırlar acaba? Birbirlerinin vatandaşından neden vize, pasaport vs. istemektedirler? Osmanlı'nın Araplara güvendiği kadar olsun neden güvenmemektedirler birbirlerinin vatandaşlarına?

Ve öfkeli yazarımız Şinnavi, sözlerin en zehirlisini sona saklamıştır:

> Şimdi Arap zirveleri ardı ardına toplanıyor; temel mesele ise İsrail'e ne kadar boyun eğileceği... Bu vazgeçiş ve boyun eğişin binde birini Osmanlı'ya yapsaydık şimdiye kadar elimize geçenlerin milyon katını kazanırdık.[1]

Tarih işte bazen bu kadar acımasız bir tokat gibi çarpar yüzümüze.

1 Fehmi Şinnavi, *Hilafet: Modern Arap Düşüncesinin Eleştrisi*

Balkanlarda Osmanlı hayaleti

Balkanlarda Osmanlı mirasını aramak
anlamsız bir şeydir.
Zaten Balkanların kendisi bir Osmanlı mirasıdır.

Maria Todorova

Zannımızın aksine, Osmanlıların bir değil, iki Anadolusu vardı. Birincisi, aşağı yukarı bugün bildiğimiz Anadolu'dur. İslam'la müşerref olmuş ve derin hüviyetinin çizgileri belirmeye başlamış bir dünyaydı Osmanlı öncesi Anadolu. Üstelik devletin ilk kurulduğu bölgeydi; Keçecizade Fuad Paşa'nın o şık deyişiyle, Osmanlı tarihinin dibacesi, yani önsözüydü. Gövdesinin ilk parçası başka bir deyişle...

Ancak Osmanlı gövdesinin bir de öbür yarısı vardı ki, o, kendi elleriyle şekillendirdikleri alternatif Anadolu'ydu. Balkanlar olarak bildiğimiz bu ikinci Osmanlı kimlik yapıcısı, Osmanlıların kendi elleriyle yetiştirdikleri, özenle bakımını üstlendikleri ve adım adım gerçekleştirdikleri bir başka fethi anlatır. Nasıl Anadolu platosu, Selçukluların önünde işlenmemiş bir masal gibi uzanmışsa, Balkanlar da Osmanlılar için aynı konumdaydı.

Böylece Balkanların Osmanlı vizyonu içerisinde neden ayrıcalıklı bir yeri olduğuna, Osmanlıların bu bölgeye neden bu derece önem verdiği noktasına gelmiş oluyoruz.

Bu iki parça, "iki Anadolu", gövdenin bu iki yarısı öylesine sıkı bağlarla birbirine örülmüştü ki, biri olmadan öbürü yaşayamaz, hatta nefes alamazdı. Nitekim 1912-1913'de gelen Balkanların Edirne ve civarı hariç külliyen kaybı, Anadolu'nun gövdesine öylesine kurşundan bir yük bindirmiş ve öylesine onulmaz bir darbe indirmişti ki, bunların altından kalkabilmek için tam yarım asır uğraşması, didinmesi gerekmiştir torunların.

Bu "yük"ün içerisinde Balkan göçmenleri var mıdır? Onların ilk Anadolu tarafından bir yük olarak düşünüldüklerini hiç sanmıyorum. Tam tersine, özellikle Batı Anadolunun bir çok şehrine ve kasabasına bugünkü kimliklerini ve dahi şenliklerini Balkanlı göçmenlerin kazandırdığını iyi görmek lazım.

Bir Bursa bunun en canlı şahidi değil midir? 1910'lardan 1980'lere uzanan sancılı süreçte Bursa'ya gelip yerleşen göçmenlerin (muhacirlerin) şehrin sosyal, iktisadi, kültürel ve dini hayatına yaptıkları katkı inkar edilemeyecek boyutlardadır. Bugün Bursa'nın bir "Balkan göçmenleri Başkenti" olduğu bile söylenebilir. Adapazarı'nın boynuna da aynı çelenk, Kafkas göçmenleri ilavesiyle, asılabilir rahatlıkla.

Benzer bir olgu, İstanbul'un şirin bir ilçesi olan Bayrampaşa için de geçerlidir. Balkan muhacirlerinin uzaklardan gelip yerleştikleri bu ilçenin halihazır çehresi, Balkan coğrafyasından derin izler taşır. Mahalli şiveler burada birbirine karışır. Prizrenliler ile Selanikliler sokaklarda rastlaşır. Makedonya ile Şumnu burada buluşur. Bu küçülmüş, konsantre edilmiş imparatorluk bakiyyesinde huzur içinde yaşamanın şükrünü eda ederler.

Balkanları anlamak, Osmanlı'yı anlamaktır; yani kendimizi. Balkanlardan gelip ana vatanın topraklarına kavuşmanın anlamı, yer altı suları gibi, ilk bakışta kavranamayacak kadar derinlere gizlenmiştir.

Osmanlıların 500 yıl süren muazzam bir projesiydi Balkanlar. Anadolu o topraklarda kendisinin bir protezini üretmiş ve yerel halkların kültürleriyle etkileşime girerek zenginleşmiş ve gelişmişti. Ancak zamanla protez onun eline ve evine geri döndü...

Ve öyle bir kıyametin eşiğinde geri döndü ki, el mi protez, protez mi el, birbirine karıştı.

Ve yeniden kimliğimizin olmazsa olmaz parçalarından biri oldu Balkanlar. Arızalı sınırlar orada yapay salkımlar halinde sallanmakta. Yüreklerde "şirin Tuna" aktıkça, o "gazi nehir" üzerine söylenen yanık türkülerde olduğu gibi, sınırlar ateşlenmekte ve erimekte her bahar mevsiminde.

Artık Ramazandayız. Sınırların eridiği mevsimlerin en kutsalında. Balkanların ruhu da bu ateşte erimekte bir kere daha. Yapay sınırların ötesinde bir anlam potasında, kimliğimiz yeni bir kaynama derecesine ulaşmakta.

Ben Güneydoğulu bir aileden geliyorum. Bu kimliğim, kültürüm üzerinde elbette belirleyici. Ama şunu da rahatlıkla söyleyebiliyorum: Kim ne derse desin, ben bu topraklarda yaşanan büyük maceranın bütün unsurlarına bağlı hissediyorum kendimi. Ve diyorum ki: Balkanlara dönüş, eve dönüştür; kimliğimizin kaybolan, yırtılan, silinen satırlarına dönüş daha doğrusu. İkinci Anadolu'ya dönüştür. Yüzümüzün öbür yarısını cömertçe selamlamaktır.

Sesimizin yankısıdır Balkanlar...

Ne de olsa, *balkan*, Türkçede "dağ" demek değil midir? O zaman kulak verelim mi Mevlâna Hazretlerine. Bakalım mı beraberce ses ile dağ ilişkisini nasıl izah ettiğine:

> Bu cihan dağdır, bizim yaptıklarımız ise ses. Seslerin aksi yine döner, semtimize gelir.

Sesimizin yankısına sahip çıkmak, o yankıyı içimizde defalarca yankılandırmak zannettiğimizden daha önemli bir görevdir bugün. Bir dağı, yani balkanı olana ne mutlu!

Avrupa'nın kurucusu Kanuni'dir!

Peş peşe Avrupa'nın Romalı kimliği, çağdaş mahiyeti ve bunların oluşmasında İslam'ın rolü üzerine çeşitli kitaplar okudum.

Remy Brague'ın *Avrupa: Roma Yolu* adlı kitabı, Avrupa'nın yeniden Romalı olmaktan başka çıkar yolu olmadığına ilişkin güçlü iddiasıyla etkiledi beni. Romalı, yani kendisi dışındaki kültürleri kendisine katmak, onları dışlamamak yönündeki tavrın Avrupa'nın önündeki tek seçenek olduğunu söylüyor Brague. Avrupa ya Romalı tavrına geri dönecek ve İslam başta olmak üzere diğer kültürlere ve toplumlara kapısını ardına kadar açacak ya da kendi içine kapanıp Karanlık Çağa haşmetli bir adım atacak!

Okuduğum bir başka kitap, Joseph Fontana'nın *Çarpıtılmış Bir Geçmiş: Avrupa'yı Yeniden Yorumlamak* adlı harikulade çalışmasıydı. (Tabii Türkçe tercümesinde ilk ve asıl başlığın ("Çarpıtılmış Bir Geçmiş") yayıncı tarafından "uçurulmuş" olduğunu eklemeliyim.) Gerçek bir tarihçinin soğukkanlılığı ve hakikat-perverliğiyle ortaya çıkan o hep sevdiğim aykırı yorumlardan birisi bu. Fontana'ya göre ne bizim bildiğimiz Karanlık Çağlar o kadar karanlıktır, ne de Rönesans zannettiğimiz kadar aydınlık!

Her ikisi de Avrupa'yı anlamak bakımından son derece önemli olmakla birlikte, üçüncü (ve ne yazık ki Türkçeye en önce çevrilmesi gerektiği halde henüz dilimizin hazinesine kaydı geçmemiş bir) kitap, başucumda ne zamandır: *Europe and İslam* (Avrupa ve İslam).

Orta Çağ tarihi üstadı Franco Cardini imzasını taşıyan bu çarpıcı kitap, gerçekten bilinenlerden son derece farklı bir Avrupa öyküsü anlatıyor bize.

Floransa Üniversitesi'nde ders veren İtalyan tarihçi Cardini, İslam'ın Avrupa tarafından önyargılar, yanlış bilgilendirmeler ve aleyhte yayınlar yüzünden gerçek mahiyetiyle anlaşılamadığını vurguluyor. Eğer bu önyargılar ve yanlış bilgilendirmeler ve çarpıtmalar olmadan bakarsak tarihe, Avrupa ile İslam arasında sanıldığından daha derin ve güçlü bağlar mevcut olduğunu görürüz.

Cardini, hep tekrarlanan Endülüs'le yetinmiyor bu konuda.

İtalyan olmasının avantajından yararlanarak Sicilya ve Napoli İslam medeniyetinin izlerini takip ederek Avrupa kültürüne beşiklik yapmış olan İtalyan kültüründe İslam faktörünü de inceliyor.

Mesela 827 tarihinde vuku bulan Sicilya'nın fethi ve Palermo'nun kuşatılması sırasında Napoli şehri idarecilerinin Bizanslılara karşı Müslümanlara yardım ettiklerini yazıyor. Yine mesela, Weber'in o çok büyük ayrıcalıklarla donattığı Hıristiyan Avrupa sahil şehirlerinin İslam'ın Avrupa'daki yayılmasının bir ürünü olduğunu söylüyor. Hatta ne söylüyor biliyor musunuz?

9. yüzyılda Kurtuba'da Hıristiyan hocaların Arapça hat meşk ettiklerini. Cardini'ye göre bu işe kendilerini o kadar kaptırmışlardır ki papazlar, kendi kutsal kitaplarını ve Kilise Babalarının yazılarını yazma işini ihmal etmeye başlamışlardır. Ya Sicilya'daki Arap şiiri? "Onu dinlemeye her tarafına yayılmış olan derin hüzünden dolayı kalp dayanmaz" diyor tarihçi. Hatta Sicilya'nın Normanlarca fethini müteakip kurulan yeni Hıristiyan yönetim boyunca Arap memurlar sadece alt düzey memurluklarda değil, divanda bile görev yapmaya devam etmişler.

Cardini'ye göre Avrupalılar aslında 18. yüzyıla kadar bugünkü gibi bir önyargı seliyle kaplanmış değillerdi. Fakat 19. ve 20. Yüzyıllarda Batı kültüründe bir "kısa devre" meydana geldi. Bunun sonucunda Arap veya İslam olan ne varsa, Avrupa kültürünün ötekisi olarak kabul edilmeye başlandı ve bu kültürün iliklerine işlemiş bulunan İslami damga, kazınmaya çalışıldı. Ama nafile.

Çünkü "İslam, Avrupayı etkilemiştir" demek bile hafif kalır yazarımıza göre. İslam, Avrupa'nın doğrudan doğruya kurucu unsurudur. Hatta bir adım ileri giderek denilebilir ki İslam olmasaydı Avrupa da olmazdı.

Eğer, diyor tarihçimiz, antik coğrafyacıların tasvirlerinin ötesine gidip de modern Avrupa kavramı ve Avrupa kimliğinin nasıl ve ne zaman doğduğunu kendi kendimize soracak olursak, İslam'ın, onun vücuda gelmesinde (negatif de olsa) bir faktör olduğunu fark ederiz. Bazı tarihçiler (paradoksal olarak) Hz. Muhammed'i Avrupa'nın kurucu babası olarak selamlıyorlarsa da, benzer bir rol Fatih veya Kanuni'ye neden atfedilmesin? Onlar ki Avrupa kıtasını kendini savunmak ve tanımlamak zorunda bırakmışlar ve böylece, Avrupa kimliğinin oluşması için bir Öteki duygusunu oluşturmuşlardır.

Tarihçinin söylemek istediği, bu Ötekini, yani İslam'ı bir an için aradan çıkardığınızda Avrupa tarihinin geçmişini olduğu gibi bugününü de boydan boya yırtmış olursunuz. Avrupa ile ilişkilerin tarihine daha farklı bakmak zorundayız artık.

Üç Osmanlı yazarı Nobel Edebiyat Ödülü almıştı!

Orhan Pamuk'un Nobel Edebiyat Ödülünü alması geniş yankı uyandırdı. Bu ödülü alan ilk Türk olduğu manşetlere kadar çıktı. Ancak konunun bir de tarihe ilişkin kısmı var. Hem Nobel ödüllerinin, hem de Osmanlının yakın tarihine eğildiğimizde şaşırtıcı bir gerçekle karşılaşmaktayız. Eğer Osmanlı Devleti 19. yüzyıldaki gibi devam etmiş olsaydı, bugün bir değil 4 Nobelimiz olacaktı.

12 Ekim 2005 günü *The Guardian* gazetesinde *The Sea* (Deniz) adlı romanıyla ciddi bir ödül kazanan İngiliz yazar John Banville ile yapılan söyleşi yayınlanmıştı. Banville, İrlanda kökenli İngiliz yazar ve sanatçılarının uzun bir listesini yapıyor ve İngiliz edebiyatı içinde bir Irish (İrlandalı) damarını vurguluyordu. Oradan çağrışım yaptı. Sahi, İngilizler, idarelerindeki millet ve dillerin İngilizce içindeki maceralarını da "İngiliz edebiyatı" kapsamında mütalaa ederken, biz neden Osmanlı için aynısını yapmayalım ki? Diye düşündüm. Mesela bir "Boşnak Osmanlı edebiyatı", bir Gürcü, Arap, Yunan, Sırp, Arnavut, hatta Macar Osmanlı edebiyatı neden olmasın? Bunlar büyük Osmanlı şemsiyesi ve medeniyeti altında yaşadılar ve nefes alıp verdiler. Öyleyse, "Osmanlı edebiyatı" terimini de yeniden tartışmaya açmamız gerekmez mi?

Osmanlı edebiyatı, yalnızca Osmanlıca, yani Arap harfli Türkçe metinlerden mi oluşuyordu? Hayır: Mesela Karamanlıca neydi?

Mübadelede Yunanistan'a giden Karamanlı Türkler Yunan alfabesiyle Türkçe yazmıyorlar mıydı? Yazılan bal gibi Türkçeydi ama harfler Yunan alfabesindendi:

O zaman Türk edebiyatı da kapsama alanını genişletmek durumunda. Nitekim ilk romanımız kabul edilen Şemseddin Sami'nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ının tahtına da, bir Osmanlı Ermenisi Hosep Vartan'ın Ermeni harfleriyle ama Türkçe kaleme aldığı 1851 tarihli *Akabi Hikayesi*'ni geçirmemiz gerekiyor. Velhasıl Türkçe'nin sınırları genişliyor, onun ateşinde Osmanlı'nın sınırları genleşiyor. Osmanlı'ya bakışımız büyük ölçüde değişiyor. Tabii bu durumda Nobel'e bakışımız da değişmek durumunda.

Osmanlı Devleti'nin, son zamanlarında parsel parsel paylaşıldığını biliyoruz. Nihai paylaşma ise Birinci Dünya Savaşı'nda gerçekleşti ve Balkanlardan Kafkaslara, Adriyatik'ten Hint Okyanusu'na kadar uzanan bu devletin bünyesinden onlarca devlet, onlarca millet doğdu. Bu devlet ve milletler bütün nesillerini bizimki gibi on yılda yarattıklarını iddia etseler bile, kökleri Osmanlı'ya dayanıyordu ve Osmanlı'nın etkilerini, 1980'lere kadar üzerlerinden atamadıkları gibi, bu zengin ve verimli etki sayesinde kazandılar bir kısım başarılarını. Bizde bile Mesela Yaşar Kemal'in İnce Memed tipi bile ancak bir Osmanlı şemsiyesi varsa yeşerebilirdi. Ne kadar inkar etmeye çalışırsak çalışalım, Osmanlı'nın üzerimizdeki etkisi, olumlu ve olumsuz yönleriyle birlikte kalıcı olmuştur. Bunu iyi bilelim.

Bu açıdan bakarsak üç Osmanlı kökenli yazarın edebiyat dünyasının bu en büyük ödülüne sahip olduğunu görürüz. Bunlar İvo Andriç, Yorgo Seferis ve Elias Canettidir.

İvo Andriç: "Bizim romancımız"

1961 yılında Nobelle ödüllendirilen İvo Andriçi bir Osmanlı eseri köprünün yaklaşık 4 asırlık macerasını anlattığı *Drina Köprüsü*'yle tanıyorsunuz. Andriç 10 Ekim 1892'de Travnik'te doğmuş. Travnik Bosna'nın en ziyade Osmanlı kokan şehirlerinden birisi. "Vezirler şehri" deniliyor, çünkü çok sayıda vezir yetiştirmiş saraya. Buram buram Osmanlı kokan bu şehirden bir Sırp yazar çıkıyor ve Višegrad şehrindeki bir köprüyü anlatarak Nobel ödülünü kazanıyor. 1892'de Bosna Avusturya'nın işgalinde bulunuyor ama henüz

resmen Osmanlı'ya bağlı. Bu bağ, 16 yıl sonra kopacak ve 1908'de Bosna, Avusturya tarafından resmen ilhak olunacaktır. Andriç'in ilginç yanı, Boşnak kardeşlerimiz biraz duygusal davranarak onu mahkûm etse de, aslında "bizim romancımız"dır. Nitekim 1964 yılında *Büyük Doğu* dergisine yazdığı Romancımız İvo Andriç yazısında Sezai Karakoç bu durumu bütün berraklığıyla vurguluyor, şöyle diyordu:

> 1961 yılı Nobel Edebiyat Armağanı Osmanlı edebiyatına verilmişti denilebilir. Hatta Osmanlı romanına. Çünkü: Bu yıl Nobeli alan İvo Andriç, bir Yugoslav yazarı, bir Slav yazarı, hatta Avrupalı bir yazar olmaktan çok, bir OSMANLI YAZARIDIR. Gönüllü olarak Osmanlı tebaası bir yazardır sanki. Yalnız romanlarının kahramanlarıyla değil, yalnız romanının "zamanı"yla değil, yalnız "mekanı"yla değil, yalnız romanında örülen oluşlar ağıyla değil, batan bir dünyayı [Osmanlı dünyasını - M.A.] yavaş yavaş ortaya çıkarmayı deneme niyeti ve tarzıyla da, her biri bir yöne giden insan kütleleri içinde, imparatorluğun ağırlık merkezi olan bir bölgenin halkını değerlendirme ve bir medeniyet tarzı olarak sunma, orijinal bir kadro yakalama ve bundan yeni bir estetik kurma farkıyla da Osmanlıdır İvo Andriç.[1]

Bunları Necip Fazıl'ın dergisinde yazan Karakoç, daha da ileri gider ve Andriç'i Osmanlıların "Homeros"u, eserini de bizim İlyada ve Odise'miz ilan eder. Bu eser, Osmanlı çoğulculuğu ve çok yanlılığının içinden yükselen "birlik türküsü"nü çağırmaktadır. Velhasıl, İvo Andriç iki açıdan Osmanlı'dır. Bir: Henüz Osmanlının terinin soğumadığı bir zamanda ve mekânda dünyaya gözlerini açması ve oradan beslenmesi anlamında. İki: Eserine bu batmakta olan dünyanın son ışıklarını, veda türküsünü serpiştirdiği anlamda. Yani kendisi Osmanlı olabilirdi ama eseri başka telden çalabilirdi ama bunu tercih etmedi. Eleştirdiği tarafları olsa bile, o bir Osmanlı'ydı, Osmanlı'nın zenginlik ve derinliğini başarıyla yansıtarak ünlendi. Kendisinden, geçmişinden utanmadan, ona sövmeden, onunla yüzleşti, ondan beslendi ve kazanan o oldu.

1 *Edebiyat Yazıları* II, Diriliş Yayınları, 1986, s. 101.

Yorgo Seferis: Nobelin İzmirlisi

13 Mart 1900'de İzmir'de bir Rum çocuğu dünyaya geldi. 14 yaşına kadarki çocukluğu İzmir'de geçti. 1914'te ailesi ile birlikte Atina'ya göç etti. 1963'te Nobel Edebiyat Odülü'nü kazandı. 1971'de Atina'da öldü.

Daha İzmir'deyken şiire başladı ve "Yorgo Seferis" adını kullandı. Şiirlerine hâkim olan hava, vatanından sürgün olmanın acısı ve Akdeniz'e, özellikle doğum yeri olan sevgili İzmir'ine duyduğu derin nostaljidir. İzmirli hemşehrisi olan Batı şiirinin babası Homeros'a büyük ilgi duydu ve onun şiirinden ilham aldı. İzmir'e geri dönmek istiyordu ama 1922'de İzmir'in yeniden Türklerin eline geçişi, ümitlerini suya düşürdü. Kendisini asıl o zaman sürgünde ve yersiz yurtsuz kalmış hissetti. Bunun üzerine Paris'te hukuk tahsili yapmış olmasına rağmen diplomasiye geçmeye karar verdi. İngiliz Dışişlerinde çalıştı. Arnavutluk, Güney Afrika, Mısır, Türkiye (Ankara), Lübnan, Suriyede elçi müsteşarlığından büyükelçiliğe dek çeşitli kademelerde görev aldı. Daha da ilginci, 1959'da Dışişleri Bakanımız Fatin Rüştü Zorlu ile birlikte bağımsız Kıbrıs'ın önünü açan Londra Antlaşması'nın mimarlarından oldu.

Seferis'in diplomatik misyonla tayin olduğu ülkelere bakarsanız, eski Osmanlı toprakları etrafında dolaştığını görürsünüz.

İmparatorluk dağılırken, köklerinden kopan ve savrulan acılı bir nesle mensuptu o. Bir anafordu yaşanan; ama bazılarının sandıkları gibi yalnızca azınlıkların kapıldığı bir anafor değildi. Seferis'in memleketine dönüş umutlarını yitirdiği 1924 yılında bir başka Osmanlı, Mehmed Akif, bu defa ana vatanın gövdesinden koparak eski bir Osmanlı toprağı olan Mısır'a savrulacaktı.

İmparatorluğun sonu ve sürgünlük: Binlerce yetişmiş ruhun evlerinden koparak kendilerine yeni bir yurt aradıkları, ne çare ki, bulamadıkları sürecin iki hazin çığlığı olarak kanat çırpıyor kainatımızda.

Elias Canetti: Nobel alan son Osmanlı çocuğu

Son "Nobelli Osmanlı" ise belki romanlarını okuduğunuz ama Osmanlı olduğunu bilmediğiniz biri: Elias Canetti. 1905'de Bulgaristan'ın Rusçuk şehrinde bir İspanyol Yahudisi (Sefarad) ailesinde

doğmuş. 6 yaşındayken ailesi Manchester'a göçmüş. Burada babasını kaybedince annesi çocuklarını alarak Viyana'ya dönmüş. 1994'te ölen Canetti, Nobel Edebiyat Ödülü alan "son Osmanlı" olmuş (1981).

Canetti'nin ölümünden sonra yayınlanan hatıraları (*The Tongue Set Free* adıyla 1999'da basıldı) onun Osmanlı arka planına güçlü ışıklar tutuyor. "Kendimi", diyor yazarımız, "daima Türkiye'den gelmiş gibi hissetmişimdir. Sonraları yaşadığım hiçbir şey yoktu ki, Rusçuk'ta onu yaşamamış olayım."

Canetti renk körlüğü yaşayan dünyamıza Osmanlı Rusçuk'unun rengarenk havasını yansıtıyor:

> "Tuna nehri üzerindeki Rusçuk, bir çocuk için harika bir şehirdi ve şayet Rusçuk'un Bulgaristan'da olduğunu söylersem, o günlerin resmini yanlış aksettirmiş olurum. (Anlayın canım. Yazarımızın dili, o yıllarda iç işlerinde özerk ama resmen Osmanlı'ya bağlı olan Bulgaristan Prensliği'nde doğduğunu söyleyemiyor. Bu müthiş renklilik ancak Osmanlı gibi çoğulculuğa kucak açan bir bünyede var olabilirdi demeye getiriyor.) Burada en farklı kökenlerden gelmiş insanlar beraberce yaşardı. Bir Allah'ın günü yoktu ki, 7-8 dilin konuşulduğunu işitmeyesiniz. Genellikle kırsal bölgelerden gelen Bulgarların yanı sıra onlarla aynı mahallede oturan çok sayıda Türk vardı. Onun yanında İspanyol Yahudilerinin oturduğu mahalle bulunurdu. Rumlar, Arnavutlar, Ermeniler ve Çingeneler de eksik değildi. Tuna'nın öbür yakasından Romanyalılar gelirdi; asla unutamayacağım süt annem, Romanyalıydı. Bir de şuraya buraya dağılmış Rusları görürdünüz"

Batı kriterlerine göre gerçekten de inanılmaz olan bu çeşitlilik, bir çocuğa, 20. yüzyılın sonlarında böyle gülümsüyor ve ona şu unutulmaz sözleri söyletiyordu: "Bu çeşitliliğin mahiyetini gerçek anlamda hiç kavrayamadım ama onun etkileri de hiç bir zaman yakamı bırakmadı." Böylece 20. yüzyılın en "kozmopolit" yazarlarından birisinin Osmanlı Rusçuk'unun çok-kültürlü havasından neleri miras aldığını öğrenmiş oluyoruz.

Böylece 3 Nobelli 'yazarımız'ın Osmanlı arka-planlarına bakınca, ödülü kazanmalarını, Osmanlı dünyasının akıl almaz zenginli-

ğine borçlu olduklarını görüyoruz. Bir başka şeyi daha: Çocukluklarında hafızalarına içirdikleri Osmanlı "nesîm"ini dünya edebiyatına yansıtmış ve özgünlüklerini o bir daha geri gelmeyecek büyük dünyaya borçlu olduklarını itiraf etmişlerdi.

Voltaire'i nasıl okumalı?

Bu mu Doğu despotu?

Voltaire

Batı'yı anlamak

Geçmişe karşı hep aynı istihzayı, bu istihzanın davet ettiği küçümsemeyi görüyorum dudaklarda: Biz (bu "biz" bazan medrese vs. olur, bazan genelleştirilir, cümle Osmanlı'yı kuşatır) Batı'yı anlamamışız, modernliğin trenini kaçırmışızdır. Örnekleri de hemen hemen birbirinin aynıdır. Osmanlı Batı'yı tanımıyordu, burnunun dibinde "müthiş bir gelişme" gösteren dünyaya kulağını ve gözünü kapamış, bilimsel ve teknolojik gelişmelere ilgi göstermemişti.

İlginçtir, bu iri kıyım iddialara özellikle "son üç yüzyıl" kaydı düşülür. Bununla kastedilen şey, Kanuni Sultan Süleyman devrinden sonra Osmanlı dünyasının kesintisiz bir gerileme sürecinde olduğudur. Aslına bakılırsa "son üç yüzyıl", devlet 1923'de tarihe gömüldüğüne göre, 1623'den başlar ki, bu tarih, Kanuni'nin vefatından yaklaşık 70 yıl sonraya denk gelir! Yani yukarıdaki ifadelerin sahipleri, iddia ettikleri hususların Kanuni'den 70 yıl sonrasına kadar geçerli olmadığını, ancak 1620'lerden itibaren Batı ile ilişkilerin kesildiğini itiraf etmiş oluyorlar.

Bir örnekle açayım demek istediklerimi:

> [Medrese] Batıya üç yüz sene hiç ilgi göstermemiş, kulağını tıkamıştır. Bu ilgisizliğin sebebi, Batı Hıristiyandır, akılsızdır, zaten [akıllı] olsaydı, bunlar teslise inanır mıydı? anlayışıyla, *bunlar kefere güruhu, biz bunlardan hiçbir şey almayız* demiştir.[1]

Bir felsefe hocasının bu sözlerini, 1947 yılında basılmış bir Lise 3 tarih kitabından aldığımız şu sözlerle karşılaştıralım mı:

> [18. yüzyılda] Medrese, asırla hiçbir ilgisi kalmamış olan Doğu bilgisini onarmıya... başladı... Medrese, çok kere, kaybettiği nüfuzu kazanmak için teşkilatlanacak yerde, Avrupa bilgi ve düşüncesine karşı ayaklandı. Onu kafirlikle suçlu tuttu. Bu ayaklanmalar teknik okullarımızın hızla gelişmesine engel oldu.[2]

Ders kitaplarının öğrencilerin beyinlerini etkileme gücü ayan beyan görülüyor yukarıdaki iki örnekten. Yafta asılmıştır bir kere günah tekesi haline getirilen medresenin boynuna. Hele öldükten sonra kim çıkarmaya cesaret edebilir ki onu?

Böylece Batı, daha doğrusu o ulaşılmaz ve hakkında sorgu sual edilmez addedilen "Batı efsanesi" veya Thiery Hentsch'in tabiriyle "Hayali Batı", toprağı sömürgeleşmemiş ancak kültürünün ana damarlarını kendi elleriyle sömürgeleştirmiş aydınlar eliyle ikiz kuleler halinde yükseltilmiş durumdadır.

Oryantalizmin dikmek için asırlardır uğraştığı bu ikiz kuleler, Hayali Batı versus Hayali Doğu'dur. Homi Babha'nın Edward Said'e karşı geliştirdiği argüman, burada tam yerini bulmuştur: Oryantalizm sadece Batılıların kafasında bir Doğu kurmacası yaratmakla yetinmez, aynı zamanda da Doğuluların kafasında olmayan bir Batı imajı icad eder: Hayali Batı. Bu namevcud Batı'ya karşı geliştirilen ideolojilerin (mesela İslamcılık) yöneldiği hedef de, bir seraptan ibarettir. Serap, ders kitaplarından başlar ve kültürün bütün yüzeyini beyaz bir sayfa kabul ederek yeniden yazar; okunaklı bir şekilde ya-

1 Yusuf Aydın, Bekir Karlığa ile söyleşi
2 A. Müfit Cansel, E.Z.Karal *Yeni ve Yakın Çağlar Tarihi*

zar üstelik! Zira bu dönüşüm sürecinde o kültürün kendi kaynakları okunaksız ve anlaşılmaz metinler haline gelmiştir.

Palimpsest yeni ve yabancı bir yazıyla tanışmaktadır.

Ah bir Voltaire'i okusaydık!

Baksanıza, diyorlar, Osmanlı aydınları "Aydınlanma"nın en büyük simalarından Voltairei "zındık" diye nitelemiş ve okunmasını yasaklamışlar. En ciddi kanıtları bu zahir.

Doğrudur, Reisülküttab Ahmed Atıf Efendi'nin bu minval üzere bazı sözleri olduğu. Atıf Efendi, "Voltaire ve Rousseau demekle maruf ve meşhur zındıklar..."[3] demiştir ya, hemen bu sözü genelleştirip bütün Osmanlı fikir alemini cahillikle suçlamanın alemi yoktur. Lakin gariptir, değerli aydınlarımızın aynı mantık istikametinde dönüp Batı'ya bakmak akıllarına dahi gelmez. Çünkü oraya baksalar, Voltaire'in kaç kez tutuklanıp Bastille hapishanesine tıkıldığını, Londra'ya sürgüne gönderildiğini, Berlin'e kaçarak Büyük Friedrich'in sarayına yerleşmek zorunda kaldığını, hakkındaki kovuşturmalardan yılgınlığa düştüğü ömrünün son demlerinde İsviçre-Fransa sınırında iki ev satın aldığını ve hangi taraftan sıkıştırılırsa öbür ülkeye kaçmayı planladığını göreceklerdir. Dahası, öldüğünde Paris'te cenazesini kaldıracak bir tek papaz bulunamadığını, bunun üzerine taşradan bir papaz ayarlandığını ve kemiklerinin ancak 1791'de Paris'e getirilip Pantheon'a gömülebildiğini, ne var ki 19. yüzyılın ilk çeyreğinde, yani 1814 Reformasyonunda bilinmeyen kişilerce mezarına tecavüz edildiğini ve kemiklerinin çalındığını[4] görmeye yanaşmazlar bir türlü. Bir başka deyişle, kendi vatanında bile tutuklanan, hapislere atılan ve sürgüne yollanan, öldükten sonra ölü-

3 Cevdet Paşa, *Tarih*, c. IV. S. 394'den aktaran: Ercüment Kuran, *Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*

4 Voltaire'in ülkesiyle, çağıyla, hatta kendisiyle dalga geçen maceralı ve sürprizlerle dolu hayatı hakkında bkz. Hazırlayan: Salahaddin Küçük, *Voltaire: Seçmeler*, İstanbul 1976, Milliyet Yayınları ve Hazırlayan: Zahir Güvemli, *Voltaire: Hayatı, Sanatı, Eserleri*, İstanbul 1954, Varlık Yayınları. Andre Maurois, *Voltaire: Hayatı ve Eserleri*, Çeviren: Cenap Yazansoy, Rado Yayınları. (Salahaddin Küçük'ün, kitabını büyük ölçüde Maurois'nın kitabından apardığı, herhangi bir şüpheye mahal vermeyecek kadar açık görünüyor!)

süne dahi saygı gösterilmeyen bir Voltaire portresi, Fransa'nın o sözümona "aydınlanmış" cephesinde ışıldamaktadır ama nedense bu ışığı görmek ve göstermek istemeyenlerle doludur ortalık.

"Aydınlanma çağı"nın bu delişmen, zamanının değerlerini şeytani zekasıyla bir ömür boyu bombardıman eden evladı, daha kendi evinde, Fransa'da dahi gönül rahatlığıyla kabul görmemişken, onun fikirlerine hiç de hazır ve muhtaç bulunmayan, problemleri ve tarihi matrisi kökten farklı bir ülkede neden bir hürriyet kahramanı olarak tanınsın ki?

Soru, daralttığımız Voltaire odağından çıkartılarak Batı kültür ve düşüncesinin bizdeki bütün algılama biçimlerine teşmil edilmelidir.

Kaldı ki burada soru bence sürekli olarak ters soruluyor: 'Biz neden Batı'ya kapandık ve onu doğru dürüst tanıyamadık?' diyerek hayıflanıyoruz. Oysa bu soru, objektif ve sadra şifa bir sonuca ulaşmak istiyorsak tabii, şöyle bir ek soruyla tamamlanmalıydı en azından: 'Batı bizi ne kadar tanıyordu?'

Bu soru, sorarken beni bile yeterince heyecanlandırmadı. Sebebi gayet açık: Batılıların bizde almaya değer neler bulabilecekleri konusunda ben bile emin değildim. Oysa bir kültürel etkileşim için çift yanlı bir ilişki şarttır. Mesela bir Voltaire bizi ne kadar tanıyabilmişti?

Bu, içine yuvarlandığımız kültürel aşağılık kompleksi nedeniyle "haram" sorulardan biridir. Öyle ya, o bizi, biz "barbarlar"ı tanımaya neden tenezzül etsin ki? Asıl "onlar"ı tanıması gereken biz değil miyiz? Ah bir Voltaire'i anlasaydık, bakın "makûs talihimiz"de neler neler değişecekti?

Voltaire Mahomet'i neden yazdı?

Kaldı ki, Voltaire çok da amaca uygun bir örnek değildir burada. Diğer Aydınlanma *les phüosophe*'larına kıyasla daha fazla emek sarfetmiştir bizi tanımak için. Hatta diyebilirim ki, bugün "biz" diye hükümler savuran pek çoğumuzdan daha fazla dirsek çürütmüştür. Okumuştur en azından.

Bir aydın olarak İslam'ı ve Osmanlı dünyasını tanımanın boynunun borcu olduğunun idrakinde olan Voltaire, Fransa krallığının

mutlakiyetçi yapısını eleştirirken bir tür ayna olarak kullanır Osmanlı tarihini. Aynı şekilde İslamiyet de onun için Katolik fanatizminin sergilenebileceği bir karşı örnektir. Bu iki aynadan seyrettirir Fransızlara kendilerini. İslamiyet'i ve Osmanlı idaresini olduğu kadar Osmanlı halkını da elinden geldiği kadar tanımaya ve tanıtmaya çalışır Avrupa'ya. Onda tanıtılmaya değer cevherler bulmuştur çünkü. Ona göre, kendilerininkinden tamamen farklı ve özgün modeller sunmaktadır İslamiyet ve Osmanlı tarihi.

Hatta bu konuda Montesquieu ile bile anlaşamaz Voltaire. Montesquieu'nun "Doğu despotizmi" (*Oriental despotisme*) teorisini kıyasıya eleştirir. Osmanlı örneğine eğilerek haykırır: "Bu mu Doğu despotu?" Kendi kulları tarafından tahttan indirilen bir despot kavramının ikiyüzlülüğü kızdırmıştır Voltaire'i. Osmanlı idaresinde despotizmden çok bir tür demokrasinin yankılandığını keşfetmekte zorlanmaz.[5]

İyi de bütün bunlara rağmen neden yazmak ihtiyacını hissetmiştir Peygamberimiz'e hakaret eden *Le Fanatisme ou Mahomet le prophete* adlı trajedisini? Uzun hikayedir. Ama aydınlatılmaya muhtaç bir nokta; hem Voltaire için, hem de Müslümanlar için.

Meşhur Fransız Akademisi'ne dahil olabilmek için Papa'nın tasvibi gereklidir. Voltaire'in de kiliseyle arası iyi değildir. Tek bir ümit var, diye düşünür, Hıristiyanların ezeli düşmanı "heretik" Hz. Muhammed'i, tam da Papa'nın anlayacağı ve etkileneceği bir tarzda küçük düşürecek bir piyes yazarsam emelime nail olabilirim. Ne yazık ki, geri teper bu çıkarması. Zira Papa bile beğenmez bu içtenliksiz eseri. Böylece Akademiye kapağı atma ümitleri o zaman için suya düşer. Ağustos 1745'de, yani eserini yazdıktan 4 yıl sonra eserinin bir kopyası ile birlikte Papa'nın aklını başından almayı amaçlayan bir mektupla tekrar başvurur. Papa XIV. Benedict (Benoit), kendisine yüz vermez.[6] Etrafındakiler de ayıplar Voltaire'i bu basit davranışından dolayı.

5 Voltaire, *Türkler, Müslümanlar, Ötekiler*

6 Franco Cardini, *Eorupa and İslam*

Tam olarak inanmadığı bir konuda kırk yıllık Hıristiyanmış gibi bir eser yazmış olmaktan dolayı sonradan pişmanlık duyduğu anlaşılıyor Voltaire'in. Zira müteakip yıllarda yazdığı bazı eserlerde Hz. Muhammed'i öven pek çok sözüne rastlamak mümkündür.[7]

Hatta Voltaire'in İslamiyet hakkındaki değişen ve değişken görüşleri hakkında Fransada bir doktora tezi yapıldığını biliyoruz.[8] Ne var ki bu tezin aksine, Thierry Hentsch'e göre Voltaire'in İslam'a ve Araplara bakışı düzgün biçimde yükselen bir eğri çizmez, "sürekli bir dalgalanma" halinde olmuştur. Aydınlanmanın genel olarak Doğu'ya bakarken içine düştüğü yakıcı çelişkilerle birlikte mütalaa edilmesi gereken bir tavırdır bu.

"Müslüman Volter"

İlginç bir ayrıntı olarak zikretmeliyim ki, Tanzimat dönemi edebiyatında Voltaire, aydınlarımızın ilgilendiği Batılı yol işaretlerinden biri olmuştur. Cılız ama sık sık hortlayan bir hayalet! Beşir Fuad'dan Muallim Naci'ye uzanan bu hararetli tartışmanın ateşi Ahmed Midhat Efendi'nin müşrik kucağında erir. Böylece Avrupa kıtasını boydan boya rahatsız eden bu ateşin ruh, Avrupa'yı tanımaya koyulan aydınlarımızın dimağına sönmüş bir avuç kül olarak savrulur.

Micromegas'yı tercüme etmek zahmetine katlanan Ahmed Vefik Paşa, önsözünde Voltaire'i bir güzel hırpalar. Bu "dahiye-i ucube"nin (yani Voltaire'in), çevirdiği kitap dışındaki eserleri "çirkin" olup, bu kitabı çevirmesindeki maksat da, onun "meslek-i hikmet-i riyakaranesi"ni, yani ikiyüzlü felsefe yolunu sergilemektedir! Başka bir deyişle Vefik Paşa, Voltaire'in ucube bir dahi olduğu kanaatinde ve onun çirkin ve riyakarane felsefe yolunun deşifre edilmesi peşindedir.

1887 yılında Volter adlı 139 sayfalık bir kitap yazan "İlk Türk Pozitivisti" sayılan Beşir Fuad ise üstadının İslamiyet hakkındaki görüşlerini aklamaya çalışmaktadır. Hatta Voltaire'i İslam öğretisinin ahiretle alakalı kavramlarından *Fırka-i Münciye*'ye (Kurtuluşa Erdirenler Grubu) mensup dehalardan addeder.

Hatta hatta papazların iftiralarına karşı İslamiyet'i onun kadar müdafaa eden başka kimse olmamıştır.[10] Beşir Fuad Müslümanlaştırılmış bir Voltaire portresi asmaya uğraşır, Osmanlı irfanının galerisine. Kısmen de başarılı olur. Ama yaygın kanaati değiştirmeye kudreti yetmez.

Bu arada Namık Kemal'in karşı safa geçmesi ve Voltaire'in "akaid-i mevcûdenin tahrifine vakf-ı nefs" ettiğini (kendini mevcut inançları çarpıtmaya adadığını) söylemesi ilginçtir.[11] Buna mukabil Ahmed Midhat Efendi ise hem Voltaire'i, hem de Beşir Fuad'ı İslamiyet dairesi içinde yorumlamaya kararlıdır.

Fikir alemimizde Beşir Fuad'ın başlattığı tartışma neredeyse bir Doğu-Batı tartışmasına kilitlenince Ahmed Midhat Efendi'nin damadı Muallim Naci, arayı bulmak için bir yazı kaleme alır. Bu devrin aydınlarına verilmiş bir cevaptır ama daha da önemlisi, günümüze de seslenen bir cevaptır:

> Voltaire'i takdir etmemek cehil olduğunu biliyorum ama takdir etmek küfür olduğunu bilmiyorum. Nedir bu ifrat ve tefrit? Kimisi Voltaire'i tanıyanı tekfire kalkışır, kimisi İbn Sina'yı hiç tanımak istemez. İkisini de hakkıyla tanısak, ikisinden de mümkün olduğu kadar hakimane istifadeye çalışsak olmaz mı? Voltaire'i takdir edip etmemek de aramızda bir mesele mi olacak? Eserleri meydanda, okuruz anlarız, işimize gelecekleri alırız, gelmeyecekleri bırakırız, işte o kadar.[12]

Düş artık yakamızdan Fransa!

Hep böyle olur. En son yaşananlar, yakındaki çöpün uzaktaki ağaçtan daha büyük görünmesi gibi, gerçeğin üstünü örter, kendisi de birkaç zaman sonra batacak olan yeni bir yanılsamanın kuyruğuna bağlar zihnimizi. Fransa Meclisi'nin aldığı "Ermeni Soykırımı" kararı da bu Frenk memleketi hakkındaki yargılarımızı sanki geri dönülemez biçimde sarsmış görünüyor. Ama sadece "sanki". Bir süre sonra kırılgan (Menderes, "nisyan ile malul" demişti) hafızamız bu fena hatırayı da bağrına gömecek ve kızacak başka şeyler bulacağız.

Yine de güncelin bizi ayartmasına karşı mesafe koymayı bilelim ve uzak günlere sürelim kâğıttan gemimizi. Epeyce uzağa. Şöyle bin, binbeşyüz yıl kadar önceye.

Fransız halkının kökeni nereye dayanır? Bu çıplak sorunun cevabı çetrefillidir. Aslında Fransızların ataları olan Franklar Tuna boyunda, Macaristan civarında yaşayan "barbar" kavimlerden biriydi. Roma İmparatorluğu onların Akdeniz'e inmesini yasaklayıp uç beyliği konumunda tutma şartıyla vergiden affetmişti (zaten "frank" kelimesi de 'vergiden muaf tutulan' demektir). Roma İmparatorluğu'nun çökmesiyle Franklar Galya'ya, yani bugünkü Fransa toprağına yerleşmeyi başardılar. İşte Yahya Kemal'in, bir Fransız yazarından alarak tekrarladığı, "Fransız halkını bin yılda Fransa toprağı yarattı" sözü bu yeni toprağın yurt edinilmesi sürecini özetler.

Bunları anlatırken, nedense, 'Aa, tıpkı bizim maceramız gibi' dediğinizi duyar gibi oldum. Tabii ki öyle. Yahya Kemal'in Türkiye'nin Malazgirt iksirini Paris'te keşfetmiş olması da bir başka ilginç nokta. Biz nasıl Malazgirt zaferiyle Anadolu'da kendimize yeni bir vatan açmışsak, Franklar da Romalıların "Galya" dedikleri toprakları vatan edinmişler, misafir olarak geldikleri topraklarda yaşayanlarla yoğrularak Fransız kültürünü var etmişlerdi. Tabii Frankların ancak 8. yüzyılda Hıristiyanlaşıp Avrupalılaştıklarını da eklemek gerekiyor. (Sahi biz onları ta baştan beri Avrupalı bilmiyor muyduk? İşte patlatmanız için bir çıban başı daha!) Aynı şekilde biz de Anadolu platosunun kilidini 11. yüzyılda kırdık ve bu topraklar bin yılda kimliğimizi yoğurdu.

Demek istediğim, Fransa evvel eski bizim bildiğimiz Fransa değildi. Fransızlar da her millet gibi tarih içinde çıktıkları yolculukta nice duraklara uğradılar, bugünkü kıvama erebilmek için nice ter ve kan döktüler.

Ne var ki, yeni vatanlarında Fransa krallarını ciddi bir meşruiyet bunalımı bekliyordu. Barbar bir kavimken vatan ve din değiştirmişlerdi; yeni vatanları üzerindeki iddialarını hukukî bir çerçeveye bağlamak için şiddetle meşru bir tutamağa ihtiyaçları vardı. Bu bunalım ancak Fransa krallığını kendilerinden önceki imparatorluklara bağlamakla çözülebilirdi. Doğru ama hangi imparatorluğa? Roma İmparatorluğu, arkasında varis bırakmadan çöküp gitmişti. Kala kala geriye Bizans kalıyordu. Ama Bizans'la da tarihî bir bağ kurulamıyordu. Bu durumda tarih kuyularının başına koşarak masallar çekmeye başladı Fransa'nın akıldaneleri.

Efendim, Truva'nın yıkılmasıyla Batı'ya kaçanlar olmuştu. Bunlardan Aeneas, şair Virgil'in eseri sayesinde Roma'da tanınıyordu. İşte bu zat-ı muhtereme bir yeğen uydurup adını Francion koydular ve onu Fransızların atası ilan ettiler. Böylece Antik Çağ'ın en uygar devleti olan Truva'nın hükümdar ailesine demir atmış oluyordu Franklar. Sonradan bu soyağacına Büyük İskender'den tutun da Turcus'a kadar kimler eklenmedi ki! Asıl ilginç olan husus, bu Turcus ya da okunuşuyla söylersek Türküs, Türklerin atası oluyordu. Böylece meselenin bam teline dokunmuş olduk: Fransızlar ile Türkler kuzen çıkmışlardı!

Bakın şu bizim kuzenlerin işine! Bir zamanlar bizimle akraba olduklarını ispatlamak için kırk dereden su getiren hayırsızlar şimdi kalkmış, bize ağabeylik taslıyorlar. Eh, kuzenlerin birbirine kızıp küsmesi normaldir diyeceksiniz ama aynı hak bize de tanınmış olmuyor mu böylece?

Efsane bir yana, Fransızların tarih boyunca Türklere yakınlıklarını her fırsatta dile getirdiklerini, Fredagaire'in "Historia Francorum"undan beri biliyoruz. Ancak bu şarkı burada bitmez sevgili okur. Pierre Chuvin'in "*Popüler Tarih*"in son sayısında yazdığına göre, biz Bizans'ı yıkıp yerine oturunca Galya'daki kuzenlerimiz pek bir gönenmişler bundan ve Fatih'in, aslında Yunanlılardan ortak ataları olan Truvalıların öcünü aldığını düşünüp onların medar-ı iftiharları olduklarını söylemişler (o vakitler Grekçe konuştukları için Bizanslılar, Yunanlıların devamı kabul ediliyordu). Nitekim Montaigne'in denemelerinden birinde benzer bir yoruma hayretle rastlamışsınızdır siz de.

Fransız paparazzicileri Fatih'in annesinin bir Fransız prensesi olduğu efsanesini fark ettiklerinde tarih yeni bir rüyaya daldı. Bu efsaneyi sırtlanan Fransızlar yine "Türk" dedikleri Osmanlı kapısında aradılar meşruiyetlerini. Bir Fransız prensesinin, Osmanlı sarayına girip de Fatih gibi bir cihangiri doğurduğu ortaya çıkarsa Batı'daki kuzenlerimizin Avrupalı komşuları arasındaki konumları güçlenecek ve Fransa kralları daha bir dik bakacaklardı etraflarına. Böylece Büyük Efendi'nin, yani Padişah'ın akrabası konumuna yükseliyor ve Osmanlı kanalından Bizans'a ve Roma'ya, oradan da kestirmeden Truva'ya bağlanıyordu soyları. Uyanıklığın bu kadarına da pes doğrusu!

Lakin pes diyen yalnız biz değiliz. Nitekim Fransızların bu uyanıklığı Osmanlı sarayına da pazarlamak ve bu sayede işlerini usulet ve suhuletle görmek için çırpınıp durmaları, sonunda tarihçimiz Peçevî'yi çileden çıkartacak ve Fatih'in annesi meselesini bir hafiye gibi araştırmaya koyulacaktı. Fransızların ağızlarına sakız ettikleri rivayete göre, Fatih'in annesi Müslüman olmamış, yani Hıristiyan olarak ölmüş; zaten kilitli tutulduğundan Galata'daki türbesinde de Kur'an okunmazmış. Sevgili Peçevî bir gün elçilerin sözünü ettikleri türbeye gider, bekçisiyle konuşur. Bekçi kendisine, her sabah türbede hatim indirildiğini, ardından da kapısının kilitlendiğini söyler.

İşin aslını öğrenen Peçevî uygun bir fırsatta bu bilgiyi Fransız elçisine aktarmışsa da, adam Nuh demiş, peygamber demeyip iddiasından geri adım atmaya zinhar yanaşmamıştır. Saf tarihçimizin anlayamadığı nokta, adamın derdinin Prenses'in varlığını saraya kabul ettirmek değil, bu efsane üzerinden hem Avrupa'da, hem de Osmanlı sarayında itibar kazanmak, velhasıl Osmanlı hanedanından asalet payı devşirebilmektir.

Anlayacağınız, hayırsız kuzenlerimizin yeni bir yaramazlığı ile karşı karşıyayız. Onları affedebiliriz. Baksanıza, hâlâ meşruiyetlerini bizim üzerimizden üretmeye çalışıyorlar. "Yahu bin sene olmuş, ayaklarınız üzerinde durmayı öğrenin de düşün artık yakamızdan." dememizi mi bekliyorlar yoksa?

Hekimoğlu Ali Paşa derler adıma

Osmanlı döneminde İbn Sina'nın *El-Kanûn fit-Tıbb* adlı eserini 1766-1767 tarihlerinde ve tam 21 cilt halinde ilk defa Türkçe'ye tercüme eden Tokatlı Hekim Mustafa Efendi (ölümü 1781/1782), binlerce kitap ve 300'den fazla Mushaf yazdığı bilinen hattat Osman Ağa ve dahi İstanbul'un en güzel tarih bahçelerinden birini, *Hadikatül-Cevami*'yi bize miras bırakmış olan Ayvansarayi Hüseyin Efendi... Bu ve benzeri bir çok parlak Osmanlı sanatkar ve aydını, İstanbul sur içinde apayrı bir şehir havasını uzun müddet yaşatan Ayvansaray semtinin 18. yüzyılda kazandığı entelektüel irtifayı yansıtacak canlı örneklerden sadece bir kaçıdır.

Nitekim sur dışında kalan ama Ayvansaray'ın bu dönemde güzide semtlerden birisi olduğunu kanıtlayan Sultan Avcı (IV.) Mehmed'in kızı Hatice Sultan'ın dillere destan sahilsarayı, Melling'in tüllere bürünmüş gravürleriyle ölümsüzleşmiş bulunuyor. (Bu görkemli sahilsaray, bugünkü Ya Vedud Mescidi civarında ve mevcut Haliç Köprüsü'nün devasa demir ayaklarının olduğu mahalde süzüm süzüm süzülmekteydi.) Ayrıca bugün yerinde yeller esen sebili hariç, aynı sıradaki ıssız ve kurumuş çeşmesi, karşıda kalan sibyan mektebi ve sahabe kabirleri ile sur içindeki İstanbul kibarlarının yattığı Toklu Dede Mescidi Haziresi bu dönemin parlaklığına ışık tutan şahitler olarak neyse ki aramızdadırlar. Onlar da olmasa surun

hemen bitişiğinde bir zamanlar cıvıl cıvıl bir mahalle bulunduğunu, çocuk ve yoğurtçu seslerinin şehrin duvarlarına çarpıp döküldüğünü unutacaktık.

Ayvansaray semtinin öteden beri gemi yapımcılığı ve kalafatçılık meslekleriyle meşhur olduğu, sahildeki Kalafat İskelesi adından da kolayca anlaşılabilir. Zift, katran vesaire yanıcı maddelerin bol miktarda kullanıldığı bu bölgede sık sık yangınların çıktığı da bir gerçektir. Kısa sürede tam bir sosyal felakete dönüşen bu yangınların en tahripkarı, 1755 yılında parlamış ve zengin-fakir ayrımı gözetmeden semtin neredeyse bütün ahşap dokusunu eritip yutmuştur.

Ancak bu korkunç yangın sırasında çarpıcı bir siyasi entrikanın yaşandığını kaydediyor tarihlerimiz. Devrin Sadrazamı Hekimoğlu Ali Paşa'ya kurulan siyasi bir tuzağın biraz acı ve yürek burkan hikayesidir bu.

Yangını haber alır almaz, mutad olduğu veçhile derhal yangın yerine ulaşmak için yola koyulan Sadrazam, yolda 'İyi saatte olsunlar' takımından bazı eşhas tarafından durdurulur. Kendisine, Padişahın daha önce yangın mahalline ulaştığı, onun gelmesiyle birlikte yangının söndüğü ve gitmesine gerek kalmadığı söylenir. O da saf saf bunlara inanır ve geri döner. Böylece kendisini Sultan III. Osman'ın gözünden düşürmek isteyenlerin kurduğu bu sinsi tuzağa düşen Hekimoğlu Ali Paşa, ertesi gün yangına zamanında müdahale etmediği gerekçesiyle azledilir, ardından da bostancıbaşı gönderilerek Sadrazamlık mührü elinden alınır.

Ama dahası var:

Bu defa vazifede ihmali görüldüğü için başı vurulmak üzere Kızkulesi'ne doğru bir Bostancı nezaretinde kayıkla yola çıkartılır. Hekimoğlu Ali Paşa'nın bindiği kayık, dümenini Kızkulesi'ne doğru çevirirken, yolları bir ara Beşiktaş Sarayı'nın önünden geçer. Tam bu sırada Paşa, sanki hiçbir şey olmamış gibi, kemal-i hürmetle ayağa kalkar ve pencerenin önünde oturmakta olan Padişaha yerden göğe usulünce temenna çeker. Hekimoğlu Ali Paşa'nın idama giderken bile soğukkanlılığını koruduğuna ve kendisine saygıda kusur etmediğine şaşan ve aklı fena halde karışan Sultan III. Osman, "Yahu bu nasıl bir iştir?" diye şaşa-dursun, Valide Sultan bir başka

pencereden aynı manzarayı şefkat hisleriyle dolarak temaşa etmektedir.

Vaziyetin vehametini fark eden Valide Sultan'ın oğluna ısrarlı ricaları üzerine Hekimoğlu Ali Paşa, afv-ı şahaneye mazhar olur ve cezası, Kıbrıs'a sürgüne tahvil olunur. Sonra da Rodos'ta sürgün olarak görürüz onu. Padişah'ın sonradan bu sürgünden de pişmanlık duyup Paşa'yı bir kere daha Anadolu Valisi yaptığını ve bu görevindeyken kendi adamları tarafından zehirlenerek vefat ettiğini biliyoruz.

Tanıdınız mı Ayvansaray yangını yüzünden kellesini kaybetmesine ramak kalan bu Sadrazam'ı? Kocamustafapaşa semtindeki muhteşem Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi'ni yaptıran kişinin ta kendi-sidir o. Bu alim, hattat ve nüfûz-ı nazar sahibi, başarılı, şöhretli Sadrazam'ın kimliğine dair ufak bir ipucu daha verelim mi?

Hekimoğlu Ali Paşa 1689 yılında İstanbul'da doğmuş ve 1758 yılında 69 yaşında Kütahya'da ölmüştür. Cenazesi Kütahya'da toprağa verildikten 27 gün sonra mezarından çıkartılarak İstanbul'a getirilmiş ve bu defa Kocamustafapaşa semtinde kendi yaptırdığı külliyedeki türbesine gömülmüştür.

Hekimoğlu Ali Paşa, baba tarafından aslen Girit'te ikamet eden bir İtalyan ailenin çocuğudur. Osmanlıların Girit'i 1667 yılında fethetmeleri üzerine bohçalarını denkleyip Venedik'e kaçan aile, oğullarını Padua'ya tıp tahsiline gönderir.[1] Günün birinde delikanlının kulağına garip bir ses çalınır. Nereden geldiğini anlayamaz bir türlü.

1 İşin garibi, İtalyanın Padua şehri, İbn Sinanın *Kanun*'unun Cremonalı Gerard tarafından yapılan Latince çevirisinin ilk basıldığı yerlerden birisidir. İleride Hekimbaşı Nuh Efendi olarak karşımıza çıkacak olan bu tıp öğrencisi de, İbn Sina'nın Paduada basılmış kitabından yararlanmış olmalıdır. Nuh Efendinin oğlu Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'nın başını yakan yangın hadisesinin vuku bulduğu Ayvansaray semti de, bir başka İbn Sina'cıyı, Tokatlı Mustafa Efendiyi konuk ederek vertigomuzun azmasına sebebiyet verecektir. Böylece bir semt, bir şehir ve bir kitap, sevgili kahramanlarını etraflarında pervane ederek Padua'dan Semerkand'a uzanan esrarlı bir yayda kozmik fırtınalar koparırlar. Duymak isteyenlere tabii. Kanun'un 1476 tarihli Padua baskısı hakkında bilgi için bkz. Esin Kahya, Giriş, İbn-i Sina, El-Kanûn fit-Tıbb, Birinci Kitap, Çeviren: Esin Kahya, Ankara 1995, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, s. XL. Tokatlı Mustafa Efendinin Kanun çevirisi ile İstanbul kütüphanelerindeki nüshaları hakkında da aynı sayfada ayrıntılı bilgi bulunabilir.

Ses, kırık bir plak gibi sürekli çınlamaktadır kulaklarında. Sonunda kalkar, yolculuğa çıkar. İstanbul'a gelir ve o sesin tam ocağına iner. Meğer bu genç tıp talebesinin kulaklarında çınlayan ses, ezan sesi değil miymiş? Bundan sonrası, iki sembolik adımdan ibarettir: Müslüman olur ve kısa zamanda sarayın Hekimbaşılığına getirilir! Müslüman bir kızla evlendirilen Nuh Efendinin oğlu, Hassa Silahşorluğundan daldığı askeriye kanalında hızla yükselmeyi başarır. 1731'de Tebriz'i fethetmesi, ona Sadrazamlık kapısını açmış olur. 1732-1735 yıllarında 3 defa mühr-i hümayunla buluşmuştur elleri.[2]

Bursada bugün de ayakta olan Eşrefiler (diğer adları Numaniyye veya Salı Pazarıdır) Tekkesi'nin mümtaz varislerinden Safiyüddin Erhan Beyefendi'den dinlemiştim. Meğer bugün ayakta kalan en güzel tekkelerden birisi olan Eşrefiler Tekkesi'nin banisi de Hekimoğlu Ali Paşa değil miymiş?

Giritte başlayan ve Padua'da devam eden bir maceranın ilmekleri, bugün İstanbul'un Fatih ilçesinde Osmanlı mimarisinin en orijinal ve iddialı çözümlerinden bir şahesere ve oradan da Bursa'da bir manevi ocağın küllerine bağlanır sessiz sedasız. Limon suyuyla yazılmış bir hayatın satırlarını sökmeye başlamışsınızdır artık...

2 Hekimoğlu Ali Paşa'nın 1731 Revan seferi ve Şah II. Tahmasb'a karşı verdiği başarılı savaş, sefere bizzat iştirak etmiş bulunan Nevres-i Kadim tarafından anlatılmıştır.

Bir de Osmanzade Taib'den dinleyelim Paşa'nın hikayesini

Hıdiv-i sabık Sultan Osman Han hazretlerinin mukteza-yı meşrebleri ferd-i vahide itimadları olmadığından sadrazam bulunanlar umurun ekserine müdahale etmediklerinden maada, bazı havassı dahi makam-ı şirkette istihdamları mütercem-i müşarünileyh cenabına vesile-i fütur olmağla naçar müsahileye karar vermişlerdi. Bu halde bazıların kelam-ı nifak-semirleri zamir-i Hüdavendigariye tesir etmekle sene-i mezbure Ramazanının 7. ahd günü nakl-i hümayun-ı Beşiktaş'a olmak takribiyle sahil-i mezbure davet ve saat 7,5da iken Silahdar Ali Ağa vesatetiyle mühr-i sadaret ahz ve niyet-i kati ile Kızkulesine vaz u mesned-i vekalet-i ulya defterdar-ı şıkk-ı evvel Naili Abdullah Paşaya itaolundu, ismetlu Valide Sultan şefaatiyle Kıbrıs'a, badehu Rodos'a nefy ve 1169 Muharreminin 13. günü Silahdar Mustafa Paşa azlinden [sonra] salisen Mısr-ı Kahire tevcih ve 1170 tarihinde Anadolu eyaleti ihsan ve ol havalilerin teftiş ve nizamı ferman olunmağla hasbel-imkan tenfiz ve fermana say ve Kütahya'ya dahil olduklarından çok zaman mürur etmeden sene-i mezbure Zilhiccesinin arefe günü kendi etbaından bazı nemek-i bahr-i eman tasmimiyle dar-ı bekaya hıram etmeleriyle belde-i merku-mede defn olduklarında 27 gün mürurunda cism-i şerifi İstanbul'a nakl ve zaman-ı sadaret-i evvelisinde bina ettikleri cami-i şerif sahasında Yakup Abdal Türbesi derununda defn olunduğunun tarihidir:

Leb-i davetle düşür tarih
Ali Paşa'ya rahmet ide Hekim.

Osmanzade Taib Ahmed. *Hadikatü-l Vüzera*

Enderun projesi

Enderun, yaman bir değerlileri seçme, beden ve kafaları yapılandırma makinesidir.

Lucette Valemi, Venedik ve Bab-ı Ali

Osmanlı Devleti'nde eğitim, sibyan mekteplerinden medreselere ve oradan da tekkeler ve meclisler gibi yaygın eğitim kuramlarına kadar geniş bir yelpazeye yayılıyordu. Zaten birkaç neslin bir arada yaşayabildiği pederşahi aile yapısı, zengin bir eğitim ve bilgi aktarması sürecine sahne oluyor, şimdiki gibi bütün ağırlığın örgün eğitim kurumlarının sırtına yüklenmesine fırsat bırakmıyordu. Şimdilik genel eğitim sürecini bir kenara bırakarak, Osmanlı Devleti'ne ve sarayına asker ve sivil bürokrat yetiştirmesi için kurulan özel bir eğitim kurumundan, Enderun Mektebin'den söz edelim.

Enderun'un "özel" bir eğitim kurumu olduğunu söylerken, kastımız, bu okulun hem belirli bir amaç için kurulmuş bir meslek okulu özelliğini vurgulamak, hem de burada okuyan öğrencilere eğitim ve öğretimin özelleşmiş, ihtisaslaşmış bir türünün verildiğini söylemekti. Kaynaklarda zikredildiği kadarıyla, hazırlık okulları hariç Topkapı Sarayı'nın bünyesinde Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulmuş olan bu okul, 'kitle' eğitiminden ziyade, yükseldikçe alanı daralan bir piramit gibi düşünülmüş ve piramidin tepesine tırmanmayı özendiren ve zorlaştıran sıkı bir disiplin ve eleme düzeni üzerine oturtulmuştu. Laubaliliklerin, kuralların haricine çıkmaya yöne-

lik teşebbüslerin ve başarısızlığın prim yapmadığı, daha doğrusu elenerek ve "çıkma" yapılarak cezalandırıldığı bir sistem sözkonusuydu Enderun'da. İşte bu disiplindir, Enderun'u sadece Türk-İslam eğitim tarihinde değil, dünya eğitim tarihinde dahi istisnai bir örnek uygulama, bir proje haline getiren şey. Bazı uzmanların, Osmanlıların elit sirkülasyonunu sağlayan bu rekabetçi ve başarısızlığı affetmeyen buluşuna eğitim mucizesi demeyi tercih etmeleri bu yüzdendir.

Dünyanın ilk 'kamu yönetimi' okulu olarak da nitelenen Enderun'da öğrenci seçimi, devşirme uygulaması, devşirilen çocukların yetişmesi için altyapı vazifesi gören belirli saray okulları (Galata Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı, Edirne Sarayı ve İskender Çelebi Sarayı), sık sık imtihan etmek suretiyle öğrenci eleme usulü, elenenlerin sokağa bırakılmayıp başka (yan) hizmetlerde değerlendirilmesi, yeteneklilerin tespiti, eğitimde teori-pratik bütünlüğü ve en önemlisi de, adab-ı muaşeret kurallarının öğretilmesi, önemli bir yer tutmaktadır. Bilgiyi ahlakla beraber verme, teoriyi uygulamalı olarak öğretme, Enderun'un ana gayelerinden olmuştur. "Enderun Efendisi" veya sadece "Enderunlu" tabiri, artık nesli tükenmiş olan "İstanbul Efendisi" tabirinin eşanlamlısı olarak kullanılmıştır.

Enderun'da imparatorluğun geniş ve genişleyen topraklarındaki elit potansiyelini tespit ve eğitme işi ile bunların devlet hizmetinde kullanılmak üzere yetiştirilmeleri esastı. Ama Enderun'u dar bir uzmanlık eğitim veren günümüz kitle okulları gibi düşünmek yanıltıcı olacaktır. Zira oradan mimar, nakkaş, ressam, hattat, katip, imam, müezzin, müneccim, müverrih, şair, alim, silahşor, hanende, sazende, nüktedan, soytarı gibi hem idarenin, hem de sarayın ihtiyacı olan her türlü görevli yetiştirilirdi. Enderun'da yükselebilmek için aranan özellikler ise ehliyet, liyakat ve sadakat idi.

Bir "Enderun felsefesi"nden söz edilebilir mi? Saraydan harice bilgi sızdırmamak, Enderunlunun en bariz özelliklerindendi. Öğrencilere sarayda iken tam bir tecrit uygulanır, mezun olup da staj amacıyla taşraya gönderildiklerinde bile her ne suretle olursa olsun, sarayın içinde gördükleri veya duyduklarından hiç kimseye bahsetmemeleri tembihlenirdi. Enderun mensupları zaten çoğunlukla haremden çırak çıkarılan bir hanımla evlendirildiklerinden her ikisi

Sultan II. Mustafa'nın bir minyatürü.

de birbirini denetler, bir bakıma sarayın sır koruma mekanizması bu şekilde işletilir ve denetlenirdi.

İdarede devşirme ağırlığının görüldüğü asırlarda (16.-17. Yüzyıllar) devşirmelikten gelerek idareciliğe yükselenler arasında bir hemşehrilik bilinci ve dayanışması gelişmiş olacak ki, belli bir bölgenin idare üzerinde bir baskı oluşturmasını önlemek için farklı bölgelerden devşirilen oğlanlar İstanbul'a getirilip yeniçeri ağasının ellerine teslim edilirdi. İleride taşrada veya İstanbul'da olağanüstü yetkilerle donanacak olan bu çocukların bir "klik" oluşturmamaları için bölgesel dengesizliklere yol açacak uygulamalar daha başından itibaren engellenmiştir.

Enderun'dan mezun olanların yetenek ve eğilimlerine göre ilmiyye veya seyfiyye kalemlerine ayrıldıklarını biliyoruz. İlim adamlığına hevesli öğrenciler ilmiyye sınıfına geçebilirlerdi. Tabii, şartları ve kriterleri vardı bunun. İlmiyeye geçmek isteyenlerin bir medreseden icâzet almaları gerekiyordu. Böylece müderris veya *Mevleviyet* (payeli kadılıklar) almak sûretiyle 'ilmiyye silki'nde yükselme

şansları doğuyordu. Aynı şekilde "seyfiyye" denilen askerî yola girmek ve Sadrazamlığa kadar yükselebilmek mümkündü.

Her dönemde (bazı yabancı kaynaklar bu öğrenci alma dönemlerinin iki yılda bir olduğunu yazarlar) alınan 300-400 kadar aday genç, 7-8 yıl boyunca terbiye edilir, yükselebilecekleri en üst makam olan Has Oda'ya terfi eden 40 iç oğlan, Sadrazamlığa kadar gidecekleri uzun yolun başında bulunurlar ve ona göre yetiştirilirlerdi. Nitekim *Kitâb-ı Müstetâb*'ın meçhul müellifi, bize Has Odadakilerin yükseliş şekillerini anlatırken, "Ağalıklarında ve sancak ve beğlerbeğiliklerinde imtihan olub liyakati olmayanları ilerü getürülüb vezaret verilmez idi. Kimi ağalıklarda ve kimi sancakda ve kimi beğlerbeyiliklerde kalub ve kiminin hilaf-ı Şer'ü kanun vaz' u hareketleri sebebi ile ebedî azl olub kalurlar idi." bilgilerini fısıldamaktadır.

Amaç, enerjik gençlerin önünün dâima açık tutulmasıdır. Hiyerarşide vuku bulacak bir tıkanma, aşağıda yükselmek için fırsat kollayan gençlerin istikballerini tehlikeye atabilirdi ve bu yüzden de Osmanlı yöneticilerinin görev yerleri çok sık değiştirilmiştir. Bundaki amacın daha fazla oyuncuya sahada şans tanımak ve rotasyonu en başarılı bir şekilde tamamlayanlara meydan açmak olduğu anlaşılmaktadır.

Tabii sadece kafaları bilgiyle doldurmak veya edeb eğitimi verilmekle yetinilmez, aynı zamanda müfredatta beden eğitimi de hatırı sayılır bir yer tutardı. Güreş, atlama, koşu, meç, okçuluk, binicilik, atıcılık, cirit, tomak gibi oyunlar ve yarışmalar da Eflatun'un Devlet'indeki beden ve ruh eğitimi üzerine tavsiyelerini hatırlatmaktadır. Disiplinsizlik cezaları, Yeniçeri Ocağı'ndaki kadar ağır değilse de, öğrencinin, kendisine tanınan bu büyük imkânı değerlendiremeyişinin cezası olarak başından sarığını almak, elbisenin yakasının yırtmak ve sarayın bahçesinden kovmak gibi utandırıcı cezalar mahiyetindedir.

Verilen dersler arasında; Arapça, Kur'an tilaveti, hüsnühat ve musiki yanında, Türkçe ve Türk edebiyatı dersleri de vardı. Zaten ilk devşirildikleri zaman, yani henüz acemi oğlanı iken, 14-15 yaşındaki bu gençler, Anadolu'da (mesela Bursa'da) Müslüman-Türk ailelerin yanlarına gönderilir ve orada hem İslâmî geleneği ve hayatı tanır ve öğrenirler, hem de Türkçe'lerini ilerletirlerdi. Daha sonra

saray hazırlık okullarına gönderilir ve ancak bu okullardan başarıyla çıkanlar Topkapı Sarayı'ndaki asıl Enderun Mektebi'ne gelir, buradaki eğitim basamaklarını da başarıyla çıktıktan sonra Has Oda'ya kadar yükselirlerdi.

İstanbul'da Robert Kolej'inin hocalarından Amerikalı B. Miller'ın 1930'lu yıllarda yaptığı araştırmalar, 1941'de *The Palace School of Mehmed the Conqueror* adıyla basılmış ve daha önce; Makyavel, Rycaut, Hammer, Lybyer ve Penzer adlı düşünür ve Oryantalistlerin dikkatlerini çekmiş olan Enderun Mektebi olgusu, İngilizce konuşulan ülkelerde, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'nde yeni bir elit eğitim modeli arayışları sırasında merak uyandırmış ve geniş olarak tartışılmıştır. ABD'nin dünyanın dört bir tarafından yetenekli ve üstün beyinleri kendisine çekme ve onları eğitip gelecekte bürokraside istihdam etme uygulamasının ilham kaynağı olmasa bile, benzerlikler taşıyan bir kaynağının Enderun Mektebi olduğunu söyleyebiliriz.

İttihad ve Terakki Fırkası iktidarı döneminde, 1 Temmuz 1909 tarihli bir kararname ile lağvedilmiş bulunan bu mektep hakkındaki araştırmalarımız maalesef henüz emekleme safhasında sayılır. Özellikle de günümüzde üstün zekâlı çocukların eğitimi gibi hayatî konularda Enderun tipi özel eğitim kurumlarının ilhamına duyulan ihtiyaç açıktır. Bugün dünyanın dört bucağına yayılmış bulunan Türk Okulları'nın, açıldıkları ülkelerdeki yetenekli gençleri eğiterek onların geleceğin yöneticilerine dönüşmelerine, böylece Türkiye ile o ülkeler arasındaki kültürel, siyasî ve hatta iktisadî ilişkilerin geliştirilmesi uygulamasına katkıları göz önünde bulundurulduğunda, onların Enderun Projesi'nin güncel bir yorumu olarak kabul edilmemesi için bir sebep yoktur. Elbette birebir bir benzerlik veya paralellik kurmak zordur aralarında. Ancak özellikle lala-danışman benzerliği ve bir ideal için öğrenci yetiştirme misyonu, bu okulları, Enderun Mektebi'nin felsefesini, günümüzün şartlarına uyarlama çabası olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Eğitimi öğretimle karıştıran bir 'Milli Eğitim' sisteminde, Enderun Mektebi'nin, bilgiyi bir edeb toprağına eker gibi öğretmesi, nâmütenahi önemli ve örnek alınması gereken bir hâdisedir. Unutmayalım ki, tarih sadece geçmişte nelerin olup bittiğinin öğrenilmesin-

den ibâret değildir. Aynı zamanda tarih, bugün içimizde hissettiğimiz bir boşluğu doldurmak ve geleceğe bir proje sevk etmek gâyesiyle de okunmalıdır. Enderun Mektebi örneği, bu 'eğitim mucizesi'nin ipuçlarını uzatmaktadır önümüze.

Öyleyse hep beraber düşünmeye koyulalım mı? Bir kere başarılan, bir daha neden başarılamasın?

İlgili Yayınlar

Ülker Akkutay, "Osmanlı Eğitim Sisteminde Enderun Mektebi", Osmanlı c.5, s.187-193

Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri", Ekmeleddin İhsanoğlu (Editör), Osmanlı Medeniyeti Tarihi, Cilt 1, İstanbul 1999, Zaman, s. 251.•

Hatta bazı araştırmacılar, Enderun'un Osmanlı sistemi içindeki yerinin, İngiltere'deki Eton Koleji'ne denk olduğunu söylemişlerdir (Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, "Enderûn", Yedigün, Sy: 551, 27 Eylül 1943, s. 8 ve 11).

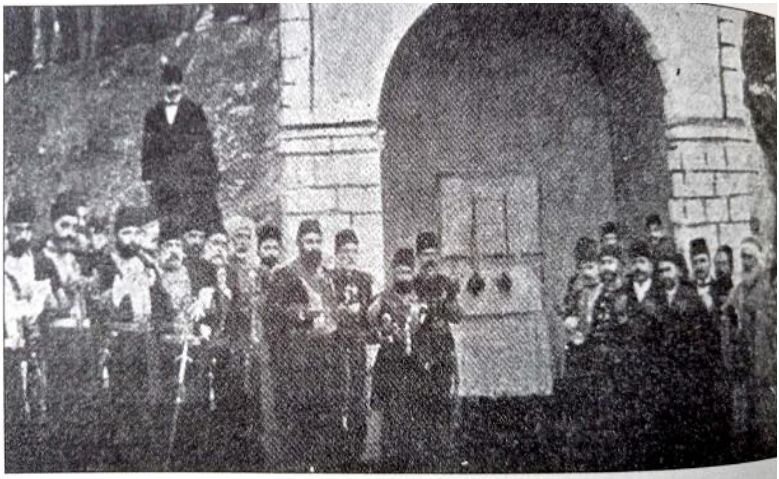
Osmanlı: Bir vakıf medeniyeti

16. yüzyılda tesis edilen vakıfların kurucularının yüzde 42'si rical sınıfından (yani devlet adamlarından), yüzde 16'sı ulemadan, yüzde 9'u tarikat şeyhlerinden, yüzde 2'si zanaatkarlardan, yüzde 11'i belirsiz mesleklerden, yüzde 18'i ise meslekleri bilinmeyen kadınlardan oluşuyordu. Bu son kategorideki kurucular ya dini ya da askeri sınıftan seçkinlerin eşleri veya kızlarıydı.

John Robert Barnes

"Osmanlıda vakıf" denilince aklıma düşüveren örneğin Osmanlı başkenti Bursa'daki Ulucamii'nin doğu minaresi olması bir tesadüf müdür? Bir minare? Ne garip! Halbuki bakın, bu size incir çekirdeğini doldurmaz görünen mevzu gönlüme ne munis tıkırtılarla, ne kadar kaymaklı bisküvi kıvamında oturan bir meseledir, anlatayım.

Malum Bursa Ulucami, Niğbolu adağıdır. Adak camidir yani. 1396'da Paris daha bir kasabadan şehre doğru adımlarını sıklaştırırken Frengistan şövalyelerinin cemi cümlesi bir olup şu Barbar Türklere haddini bildiresiymiş. Bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Tuna boyundaki Niğbolu (Nikopolis) kalesi etrafında toplanan devrin namlı Frank ve Toton şövalyeleri, yani Avrupa'nın o vakitki

Bursa'da bir vakıf çeşmenin açılışında eller duada.

jet sosyetesi, Yıldırım Bayezidin stratejiyle kör ebe oynayan eline yenik düşerler; o da yetmezmiş gibi, esir alınırlar toptan.

Ardından ver elini Bursa Sarayı. Tabii bu haçlı ordusundan alınan yüklü ganimet de sayılıp defter edildikten sonra arabalara yüklenip Bursa'ya getirilir. Devletin (beytülmalin) hissesine düşen kısmın harcanacağı yer önceden bellidir: Ya ayrı 20 cami yaptırılacaktır ya da 20 kubbeli tek bir cami. İkincisinde karar kılınır. Adı, önce Cami-i Kebir olur, sonra da Türkçeleşip Ulucami'ye döner.

Ulucami yapılır da, sıra minaresine gelir. Lakin caminin yüzölçümü öylesine büyük tutulmuştur ki, minare yeri, arsasından taşmak durumundadır. Hani taşacağı yer de yabancı olsa, anlayacağız; sonuçta dedesi Orhan Gazi'nin yaptırmış olduğu Emir Hanı'nın ahırıdır burası. Velhasıl, minare ancak bu ahırın üzerine yapılabilecektir. Ama?

İşte bu "ama" çok önemlidir.

Size kolay gibi görünebilir ama ahırın yeri vakıf olunca akan sular durur Osmanlı'da. Vakıf mütevelli heyeti caminin isteğine muhalefet eder hemen. Buraya dokunulması vakıf malına tecavüz kapsamına girer, derler ve minarenin yaptırılmasına izin vermezler. Sonuçta yapılacak olan tertemiz bir mabed, yıkılacak olan da, hana konuk olan tüccarların atlarını bağladığı bir ahır bile olsa vakıf va-

kıftır. Orada ‘durmak’ gerektir. (Bu tırnak içindeki kelimesinin iç yüzüne birazdan eğileceğiz.)

Sonuçta uzun müzakerelerden ve Emir Hanı’nın vakfına çok değerli başka araziler bağışlandıktan sonradır ki, minare, ahırın üzerine inşa edilebilir; yani caminin doğu ucuna.

Bu ayrıntıyı Ekrem Hakkı Ayverdi’nin Osmanlı mimarisiyle ilgili külliyatının ilk cildinde okuduğumdan beri, yolum ne zaman Bursa’daki Ulucami’nin doğu minaresi dibinden geçse, vakfın o dokunulmaz zırhına değmiş gibi olurum; ve artık kimbilir ne kadar erdemli tarafımızla birlikte eridiğini hissettiğim zırhlara takılı hafızamdan yanık kokuları tüter, durur günlerce.

Vakıf ne demektir

Osmanlı toplumu vakıf konusunda bu derece duyarlıydı da, ondan önceki İslam toplumlarında durum nasıldı? Daha doğrusu, vakfın İslam toplumundaki rolü, işlevi ve konumu niceydi?

Vakfı incelerken farkına varmadan bir hukuk sisteminin bir toplumun, dolayısıyla da onların yaşadıkları şehirlerinin oluşum ve şekillenmesine etkisini de incelemiş oluruz... Osman Ergin’in dediği gibi, vakfı sadece hukuki Bursa’da bir vakıf çeşme açılışında eller duada ve estetik bir çerçeveye hapsetmek İslamiyet sözkonusu edildiğinde hatalı olur. Vakıflar aynı zamanda şehirlerimizin imarı ve sosyal bünyeye etkileri açısından da titizlikle incelenmesi gereken kurumlardır.[2]

Vakıf (vakf) kelime anlamı itibariyle “bir şeyi daimi olarak durdurmak” demektir. Bu ‘durdurma’ manasından genişleme yoluyla “vakıf” kelimesi, “bir malı mülkiyetten çıkarıp çıkarlarını müebbeden bir hayır işine tahsis ederek saklamak” şeklindeki terim anlamını kazanmıştır. Böylece İslam hukuk metinlerinde dini bir mesele haline gelen vakıf, mali ibadetler arasında zikredilir.

Vakfın kanuni anlamı ise ‘kurum olarak vakfı’ tarif eder: Bir mülkü kamunun menfaatine veya bir hayır işine te’biden, yani de-

2 Geniş bilgi için: Ebulala Mardin, *İstanbul Vakıf Katma Suları*

vamlı olarak terk eylemek. Ancak Osman Ergin'in vurguladığı noktadan, yani şehirlerin imarı açısından yaklaşıldığında vakfın özellikle Osmanlı idare teşkilatında "ferdiyyet" sistemi üzerine kurulmuş bir tür belediyecilikten başka bir şey olmadığı görülür. Bir başka deyişle "imaret" adını alan vakıflar, eski şehirlerimizin imar ve inkişaflarında hayati bir rol oynamışlardır.

Ancak vakfın kelime anlamındaki 'hapsetmek' veya 'durdurmak' fiilini şu manada anlamak gerekir: Bir malı alım-satımdan alıkoyup (durdurup) menfaatini devamlı olarak fakirlere tayin etmek.[3] Bir başka deyişle, bir malın-mülkün alım-satımından doğan faydasını, ona sahip olan açısından durdurmak ve ona ihtiyacı olan başkalarına devamlı olarak tahsis etmek.

Vakfın kelime anlamından çıkardığımız sonuç bu.

Vakfın maldan veya mülkden yararlanma (*intifa*) hakkını kamu yararına, bir başka deyişle ona muhtaç olan Allah'ın kullarına tahsis etmeyi devamlı hale getirmek için de bazı tedbirler alınır. Çünkü tahsis edilen mal-mülk, sadece o zamanın istifadesine mahsus olmayıp gelecek nesiller için de geçerlidir. Böylece zamana hükmetme gibi bir sorun çıkar vakıfın karşısına. Bu gelecek zamanın ucunu tutmayı temin için vakfiyeye maddeler, hatta uyarılar koyar, böylece o malı-mülkü gelecekte kullanacak olanların kötüye kullanmalarının önüne geçmek için, bir nevi yoldan sapmalarına karşı tedbirini alır.

Diyelim ki, Şeyhülislam Karaçelebizade Abdülaziz Efendi'nin Bursa'daki "Müfti Suyu" vakfiyesinde okuduğumuz gibi, çeşmelerin Allah rızası için yapıldığını ve suyunu amacı dışında kullananlara Allah'ın lanet edeceğini yazar. Nitekim Fatih Sultan Mehmed'in de Ayasofya vakfiyesinde bu ulu mabedi vakfediliş amacı dışında kullananlara ağır bir dille lanet ettiğini biliyoruz.[4]

Vakfın Osmanlı toplumunda hayatı şekillendirme aracı olarak kritik rolünü, eski medeni hukuk hocalarından Esat Arsebük'ün şu satırları yeteri berraklıkta ortaya koymaktadır:

3 Ali Himmet Berki, Vakıflar

4 facebook

> Vakıflar sayesinde bir adam vakıf bir evde doğar, vakıf beşikte uyur, vakıf mallardan yer ve içer, vakıf kitaplardan okur, vakıf bir okulda hocalık eder, vakıf idaresinden ücretini alır, öldüğü zaman vakıf bir tabuta konur ve vakıf bir mezarlığa gömülürdü.

Vakıf toplumu

Vakıfların sosyal hayatın şekillenmesi üzerindeki bu belirleyici etkisi, yabancı diyarlardan gelmiş olan seyyahların zaman zaman Osmanlı dünyasını bir tür "vakıf cenneti"ne benzetmelerine yol açmıştır. Zira Darülhadis, Darülkurra gibi İslami ilimlerin tahsili için kurulan kurumlar birer vakıf oldukları gibi sibyan mektepleri, idadiler, rüşdiyeler, darülfünun (saraydaki Enderun Mektebi hariç) hepsi vakıftır.

Öte yandan sağlık hizmetleri (hastaneler, şifahaneler, cüzzamhaneler) birer vakıf olarak asırlarca hizmet vermişlerdir. Aynı şekilde su, kanalizasyon gibi belediye hizmetleri de vakıfların kapsama alanına girmiştir. Hatta İstanbul'da halen faal bulunan Vakıf Menba Suları İşletmesi, bu eski su vakıflarından bir numune olarak aramızda yaşamaya devam etmektedir.

Yer gelmişken belirtelim: Su konusu o denli önemlidir ki, şehre su getirmek ve bunun için daha önce yapılmış olan su yolunu kullanmak isteyen kişi, suyu şehirde kendi mahalline çekebilmek için özel bir sözleşme yapmak ve vakıf malına zarar vermemek zorundadır. Bunun için son derece karmaşık bir vakıf mevzuatı hazırlanmış ve adına "vakıf katma suları" denilmiştir.

Yine mesela Osmanlı'da "avarız vakıfları" vardı. Özellikle mahalle veya köylerde hastalanan fakirlerin tedavisi ve hastalık nedeniyle mahrumiyete düşenlerin ailesinin korunup gözetilmesi gayesiyle kurulan bu vakıflar Osmanlı Vakıf Medeniyeti'nin sonuçlarından sadece biriydi.

5 Nazif Öztürk, "İslam ve Türk Kültürü'nde Vakıflar"

Vakıfların Osmanlı'da ve Cumhuriyet döneminde "sosyal bütünleşmeyi" sağlayıcı fonksiyonu üzerine bir doktora tezi hazırlamış bulunan Adnan Erteme göre Osmanlı'da köprü, yol, sebil, kervansaray, çeşme, kemer, kanal gibi bayındırlık hizmetlerinin yanı sıra kale, istihkam, gemi, donanma inşası gibi askeri hizmetlerin de tamamı değilse bile bir kısmı vakıflar tarafından yapılmıştır.[7]

Bu bilgiler ışığında baktığımızda vakıf kurumunun Osmanlı insanı açısından taşıdığı değer açıktır. Geçmişte sadece şehirlerde fakir fukara için icad edilen sadaka taşlarını, dükkanlara giderek veresiye yazdıranların borçlarını sildirenleri ("zimem defterleri" deniliyordu bunlara), sebilleri, kuyuları, aşevlerini hatırlayarak vakfın bu toplumun derin damarlarında güzeran eden anlamını daraltmayalım sakın. Bugün Anadolu köylerini gezdiğinizde yol üzerindeki meyve ağaçlarının yolculara vakfedildiğini, yani arazi sahibinin bu ağaçların meyvelerini yoldan geçenlerin istifadesine tahsis ettiğini ve onlardan ne kendisinin yararlandığını, ne de ailesini yararlandırdığını kolayca görürsünüz.

Bunlar adı konmamış, yani hukuki mahiyet kesb etmemiş, buğunün deyişiyle tüzel kimliği bulunmayan, gönüllü vakıflarımızdır. Bunlara ömürlerini bir türbeye, bir aşevine, bir hastaneye, velhasıl topluma yararlı bir işe vakfeden "vakıf insanları" eklediğimizde Osmanlı toplumunun adeta bir "vakıf toplumu" olduğunu söylemek mecburiyetinde kalırız.

Velhasıl, Osmanlı medeniyeti, ekonomisinin yaklaşık yüzde 15-20'sini emanet ettiği[7] vakıfların omuzları üzerinde duran bir "vakıf medeniyeti" olarak anılsa sezadır.

Ben böyle miydim?

Daima ‘Bir şeyler vardı sanki...’ duygusuyla iç içe yaşıyoruz. Sanki ‘Biz böyle olmamalıydık ama nasılsa bu hale düşmüşüz’ sessiz çığlığı kopuyor içimizden. Bu mağluplara, yitirmişlere özgü karmaşık duygu, hangi kesime mensup olursak olalım, hepimizde şöyle veya böyle filizlenmiş durumda. Şu meşhur ulusalcılığın bile temelinde milliyetçilikten ziyade bu karmaşık ve bastırılmış duygunun yattığına inanıyorum.

Böylece tarih bir çözüm yolu olarak gündeme geliyor. Neden özellikle tarih peki? Şöyle açıklayayım.

Mesela bir okula gidiyorsunuz, gençlere gerçek tarihlerinin ne olduğunu diliniz döndüğünce anlatıyorsunuz. Öğrenci bizzat tarih öğretmeninin yanında parmak kaldırıp diyor ki size:

‘Ben bana öğretilen tarihe inanmıyorum.’

Başka bir ülkede olabilir mi böyle bir şey? Hatta düşünülebilir mi? Bir fizik veya coğrafya öğretmeninin yanında talebesinin kalkıp ‘Ben bana öğretilen fiziğe veya coğrafyaya inanmıyorum’ demesi mümkün müdür?

Sonuçta şizofren kişilikleri yakamıza rozet gibi takıp çıkıyoruz meydana. Okulda öğretileni sırf sınavı verip sınıfı geçmek için öğren ama diplomanı aldığın gün hepsini bir güzel paket yapıp çöpe at.

Böyle bir garip eğitim mantığı çift karakterli, şaşı ve şaşkın bireyler yetiştiriyor ister istemez. Sanki 'Ben böyle olmamalıydım ama nasılsa bu fena vaziyete düşmüşüm' duygusu bir gölge gibi bize eşlik ediyor.

İşte bunun farkına vardığımız zaman tarih bir Mesih gibi görünüyor gözümüze. 'Peki, atalarımız vaktiyle bu işleri nasıl çözmüşler? Üç kıtaya nasıl hükmetmişler? Bu başarılarının altında acaba hangi güçlü altyapı, hangi parlak temel, hangi iksir yatıyor?' sorularının cevapları merak ediliyor.

Bu merak son yıllarda okuru tarihe sadece yöneltmiş demeyeceğim, adeta savurmuş bulunuyor. Tarih bugünkü kimlik bunalımımızın kasırgası içinde sağlam bir kulp, bir tutamak noktası olarak görülmektedir. Bugün tarih kitaplarının en çok satan kitaplar arasında, hatta en başlarda yer almasını, ancak ortak bilinç altımızda uyanan bu derin boşluk çerçevesinden anlayabilir ve anlamlandırabiliriz diye düşünüyorum.

Ancak bunu bir zanolmaktan kurtarabilir ve bilinç düzeyinde yeniden inşa edebilirsek giderek kendimizi bu ruhsal karmaşadan, bastırdığımız komplekslerden kurtarma şansını yakalayabiliriz.

Yalnız burada bizi tehlikeli bir tuzağın beklemekte olduğunu da bilmek lazım: Mazi karşısında esarete düşme tuzağıdır bu. Kendimizi bugünün hapishanesinden kurtaralım derken, bir anda geçmişin hapishanesinde bulabiliriz.

Geçmişle övünmek, giderek geçmişe kızmak ve lanetlemek kadar bilinçsiz bir çabaya bürünebilir. Çünkü her ikisinde de geçmiş, yerinde durmakta, onun yerine ben konuşmaktayımdır. Birinde överken, öbüründe yeriyorumdur. Birinde göklere çıkartırken, diğerinde yerin dibine geçiriyorumdur. Ne var ki, her ikisinde de geçmiş kaya gibi yerindedir; kızarken de, överken de. Her iki tavırda da zamanın aynası karşısında kendisini aldatan bir ben vardır ortada. Merkezde o durmakta ve zamanın geçmiş kısımlarına karşı tavrını şu veya bu yönde ortaya koymaktadır.

Oysa mazinin red veya hayranlığa değil, anlaşılmaya ve kavranmaya ihtiyacı yok mudur? Ancak zaman tabakaları arasında böyle bir anlaşma ortamı bulduğunda fısıldar sırlarını size; içinde gezinen

hayaletleri o zaman aşikar kılar. Onun size benzeyen veya benzemeyen taraflarını o buluşma noktasında öğrenirsiniz. Eleştiri yeteneğinizi kullanmaya başlarsınız. Kendinizi bilmediğiniz, fark etmediğiniz taraflarınızla tanımaya koyulursunuz. Zenginleşirsiniz...

Ancak acaba geçmişin de bir bugünü olmayacak mıdır? Daha doğrusu, geçmişin de kendisine ayna tutacak bir bugüne ihtiyacı yok mudur? Geçmişte yaşayanlarında biz evlatlarıyla övünmeye, 'Ah keşke biz de onların zamanında yaşasaydık, o zamanın güzelliklerini tatsaydık' demeye hakları yok mudur?

Hem geçmiş bizimle övünmedikten sonra bizim geçmişle övünmemiz eksik bir alış-veriş olmaz mıydı?

Zaten öteden beri 'Tarihle birlikte düşünmek' diye adlandırdığım çileli yolculuk, 'Ben böyle miydim?' sorusunun verimli bir alana sürülmesiyle başlar.

Bir gün Fatih dirilecektir
Necip Fazıl Kısakürek

Bir gün Fatih dirilecektir! Evet, laf ve hayal aleminde değil, doğrudan doğruya madde ve hakikat dünyasında Fatih dirilecektir!

Bir gün Fatih, sandukasının ihtiyar kapağını genç omuzlarıyla kaldırıp ufki [yatay] vaziyetten şakuli [dikey] hale geçecek ve İstanbul'un Divanyolu'nda görünecektir! Bir gün onu, kafurdan yontulmuş parmaklarıyla kılıcının kabzasını kavramış, zarif ve ince endamıyla bir masaya eğilmiş ve gök gözleriyle dünya haritasını süzmeğe başlamış olarak göreceğiz. Başındaki heybetli kavuğu, Uludağ'dan daha haşmetli görünecektir.

O gün, dünya ve insanlık muhasebesinde Türk milletine ait hakların, Türk milletinin içinde ve dışında terazi kefesine konacağı an olacaktır. İşte o gün başımızda bulunacak olan yüceler yücesi, günün gerektireceği üstün kurtarıcılık vasıflarına göre, ruhuyla olduğu kadar cismiyle de Fatih'ten başkası olmayacaktır! Zira Türk milletinin içindeki Fatihlerin harekete geçmeleriyle, onun, aynen sandukasını devirmiş, ayağa kalkmış ve kalabalıkların önüne geçmiş vaziyette meydana çıkması, iki hayali birbirine tıpatıp intibak ettirici en mesut ahengi doğuracaktır!

Kendi içinde olmuş bir cemiyetin dışarıya doğru fetih hamlesini temsil eden Fatih, bu defa aynı cemiyetin hem kendi içinde, hem de dışına doğru mefkûrevi [ideal] fetih hareketinin timsali olacak; bu da, 5 asırdır sandukasının içinde ders alan Fatih'in ulaştığı son kemal haddini gösterecektir!

Bu millet ölmeyecekse, bu Fatih dirilecektir!

101 Çerçeve II

Osmanlı hayaleti!

Her şeyden önce modern Türkiye'yi kuran, Metin Tamkoç'un tabiriyle "warrior-cengaver" nesil, Osmanlı'nın 1918'de ölmesine ve 1920'de defnedilmesine müsaade etmedi. Tam tersi, 1918'den sonra gelişen olaylar, önce ruhunu Anadolu'ya çağırarak, sonra ötekileştirerek ve daha sonra da görmezden gelerek, Osmanlı'nın ait olması gereken yere gitmesine engel olmuş ve günümüze kadar burada, aramızda bir yerlerde ve bizimle; kimi zaman bir hayalet, kimi zaman bir ruh, kimi zaman da bir hortlak olarak varlığını sürdürmesine neden olmuştur... [Zira filozof J. Derrida'nın dediği gibi,] Usulüne uygun cenaze merasimi yapılmayan her ölü ya ruh olarak, ya bir hayalet ya da bir hortlak olarak aramızda dolaşıp bize musallat olabilir/olacaktır.

Zikreden: **Şaban H. Çalış**

Hayalet Bilimi ve Hayali Kimlikler: Neo-Osmanlılık, Özal ve Balkanlar

Necip Fazıl Kısakürek, 1969 yılında yazdığı bir yazıda "Arsadaki odun yığınının gizli bir köşesinde tek bir kıvılcım noktasıyız biz!" demiş ve şöyle sürdürmüştü sözlerini: "Odunların üstüne, yıllar ve asırlardır yağmadık yağmur, düşmedik kar kalmadı. Onları küf basmış, pas yutmuş, rutubet bürümüş; üstelik Garp dünyasının bütün kanalizasyonları bu odunların üzerine akmıştır. İşte arsadaki böyle bir odun yığınının gizli bir köşesinde tek bir kıvılcım noktasıyız biz! Biz ki, onun gizli bir köşesinde tek ve son kıvılcım noktasıyız, onu nasıl yakar, tutuşturur, alevlerle sarabiliriz?"

Bugün pe mutlu bizlere ki, kıtalara gölge salan 'Osmanlı ormanı'nın kesilip metruk bir arsaya atılmış son odun yığını içinde hangi bereketli duanın eseri olarak kaldığını bilemediğimiz o son kıvılcımın nasıl bir yangına dönüştüğüne şahit oluyor ve gelecek adına umutlanıyoruz. Lakin o yitirdiğimiz 'orman' nasıl bir şeydi, neye benziyordu? Ormanın ruhu üç kıtaya hangi sırlı yollardan dallarını uzatmış, gölgesinde 72 milleti bir insanlık bahçesi içinde hangi iksirle yaşatabilmişti? Osmanlı sevinci bir daha yaşanabilir, bir başka deyişle Osmanlı geri gelebilir miydi?

İşte Mustafa Armağan **Geri Gel Ey Osmanlı!**'da bize yalnız tarih anlatmakla kalmıyor; bir yandan tarihi bugüne doğru çekerken, bugünü de tarihe aşina kılmaya çabalıyor. 'Osmanlı'ya dönüş', ona göre Osmanlı'nın tekrar var edilmesi gibi zamanın dışına çıkmayı teklif eden bir çağrı değil; Osmanlı'nın miras bıraktığı ruhla onun yarıda bıraktığı ve ondan sonra üzerimize borç kalan misyonu bugünkü şartlarda devam ettirmeyi kastediyor.

GERİ GEL EY OSMANLI!

"Geri gel ey Osmanlı! Asırların yirmi birincisi senin sesini, duruşunu ve yürüyüşünü bekliyor. Zulüm tarlasına dönen dünyada kurtlara kurtluklarını hatırlatacak ve mazlumların elini tutacak ışık senin yüksek alnında parlıyor çünkü."

